

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**İSTATİSTİKİ BÖLGELERE GÖRE TÜRKİYE’DE
2000 SONRASI TARIM VE İMALAT (GIDA-İÇKİ)
SEKTÖRLERİNDE DÜZENLENEN YATIRIM
TEŞVİK BELGELERİNİN DAĞILIMININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yağız Dağhan DERİNSU

Ekim, 2019

İZMİR

**İSTATİSTİKİ BÖLGELERE GÖRE TÜRKİYE’DE
2000 SONRASI TARIM VE İMALAT (GIDA-İÇKİ)
SEKTÖRLERİNDE DÜZENLENEN YATIRIM
TEŞVİK BELGELERİNİN DAĞILIMININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

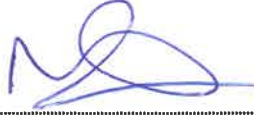
Yağız Dağhan DERİNSU

Ekim, 2019

İZMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU

YAĞIZ DAĞHAN DERİNSU, tarafından **DOÇ. DR. NERİMAN YÖRÜR** yönetiminde hazırlanan **“İSTATİSTİKİ BÖLGELERE GÖRE TÜRKİYE’DE 2000 SONRASI TARIM VE İMALAT (GIDA-İÇKİ) SEKTÖRLERİNDE DÜZENLENEN YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN DAĞILIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ”** başlıklı tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

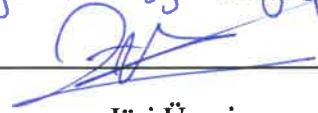

Doç. Dr. Neriman YÖRÜR

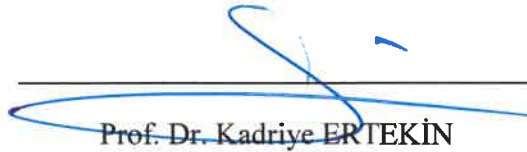
Yönetici

Esin Cander Demirel
Dr. Öğretim Üyesi

Jüri Üyesi

Dr. Öğretim Üyesi Levent Elbuz

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Kadriye ERTEKİN

Müdür

Fen Bilimleri Enstitüsü

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sürecinde bilgisini, tecrübesini ve desteğini benden esirgemeyen, iyi bir bilgi birikimi elde etmemi sağlayarak katkılarıyla bana yol gösteren değerli danışmanım Doç. Dr. Neriman YÖRÜR' e; yüksek lisans eğitimim boyunca iş yerimde her türlü kolaylığı ve desteği sağlayan Daire Başkanım Türkan TAŞ KÖROĞLU' na, her koşulda motive olmama yardımcı olan değerli iş arkadaşlarıma ve üzerimde emeği olan bütün hocalarıma,

Yaşamım boyunca maddi ve manevi olarak yanımda olan, desteklerini hiç eksik etmeyen, sevincimi ve üzüntümü paylaşan, üzerimdeki sonsuz emekleri ile bugünlere gelmemi sağlayan annem Fatma DERİNSU, babam İbrahim DERİNSU' ya,

Benimle birlikte bu zorlu süreçte yorulan, uykusuz kalan, sevinen, üzülen ve hep arkamda durarak destek olan hayatımın en değerli varlığı, sevgili eşim İzel ZENGİNOBUZ DERİNSU' ya ve değerli SEZMEN ailemize,

Sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Yağız Dağhan DERİNSU

**İSTATİSTİKİ BÖLGELERE GÖRE TÜRKİYE’DE 2000 SONRASI
TARIM VE İMALAT (GIDA-İÇKİ) SEKTÖRLERİNDE DÜZENLENEN
YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN DAĞILIMININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

ÖZ

Teşvikler, belirli ekonomik ve sosyal faaliyetlerin daha hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla kamu tarafından verilen destekler olarak tanımlanabilirler. Yatırım teşvikleri, devletlerin önemli ekonomik politika unsurlarından biridir. Teşviklerin amacı sermayenin harcama maliyetini azaltmaktır ve ülkenin gelişmesi için daha faydalı görülen sektörlerle kamu kaynaklarının kaydırılmasıdır. Teşviklerin bir diğer amaçları da; az gelişmiş bölgelere yatırımları çekerek bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltmak, istihdamı artırmak ve yabancı sermayeyi ülkeye çekmektir.

Yatırım teşvik belgeleri (YTB), devletin sağladığı desteklerden yararlanma olanağı sağlayan, yatırımcılar adına düzenlenen bir belgedir. Bu belge, devlet tarafından Türkiye’de 1968 yılından itibaren düzenlenmeye başlamıştır. Yatırımcıya parasal destek verilmesi söz konusu olmayıp belirli desteklerden faydalanması sağlanmaktadır. YTB düzenlemekle yükümlü mercii T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü’dür.

Bu çalışmada; yerli ve yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye içindeki mekânsal dağılımlarını, düzenlenen YTB aracılığı ile analiz etmek ve değerlendirmek temel konu edinilmiştir. Tarım ve imalat (gıda-içki) sektörlerinde, yerli ve yabancı sermaye için 2001-2018 yılları arasında düzenlenen YTB’ler kullanılarak İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırmasına (İBBS) göre dağılımlar değerlendirilmiştir. Çalışmada, yerli ve yabancı sermayenin teşviklerden ne kadar yararlandığı mekânsal olarak ortaya konulmuş, zayıf kalan bölgeler için nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Teşvik araçları, yatırım teşvik belgesi, tarım ve imalat sektörü, yerli sermaye, yabancı sermaye, İBBS

**EVALUATION OF DISTRIBUTION OF INVESTMENT INCENTIVES
CERTIFICATES BY STATISTICAL REGIONS ON AGRICULTURE AND
MANUFACTURING (FOOD-BEVERAGE) SECTORS IN TURKEY AFTER
2000**

ABSTRACT

Incentives can be defined as subsidies which are given by public in order to ensure rapid growth of certain economic and social activities. Investment incentives are one of the important economic policy factors of the governments. The purpose of incentives is to reduce the expense of capital expenditure and shift public resources to the sectors which are considered more beneficial for the development of country. Other purposes of the incentives are to reduce the development level difference between regions by attracting investment in less developed regions, increase employment and captivate foreign capital in the home country.

Investment incentive certificates (IIC) are issued on behalf of investors, providing the opportunity to benefit from government supports. This certificate has been arranged by the government since 1968 in Turkey. Providing financial support to the investor is not a matter of this but investor can benefit from certain supports. The official authority who is responsible for IIC management is the Ministry of Industry and Technology, General Directorate of Incentive Implementation and Foreign Investment.

In this study, the spatial distribution of domestic and foreign capital investments in Turkey will be analyzed and evaluated based on arranged IIC. Distribution in the agriculture and manufacturing (food-drink) sectors are evaluated based on the Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) by using the IIC which is made between 2001 and 2018 for domestic and foreign investments. This study presents the spatial demonstration of domestic and foreign capitals concerning the benefit from incentives. Also suggestions have been developed for the less developed regions on how to proceed.

Keyword: Incentive tools, investment incentive certificate, agriculture and manufacturing, domestic capital, foreign capital, NUTS

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xxviii

BÖLÜM BİR – GİRİŞ1

1.1 Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	1
1.2 Araştırmanın Yöntemi	12

BÖLÜM İKİ – KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR16

2.1 Yatırım, Teşvik, Yatırım Teşvik Belgesi (YTB), Tarım ve İmalat (Gıda-İçki) Sektörü	16
2.1.1 Yatırım Kavramı	16
2.1.2 Teşvik Kavramı	17
2.1.2.1 Teşvik Araçları ve Amaçları	20
2.1.2.2 Teşviklerin Etkinliği	26
2.1.3 Yatırım Teşvik Belgesi (YTB)	28
2.1.4 Tarım Sektörü	31
2.1.5 İmalat (Gıda-İçki) Sektörü	32

BÖLÜM ÜÇ – TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ35

3.1 Cumhuriyet Öncesi Dönem (1913 - 1923).....	35
3.2 1923 – 1950 Dönemi.....	36
3.3 1950 – 1960 Dönemi.....	38

3.4 1960 – 1980 Dönemi.....	40
3.5 1980 – 2000 Dönemi.....	44
3.6 2000 Sonrası Dönem.....	47
3.7 Bölüm Değerlendirmesi	55
BÖLÜM DÖRT – TARIM VE İMALAT (GIDA-İÇKİ) SEKTÖRLERİ.....	59
4.1 Tarım Sektörünün Önemi ve Özellikleri.....	59
4.1.1 Türkiye’de Tarımsal Yapı ve Arazi Dağılımı	63
4.1.2 Türkiye’de Tarımsal Teşvik Araçları	71
4.2 İmalat (Gıda-İçki) Sektörünün Önemi ve Özellikleri.....	79
4.3 Bölüm Değerlendirmesi	81
BÖLÜM BEŞ – TÜRKİYE’DE 2000 SONRASI DÜZENLENEN YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN İSTATİSTİKİ BÖLGELERE (İBBS) GÖRE DAĞILIMI	84
5.1 Türkiye’de Tarım Sektöründe Düzenlenen Yatırım Teşvik Belgelerinin İstatistiki Bölgelere (İBBS) Göre Dağılımı	96
5.1.1 Yatırım Teşvik Belge Adedi Açısından	98
5.1.2 Yatırım Teşvik Belgelerindeki İstihdam Açısından	136
5.2 Türkiye’de İmalat (Gıda-İçki) Sektöründe Düzenlenen Yatırım Teşvik Belgelerinin İstatistiki Bölgelere (İBBS) Göre Dağılımı	174
5.2.1 Yatırım Teşvik Belge Adedi Açısından	176
5.2.2 Yatırım Teşvik Belgelerindeki İstihdam Açısından	214
BÖLÜM ALTI – DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	255
KAYNAKLAR	271

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1	5084 Sayılı kanun kapsamındaki iller	49
Şekil 3.2	5350 Sayılı kanun ile teşvik kapsamına alınan iller	49
Şekil 3.3	15199 Sayılı yatırım teşvik sistemi ile sosyal ve ekonomik gelişmişlik açısından dört gruba ayrılmış Düzey 2 İBBS bölgeleri	50
Şekil 3.4	3305 Sayılı yeni teşvik sistemi ile 61 sosyal gelişmişlik kriteri baz alınarak hazırlanan 6 kademeli yeni bölgesel harita	51
Şekil 3.5	Öncelikli alanlarda yapılacak yatırımlardan kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri haritası	51
Şekil 4.1	Türkiye'de ekilen ve dikilen tarım alanı (Hektar) (2001-2018)	67
Şekil 4.2	Türkiye'de bulunan meyveler, içecekler ve baharat bitkileri alanı (Hektar).	68
Şekil 4.3	Türkiye'de bulunan nadas alanı (Hektar) (2004-2018)	68
Şekil 4.4	Türkiye'de bulunan sebze alanı (Hektar) (2004-2018)	69
Şekil 4.5	Türkiye'de bulunan süs bitkileri alanı (Hektar) (2004-2018)	70
Şekil 4.6	Türkiye'de bulunan tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin alanı (Hektar) (2004-2018)	70
Şekil 4.7	Düzey 1 İBBS bölgelerine göre Türkiye'de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar - 2018)	71
Şekil 5.1	Türkiye'de tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) ..	96
Şekil 5.2	Türkiye'de tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018)	97
Şekil 5.3	Tarım sektöründe düzenlenen toplam yatırım teşvik belgelerinin yıllar itibari ile Düzey 2 İBBS bölgelerine ve adetlerine göre dağılımı (yerli sermaye, 2001-2018)	98

Şekil 5.4 Tarım sektöründe düzenlenen toplam yatırım teşvik belgelerinin yıllar itibari ile Düzey 2 İBBS bölgelerine ve adetlerine göre dağılımı (yabancı sermaye, 2001-2018).....	99
Şekil 5.5 Tarım sektöründe düzenlenen toplam yatırım teşvik belgelerinin yıllar itibari ile Düzey 2 İBBS bölgelerinde adetlerine göre dağılımı (yerli-yabancı sermaye, 2001-2018).....	99
Şekil 5.6 TR1 (TR10) İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	100
Şekil 5.7 TR1 (TR10) İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	100
Şekil 5.8 TR21 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	101
Şekil 5.9 TR21 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	101
Şekil 5.10 TR22 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	102
Şekil 5.11 TR22 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	102
Şekil 5.12 TR2 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	103
Şekil 5.13 TR2 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	103
Şekil 5.14 TR31 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	104
Şekil 5.15 TR31 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	104

Şekil 5.16 TR32 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	105
Şekil 5.17 TR32 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	105
Şekil 5.18 TR33 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	106
Şekil 5.19 TR33 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	106
Şekil 5.20 TR3 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	107
Şekil 5.21 TR3 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	107
Şekil 5.22 TR41 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	108
Şekil 5.23 TR41 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	108
Şekil 5.24 TR42 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	109
Şekil 5.25 TR42 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	109
Şekil 5.26 TR4 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	110
Şekil 5.27 TR4 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	110
Şekil 5.28 TR51 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	111

Şekil 5.29 TR51 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	111
Şekil 5.30 TR52 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	112
Şekil 5.31 TR52 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	112
Şekil 5.32 TR5 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	113
Şekil 5.33 TR5 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	113
Şekil 5.34 TR61 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	114
Şekil 5.35 TR61 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	114
Şekil 5.36 TR62 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	115
Şekil 5.37 TR62 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	115
Şekil 5.38 TR63 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	116
Şekil 5.39 TR63 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	116
Şekil 5.40 TR6 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	117

Şekil 5.41 TR6 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	117
Şekil 5.42 TR71 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	118
Şekil 5.43 TR71 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	118
Şekil 5.44 TR72 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	119
Şekil 5.45 TR72 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	119
Şekil 5.46 TR7 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	120
Şekil 5.47 TR7 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	120
Şekil 5.48 TR81 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	121
Şekil 5.49 TR81 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	121
Şekil 5.50 TR82 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	122
Şekil 5.51 TR82 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	122
Şekil 5.52 TR83 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	123

Şekil 5.53 TR83 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	123
Şekil 5.54 TR8 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	124
Şekil 5.55 TR8 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	124
Şekil 5.56 TR9 (TR90) İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	125
Şekil 5.57 TR9 (TR90) İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	125
Şekil 5.58 TRA1 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	126
Şekil 5.59 TRA1 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	126
Şekil 5.60 TRA2 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	127
Şekil 5.61 TRA2 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	127
Şekil 5.62 TRA İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	128
Şekil 5.63 TRA İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	128
Şekil 5.64 TRB1 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	129

Şekil 5.65 TRB1 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	129
Şekil 5.66 TRB2 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	130
Şekil 5.67 TRB2 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	130
Şekil 5.68 TRB İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	131
Şekil 5.69 TRB İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	131
Şekil 5.70 TRC1 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	132
Şekil 5.71 TRC1 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	132
Şekil 5.72 TRC2 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	133
Şekil 5.73 TRC2 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	133
Şekil 5.74 TRC3 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	134
Şekil 5.75 TRC3 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	134
Şekil 5.76 TRC İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018).....	135

Şekil 5.77 TRC İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	135
Şekil 5.78 Tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile Düzey 2 İBBS bölgelerine göre dağılımı (yerli sermaye, 2001-2018)	136
Şekil 5.79 Tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile Düzey 2 İBBS bölgelerine göre dağılımı (yabancı sermaye, 2001-2018).....	137
Şekil 5.80 Tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile Düzey 2 İBBS bölgelerinde dağılımı (yerli-yabancı sermaye, 2001-2018).....	137
Şekil 5.81 TR1 (TR10) İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	138
Şekil 5.82 TR21 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	139
Şekil 5.83 TR22 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	140
Şekil 5.84 TR2 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	141
Şekil 5.85 TR31 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	142
Şekil 5.86 TR32 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	143

Şekil 5.87 TR33 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	144
Şekil 5.88 TR3 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	145
Şekil 5.89 TR41 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	146
Şekil 5.90 TR42 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	147
Şekil 5.91 TR4 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	148
Şekil 5.92 TR51 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	149
Şekil 5.93 TR52 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	150
Şekil 5.94 TR5 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	151
Şekil 5.95 TR61 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	152
Şekil 5.96 TR62 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	153

Şekil 5.97 TR63 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	154
Şekil 5.98 TR6 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	155
Şekil 5.99 TR71 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	156
Şekil 5.100 TR72 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	157
Şekil 5.101 TR7 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	158
Şekil 5.102 TR81 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	159
Şekil 5.103 TR82 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	160
Şekil 5.104 TR83 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	161
Şekil 5.105 TR8 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	162
Şekil 5.106 TR9 (TR90) İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	163

Şekil 5.107 TRA1 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	164
Şekil 5.108 TRA2 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	165
Şekil 5.109 TRA İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	166
Şekil 5.110 TRB1 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	167
Şekil 5.111 TRB2 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	168
Şekil 5.112 TRB İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	169
Şekil 5.113 TRC1 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	170
Şekil 5.114 TRC2 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	171
Şekil 5.115 TRC3 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	172
Şekil 5.116 TRC İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	173

Şekil 5.117 Türkiye’de İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	174
Şekil 5.118 Türkiye’de İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	175
Şekil 5.119 İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen toplam yatırım teşvik belgelerinin yıllar itibari ile Düzey 2 İBBS bölgelerine ve adetlerine göre dağılımı (yerli sermaye, 2001-2018).....	176
Şekil 5.120 İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen toplam yatırım teşvik belgelerinin yıllar itibari ile Düzey 2 İBBS bölgelerine ve adetlerine göre dağılımı (yabancı sermaye, 2001-2018).....	177
Şekil 5.121 İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen toplam yatırım teşvik belgelerinin yıllar itibari ile Düzey 2 İBBS bölgelerinde adetlerine göre dağılımı (yerli-yabancı sermaye, 2001-2018).....	177
Şekil 5.122 TR1 (TR10) İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	178
Şekil 5.123 TR21 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	179
Şekil 5.124 TR22 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	180
Şekil 5.125 TR2 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	181
Şekil 5.126 TR31 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	182

Şekil 5.127 TR32 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	183
Şekil 5.128 TR33 İBBS bölgesinde İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	184
Şekil 5.129 TR3 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	185
Şekil 5.130 TR41 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018)	186
Şekil 5.131 TR42 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	187
Şekil 5.132 TR4 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	188
Şekil 5.133 TR51 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	189
Şekil 5.134 TR52 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	190
Şekil 5.135 TR5 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	191
Şekil 5.136 TR61 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	192

Şekil 5.137 TR62 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	193
Şekil 5.138 TR63 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	194
Şekil 5.139 TR6 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	195
Şekil 5.140 TR71 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	196
Şekil 5.141 TR72 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	197
Şekil 5.142 TR7 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	198
Şekil 5.143 TR81 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	199
Şekil 5.144 TR82 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	200
Şekil 5.145 TR83 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	201
Şekil 5.146 TR8 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	202

Şekil 5.147 TR9 (TR90) İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	203
Şekil 5.148 TRA1 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	204
Şekil 5.149 TRA2 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	205
Şekil 5.150 TRA İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	206
Şekil 5.151 TRB1 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	207
Şekil 5.152 TRB2 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	208
Şekil 5.153 TRB İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	209
Şekil 5.154 TRC1 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	210
Şekil 5.155 TRC2 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	211
Şekil 5.156 TRC3 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	212

Şekil 5.157 TRC İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	213
Şekil 5.158 İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile Düzey 2 İBBS bölgelerine göre dağılımı (yerli sermaye, 2001-2018).....	214
Şekil 5.159 İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile Düzey 2 İBBS bölgelerine göre dağılımı (yabancı sermaye, 2001-2018).....	215
Şekil 5.160 İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile Düzey 2 İBBS bölgelerinde dağılımı (yerli-yabancı sermaye, 2001-2018).....	215
Şekil 5.161 TR1 (TR10) İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	216
Şekil 5.162 TR21 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	217
Şekil 5.163 TR22 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	218
Şekil 5.164 TR2 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	219
Şekil 5.165 TR31 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	220
Şekil 5.166 TR32 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	221

Şekil 5.167 TR33 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	222
Şekil 5.168 TR3 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	223
Şekil 5.169 TR41 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	224
Şekil 5.170 TR42 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	225
Şekil 5.171 TR4 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	226
Şekil 5.172 TR51 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	227
Şekil 5.173 TR52 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	228
Şekil 5.174 TR5 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	229
Şekil 5.175 TR61 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	230
Şekil 5.176 TR62 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	231

Şekil 5.177 TR63 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	232
Şekil 5.178 TR6 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	233
Şekil 5.179 TR71 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	234
Şekil 5.180 TR72 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	235
Şekil 5.181 TR7 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	236
Şekil 5.182 TR81 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	237
Şekil 5.183 TR82 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	238
Şekil 5.184 TR83 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	239
Şekil 5.185 TR8 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	240
Şekil 5.186 TR9 (TR90) İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	241

Şekil 5.187 TRA1 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	242
Şekil 5.188 TRA2 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	243
Şekil 5.189 TRA İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	244
Şekil 5.190 TRB1 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	245
Şekil 5.191 TRB2 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	246
Şekil 5.192 TRB İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	247
Şekil 5.193 TRC1 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	248
Şekil 5.194 TRC2 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	249
Şekil 5.195 TRC3 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	250
Şekil 5.196 TRC İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	251

Şekil 5.197 Türkiye’de tarım sektöründe düzenlenen YTB adetlerinin illerinin gelişmişlik endeks değerine ve 3305 sayılı teşvik sistemine göre dağılımı (2001-2018).....	252
Şekil 5.198 Türkiye’de imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen YTB adetlerinin illerinin gelişmişlik endeks değerine ve 3305 sayılı teşvik sistemine göre dağılımı (2001-2018).....	253

TABLÖLER LİSTESİ

Sayfa

Tablo 3.1	2000 Yılı sonrası Türkiye’deki teşvik sisteminin yapısal durumu ve destek unsurları.....	53
Tablo 3.2	Türkiye’de uygulanan teşvik araçlarının tarihsel süreci.....	54
Tablo 3.3	Cumhuriyet döneminden günümüze kadar çıkartılan teşvik yasaları (1913 – 2012).....	58
Tablo 4.1	Türkiye’de Düzey 1 İBBS bölgelerine göre ekilen ve dikilen tarım alanı (Hektar) (2001-2018).....	65
Tablo 4.2	Türkiye’de Düzey 1 İBBS bölgelerinin alanları ve bölgelerin ekili ve dikili tarım alanlarının karşılaştırılması (Hektar - 2018).....	66
Tablo 4.3	Türkiye’de ekilen ve dikilen tarım alanı türleri (Hektar - 2018).....	67
Tablo 5.1	Türkiye’de tüm sektörlerde düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yerli sermayeye göre değişimi (2001-2018)	86
Tablo 5.2	Türkiye’de tüm sektörlerde düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018).....	87
Tablo 5.3	Türkiye’de tarım sektöründe düzenlenen toplam yatırım teşvik belge adetlerinin Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 İBBS bölgeleri içindeki dağılımı (yerli-yabancı sermaye, 2001-2018).....	88
Tablo 5.4	Türkiye’de tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 İBBS bölgeleri içindeki dağılımı (yerli-yabancı sermaye, 2001-2018).....	90
Tablo 5.5	Türkiye’de imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen toplam yatırım teşvik belge adetlerinin Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 İBBS bölgeleri içindeki dağılımı (yerli-yabancı sermaye, 2001-2018).....	92
Tablo 5.6	Türkiye’de imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 İBBS bölgeleri içindeki dağılımı (yerli-yabancı sermaye, 2001-2018).....	94

BÖLÜM BİR

GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Teşvikler, belirli ekonomik ve sosyal faaliyetlerin daha hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla kamu tarafından verilen destekler olarak tanımlanabilir. Esasında ülkenin gelişmesi bakımından daha faydalı olarak görülen sektörlerle kamu kaynaklarının kaydırılmasıdır. Teşviklerin bir diğer amaçları da; az gelişmiş bölgelere yatırımları çekerek bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltmak, istihdamı artırmak, üretim aşamasında kullanılan teknolojilerde ilerlemek, sermayeyi tabana yayarak küçük ve orta ölçekli işletmelerin uluslararası rekabet gücünü artırmak, ihracatı artırmak ve yabancı sermayeyi ülkeye çekmektir.

Kamunun kaynak yetersizliği az gelişmiş bölgelere yatırım yapılmasına engel olmakla beraber bölgelerarası gelişmişlik farkları oluşmakta ve toplum üzerinde olumsuz sonuçlar yaratmaktadır. Yatırımlara sağlanan teşviklerle az gelişmiş bölgelere kaynak yönlendirilmesi sonucu sosyal ve ekonomik fırsat eşitsizliği ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Ülkelerin uluslararası rekabet gücünü önemli derecede etkilemesi sebebiyle teknolojik ilerlemelerin sağlanması, teşvik uygulamalarında bir diğer amaçtır. Ülkeler arasında teknolojik üretim farkı giderek artmakta ve teknolojiye geri kalan ülkeler dışa bağımlı hale gelmektedir. Hem üretim verimliliğinin artırılması adına hem de küresel çapta rekabet edebilmek adına teknolojik bilgi üretimi teşvik araçlarıyla desteklenmektedir. Yatırımlarla, işsizlik arasında ters orantılı bir ilişki söz konusudur. Yapılan her yeni yatırım olası istihdam potansiyeli yaratmaktadır. Sadece teşvik sağlanan yatırımlar değil onlara bağlı yan kuruluşlarda vatandaşlara yeni istihdam olanakları yaratmaktadır. Böylece devlet desteklediği her yatırımla istihdamı yükselterek sosyal fayda sağlamaktadır.

Teşvikler, kamu tarafından nakdi ve/veya gayri nakdi destek, yardım ve özendirme olarak çeşitli araçlarla verilmektedir. Bu araçlar sayesinde devlet, özel sektörü yönlendirerek; iktisadi kalkınmayı gerçekleştirebilir, ekonomik istikrarı

sağlarken bir yandan da dengeli bölgesel kalkınmayı sağlayabilir ve uluslararası rekabet gücünü artırabilir. Bu sebeple planlı bir kalkınmanın sağlanabilmesi ve belirlenen ekonomik hedeflere ulaşılabilmesi adına teşvik uygulamaları önemli bir araç olarak görülmektedir.

Türkiye’de günümüze kadar birçok teşvik araçları kullanılmış ve teşvik yasaları çıkartılmıştır. Uygulanan teşvik araçlarını şu başlıklar altında toplanabilir: indirim istisnası, erteleme uygulaması, KDV desteği, enerji desteği, harç istisnası, bedelsiz yatırım yeri tahsisi, taşınma desteği, destekleme primleri, gelir vergisi stopaj teşviki ve sigorta prim teşviki. Türkiye’de 1913’de çıkartılan Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkatı ile başlayan yasal süreç, farklı sistemler uygulanarak günümüze kadar gelmiştir. 1923 tarihinde İzmir’de toplanan Birinci İktisat Kongresinde de sanayinin teşviki adına önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlardan bazıları: sanayinin devlet eliyle teşvik edilmesi, tekelleşmeyle mücadele ve ticaret bankasının kurulmasıdır. Alınan kararlar sonucunda 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla özel firmalara bir takım teşvikler verilmiştir. 1930’da ise İkinci İktisat Kongresi toplanmış ve milli sanayinin gelişmesi için çareler aranmıştır. Bu dönemde daha çok Kamu İktisadi Kuruluşları aracılığı ile devlet sanayileşmeyi üstlenmiştir. Yabancı kuruluşların millileştirilmesi hız kazanmış, iki taraflı anlaşmalar yapılarak meclis tarafından onaylanmış ve birçoğu devletleştirilmiştir.

1932-1950 yılları arasında devletin ekonomideki ağırlığı daha da artmış ve kamu-özel kesimin bir arada yer aldığı karma ekonomik düzen benimsenmiştir. Bu dönemde farklı sektörlerde işletmelerin kurulduğu, inşaatların yapıldığı ve birçok altyapı yatırımlarının yapıldığı görülmektedir. İşletmelerden bazıları şunlardır: Merkez Bankası, selüloz ve kâğıt fabrikası, Sümerbank, Etibank, Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu, Maden Tetkik ve Arama Kurumu ve demir çelik işletmeleri. 1945 yıllarına gelindiği zaman liberal bir ekonomik politika benimsenmeye başlamış ve özel sektör yatırımları öncelik kazanmıştır. 1950-1960 yılları arasında kesimin yatırım yapmasına uygun ortam yaratılmıştır. Kredi imkânları artırılmış, altyapı hizmetlerine hız verilmiş, tarımda destekleme fiyat politikası izlenmiş ve hazinenin imkânları ekonomiye aktarılmıştır. 1951’de Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu

yürürlüğe girmiştir. Sanayi kesimine yatırım kredisi sağlamak amaçlı Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kurulmuştur. 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatlarının (DPT) kurulması ile Türkiye’de 5 yıllık olarak hazırlanan planlı döneme geçilmiştir.

Teşvik politikalarının amaçlarından biri, ekonomik ve sosyal açılardan geri kalmış bölgelerin kalkınmasını sağlamak için bu bölgelere ayrıcalıklar uygulanması olmuştur. Türkiye’de yatırım teşvikleri bölgesel bir kalkınma aracı olarak planlı kalkınma döneminde yani 1960’lı yılların sonunda gündeme gelmiştir. Bu süreçte sanayinin batıdaki bazı illerde yoğunlaşması ülke genelinde bölgesel dengesizliklerin artmasına sebep olmuştur. Türkiye’de 1960 yılından sonra bölgesel gelişmişlik farklarının daha da belirgin hale gelmesiyle beraber, bu farkların giderilmesi için, bölge ve illerin ihtiyaçları ön plana çıkararak hükümetlerin gündemine gelmiştir. Başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki iller olmak üzere, Türkiye’nin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından geri kalmış bazı yöreler, il ve ilçe bazında Kalkınmada Öncelikli Yöreler (KÖY) olarak adlandırılmıştır. KÖY belirlenerek bu alanlara yönelik teşvik edici politikalar devreye sokulmuştur. KÖY’lerin diğer bölgelere göre daha avantajlı ve öncelikli olarak teşvik araçlarından yararlanması sağlanmıştır. KÖY kavramı ilk kez 3. Beş Yıllık Kalkınma Planında kullanılmıştır. 1971 yılında DPT bünyesinde “Kalkınmada Öncelikli Yöreler Dairesi”nin kurulması ile KÖY’ler bölgesel kalkınma politikası içinde özel bir öneme sahip olmuştur. Devletin 1970’lerin başından itibaren geri kalmış bölgelere yönelik olarak yatırım teşvikleri vermeye başlaması KÖY politikasının öne çıkmasına yol açan ana etkidir. 3. Beş Yıllık Kalkınma Planından itibaren 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı’na kadar yapılan bütün kalkınma planlarında KÖY’lere özel bir önem verilirken, 9. Beş Yıllık Kalkınma Planında KÖY konusuna hiçbir yer verilmemiştir.

24 Ocak 1980 tarihinde ise ekonomik istikrar kararlarıyla birlikte dışa açılma yönünde bir politika izlenmeye başlamıştır. Sanayiye özendirilmeye yönelik bir takım önlemler alınmış ve sanayileşme stratejisinde önemli değişiklikler olmuştur. Dışa dönük sanayileşme benimsenerek, bu sayede ihracatın teşviki önem kazanmış ve ihracata dönük sanayileşme teşvik edilmeye başlanmıştır.

Türkiye’de uygulanan teşvik tedbirleri yıllar içinde dönemsel olarak değişikliklere uğramıştır. 1995’ten sonra sektör ve bölge ayrımı yapılmadan belli bir büyüklüğün üzerindeki bütün yatırımlara hitap eden ağırlıklı olarak gümrük muafiyeti ve KDV İstisnası destekleme unsurlarını kapsayan “genel teşvik sistemi” olarak adlandırılan bir uygulamaya geçilmiştir. Bu uygulama yeni teşvik sisteminin temelini oluşturan 15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar’ın yürürlüğe girdiği 2009 yılının temmuz ayına kadar devam etmiştir.

Yatırım teşvik belgesi (YTB), kalkınma planlarına uygun, ülke ekonomisine faydalı projelerin hayata geçirilirken, devletin sağladığı desteklerden yararlanma olanağı sağlayan ve yatırımcılar adına düzenlenen bir belgedir. Bu belge, tasarrufu artırmak, katma değeri yükseltmek, bölgelerarası dengesizlikleri gidermek, istihdam yaratmak ve uluslararası rekabet gücünü sağlamak adına devlet tarafından Türkiye’de 1968 yılından itibaren düzenlenmeye başlamıştır. Bu belge aracılığı ile yatırımcıya parasal destek verilmesi söz konusu olmayıp, gümrük vergisi ve toplu konut fonu istisnası, katma değer vergisi istisnası, vergi, resim ve harç istisnası, kredi tahsis desteklerinden yararlanılmaktadır. YTB düzenlemekle yükümlü mercii T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü’dür.

Bu çalışma kapsamında; yerli ve yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye içindeki mekânsal dağılımlarını düzenlenen yatırım teşvik belgeleri (YTB) aracılığı ile analiz etmek ve değerlendirmek amaçlanmıştır. Yöntem olarak; T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü’nün hazırladığı verilerden elde edilen, 2001 yılından itibaren 2019 yılına kadar tarım ve imalat (gıda-içki) sektörlerinde yerli ve yabancı sermaye için düzenlenen YTB’lerin, Avrupa Birliği (AB) uyum sürecinde oluşturulan İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırmasına (İBBS) göre dağılımları değerlendirilmiş, daha sonra tabloları, grafikleri ve haritaları oluşturulmuştur. Türkiye’de Cumhuriyet döneminden itibaren uygulanan yatırım teşvikleri ve sübvansiyonların yanı sıra siyasi ve ekonomik değişimler de göz önüne alınarak dönemsel süreçler incelenmiştir. İBBS’ye göre yapılan değerlendirmeler sonucunda devletin teşvik politikalarının sonuçlarını mekânsal olarak ortaya koymak,

hangi bölgelerin teşviklerden daha verimli faydalandığı ve zayıf kalan bölgeler için nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair önerilerin oluşturulması hedeflenmiştir. Bunların dışında teorik bilgilerin verildiği ve kavramların açıklamalarının da verildiği bir bölüm mevcuttur. Tüm dönemsel süreçler, kavramsal açıklamalar ve hazırlanan verilerin işlenmesi kapsamında değerlendirmeler yapılarak sonuca ulaşılmış ve öneriler geliştirilmiştir. Planlama disiplini açısından da plan yapım sürecinde, üst ölçekte bölgesel gelişmişlik farklarını ortaya koyarak stratejik plan için fikirler sunmak, alt ölçekte ise fonksiyonların yer seçim kriterlerine katkıda bulunmak hedeflenmiştir.

Çalışmanın konusu ile ilgili hazırlanmış makaleler (7 adet), yapılmış tez çalışmaları (18 adet) ve tezlerin amaç, yöntem ve kapsamı incelenmiş ve literatürdeki eksiklikler tespit edilmiştir.

Mısırlıoğlu, (1981); 1968-1978 yılları arasında teşvik belgesi almış yatırımları sektörler ve bölgeler itibariyle incelemiştir. Alınan teşvik belgelerini gerçekleştiren ve iptal olan ayırarak, projelerin de ne kadar katma değer oluşturduklarına bakarak sektörler ve bölgeler bazında tablolar oluşturmuştur. Gerçekleşen teşviklerin sektörlere göre oluşturdukları istihdamlar ve GSMH'ye olan etkilerini incelemiştir.

Duran, (1997); 1980-1995 döneminde uygulanan politikaların ekonomik gelişmeler üzerindeki etkisinin istenilen doğrultuda olup olmadığını incelemiştir. Aynı yıllar için düzenlenen teşvik belgesi sayısı ve sabit yatırım fiyatlarını tablo haline getirmiştir. 7 coğrafi bölge bazında teşvik belgesi sayıları ve yatırım tutarları tablolar oluşturularak kıyaslamıştır. Yatırım teşvik belgelerinin sayısı ve cari yatırım miktarlarını sektörler itibari ile kıyaslamıştır. Teşvik sistemlerinin sektör özelliklerine ve projeye göre seçici olması gerektiği, genel teşvik araçlarıyla tüm yatırımların desteklenmesinin mümkün olmadığı sonucuna varmıştır.

Organ, (1998); Teşvik kavramının hangi amaçla kullanıldığı ve ekonomi politikasındaki yerini açıklamıştır. Teşviklerin Denizli İlinin kalkınmasına olan

etkilerini incelemiştir. 1980-1997 yılları arasında Türkiye genelinde ve Denizli’de verilen teşviklerin değerlendirmeleri yaparak yeni öneriler getirmeye çalışmıştır.

Kaynar, (2001); 1990 ve 2000 yılları arasında teşvik belgeli yatırımlar ile istihdam arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada aylar itibariyle verilen yatırım teşvik belge sayısını, sabit yatırım tutarını ve istihdam edilen işçi sayısını tespit etmiştir. Bu veriler yardımıyla, sektörler itibariyle her yıl için aylık ve yıllık olarak istihdam başına düşen sabit yatırım değerlerini bulmaya çalışmıştır. Teşvik belgeli yatırımların istihdamı olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Sarıöz, (2006); Teşviklerin kavramsal çerçevesini belirlenmeye çalışırken, çeşitli uluslararası kuruluşlardaki teşvik uygulamaları ve gelişimleri anlatmıştır. Türkiye’de teşvik uygulamalarının tarihsel gelişimi dönemsel olarak ele almıştır. AB uyum sürecinde oluşturulan İBBS ve Bölgesel Kalkınma Ajansları’nın Türkiye’deki olumlu ve olumsuz yönleri belirtmiştir. Türkiye’de teşvik sisteminin iyileştirilmesi için neler yapılabileceğini ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesi amacıyla teşviklerin ne şekilde uygulanabileceğini ele almıştır.

Okan, (2007); Çalışmasında, 1980-2005 yılları arasında orman ürünleri konusunda düzenlenen yatırım teşvik belgeleri kapsamında mobilya üretimi, büro mobilyası imalatı ve mobilya ve lambri alt sektörlerini analiz etmiştir. Bu alt sektörler için düzenlenen yatırım teşvik belgelerini, sabit yatırım, istihdam ve bölgeler bazında incelemiştir. Türkiye’de orman ürünleri endüstrisi alanında en fazla yatırım teşvik belgesinin mobilya endüstrisi alt sektöründe ve en fazla Karadeniz Bölgesi için düzenlendiği sonucuna varmıştır. Ayrıca ekonomide yaşanan krizin yatırım teşviklerinin kullanımını da olumsuz etkilediğini tespit etmiştir.

İnce, (2008); Yürürlükte bulunan yatırım teşviklerini aktarırken eski ve yeni yasal düzenlemeleri karşılaştırarak analiz etmiştir. Türkiye’nin ve yabancı rakiplerinin uyguladıkları teşvik sistemlerini karşılaştırmış ve detaylıca incelemiştir. Grafik ve tablolar yardımıyla istatistiksel analizler yapmış ve teşvik tedbirlerinin etkinliklerini incelemiştir. Analizlerde T testi, Levene Varyans Eşitliği testi ve Kolmogorov-

Smirnov Testi uygulamıştır. Az gelişmiş bölge olarak kabul edilen 49 ilin istatistiksel verileri 2002-2006 yıllarına göre tasnif etmiştir. Türkiye’de teşvik sisteminin daha etkin işleyebilmesi adına önerilerde bulunmuştur.

Özkök, (2009); Verilen yatırım teşviklerinin bölgesel gelişmişlik bazında etkilerini incelemiş, neden ve sonuçlarını belirlemiştir. Özellikle 1980 sonrası liberalleşme sürecinde verilen yatırım teşvikleri ile Türkiye’deki GSYİH ve istihdam verileri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. 1980-2006 yılları arasındaki veriler kullanılarak 7 coğrafi bölgedeki teşviklerle GSYİH arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analizlerde E-Views 5.1 ekonometrik paket programını kullanmıştır. Kullanılan verileri Türkiye İstatistik Kurumu’ndan (TÜİK) derleyerek hazırlamıştır. Regresyon çalışması yaparak bir model oluşturmuştur. Regresyon çalışmasında ise 1987 bazlı cari fiyatla GSYİH verisini kullanmıştır.

Alyu, (2009); Türkiye’nin AB ile Ortak Tarım Politikası’na uyum çalışmalarını incelemiştir. Adana İli’nin tarımdaki durumunu Akdeniz Bölgesi ve Türkiye bazında incelemiştir. Tarımsal üretim alanları, ekilen alanlar ve ürün miktarları analiz edilerek aralarındaki ilişkiyi 1996-2006 dönemi için korelasyon analizi korelasyon analizi yaparak incelemiştir. Tarımsal teşviklerin üretim üzerindeki etkisini görebilmek için regresyon analizi yapmıştır. Çalışmada 1994-2008 yıllarına ait tarımsal teşvik yatırımları ile tarımsal üretim verilerini kullanmıştır. Bu verileri TÜİK, Hazine Müsteşarlığı ve TCMB elektronik sistemlerinden temin etmiştir. Adana İli için tarımsal yatırım teşviklerinin verimli ve amacına uygun kullanılmadığı, amaç dışı alanlara kaydırıldığı yargısına varmıştır.

Özdaş, (2009); AB teşvikleri ve KOBİ politikalarının, Türkiye’de uygulanan politikalarla uyumunu incelemiştir. Diyarbakır’da faaliyet gösteren firmaların ve Ticaret ve Sanayi Odalarının teşviklerle ilgili görüşleri anket aracılığı ile toplanarak görüş açılarını belirlemeye çalışmıştır. Bu görüşler doğrultusunda öneriler geliştirmeye çalışmıştır. Araştırma Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odasına üye 80 firmadan oluşmaktadır. Kendisinin önerdiği bir takım indirim ve destekleri içeren teşviklerin uygulanması halinde Güneydoğu Anadolu Bölgesinde faaliyet gösteren

firmaların teşviklerden yararlanma oranında ciddi artışların olacağı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca bu durum bölge ekonomisine katkı sağlayacağı için bölgesel gelişmişlik farkının da azalacağını söylemektedir.

Sökmen, (2011); Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarına yönelik uygulanan vergi teşvik politikalarının etkili olup olmadığı birçok ülke bazında teorik olarak incelemiştir. Türkiye’de uygulanan vergi teşvik politikaları 1980 öncesi ve sonrası olarak iki başlıkta incelemiştir. Dolaysız yabancı sermayenin Türkiye’ye girmesi için yapılması gereken vergi teşvik politikalarına değinmiş ve yapılması gereken politikalara vurgu yapmıştır.

Yavan, (2011); Türkiye’de yatırım teşviklerinin sektörel ve bölgesel analizini yapmıştır. Çalışmayı 2001 yılı ile sınırlandırmıştır. GSYİH, teşvik belgesi sayısı, teşvik belgeli sabit yatırım ve teşvik belgeli istihdam sayısı verileriyle regresyon analizi yapmıştır. Bir ilde teşvikle yapılan yatırımlar arttıkça, o ildeki hem GSYİH miktarının, hem de kişi başına gelirin artmakta olduğunu ortaya koymuştur. Türkiye’de uygulanan yatırım teşviklerinin bölgesel düzeyde ekonomik büyümeye katkı sağladığını söylemiştir.

Yavan, (2012); Türkiye’de 2001-2008 döneminde illere verilen yatırım teşviklerinin hangi faktörler tarafından belirlendiğini istatistiksel yöntemlerle analiz etmiştir. 81 ili kapsayan verilerle oluşturduğu hipotezleri regresyon analizi ile tahmin etmiştir. Analiz sonucu elde ettiği bulgularla, yerel ve bölgesel teşvik politikalarının oluşturulması için önemli ipuçları sağlamıştır.

Çınar, (2013); Çalışmada 1990, 1994, 2000, 2001 ve 2008 krizlerinin oluşum sebepleri ve alınan tedbirlere yer vermiştir. Bu krizlere yönelik uygulanan yatırım teşvik politikalarının ekonomik değişkenler üzerindeki etkisini incelemiştir. Yeni teşvik sisteminin ekonomiye yansımalarını incelemek için 2006-2012 yılları arasında GSYİH, büyüme hızları, yatırım teşvik belge sayıları, istihdam ve sabit yatırım miktarlarını incelemiştir. Yatırım, üretim ve istihdam artırmaya yönelik politikalar

uygulayarak devletin kriz sonrası ekonomiye müdahale araçları açısından ekonomik büyümenin sağlanabileceği sonucuna varmıştır.

Tezel, (2014); 1980-2010 yılları arasında yatırımlara sağlanan teşvikleri İBBS'ye göre sektöre ve bölgesel dağılımı incelemiştir. 2002-20110 yılları arasında sektörler ve bölgeler bazında, sabit yatırım teşvikleri ve dış ticaret dengesi arasında analizler yapmıştır. 1999-2010 yılları arasında sektörler ve bölgeler bazında sabit yatırım teşvikleri ve kamu yatırımları arasında analizler yapmıştır. Tüm yapılan analizlerde SPSS programı yardımıyla hazırlamıştır. Yatırım teşviklerinin yeni teşvik sisteminin amaçlarına daha etkili bir şekilde hizmet edebilmesi bakımından yorumlarda bulunmuştur.

Sevinç, (2014); Türkiye'de uygulanan yatırım teşvik politikalarının geçirdiği değişiklikler ve bölgesel dağılımındaki belirleyicilerin neler olduğunu ortaya koymak amaçlamıştır. Çalışmanın temel açıklayıcı değişkenleri olarak Vergi Gelirleri ve İşsizlik ele alınmıştır. Yakınsama analizi yardımıyla gelir ve teşviklerin rolleri araştırılmıştır. 2004-2012 yılları arasında Türkiye'de uygulanan yatırım teşvik politikalarının hangi faktörler tarafından belirlendiğini bulmak amacıyla panel veri analizi yapılmıştır ve korelasyon matrisleri oluşturulmuştur. Türkiye'de ilçe ve belde bazında rekabetçi haritasının çıkartılıp, mikro bazda alt teşviklerin uygulanması gerektiği belirtmiştir. Ayrıca eğitim düzeyinin ve gelir seviyesinin düşük olduğu yerlerde teşvik uygulamalarının bilinç yoksunluğu ve farkındalık eksikliğinden dolayı düşük kaldığı ve bölgesel dengesizlik yarattığı sonucuna varmıştır.

Kılıç, (2015); Çorumda çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren firmaların yatırım teşviklerinden yararlanma durumlarını tespit etmiş, bulundukları ile tercih etme sebepleri ve yatırım yapmada teşviklerin önemini incelemiştir. Çorum ilinde 2012 yılında Ticaret Odası kayıtlarına göre kaç firma olduğu ve 2004-2012 yılları arasında kaç firmanın teşvik yatırımından faydalandığı Ekonomi Bakanlığında tespit etmiştir. İl genelinde faaliyet gösteren ve teşvik alan firmalarla anket ve mülakat çalışmaları yapmıştır. Toplanan verileri SPSS programı yardımıyla analiz etmiştir.

Çorum İlinin son 10 yıllık dönemde teşviklerden yeterince yararlanamadığı ve bölgenin diğer bölgelerden geri kaldığı sonucuna ulaşmıştır.

Noyan, (2016); Türkiye’de uygulanan teşvik politikaları ve tarımsal faaliyetlere yönelik teşvik politikalarını incelemiştir. 2000 yılı sonrası tarım sektöründe yeni tarım teşvik politikaları açıklamıştır. 1990-2015 yılları arasında Türkiye’deki tarım alanlarının miktarları ve 2002-2014 yılları arasında tarımsal istihdam verileri tabloştırmıştır. Sisteme kayıtlı çiftçi sayısı, tarım alanı miktarı ve üreticilere sağlanan destek miktarları verileri kullanılarak betimsel analiz yapmıştır. Analiz aşamasında Kalkınma Bakanlığı, TÜİK ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’ndan alınan 2001-2014 yılları arasına ait veriler kullanmıştır. Türkiye’de tarım sektöründe yürürlükte olan teşvik politikalarının yeterli düzeyde olduğunu, son yıllarda benimsenen yenilikçilik ilkesinin devam ettirilmesi gerektiği sonucuna varmıştır.

Çelebi, (2017); T.C. Ekonomi Bakanlığı tarafından 2001-2015 yılları arasında düzenlenen teşvik belgesi adedi ve belge düzenlenen projelerde öngörülen sabit yatırım tutarları verilerini kullanmıştır. Bu veriler, Türkiye’de uygulanan teşvik sistemlerinin süreci ve doğrudan yatırımların faktörleri doğrultusunda yorumlanmıştır. Türkiye’de yatırım teşvik sisteminin desteğinin kapsam ve şiddetinin artırılması gerektiği sonucuna varmıştır.

Çelik, (2017); 2003-2011 döneminde ve Düzey 2 İBBS bölgelerinde imalat sanayiye yönelik düzenlenen teşviklerin yatırım kararları üzerindeki etkinliği, yatırım harcamalarının bölgesel dağılımının kümelenme niteliği sergilemesi sebebiyle, mekânsal bağımlılık olasılığı dikkate alınarak analiz etmiştir. Kurguladığı mekânsal gecikmeli sabit etkiler panel modeli’nin bulgularıyla, kümelenme niteliği taşıyan ciddi bir mekân etkisinin varlığına işaret etmekte ve bir bölgeye yönelik düzenlenen teşviklerin bölgedeki imalat sanayi yatırım kararları üzerinde artırıcı etkileri olduğunu söylemektedir. Teşvik politikalarının makro düzeyde etkisiz olduğunu ve düzenleme aşamasında sadece bölgenin kendisinin değil, aynı zamanda komşu bölgelerinin koşullarının da dikkate alınması gerektiği sonucuna varmıştır.

Dalkılıç, (2017); 2004 yılında yürürlüğe giren 5084 Sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki Kanunu ile devamında uygulanan teşviklerin Sivas'ın ekonomisine katkıları üzerinden bölge ve ülke ekonomisine katkılarını ele almıştır. Sivas Organize Sanayi Bölgesi'ndeki teşviklerden faydalanan 41 firmaya yönelik verileri anket yöntemi ile toplamıştır. Anket yöntemiyle topladığı verilerle istatistik programı olan SPSS aracılığı ile frekans dağılımı, aritmetik ortalama ve yüzde tespitleri yapmıştır. Teşvik unsurları belirlenirken işletmelerin ihtiyaçlarının ve büyüklüklerinin farklı olabileceği göz önünde bulundurulması gerektiği ve işletmelerin rekabet edebilecek güce ulaşmıca kadar teşviklerin verilmesi ve sürdürülmesi sonucuna varmıştır.

Çelik, (2018); Yatırım teşvik sisteminin yatırım kararı almak üzerine etkisini, teşvik sistemiyle sağlanan desteklerin yeterliliklerini Diyarbakır İli bazında incelemiştir. Veri toplamak için görüşme yöntemini kullanmış ve mülakat formu düzenlemiştir. Elde ettiği verileri kişilerin eğitim düzeyi, iş tecrübesi ve yatırım teşvikleri hakkındaki bilgi düzeylerine göre gruplandırmıştır. Yatırımlar için gerekli altyapı çalışmaları tamamlanarak, huzur ve güvenin sağlanmasıyla beraber oluşturulacak bir teşvik sisteminin hem yararlanacak firma sayısını hem de istihdam oranını yükselteceği ve böylece bölgelerin ekonomisine canlılık sağlayacağından dolayı bölgesel gelişmişlik farklarını azaltabileceği sonucuna varmıştır.

Demirli ve Biber, (2018); Türkiye'de teşvik belgeli yatırımların istihdama katkısını 2001-2017 yılları için yerli ve yabancı sermaye kapsamında değerlendirmiştir. YTB başına ortalama istihdam kapasitesi ve personel başına yapılan yatırım harcamalarını hesaplamıştır. Çalışma sonucunda YTB başına ortalama istihdam sayısının düştüğü ve yeni teşvik sisteminin çıktığı 2012 yılından sonra bu düşüşün daha da hızlandığı, istihdam edilen personel başına yapılan harcama tutarlarının ise arttığı ve 2012 yılından sonra ivme kazanarak yerli yatırımlar için 1,3 kat, yabancı yatırımlar için ise 5,5 kat arttığı sonucuna ulaşmıştır.

Takım ve Ersungur, (2018); Türkiye'de teşvik sisteminin yapısını, sorunlarını ve etkinliğini incelemiş, tek bir uygulama ile sorunların çözülüp çözilemeyeceği

üzerinde durmuştur. Türkiye’de uygulanan teşviklerin tarihsel sürecini anlatmış ve tek tek uygulanan yatırım teşviklerinde bahsetmiştir. 2001-2018 yılları için toplam yatırım teşvik belgesinde bahsetmiş fakat sektörler bazında anlatmamıştır. Teşviklerle ulaşılmak istenen amaçların ve kullanılan araçların açıkça ortaya konmadığı sonucuna varmıştır. Desteklerle ilgili çoğu yatırımcının bilgi sahibi olmadığı, daha geniş bir bilgilendirme sisteminin olması gerektiğini söylemiştir.

Kaplan, (2019); Türkiye’de bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi ve teşvik tedbirlerinin rolü ve etkinliği üzerinde durmuştur. Türkiye’de bölgesel teşvik uygulamalarının tarihsel gelişimi hakkında bilgi vermiş daha sonra son yıllarda verilen teşviklerin mekânsal dağılımını incelemiştir. İBBS Düzey 1 bazında veriler kullanarak 2004-2017 dönemi için yatay-kesit analizi gerçekleştirmiştir. İlk aşamada, 12 bölge arasında söz konusu dönemde mutlak yakınsamanın varlığı araştırmış ve bölgelerarasında yıllık ortalama % 0,85 düzeyinde yakınsamanın gerçekleştiği sonucuna ulaşmıştır. Türkiye’de 2004 - 2017 döneminde verilen yatırım teşviklerinin bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesinde herhangi bir etkisinin bulunmadığı söylemekte olup, bu eksikliğe destek amaçlı bazı öneriler sunmuştur.

Literatür kapsamında benzer konularda yapılan çalışmalara bakıldığında özellikle Türkiye’de tarım ve imalat (gıda-içki) sektörlerinde 2001 yılından günümüze dek düzenlenen YTB’ler kapsamında, İBBS’ye göre bir araştırmanın ve değerlendirmenin yapılmadığı tespit edilmiştir. Benzer tez çalışmaları, üniversitelerin iktisat, işletme, finans, maliye, ekonomi, sosyal bilimler ve ormancılık bölümlerinde yapılmıştır. Çoğunluğu iktisat ve ekonomi anabilim dallarında hazırlanmış olup, şehir ve bölge planlama bölümünde hiç çalışma yapılmamıştır.

1.2 Araştırmanın Yöntemi

Çalışma kapsamında öncelikle benzer konularda literatür araştırması yapılarak içerik oluşturulmuştur. Türkiye’deki yatırım teşvik sistemi ve uygulamalar açısından niteliksel bir araştırma yöntemi kullanılırken, mevcut durumu ortaya koymak için ise nicel bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. 1913’de çıkartılan Teşvik-i Sanayi

Kanun-u Muvakkatı ile başlayan ve farklı sistemler uygulanarak günümüze kadar gelen teşvik sistemi ve uygulamaları tarihsel süreç içerisinde ele alınmıştır. 2001 yılından itibaren düzenlenen YTB'lerin sektörlerle ve bölgelere göre dağılımı ise nicel araştırma yöntemi aracılığıyla ele alınmıştır.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün hazırladığı verilerden yerli ve yabancı sermaye için istihdam miktarı ve belge adedi verilerinden faydalanılmıştır. Bakanlıktan alınan YTB tablosunda bazı yıllar için istihdam miktarı verisi bulunmasına karşın sabit yatırım miktarı verisi sıfır gözükmemektedir, bu sebeple çalışmanın doğruluğu açısından sabit yatırım miktarı verisi kullanılmamıştır.

Çalışmanın amacı ve kapsamı doğrultusunda; T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün hazırladığı 01.01.2001 – 31.12.2018 tarihleri arasında düzenlenen ve Bakanlıı'n internet sitesinden elde edilen, YTB tablosundaki yerli ve yabancı sermaye türlerinde belge adedi ve istihdam miktarından yararlanılarak, tüm Türkiye'deki İBBS'ye göre Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 aralıklarında Microsoft Office Excel programı yardımıyla veriler hazırlanmıştır. Bu verilerin yine Microsoft Office Excel programında grafikleri hazırlanarak, AutoCAD programında ise haritaları oluşturulmuştur. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı'nın hazırladığı toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı verilerinden yararlanarak 2001 – 2018 yılları için İBBS'ye göre Düzey 1 ve Düzey 2 aralıklarında Microsoft Office Excel programı yardımıyla grafikler hazırlanmıştır. Oluşan grafik ve haritalar yorumlanarak hangi bölgelerde nasıl bir teşvik - yatırım ilişkisi olduğu değerlendirilmiştir. Sonuç olarak hangi bölgelerin teşvikleri daha verimli kullandığına ulaşılırken zayıf kalan bölgeler için nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair öneriler sunulmuştur.

Benzer konularda hazırlanan çalışmalardan farklı olarak 2001 yılı itibarı ile düzenlenen teşvik belgeleri verisiyle, AB uyum sürecinde oluşturulan İBBS'ye göre 2001-2018 yılları arasındaki dönemi inceleyen ilk ve en güncel araştırma olması çalışmanın özgün değerini oluşturmaktadır.

Avrupa Birliği'ne detaylı veriler sunmak üzere Eurostat (Avrupa Birliği İstatistik Ofisi) tarafından 1970'li yılların ortalarında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) oluşturulmuştur. Bu uygulamanın temel amacı; bölgesel tabanlı olacak şekilde istatistikleri toplamak, sosyo-ekonomik analizler yapmak ve topluma yönelik bölgesel politikaların çerçevesini oluşturmak amacıyla tek bir veri tabanı oluşturmaktır. Karşılaştırılabilir tablolar ortaya koymak amacıyla bölgelerin sahip oldukları benzer niteliklere göre İBBS oluşturulmuştur. Türkiye'de de örnek bölge birimi uygulaması olarak kabul edilmiş ve TÜİK desteği ile DPT tarafından 2002 yılında tamamlanmıştır. Türkiye için İBBS, bölge ölçeğinde bir ortak taban olarak kabul edilmiştir. Türkiye'de bölge ölçeğindeki veriler ortak taban olarak kabul gören İBBS'ye göre hazırlanmakta olup, tez kapsamında bölgelerarası teşvik-yatırım ilişkilerinin incelenmesi ve kıyaslamalar yapılacağı için 7 coğrafi bölge yerine İBBS düzeyindeki bölgeler kullanılmıştır. İBBS sınıflandırmasında iller "Düzy 3" olarak tanımlanmış; ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden benzerlik gösteren komşu iller ise bölgesel kalkınma planları ve nüfus büyüklükleri dikkate alınarak "Düzy 1" ve "Düzy 2" olarak gruplandırılarak, hiyerarşik İBBS yapılmıştır. Haziran 2012'de uygulanmaya başlayan yeni teşvik sisteminde, bölgelerin gelişmişlik düzeyleri ve illerin kendilerine has özellikleri dikkate alınarak Kalkınma Bakanlığı tarafından il bazında ayrı ayrı belirlenen 61 sosyal gelişmişlik kriteri baz alınarak, 6 kademeli yeni bölgesel harita hazırlanmıştır. Fakat tez çalışması kapsamında AB uyum sürecinde oluşturulan İBBS baz alınarak veriler bu bölgeleme yöntemine göre hazırlanmıştır ve incelenmiştir. Bu yüzden Bakanlığın hazırladığı 6 kademeli harita ile tez çalışmasının hazırlandığı İBBS bölgelerine göre oluşturulan haritalara ait veriler aynı düzeyde olmadığından karşılaştırma açısından uygun değildir.

Araştırmanın sınırları bölge, zaman ve sektör olarak 3 başlık altında belirlenmiştir. Bölge olarak AB uyum sürecinde oluşturulan İBBS, zaman olarak 2001 – 2018 yılları için hazırlanan veriler (yerli-yabancı), sektör olarak ise tarım ve imalat (gıda-içki) sektörleri 3 temel başlık şeklinde sıralanabilir. Tezin kapsamı ve süreci açısından yerli ve yabancı sermayeye ait kapatılan şirketler ve iptal edilen teşvik belgeleri dikkate alınmamış, sadece aktif ve tamamlama vizesi yapılmış kayıtlar kullanılmıştır. Ayrıca yine tezin süresi açısından enerji, hizmetler, imalat,

sanayi ve tarım olmak üzere Türkiye’de bulunan 5 ana sektörden sadece tarım ve imalat (gıda-içki) sektörleri değeriendirilmiştir.

BÖLÜM İKİ

KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR

2.1 Yatırım, Teşvik, Yatırım Teşvik Belgesi (YTB), Tarım ve İmalat (Gıda-İçki) Sektörü

2.1.1 Yatırım Kavramı

Yatırım, basit bir ifadeyle; belli bir emek sonucu elde edilen ve gelecekte değer kazanması ya da kazanç getirisi beklenen şey olarak tanımlanabilir. İnsanlar gelecekte kendilerine gelir veya fayda getirebileceğini düşündükleri varlıkları bugünden sahiplenerek, yatırım kavramı içerisindeki geleceğe yönelik beklentiden yararlanmış olurlar.

Günlük yaşamda sıkça karşılaşılan yatırım kavramı iktisatta; bir ekonomide belirli bir dönemde mevcut sermaye malları ve teçhizatına yapılan eklemeler olarak tanımlanmaktadır (Dinler, 1998). Bir başka ifadeyle yatırım yeni sermaye malları için yapılan harcamalardır (Abel ve Bernanke, 2001). Yatırım malları tüketim malları gibi üretilmiş mallardır, ancak bunlar tüketim için değil, gelecek dönemlerde yapılacak üretimde kullanılırlar. Yani bir anlamda yatırımlar, ülkenin gelecekteki üretim kapasitesini artırıcı harcamalardır (Tunca, 1999).

Mal ve hizmet üretmek için üretim faktörlerini bir araya getirip kar etmeyi amaçlayan yatırımcılar açısından ise yatırım; nakdi sermayenin amortisman ve karlarla tekrar nakdi sermaye haline gelmesi ve müteşebbise dönmek üzere aynı sermayeye dönüşümüdür (Bali, 1979). İşletme açısından yatırım ise işletmelerin üretim kapasitelerinde artış ve devamlılık sağlamak amacı ile yapmış oldukları harcamalardır (Güvemli, Chambers ve İme, 1997).

Yatırım, aklımıza kazanç elde etmek üzere kurulan ticari işletmeleri getirirse de okullar, hastaneler ve kütüphaneler iktisadi anlamda kar amacı gütmeyen insanların sosyal hayatlarına kattıklarıyla önemli yatırımlardır. Tüm yatırımların özü, geleceğe

dönük olarak olumlu beklentilerin olduğu, eldeki kaynakları başka alanlara kaydırılması olgusudur. Kişiler yatırımlarını oluştururken tasarruf yapmaktadırlar. Hatta gelir düzeylerine göre tasarruf miktarları değişmekte ve aldıkları riskler farklılaşmaktadır. Şirketlerde aynı şekilde yatırım yaparken en büyük kaynakları tasarruf olmaktadır. Dönem sonları elde edilen karların bir kısmı ortaklara dağıtılırken bir kısmı da yeni yatırımlar için kullanılmaktadır.

Yatırımlar, yerli ve yabancı olmak üzere 2 farklı sermaye tarafından yapılabilir. Yerli sermayeyi, kayıtlı sermayesinin tamamı milli olan ve bir ülkenin vatandaşı olup, o ülke içerisinde yaşayan kişilerin yaptığı yatırım şeklinde tanımlanabilir.

Hazine Müsteşarlığı'nın 2002 yılında yayınlanan raporuna göre ise Yabancı sermaye;

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na alım satımı yapılan konvertibl döviz ve efektif cinsinden nakdi sermayeyi,
- Yabancı sermayeli kuruluşlarda, yabancı gerçek ve tüzel kişilerin hissesine tekabül eden net kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri ile lisans, know-how, teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmaları karşılığında ödenecek meblağların, dış kredi anapara ve faiz ödemelerinin transferi veya transfer edilebilir değerleri,
- Makine, teçhizat, alet ve bu mahiyetteki mallar, makine aksamı ve malzeme ile Hazine Müsteşarlığı'nın kabul ettiği sair lüzumlu malları,
- Yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşların, kambiyo mevzuatı çerçevesinde doğan her türlü mevcut ve alacaklarından, hazine müsteşarlığının sermaye payı olarak kabul edeceği meblağları,
- Patent ve ticari marka gibi fikri haklardan Müsteşarlıkça kabul edilenleri ifade etmektedir (T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2003).

2.1.2 Teşvik Kavramı

Ekonomik literatürde “teşvik” kavramı; belirli ekonomik ve sosyal faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen nakdi ve/veya gayri nakdi destek, yardım ve

özendirmeler olarak tanımlanmaktadır (PWC, 2005). Temel olarak bir mal veya hizmetin maliyetini düşürmek amacıyla devlet tarafından yapılan kaynak transferi de teşviklerin diğer bir tanımıdır. Özünde teşvikler, kamu kaynaklarının ülkenin gelişmesi bakımından daha yararlı olarak görülen sektörlerle yönlendirilmesidir (Leblebici, 2002). Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün yapmış olduğu tanıma göre ise yatırım teşviki; bir yatırımın maliyetini veya potansiyel kârını etkileyerek veya yatırımla ilgili risklerini değiştirerek yatırımın büyüklüğünü, sektörünü ve bölgesini etkilemek için hazırlanan hükümet önlemleridir (Duran, 2003). Hazine Müsteşarlığı'nın yaptığı teşvik tanımı ise, kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedeflere uygun olarak, bölgelerarası gelişmişlik farklarını gidermek, sermayeyi tabana yaymak, istihdam yaratmak, katma değeri yüksek, ileri ve uygun teknolojileri kullanmak ve uluslararası rekabet gücünü sağlamak için yatırımların uluslararası yükümlülüklerle aykırılık teşkil etmeyecek şekilde teşviki, yönlendirilmesi ve desteklenmesi şeklindedir (Çiloğlu, 2000).

2006 tarih ve 10921 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar'da teşviklerin amacı; *"Bölgelerarası gelişmişlik farklarını gidermek, istihdam yaratmak ve küçük ve orta ölçekli işletmelerin uluslararası düzeyde rekabet gücünü artırmak için kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler ile Avrupa Birliği normları ve uluslararası anlaşmalara uygun olarak tasarrufları, katma değeri yüksek, ileri ve uygun teknolojileri kullanan yatırımlara yönlendirmek suretiyle yatırımların desteklenmesi"* olarak belirtilmektedir (Resmi Gazete, 2006).

1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması öncesinde AB'nin temellerini oluşturan, 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran Roma Antlaşması'nda devlet yardımları olarak tanımlanan kamu teşvik tedbirleri özünde, sübvansiyonlar yoluyla ekonomiye müdahale demektir. Roma Antlaşması'ndaki teşvik kavramı, bir işletmede üretilen mal ve hizmetlerin maliyetini azaltan ekonomi politikası tedbirlerini kapsamaktadır. Teşvik kavramı daha geniş olarak; devlet kaynaklarının bütün veya belirli yatırımları, bir sektörü ya da üretim konusu belirli bir işletmeyi üretimini, yönetimini himaye etmek, teşvik etmek, rekabet gücünün artmasına katkıda bulunmak, kuruluş yerini etkilemek

suretiyle bir bölgenin gelişmesini sağlamak gibi amaçlarla bir karşılık beklemeden yapılan yardımlar olarak tanımlanmaktadır (Akkaya, 2006).

Diğer yandan hükümetler özel sektörü belirli amaçlar doğrultusunda yönlendirmek için de teşvikleri kullanırlar. Hükümet, tarım sektöründe doğrudan sübvansiyon kullanabilir ya da vergi sisteminde dolaylı sübvansiyon kullanabilir. Örneğin özel sektörün enerji tüketimini cesaretlendirmek için enerji vergilerinden yararlanır ya da yatırıma ilişkin vergilerde indirim gider. Böylece yatırımcılar yeni makine alımı yaparak yatırımlarını artırabilir (Stiglitz, 1993).

Teşvikler, yatırımcıların belirli sektörlerle ve belirli bölgelere yatırım yaparak ekonominin büyümesine ve kalkınmasına katkıda bulunmak amacıyla kullanılan araçlardan biridir. Teşvik politikaları, özel sektörü yatırım, üretim ve hizmet dallarıyla bölgelere yöneltir ve kanunla düzenlenmiş olan özendirici, itici ve caydırıcı kural araçlarının tümünü kapsamaktadır. Teşvik politikası, kalkınma planlarının buyurucu değil de yol gösterici nitelikte olması durumunda, özel kesim girişimcilerinin istenilen doğrultuda yatırıma yönelmeleri için bulunmuş bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla teşvikler, genel olarak, özel kesimi kalkınma planına uygun davranışlara sürükleyebilmek için, kamu kesiminden özel kesime aktarılan gelirler olarak ortaya çıkmaktadır (Korkmaz, 1989).

Kaynakların az olduğu gelişen ekonomilerde, piyasa şartları girişimcileri yatırım yapmaktan alıkoyabilir. Özel teşebbüsü, milli ekonominin zorunlu önceliklerine yönlendirebilmek için kamu otoriteleri teşvik mekanizmalarını kullanırlar. Böylece bazı darboğazlar giderilir, karlı olmadığı sanılan bazı altyapı yatırımlarının gerçekleşmesi olası hale gelir. Teşvikler, milli ekonomi öncelikleri ile müteşebbis önceliklerinin uyum halinde olmadığı durumlarda, bunların milli ekonomi önceliklerine uyumlandırılması amacıyla başvurulacak bir ekonomi politika aracıdır (İzgi, 1998).

Teşvik kavramı kullanım amaçlarına göre farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Uygulamada teşvik kavramı yerine sübvansiyon, iktisadi gayeli yardım, üreticiye

yapılan transfer harcamaları, primler, destekler, uygun koşullu krediler gibi diğer bazı kavramlarda kullanılabilmektedir. Kısacası bir ekonomide yatırım ve istihdamı arttırmak, iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmek, ekonomik istikrarı sağlamak veya bir bölgeyi kalkındırmak ya da bir sektörü desteklemek için devlet tarafından sağlanan sosyal, ekonomik, hukuki, mali her türlü destek ve kolaylıkları teşvik önlemi adı altında toplanabilir (Tuncer, 2008).

Teşviklerin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Teşvikler, devlet tarafından verilmektedir. Kamu tarafından bizzat veya görevlendirilecek kuruluşlar aracılığı ile sağlanabilmektedir.
- Teşvikler, genelde özel kesimlere verilmekle birlikte kamu teşebbüslerine de verilebilirler.
- Teşvikler, makro ve mikro ekonomik amaçlar doğrultusunda verilirler. Makro hedefleri ekonomik refah seviyesinin artırılması, mikro hedefleri ise işletmelerin üretimlerini idame ettirmesi olarak tanımlanabilir.
- Teşvikler, nakdi olarak yapılabildiği gibi aynı yardımlar şeklinde de yapılabilen devlet yardımlarıdır.
- Teşvikler, her hangi bir veriliş şartına tabi olmayıp açık ve doğrudan uygulanabileceği gibi dolaylı olarak da uygulanabilirler (Aktan, 2019).

2.1.2.1 Teşvik Araçları ve Amaçları

Teşvik politikaları denince, özel sektörü yatırım, üretim ve hizmet dallarıyla bölgelere yönelten ve kanunla düzenlenen özendirici, itici ve caydırıcı kural araçlarının tamamı anlaşılmaktadır. Uluslararası ekonomik bütünleşmelerin giderek yaygınlaştığı bir ortamda ülkelerin sosyal ve ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirebilmek, uluslararası ticarete rekabet güçlerini artırarak dünya ticaretinden daha büyük bir pay alabilmek konusundaki yaklaşımları, ülkelerin teşvik politikalarını, ekonomi politikalarının önemli bir aracı haline getirmektedir. Devlet, ulaşmak istediği amaçlar için çeşitli ekonomi politikası araçlarını kullanarak ekonomiye müdahale etmektedir ve bu araçlardan biri de teşviklerdir (Akkaya, 2006).

Yatırım teşvikleri, devletlerin önemli ekonomik politika unsurlarından biridir. Teşviklerin amacı sermayenin harcama maliyetini azaltmaktır ve kamu tarafından finanse edilmesini sağlamaktır. Özel sektörü bölgeye çekmek amaçlı olan bu faaliyet özendirici ve yönlendirici kurallar içermektedir. Yatırım teşvikini diğerlerinden ayıran özelliği ise belli bölgeye veya sektöre göre farklılaşabilir olması yani seçici olmasıdır. Teşvikler amacına göre bir bölgenin veya bir sektörün gelişmesine ve ilerlemesine yönelik olabilirler.

Teşviklerin günümüzde artan bir öneme sahip olmasında küreselleşmenin etkisiyle uluslararası rekabetin artması ve ülkelerin rekabet güçlerini arttırmak istemelerinin rolü de vardır. Devlet müdahalesinin olduğu bütün ekonomilerde teşvik uygulamaları kaçınılmazdır. Klasik devlet anlayışından sosyal devlet anlayışına geçişte teşvik uygulamaları daha belirginleşmekte ve gelişmektedir. Özellikle serbest piyasa ekonomisi modelinde, devletin ekonomiye müdahalede kullandığı en etkili araçtır. Ekonomik teşviklerde amaç kaynakların en verimli yatırımlarla değerlendirilerek ekonominin kalkınması ve uzun dönemde ekonomik büyümenin sağlanmasıdır. Planlı bir kalkınmanın sağlanması ve özel sektörün de kalkınma planlarında belirlenen hedeflere ulaşmasında, görevlerini yerine getirebilmesi açısından en etkili yönlendirme aracı olarak teşvik uygulamaları gösterilmektedir (Sarıöz, 2006).

Uygulayan ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısına göre şekli ve nitelikleri değişiklik gösterebilir. Özellikle geri kalmış veya kalkınmakta olan memleketlerde kıt kaynakların en rasyonel bir şekilde kullanılmasını ve dağılımını sağlamak, yatırımları en uygun ve verimli yatırım alanlarına ve bölgelere yöneltmek, ekonominin itici ve sürükleyici sektörlerini harekete geçirmek, döviz gelirlerini arttırmak için teşvik tedbirlerine ihtiyaç bulunmaktadır. Kalkınmış memleketlerde ise kalkınmanın meydana getirdiği ekonomik ve sosyal meselelerin çözülmesi veya hafifletilmesi için yöneltici veya caydırıcı nitelikte olmak üzere teşvik tedbirleri uygulanmaktadır (Berberoğlu, 1994).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde teşvik politikaları şu gerekçelerle uygulanmaktadır:

- Ülke sanayisinin tesisi, korunması ve rekabete hazır hale getirilmesi; ülkenin uluslararası alanlarda yaşanan değişim ve gelişmelere uyum sağlayabilecek duruma gelmesini sağlamak,
- Bölgelerarası gelir dağılımı adaletsizliğini ve dengesizliklerini gidermek,
- Sermayeyi tabana yayarak rasyonel kaynak dağılımını sağlamak,
- İstihdam yaratarak işsizliği azaltmak veya önlemek,
- Katma değeri yüksek, ileri ve uygun teknolojileri kullanarak verimliliği artırmak,
- İhracatı artırmak,
- Yabancı sermayeyi ülkeye çekmek,
- Yapılan ekonomik planlar çerçevesinde ülke kalkınmasında hedeflenen noktaya ulaşmak (Duran, 2003).

Gelişmiş ülkelerde de piyasa mekanizması tam anlamıyla ülkenin tüm ekonomik ve yapısal sorunlarına çözüm olamamaktadır. Devlet, sorunların çözümünde daha çok düzenleyici işlevi ile yer almaktadır. Hatta en üst düzeyde kapitalist gelişmiş ülkelerde, bu düzenleyici işlevinden öte, teşvikler aracılığıyla devlet piyasa mekanizmasının işleyişine müdahale edebilmektedir. Ancak, bu ülkelerde teşvik politikalarının amacı daha ziyade;

- Rekabet gücünü korumak,
- Teknolojik gelişmeği sürdürmek,
- Sermaye kaçışını önlemek,
- Bölgesel dengesizlikleri gidermek,
- Verimlilik artışı sağlamak,
- Sorunlu sektörleri desteklemek,
- İşsizliği azaltmak gibi hedefler için kullanılmaktadır (Duran, 2003).

Uygulanan teşvik sistemlerinin çeşitli hedefleri bulunmaktadır. Türkiye’de uygulanan teşvik sistemleri sırası ile ülke sanayinin tesis edilmesi, korunması ve rekabete hazır hale getirilmesi aşamalarında koruyucu işlevler üstlenmektedir.

Özellikle uluslararası gelişmelere ve değişimlere ülke ekonomisinin uyumlu hale getirilmesi ve kalkınma stratejilerine uygun gelişme sağlanmasının temini için değişen koşulları kapsayan ve değişimlere anında uyarlanabilen bir teşvik sistemi geliştirmekte olan ülkeler için kaçınılmaz olarak görülmektedir (Çiloğlu, 1997).

Yatırım teşvikleriyle ulaşılmak istenen genel olarak iki temel amaçtan bahsedilmektedir:

- İktisadi amaç: Buradaki ana hedef, uzun vadede iktisadi gelişmedir. Bu amaç çerçevesinde önemli olan, kısa vadedeki istihdam yaratma ve ekonomik getiri fonksiyonundan ziyade, belirli bir üretim/öğrenim sürecinin tetiklenmesi, yeni bir teknolojinin ya da üretim yapısının ülkeye kazandırılması, alışkanlıkların kazanılması, piyasadaki diğer aktörlere örnek olunması gibi yayılma etkileridir (Karakurt, 2010).

- Sosyal amaç: Buradaki amaç, doğrudan iktisadi gelişmeden ziyade kamu gereksinimlerinin yerine getirilmesidir. Bölgelerarası dengesizliğin giderilmesi, evrensel hizmet ya da bazı tür istihdam politikalarının geliştirilmesi bu kapsamdadır. Devlet bu şekilde bir politika izleyerek, az gelişmiş bölgelerde normalde özel sektör açısından kârlı olmayacak, ancak sosyal açıdan önem taşıyan yatırımların yapılması için destek vermektedir (Karakurt, 2010).

Teşvikler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler itibariyle farklı amaçları olmasına rağmen, genellikle aşağıdaki amaçların gerçekleştirilmesi için uygulandığı görülmektedir;

- *Ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamak*; genellikle ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasının gerçekleşmesi yatırım teşvikleriyle mümkün olabilmektedir. Böyle bir kalkınma gerek şahıslar gerekse toplum açısından yaşama seviyesinin yükseltilmesi demektir. Teşvik tedbirlerinin taşıdığı özendirici ve caydırıcı özellikler bu amacın gerçekleşmesinin sağlanmasında önemli destekler sağlamaktadır (Büyükuşay, 1993).

- *Kıt kaynakların rasyonel dağılımını sağlamak*; gelişmekte olan ÷lkelerde kıt olan kaynakların rasyonel bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Teşvik tedbirleri uygulaması ile kıt olan kaynakların ekonominin ihtiyaına en uygun bir biçimde istenen bölgeye yönlendirilmesi ile rasyonel bir biçimde kullanılması söz konusudur (Büy÷kuruay, 1993).

- *Bölgesel kalkınmayı sağlamak*; gelişmekte olan ÷lkelerde bölgelerarası dengesizlikler ve yatırımların bölgelerarası dağılımda kötüleşme söz konusudur. Bunun sonucu ÷lkenin her yanı aynı oranda gelişmemektedir. Geri kalmış bölgelerde uygulanacak ek teşvikler ve sağlanacak kolaylıklar ile yatırımcı bu bölgeye çekilerek ekonomik gelişmede bölgesel eşitlik sağlanmış olacaktır (Korkmaz, 1989).

- *Ekonomide verimliliğı artırmak*; büyük ölçekli işletmeler ile küçük ölçekli işletmeler arasında birim maliyet açısından önemli bir fark vardır. Bu fark büyük ölçekli işletmecileri lehine olmaktadır. Belirli bir eşiğı aşan yatırımların teşvik edilmesi ile girişimcilerin daha büyük sermaye bulmaları sağlanabilir. Bu yaklaşım, yatırımların verimlilik yönünden teşviki olarak yorumlanabilir (Korkmaz, 1989).

- *Yatırımlar için kaynaklarda riski azaltmayı sağlamak*; sanayi yatırımlarına başlanma tarihliyle ürünleri toplama tarihi arasında çok uzun bir süre geçmektedir. Bu süreçte ayrılan kaynaklar, getiri olmadığı için risk taşımaktadır. Böyle bir durum yatırımlara yönelme açısından caydırıcı etki yaratmaktadır. Bu etkiyi ortadan kaldırma adına düşük faizli uzun vadeli kredi teşviki yöntemi kullanılabilir (Korkmaz, 1989).

- *Ekonomide uluslararası rekabeti sağlamak*; gelişmekte olan ÷lkeler yatırımcı için gerekli donanımları yurt dışından getirirken, gelişmiş ÷lkeler bu donanımları kendi ÷lkesinden sağlamaktadır. Bu sebeple gelişmekte olan ÷lkeler gümrük vergisi ödemekle karşı karşıya kalırlar, sonuç olarak maliyet yükünü artmış olur. Gelişmekte olan ÷lkeler de yatırımcısına uluslararası rekabet gücü kazandırabilmek için gümrük vergisi bağıışıklığı teşvikini kullanırlar. Uluslararası ticaretin sınır tanımaz bir biçimde arttığı bu günlerde, rekabet edebilmek için devlet yardımları firma sahiplerini destekleyecek özellikte olmalıdır (Korkmaz, 1989).

- *Doğal kaynaklardan yeterli ölçüde yararlanılmasını sağlamak*; gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere göre doğal kaynaklardan yeterli ölçüde faydalanamamaktadır. Gerek kaynak yetersizliği gerekse işlenmesinin pahalı olması sonucu bu imkânlarını kullanamamaktadırlar. Bu konuda daha başarılı olabilmeleri adına teşvik tedbirleri ile özendirme önlemlerine ihtiyaç duyulmaktadır (Altınyaldız, 1992).

- *İktisadi bunalımlar*; bu dönemlerde genellikle tasarrufların düşmesiyle yatırımların da yavaşladığı görülmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu durum daha fazla hissedilmektedir. Girişimcilerinde daha fazla çekingen davrandığı bu dönemde, girişimciyi olumsuz etkilerden uzaklaştırarak yatırım ve üretime özendirmek, bu sıkıntılı süreyi kısaltmada etkili olacaktır (Altınyaldız, 1992).

- *İşsizliğin azaltılmasını sağlamak*; kentlere yapılan aşırı göç ve hızlı nüfus artışı beraberinde işsizlik sorununu gündeme getirmektedir. Yatırımların artırılması istihdam artışına ve dolayısıyla işsizliğe çözüm olacaktır. Devletin de vatandaşlarına iş sağlayacak faaliyetleri desteklemesi kendisinden beklenen bir gerekliliktir (Karakoyunlu, 1997).

Teşvik tedbirleri, yukarıda sayılan amaçlarla beraber asıl olarak şu dört amca yönelik uygulanmaktadırlar;

- Yatırım maliyetlerini düşürmek, yatırım mallarını daha ucuza mal etmek,
- Karlılığı artırmak,
- Finansman ihtiyacını hafifletmek, yatırım mallarını daha ucuza mal etmek,
- Yatırım faaliyetlerini daha kolay gerçekleştirmek (Karakoyunlu, 1997).

2.1.2.2 Teşviklerin Etkinliği

Teşviklerin etkili olabilmesi sağladıkları faydanın yaratacağı tahribattan fazla olmasıyla ölçülmektedir. Devletin kamuya ayıracağı kaynakların bir kısmını öncelik gördüğü bazı alanlara transfer etmesi demek piyasa mekanizmasında sapma yaratması demektir. Teşviklerin hangi miktarlarda ve hangi sektörlerdeki yatırımlar için kullanılacağı önemlidir. Girişimciyi istenilen sektörde yatırım yapmaya yönlendirmek için her hangi bir teşvik uygulamanın yanında yatırımdan doğacak risklerini karşılayacak ölçüde telafi oranına uygun teşvik verilmelidir. Bir teşvikin uygulanmasındaki en önemli nokta, hangi dönemde uygulanması gerektiğinin belirtilebilmesidir. Yatırım öncesi veya yatırım döneminde teşvik vermek etkili bir yöntemdir. Çünkü yatırım sonrası teşviklerin çekiciliği olmamaktadır.

Ülkedeki ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar, teşvik sistemlerinin etkinliğini ve zamanlamasını göz ardı ederek beklenen performansa negatif etki yapmaktadır. Ekonomik politikaların sürekliliğinin olmaması da yatırımları beslemekten çok yatırımcıların yatırım konusunda hevesini kırmaktadır. Teşviklerin etkin olabilmesinin önemli unsurlarından biri de açıklık ilkesidir. Yani teşvik uygulaması kime verildiği, nasıl uygulandığı, destek miktarının boyutu ve vergi yükümlülükleri gibi bilgilerin kamuoyuyla paylaşılmasıdır. Teşvikler, o konuda faaliyet gösteren tüm birimleri kapsamına almalı ve bu birimleri eşit olarak desteklemesi yani genellik ilkesine uyması gerekmektedir. Son olarak teşvik kapsamında yapılan harcamaların yerine ulaşmış ve ulaşmadığı ve hedeflenen yatırımın ne oranda yapıldığının belirlenmesi gerekmektedir. Teşvikler kamu tarafından verildiği için devlet bütçesini temsil etmekte olup, yasal ve idari denetimlerden geçmektedir. Desteğin hedefine ulaşmış ve ulaşmadığı kontrol edilirken bunun yanında teşvikin nasıl daha etkin hale getirilebileceği çalışmaları da yapılmalıdır. Belirtilen hedeflere ulaşılabilmesi için özel sektörün devamlı aktif tutmak önemlidir. Bu sebeple Türkiye’de farklı kurumlarca destekleme araçları, hedeflere ulaşmada katkı sağlamak için uygulanmaktadır.

Teşvik uygulamasındaki tartışmalardan biri, istismara açık kamu politikası araçları olmalarıdır. Kamu, teşvik politikalarıyla serbest piyasa mekanizmasına etkin müdahalelerde bulunabilmektedir. Dolayısıyla uygulanan müdahaleler zaman zaman eleştiri konusu olabilmektedir. Çünkü müdahalelerin verimliliği, maliyeti ve adetli olması gibi konular tartışma yaratmaktadır.

Yatırımlara devlet tarafından sağlanan teşviklerin başta yatırım kararları olmak üzere teşvik edilen yatırım, teşvik edilmeyen yatırım, rekabet koşulları, bölgesel kalkınma, vergi mükellefleri, kamu maliyesi, dış ticaret vb. birçok alana yayılan etkileri mevcuttur. Yatırımların olumlu ve verimli alanlarda gerçekleştirilmesi hem işletmelerin hem de işletmeleri içinde bulunduğu sektörün devamlılığı adına olumlu yönde etki yapmaktadır (Mordoğan, 1998).

Teşviklerin yatırım kararları üzerindeki etkileri;

- Yatırımın maliyetini düşürmek,
- Finansman ihtiyacını hafifletmek,
- Karlılığı artırmaktır.

- Teşviklerin en önemli etkilerinden biri de kaynak dağılımı üzerinedir. Teşvik sistemleri genellikle bazı sektörler ve bölgeler için özel destekler öngörürler. Bu sayede yatırımlar teşvik edilen sektörlerle ve bölgelere kaymaya başlarlar. Bu da iktisadi kaynakların sektörler ve bölgelerarasındaki dağılımını değiştirir.

- Teşviklerin diğer önemli etkisi de bölgesel kalkınma üzerindedir. Doğru şekilde uygulanmış bir teşvik sistemi bölgenin kalkınması hususunda iyileştirici etki yapar.

- Teşvikler ülkelerin rekabet güçleri üzerindeki etkileri sayesinde dış ticaret üzerinde de önemli etkiler doğurabilirler. Ar-Ge, eğitim, döviz, vergi, sosyal güvenlik, enerji sübvansiyonları ülkeler için ihracat avantajı sağlar.

- Teşviklerin bir diğer önemli etkisi ise sektör seçimi üzerindedir. Girişimcilerin teşviklerden etkin bir şekilde faydalanması adına yatırım yapacağı sektörü doğru seçmesi önem arz etmektedir (T.C. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, 2016).

2.1.3 Yatırım Teşvik Belgesi (YTB)

Yatırım teşvik belgesi, genel bir tanımlamayla, yatırımcıların adına düzenlenen ve devletin sağladığı desteklerden yararlanma imkânı sağlayan bir belgedir. Diğer bir ifadeyle, Hazine Müsteşarlığı'nca sektörel, mali ve teknik yönde yapılacak değerlendirme sonucunda, teşvik politikasına ve kalkınma planına uygun, ülke ekonomisine faydalı olduğu anlaşılan yatırım projelerinin hayata geçirilmesinde, yatırımın karakteristik değerlerini oluşturan harcamaların yine teşvik politikasına uygun olarak gerçekleştirilmesi halinde, teşvik mevzuatında öngörülen destekten yararlanma olanağı sağlayan ve bu amaçla yatırımcılara verilen bir belgedir (Özkök, 2009).

YTB, tasarrufları yatırıma yönlendirmek suretiyle, katma değeri yüksek, ileri ve uygun teknolojileri kullanarak bölgelerarası dengesizlikleri gidermek, istihdam yaratmak ve uluslararası rekabet gücü sağlamak için yatırımların devlet tarafından desteklenmesi amacıyla Türkiye'de 1968 yılından itibaren düzenlenmeye başlamıştır (Özkök, 2009).

Yatırım Teşvik Mevzuatı çerçevesinde, teşvik belgesine bağlanan yatırımlara sağlanabilecek destek unsurları; gümrük vergisi ve toplu konut fonu istisnası, katma değer vergisi istisnası, vergi, resim ve harç istisnası, kredi tahsisidir. Yatırımların teşvik edilmesinde; tasarrufların yatırıma yönlendirilerek katma değeri yüksek, ileri ve uygun teknolojilerin kullanılmasını sağlamak, bölgelerarası dengesizlikleri gidermek, istihdam yaratmak ve uluslararası rekabet gücü oluşturmak amacı güdülmektedir. YTB aracılığıyla yatırımcıya devlet tarafından parasal destek verilmesi mümkün değildir (DPT, 1999).

Teşvik belgesi ile yatırımcı bir takım sorumluluklar almaktadır:

- Yatırımcıların belirlenen şartlarda ve kapasitelerde işletmeye geçmeleri gerekmektedir.
- Yatırımların öngörülen süre içerisinde gerçekleşmesi esastır.

- Belge kapsamındaki makine teçhizatın devir, satış, ihraç ve kiralanması beş yılı doldurmuş olmalar halinde serbesttir.

- Büyük ölçekli yatırımlar ve bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında gerçekleştirilen yatırımların, işletmeye geçtiği tarihten itibaren 5 yıl süre ile bulunduğu bölgede faaliyette bulunması gerekir.

- Yatırımcının, yatırımın tamamlanmasına müteakip 6 ay içinde yatırım tamamlanma vizesinin yapılması için müracaat etme gerekmektedir (Kılıç, 2015).

Gerçek kişiler, adi ortaklıklar, sermaye şirketleri, kooperatifler, birlikler, iş ortaklıkları, kamu kurum ve kuruluşları (genel ve özel bütçeli kurum ve kuruluşlar, il özel idareleri, belediyeler ve kamu iktisadi teşebbüsleri ile bunların sermaye bileşimindeki hisse oranları yüzde elliyi geçen kurum ve kuruluşlar) ve kamu kuruluşu niteliğindeki meslek kuruluşları, dernekler ve vakıflar ile yurt dışındaki yabancı şirketlerin Türkiye’deki şubeleri kullanıcı aracılığıyla Bakanlık internet sayfası vasıtasıyla elektronik ortamda teşvik belgesi düzenlenmesi için müracaat edebilir. Kuruluş süreci tamamlanmamış tüzel kişiler adına yapılacak teşvik belgesi müracaatları değerlendirmeye alınmaz (Resmi Gazete, 2012).

Teşvik belgesi düzenlenebilmesi için kullanıcılar tarafından Elektronik teşvik uygulama ve yabancı sermaye bilgi sistemi (E-TUYS) uygulamasında yer alan tanımlı alanların doldurulması ve aşağıda belirtilen belgelerin E-TUYS üzerinden elektronik ortamda yüklenmesi gerekir:

- Kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılacak müracaatlar hariç olmak üzere Türkiye genelinde Sosyal Güvenlik Kurumuna muaccel olmuş prim ve idari para cezası borçlarının bulunmadığına veya tecil ve/veya taksitlendirildiğine ya da yapılandırıldığına ve yapılandırmanın bozulmadığına dair Sosyal Güvenlik Kurumunun ilgili birimlerinden alınacak yazı,

- Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği hükümlerine göre “çevresel etki değerlendirme olumlu kararı” veya “çevresel etki değerlendirme gerekli değildir kararı” şartı aranması gereken yatırım konuları için Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’ndan alınan karar ve/veya karara ilişkin yazı,

- Teşvik belgesi talebinde bulunulmadan önce yatırımın karakteristiğine bağlı olarak ilgili mevzuatı gereği diğer kamu kurum ve kuruluşlarından alınması gereken bilgi ve belgeler,

- Stratejik yatırımlar için ayrıca, yatırım konusu ile ilgili olarak sektörel, mali ve teknik analizlerin yanında 10 uncu maddede belirtilen kriterlerin her birinin yerine getirildiğini tevsik eden bilgi, belge, hesap ve tabloları içeren fizibilite raporu,

- Yatırımın sektörüne, büyüklüğüne veya teşvik uygulamalarına bağlı olarak Genel Müdürlükçe talep edilebilecek diğer bilgi ve belgeler (Resmi Gazete, 2012).

YTB düzenlemekle yükümlü mercii T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'dür. Genel teşvik kapsamındaki sabit yatırım tutarı 10 milyon ₺ aşmayan yatırımlar için o bölgede yer alan yerel birimlere (Kalkınma ajansı, sanayi odası vb.) yapılabilir. Bu kurumlara yapılan teşvik belgesi başvuru uygun bulunması halinde yatırıma ait teşvik belgesi, döviz ve kredi kullanım formu ile ithal ve yerli makine ve teçhizat listeleri Hazine Müsteşarlığı tarafından onaylanmaktadır (Kılıç, 2015).

Yatırıma başlandığının kabul edilebilmesi için, yatırımın başlangıç tarihinden sonra arazi-arsa, altyapı, bina-inşaat, makine ve teçhizat (avans ve ön ödemeler dâhil) ile diğer yatırım harcamalarına yönelik olarak teşvik belgesinin ilk düzenlendiği tarihteki sabit yatırım tutarı esas alınmak üzere, sabit yatırım tutarının en az %10'u oranında (Sabit yatırım tutarı 50 milyon ₺ üzerindeki yatırımlar için en az 5 milyon Türk Lirası) harcama yapması gerekmektedir (Kumkale, 2013)

Yatırım teşviklerinden yararlanabilmek için desteklenen konularda yatırım yapılmalı ve bu yatırım için Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nca düzenlenmiş ve onaylanmış YTB'ye sahip olması gerekmektedir. YTB düzenlenmemiş yatırımların teşvik tedbirlerinden faydalanması mümkün değildir. Her türlü yatırıma teşvik verilemediği gibi bazı yatırım konuları da şartlara bağlanmıştır (Kılıç, 2015).

2.1.4 Tarım Sektörü

İnsanlığın ilk iktisadi faaliyetlerinden olan tarımsal faaliyetler, insanların fizyolojik ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir. Tarih boyunca tarımsal gelişmeler ve devrimler hep sanayiden önce gelmiştir. Tarımdan sağlanan artılar yatırıma dönüştürülerek sanayileşme ve sosyo-ekonomik gelişmenin önü açılmıştır. En eski toplumlar da toprak ortak mal sayılmaktaydı. Çünkü bol miktarda toprak vardı ve özel mülkiyete henüz gerek duyulmamaktaydı. Toprak gibi tarım araçları da ortak olarak kullanılmaktaydı. İlkel olan toplumlar zamanla tarım sayesinde gelişmiş ve daha dinamik hale gelmişlerdir. Bu anlamda tarımın çok önemli üç etki yaptığı söylenebilir:

- Tarım, insanların belli alanlara yerleşmesine ve belli topraklar üzerinde yoğunlaşmalarını sağlayarak şehirleşme hareketlerini hızlandırmış ve kolaylaştırmıştır.
- Tarım, daha düzenli bir faaliyeti gerekli kılmıştır. Üretimin belli aylarda veya mevsimlerde yapılmasını sağlamıştır.
- Tarım, nüfus artışını kolaylaştırmıştır. Çünkü tarım kesiminde nüfus artışı yapısal sebeplerden ötürü daha fazladır (Özgüven, 1997).

Tarım ürünleri insanların temel ihtiyaç maddeleri olduğu için stratejik bir önem kazanmıştır. Tüm ülkeler tarımsal ürünlerde özellikle; tahıl, şeker, süt, et ve bitkisel yağ gibi temel tarımsal ürünlerde kendi kendine yeterli olma çabası içerisinde olup tarım politikalarını bu hedef doğrultusunda yönlendirmektedirler (DPT, 2000). Gelişen ekonomilerin en önemli bileşenlerinden biri de tarım sektörüdür. Gelişen ülkelerde görüldüğü üzere, iktisadi kalkınma ilerledikçe tarımın toplam istihdamdaki yüksek payı giderek azalmakta, sanayi ve hizmet sektörünün payı ise artmaktadır. Bunun sebebi, iktisadi kalkınma ile artan iş bölümü sonucunda tarımın kimi fonksiyonlarını diğer ekonomik kesimlere bırakmasıdır (Han ve Kaya, 2006).

Tarım, insanlık tarihi boyunca insanların en temel ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu sebeple insanlık tarihiyle birlikte tarımsal faaliyetler de tarih sürecinde yerini almaktadır. Günümüzde ise; tarım, gıda maddelerinin temini ve beslenme gibi temel gereksinimlerin karşılanması yanında ülkelerin ekonomik fonksiyonlarının yerine getirilmesi açısından da önem arz etmektedir. Günümüzde tarımından beklenen işlevler; gıda maddelerinin temini, diğer sektörler için hammadde sağlaması ve kalkınmanın finansmanını sağlaması şeklinde sıralanabilir (Alp, 2013).

Ekonomilerde belirli bir nüfusun tarım sektöründe aktif rol alması, istihdam hacmini artırması, diğer sektörler için kaynak oluşturması, iç ve dış piyasada ürünlerin pazarlanarak gelir elde edilmesi gibi önemli unsurlar tarımı ülkelerin ekonomik ve sosyal açıdan etkileyen bir sektör olmasına yol açmıştır. Ülkelerin çoğunda iç politika olarak uygulama alanı bulan tarım, küreselleşme hareketleri sonucunda uluslararası bir boyuta da taşınmış ve uluslararası bir politika olarak da kabul görmüştür. Sürekli artan gıda ihtiyaçlarının karşılanması ve diğer amaçlar doğrultusunda ülkeler arası ortak tarım politikaları oluşturulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda tarım, istihdama katkı sağlayan, beslenme ihtiyacını karşılayan ve ülke ekonomisine gelir oluşturan bir sektör olarak tanımlanabilir (Küzeci, 2011).

Tarım, gelişmekte olan ülkelere özellikle kırsal alanda yaşayan halkın geçimini sağladığı temel bir sektördür. Ayrıca tarım sektörü, halkın temel gıda maddelerinin üretimini garanti ederek, nüfusun önemli bir kısmına istihdam olanağı sağlamaktadır. Ayrıca ulusal gelire ve ihracata destek olarak ve sanayi sektörüne ara malı sağlayarak katkılar vermektedir. Tarımdan sanayiye olan destek; hammadde, iş gücü ve sanayi ürünlerine talep yaratma şeklindedir (Karlık, 2002).

2.1.5 İmalat (Gıda-İçki) Sektörü

Gıda; tütün ve sadece ilaç olarak kullanılanlar hariç olmak üzere, içkiler ve sakızlar ile hazırlama ve işleme gereği kullanılan maddeler dâhil, insanlar tarafından yenilen veya içilen ham, yarı mamul veya mamul her türlü maddeyi ifade etmektedir. Gıda sanayi ise, gıda maddelerinin hammaddeden başlayarak; depolama, tasnif,

işleme, değerlendirme, dayanıklı hale getirme, ambalajlama işlerinden bir veya birkaçının yapıldığı ve gıda maddeleri satış yerlerine gönderilmek üzere depolandığı tesisler ile bu tesislerin tamamlayıcısı sayılacak yerlerin tamamını kapsamaktadır (DPT, 2006).

Gıda kavramı beslenme gereksinmesinden yola çıkarak tanımlanabilir. Buna göre, bir toplumu oluşturan bireylerin yaşamlarını sürdürmek, büyümek ve fizyolojik ve zihinsel gelişimlerini sağlamak için beslenmeye ihtiyaçları vardır. Bu beslenme ihtiyacı besin elementleri aracılığıyla giderilir. Besin elementlerini içeren işlenmiş ve doğal haldeki hayvansal, bitkisel ve sentetik kökenli yenilebilir ve içilebilir maddeler ise gıda olarak adlandırılmaktadır. Buradaki gıda tanımı hem gıda maddelerini hem de içecekleri içermektedir (Halaç, 2002).

Beslenme, giyinme ve barınma insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için karşılamaları gereken temel ihtiyaçlarıdır. Bu nedenle, tekstil ve konut ile birlikte gıda ve içecek sanayi bir ülke ekonomisinin en stratejik üç sektöründen birisidir. Gıda ve içecek maddelerine yönelik ihtiyaç hayati öneme sahip olmanın yanında, ertelenemez bir ihtiyaçtır. Bu nedenle de arzının devamlılığı bir zorunluluktur (Akın, 2012).

Beslenme ihtiyacının giderilmesini sağlayan bu gıda maddelerini içeren işletmelerin kümелendiği imalat sanayi alt sektörü, gıda ve içecek sanayi olarak adlandırılmaktadır. Gıda sektörü, tarım sektöründen sağladığı bitkisel ve hayvansal hammaddeyi birden çok üretim süreci sonucu ve belirli süreler için saklanabilir ve tüketime hazır ürünlere dönüştüren sanayi kolu olarak tanımlanmaktadır (Bulu, Eraslan ve Burca, 2012).

Gıda ve içecek sektörünün önemi diğer sektörlerle göre daha fazladır. İnsan sağlığıyla direkt ilgili olduğu için temel ihtiyaçlar listesinde en başta gelmektedir. Üretim ve arz süreçlerinde kalite standartlarına uyulması gerekmekte olup, gıda ve içecek maddelerine yönelik ihtiyaç ertelenemez bir ihtiyaçtır. Diğer sektörlerle göre geri ve ileri bağlantı etkisi daha yüksek olan bir sektördür (Akın, 2012).

Gıda ve içecek sanayi temelde üretim girdilerinin çoğunluğunu tarım sektöründen temin etmektedir. Bu açıdan bakıldığında tarımsal geliğme bir yandan sanayinin geliğmesine katkıda bulunurken, diğer yandan sanayinin geliğmesinin sınırlarını belirlemektedir. Gıda sanayi büyük çoğunluğu tarımsal girdilerden oluğan ve üretim süreçleri yüksek katma değer ortaya çıkarmayan girdileri, yüksek katma değerli iğlenmiğ ürünlere dnğtrmektedir (Kızıloğlu, 1998).

Gıda rnleri ve içecek imalatı sanayi; tarım, ormancılık ve balıkçılık faaliyetleriyle elde edilen hammaddelerin iğlenerek insanlar ve hayvanlar için yiyecek ve içecek haline getirilmelerini ve doğrudan yiyecek mamulü olmayan birçok değiğik ara ürünün üretilmesini içermektedir. Sektörün faaliyet gösterdiği alt kollar arasında iğlenmiğ et, balık, meyve ve sebze, katı yağlar ve sıvı yağlar, süt ürünleri, tahıl (hububat) imalatı ürünleri, unlu ve niğastalı mamuller, diğer gıda ürünleri, hayvan yemleri, alkolsüz içecekler ve maden suları gibi içeceklerin imalatı, şarap, bira, malt ve damıtılmığ alkollü içeceklerin imalatı bulunmaktadır (TK, 2019).

Gıda ve içecek sektörü, imalat sanayinin alt sektörüdür. Ancak, ekonominin performansı imalat sanayindeki geliğme ile ölçülür. TK, 2018 hane halkı bütçe arağtırmasından elde edilen sonuçlara göre; Türkiye genelinde hane halklarının tüketim amaçlı yaptığı harcamalar içinde en yüksek payı %23,7 oranıyla konut ve kira harcamaları alırken, harcamaların %20,3’ gıda ve alkolsüz içeceklerden, %4,5’i ise alkollü içecek, sigara ve tütünden oluğmaktadır. Bir nceki yıla göre konut ve kira harcamalarının toplam harcamadaki payı %1 puan ve alkollü içecek, sigara ve tütün harcamalarının payı %0,5 puan gerilerken, gıda ve alkolsüz içecekler harcamalarının payı ise % 0,6 puan artmığtır (TK, 2019).

BÖLÜM ÜÇ

TÜRKİYE’DE YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Yatırım teşvik uygulamaları, yatırımların artırılması, yeni iş sahalarının açılarak istihdam oranının artırılması ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması amaçlarıyla Osmanlı döneminden beri uygulanmaktadır. Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne kadar geline sürede Türkiye’de uygulanan kalkınma programları incelendiğinde; bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi ve mevcut kaynakların etkin kullanımının hemen her programda yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda teşvik programları da bu önceliklere önem vermiş, ayrıca iç pazar üretim kalitesinin artırılması, katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesi ve dolayısıyla dış pazarlarda rekabet edebilmede süreklilik sağlanması ve dış yatırımların ülkeye çekilmesi amacıyla politikalar benimsemiştir. Türkiye’de bugüne kadar çeşitli dönemlerde farklı uygulamaları içeren ve çoğu zaman çeşitli kanunlarla revize edilen teşvik tedbirleri uygulanmıştır. (Akdeve ve Karagül, 2013). Türkiye’de teşvik programlarının uygulanması ile ilgili düzenlemeler Cumhuriyet dönemi öncesinde başlamaktadır.

3.1 Cumhuriyet Öncesi Dönem (1913 - 1923)

Türkiye’de teşvik uygulamaları Cumhuriyet dönemi öncesine kadar uzanmaktadır. Türkiye’de ilk teşvik uygulaması 1 Ocak 1913 tarihli “Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkatı” ile yapılmıştır. Bu kanun çerçevesinde toplam değeri 1.000 lirayı geçen, en az 5 beygir gücü motor kullanan sanayi kuruluşlarına; makine ve donatım ile ham maddelerin ithalatında gümrük vergisi kolaylıkları, sağlanmıştır (Güvemli, 1981). Bunun yanında sanayi tesislerine yönelik; 5000 metrekareye kadar arsa başışı, ham maddelerin ithalatında, öşür bedeli muafiyeti, ruhsatname harçları, emlak vergisi ve inşaat vergisi muafiyetleri gibi kolaylıklar sağlanmıştır (Pakdemirli, 1981). Bu yasadan faydalanmak oldukça kolay iken çıktıktan kısa bir süre sonra 1. Dünya Savaşı’nın başlaması ile haberdar olan ve faydalanan firma sayısı oldukça azdır.

Faydalanan firma sayısı 117 olup, 63'ü İstanbul ve 15'i İzmir firmasıdır (Ökçün, 1971). Bu uygulama Cumhuriyet dönemi ve sonraki dönemlerde uygulanacak teşvikler için de öncülük teşkil etmiştir (Duran, 1997).

3.2 1923 – 1950 Dönemi

17 Şubat 1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi, iktisadi hayatı canlandırmak amacıyla farklı meslek gruplarından insanların toplanarak tarım, sanayi, ticaret ve el emeği konularında önemli kararlar alarak hükümete yardımcı olmak amacıyla toplanmıştır. Kongre sonucunda teşvik amaçlı alınan kararlardan bazıları şunlardır: sanayinin devlet eliyle teşvik edilmesi, ticaret bankasının kurulması, tekellilikle mücadele, iktisat öğretiminin yaygınlaştırılması ve aşarın kaldırılması. Alınan kararlardan bir tanesiyle Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkatı o günün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenerek 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu 28 Mayıs 1927'de yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla özel firmalara sağlanan teşvikler şunlardır: yatırımcılara arazi bağışı, vergi muafiyeti, gümrük muafiyeti, damga vergisinden muafiyet, sanayi kuruluşlarının girdileri için fiyat indirimi, 1 yıl üreyle üretilen ürünler için %10 prim indirimi, kamunun taşıma ücretlerinde indirim, özel telefon hatları inşasına müsaade, kamunun yurt içinden mal temin etme mecburiyeti (Coşkun, 1983). Sağlanan bu desteklerle özel firmalar ön plana çıkartılmaya çalışılmıştır.

1923-1929 yılları tarımın ekonomide ağırlıklı olarak yer kapladığı dönem olmuştur. Osmanlı tarım sisteminde bulunan ve çiftçilere bir yük unsuru oluşturan aşar vergisi, 1925 yılında kaldırılmıştır. Bu dönemde tarımsal alanda kalkınmaları destekleyecek mekanizmalar devlet tarafından kurulmuştur ve tarımsal faaliyetler desteklenmiştir (Çakıcı, 2013).

1923-1929 döneminde özel sektöre dayalı bir ekonomi politikası izlenmesine rağmen özel sektörün yeterli düzeyde sermaye birikimi olmaması, 1929 yılında dünyada etkili olan Büyük Ekonomik Buhranı'nın etkisiyle teşviklerden yararlanan firma sayısı azalması, zayıf olan özel sektörün teşviklerle kalkınamayacağı ortaya

koymuştur. Bu ekonomik şartlarda; Türkiye’de kalkınmanın devlet destekli olması gerektiği, özel sermayenin devlet kontrolünde olması ve ekonomik planlamanın önemli olduğu düşüncesi oluşmuştur (Uludağ, 1986).

1930 yılında İkinci Sanayi Kongresi düzenlenmiş, sanayi planları hazırlanmış ve milli sanayiye geliştirmek için önlemler alınmıştır (Afşar, 1999). Yabancı kuruluşlara ait işletmelerin millileştirilmesi meselesi hız kazanmış ve demiryolu, elektrik, su, tramvay gibi kamu hizmetleri sayılan alanlarda faaliyet gösteren yabancı sermayeli kuruluşların birçoğu devletleştirilmiştir. Millileştirme iki taraflı anlaşmalarla yapılmış, anlaşmalar meclis tarafından kanunla onaylanmıştır (Erçakar, 2005).

1932-1950 yıllarını kapsayan dönemde devletin ekonomideki ağırlığı hissedilmiştir ve karma ekonomik düzen başlamıştır. Devletçilik uygulamaları ile farklı sektörlerde işletmelerin kurulduğu, inşaatların yapıldığı, ithal oranının düştüğü ve birçok altyapı yatırımlarının yapıldığı görülmektedir. Bunlardan bazıları: Merkez Bankası, selüloz ve kağıt fabrikası, Sümerbank, Etibank, Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu, Maden Tetkik ve Arama Kurumu, demir elik İşletmeleri, şeker, dokuma, demiryolu ve liman inşaatlarıdır (Devlet İstatistik Enstitüsü, 1973). Ayrıca 1934 yılında esnaf ve sanatkrlara kredi desteği sağlamak amacıyla İller Bankası kurulmuştur (Telli, 2015).

15 yıl süreyle yürürlükte kalan Teşvik-i Sanayi Kanunu, sermaye ve teknoloji yetersizliği sebebiyle her hangi bir düzenleme yapılmayınca yürürlükten kaldırılmıştır (Altınyaldız, 1992). 1942 yılından 1950’lere kadar sanayileşme ile ilgili teşvik tedbirlerine pek rastlanmaz (Türk, 1974). 1945 döneminde ise liberal bir ekonomi politika anlayışıyla özel sektör yatırımlarının öncelik kazandığı görülmektedir. Bu politika doğrultusunda özel sektöre kredi olanakları sağlanmış, girişimciler yatırıma özendirilmiş, hazine kaynakları ekonomiye aktarılmış, özel sektörün giremeyeceği büyük ölçekli yatırımlara kamunun girmesiyle altyapı yatırımları hızlanmıştır. Bu izlenen yolla beraber yatırımlarda, üretimlerde büyük artış kaydedilmiştir (Altınyaldız, 1992).

1948 yılında İstanbul’da toplanan Türkiye İktisat Kongresi’nde alınan kararlar doğrultusunda hükümetin özel kesimi daha fazla teşvik etmesi isteniyordu. Devletin ulaştırma, enerji, eğitimi gibi alanlarda özel sektörün yetersiz kaldığı noktalarda rol alması öneriliyordu (Şahin, 1995). Özel sektör temsilcileri tarafından düzenlenen ilk kongre olarak tarihe geçmesinin yanında devletçiliğin eleştirilip ilk defa özelleştirmeden bahsedilen ve devlet müdahaleciliğinin sınırlandırılması taleplerinin dile getirildiği bir kongre olmuştur (Alkin, 2010). 1946-1950 dönemi Türkiye’nin iktisat politikasında dönüşümünün hızlandığı yıllardır (Şahin, 1995).

3.3 1950 – 1960 Dönemi

1950’lerden itibaren Türkiye’de dış ekonomik kaynaklara bakış açısında değişiklikler gözlenmiş ve yabancı sermayeye karşı daha olumlu bir yaklaşım içerisine girilmiştir (Bal ve Göz 2010). Bu dönemde hem yerli yatırımcıların desteklenmesi, hem de yabancı sermaye çekmek amacıyla nispeten liberal bir ekonomi politikası izlenmiştir 1950’lerde izlenmeye başlanan bu nispeten liberal politikalar ile yerli ve yabancı özel sektörün yatırım yapmasını özendirici bir ortam oluşturulmuştur (Güvemli, 1981). Özel kesime sağlanan kredi olanakları, dış ticaret politikası ile girişimcilerin yatırım yapmaya özendirilmesi, özel sektörün giremeyeceği büyük ölçekli yatırımları kamunun yapması, altyapı yatırımlarının hızlanması, tarım sektöründe üretimi destekleyici fiyat politikaları gibi uygulamalar sonucunda yatırımlarda büyük oranda artışlar görülmüştür (Aşıkoğlu, 1988). Türkiye’de bu dönemde sermaye birikimini sağlamak amacı ile doğrudan yabancı yatırımlara ihtiyaç duyulmuştur (Tekin, 2009).

Türkiye’de yabancı sermayenin teşviki konusunda çıkarılan ilk kanun, 01.03.1950 tarih ve 5583 sayılı ‘Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edinilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun’dur. Bu Kanunla hem ülkeye gelen yabancı sermayeye belirli şartlar altında transfer garantisi verilmiş hem de dışarıdan borç almak isteyen işletmelere borçlarını dövizle transfer etme olanağı getirilmiştir. Bu Kanun, yabancı sermayeyi yurda getirme anlamında bir cazibeye sahip olmamakla beraber Türkiye’nin bu konudaki arzusunu göstermesi açısından ilk işaret

sayılabilir (Erçakar, 2005). 5583 sayılı kanun yerine 9 Ağustos 1951 tarih ve 5821 sayılı “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu” yürürlüğe girmiştir. Fakat sermaye kapsamını dar tutması, para transferlerine sınırlamalar koyması gibi sebeplerle yeterli sayıda yabancı sermaye akımı sağlayamamıştır (Uras, 1979). Bu kanun kapsamında 42 başvuru yapılmış olup bunların 15’i kabul edilmiş, 17 tanesi reddedilmiş ve 10 tanesi inceleme aşamasında kalmıştır. Bahsi geçen sebeplerle yürürlükten kaldırılan 5821 sayılı Kanun yerine ihtiyaçları gidereceği düşünülen 6224 sayılı Kanun getirilmiştir. 18 Ocak 1954 tarihinde kabul edilen bu Kanun, yabancı sermayeyi her alanda çalışmakta özgür bırakıyordu. Yurtdışına sermaye transferine ilişkin kısıtlamalar kaldırılmış, 5821 sayılı Kanuna göre giremediği tarım ve ticaret sektörlerine girmeye de hak kazanmıştır. Bu kanunla sermaye kavramı da geniş tutulmuş ve yabancı sermayeye mali konularda birçok kolaylıklar tanınmıştır (T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2001). Herhangi bir çalışma alanında yabancı yatırımcıya hiçbir sınırlama getirmeyen bu Kanun gayet liberal ve teşvik edici yapıdaydı ve 17 Haziran 2003 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır.

Mart 1954 yılında 6326 sayılı “Petrol Kanunu” kabul edilmiştir. Bu yasa sayesinde Türkiye’de faaliyette olan yabancı firmalar petrol arama, sondaj, üretim ve dağıtım faaliyetlerinde bulunabilmektedir. Yabancı yatırımcılar petrol çıkarılmasına ilişkin her türlü malzemeyi gümrük ödemediği ithal edebilir ve yurt içinde elde ettiği karları kanunda belirtilen şartlarda dışarıya transfer edebilir. Fakat 1973 yılında değişikliğe uğrayarak yasanın birçok hükmü yürürlükten kaldırılmıştır. 13 Mayıs 1953 tarih ve 6086 sayılı “Turizm Endüstrisi Teşvik Kanunu” ile turizm işletmeleri, 03.03.1954 tarih ve 6309 sayılı “Maden Kanunu” ile maden arama, geliştirme, çıkarma ve satma faaliyetleri teşvik edilmiştir (Aşıkoğlu, 1988; Oksay, 1967; Yüksel, 1999). 1956’da “Şeker Kanunu” ve 1957’de “Gider Vergisi Kanunu” yürürlüğe girmiştir (Hazine, 1999). Devlet işletmeleri ve özel sektörün de öncülüğünde bağımsız sanayileşme politikasından bağımlı bir sanayileşme geçiş aşamasında, özel sektörün finansman gereksinimini karşılamayı, yetersiz olan sermaye ve girişim öğelerine orta ve uzun vadeli krediler sağlamayı amaçlayan bir kurum olarak “Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası” da bu dönemde kurulmuştur (Coşar, 2004).

1950-1960 döneminde devletin yol, baraj ve enerji altyapı yatırımlarına önem verdiği, kamu yatırımlarının büyük yerleşim yerleri dışında gerçekleştirildiği ve özel sektör yatırımlarının, İstanbul başta olmak üzere, Marmara ve Ege Bölgelerinde yoğunlaştığı, görülmektedir (DPT, 2000; DPT, 2007). Devlet kamu yatırımlarını ülke geneline yaymak istemişse de, dağıtımda ülkenin doğusu yeterli payı alamamıştır (DPT, 2000; DPT, 2001).

Bu dönemde yapılan teşvik sisteminin amacı şu şekilde sıralanabilir:

- İthalat azaltıcı tedbirler almak.
- Özel kesimin yatırımlarını artırmak.
- Para arz miktarının artırılmasını sağlamak.
- Ülkeye yabancı sermaye girişini artırmak.
- Dış kredi sağlanması ve yardımlar.
- Tarımda makineleşmeyi sağlamak.
- Tarımın ekonomideki payını artırmak (Telli, 2015).

Gerçekleştirilen düzenlemeler ele alınırsa Türkiye'ye yabancı sermaye üç kanal ile girmiştir. Bunlar; 1567 Sayılı Türk Parasını Korumaya dayalı 17 sayılı ek karar, 1954'de yürürlüğe giren 6326 sayılı Petrol Kanunu, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunudur. Genel anlamda özel sektöre ağırlık veren bu dönem yatırım teşviki konusundaki politikaların temellerinin atıldığı bir dönem olarak kabul edilebilir.

3.4 1960 – 1980 Dönemi

1963 yılından itibaren Türkiye ekonomisinde planlı dönem olarak adlandırılan yeni bir dönem başlamıştır. Geçmiş dönemde uygulanan politikalardaki başarısızlıklar planlı kalkınma fikrini gündeme getirmiştir (Oğuz ve Bayar, 2003). Yapılan planlarda yabancı sermayeye olan ihtiyaç ortaya çıkmış ve uygulanacak politikalarla yabancı sermayenin girişini kolaylaştırıp ülke ekonomisine katkısının artması amaçlanmıştır. Bu sebeple yabancı sermayenin çalışma şartları daha etkin bir

hale getirilmiş, gümrük muafiyetleri ve yatırım indirimleri gibi imkanlar sağlanmıştır (Candemir, 2006).

1963 yılından itibaren beşer yıllık olarak oluşturulan kalkınma planlarında ekonomi için sanayi öncü sektör olarak belirlenmiştir. Bu sebeple sanayi yatırımlarının artması için teşvik politikaları izlenmiştir. Planlı dönemin ilk yıllarında ithal ikameye dayalı sanayileşme, yerli üretimi destekleyen ve ithalatı yasaklayan bir yapı benimsenmiştir. Bölgelerarasındaki gelişmişlik farkını azaltmak için hem özel hem de kamu sektörü içeren bir ekonomik model oluşturulmuştur (Yavan, 2011).

Bu dönemin en önemli özelliği tarım malları üretiminden sanayi malları üretimine geçişin yoğunlaşmasıdır. Bölgelerarası dengeli bir gelişmenin sağlanması amaçlanmıştır. Bunu sağlamak için ucuz kredi temini, yüksek gümrük tarifeleri, ithalatta kota ve vergilendirmede kolaylık gibi uygulamalar yürürlüğe sokulmuştur (Helhel, 2004). Bu dönemde bütün dünyada kalkınma sanayileşme ile bir tutulmaktaydı ve Türkiye'nin tabii kaynakları hızlı sanayileşmenin mümkün olduğunu göstermekteydi. Sanayi sektörünün hızla gelişmesi, ihracatın artırılması, ithalat ihtiyacının azaltılmasını, Türk ekonomisinin kalkınıp kendi kaynaklarıyla devam etmesini, tarım sektöründeki fazla iş gücünün sanayi sektörüne kaydırılmasını sağlayacaktır (Önder, 1967). Sanayileşmeyi zorunlu kılan diğer bir etken de Türkiye'nin sanayileşmiş ülkelere dönüşen Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılma yolunda yaptığı siyasi tercihidir (DPT, 1973).

Özel sektöre yol göstermek amacıyla kalkınma planlarının yapılmaya başlandığı bu dönemde, DPT kurulmuş ve bölgesel eşitsizlikleri azaltmak, toplumsal ve ekonomik dengeyi sağlamak amacıyla 1963 yılından itibaren beş yılda bir kalkınma planları hazırlanmıştır. Bu planlarda belirtilen amaçlar doğrultusunda faaliyetler yapılmaya çalışılmıştır (Duran, 1998; AB Genel Sekreterliği, 2001).

Planlı kalkınma dönemi başlaması ile birlikte yabancı sermaye girişi ile ilgili 12 Eylül 1963 tarih ve 17 sayılı kararla bir düzenleme yapılmıştır. Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu ve Petrol Kanunu dışında ülke ekonomisinin kalkınması için faydalı

alanlarda iş yapmak veya ticari ortaklığa katılmak isteyen yabancı kişiler bu işin gerektirdiği öz sermayeyi dışarıdan döviz olarak getirmek zorundadır. Ancak yurda girecek yabancı sermaye yatırımından dolayı kazançlarının ülke dışına çıkarılması ve kullanılması yasaktır (Şahin, 1997; Erçakar, 2005). Ancak bu yasak delinmiş ve hükümette aldığı kararlar yabancı sermayenin döviz işlemlerini serbestleştirmiştir (Erçakar, 2005).

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda değişiklik yapılarak 19 Şubat 1963 tarih ve 202 sayılı Kanun çıkarılarak yatırım indirimi konusu, teşvik mevzuatına dâhil edilmiştir. Bu yasayı ihracatta vergi iadesi imkânı sağlayan 27 Haziran 1963 tarih ve 361 sayılı Kanun ve ithalattan alınan vergi ve resimlerin taksitlendirilmesini sağlayan 14 Mayıs 1964 tarih ve 474 sayılı Kanun izlemiştir. Sanayi için gerekli orta ve uzun vadeli finansman ihtiyacının karşılanması için “Sınai Yatırım ve Kredi Bankası” ile “Devlet Yatırım Bankası” kurulmuştur (Afşar, 1999; DPT, 1995).

1967 yılına kadar çeşitli kamu kurumları tarafından yürütülen teşvik tedbirleri, 28 Temmuz 1967 tarih ve 933 sayılı Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun ile amacı; teşvik tedbirlerini hazırlamak, yatırım ve ihracat projelerini değerlendirerek teşvik belgesine bağlamak, teşvik tedbirleri ile ilgili uygulamaları takip ve değerlendirerek gerekli tedbirleri almak, ilgili kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak ve ihtilaf durumunda görüş vermek, yatırımları yerinde incelemek ve değerlendirmek ve gerçekleşen yatırımlarla ilgili kapatma işlemlerini yapmak ve gerektiğinde müeyyide uygulamak olan Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, bağımsız bir birim olarak Başbakanlığa bağlı olarak "Yatırımları ve İhracatı Geliştirme ve Teşvik Bürosu" nda toplanmıştır. Böylece teşviklerin uygulanmasında bir koordinasyon sağlanmış ve çeşitli kurumlar ve formaliteler aradan çıkartılmıştır. Ancak 933 sayılı Kanun'un bazı maddeleri Anayasa Mahkemesi tarafından 25 Ekim 1967 tarihinde iptal edilmiş ve ortaya çıkan boşluğu gidermek amaçlı 12585 sayılı Kararname ile yeni teşvik önlemlerini içeren “Teşvik Belgesi” uygulamasına geçilmiştir (Sarıöz, 2006; Yemişçi, 1993).

1968 yılında 22 il KÖY (Kalkınmada Öncelikli Yörelere) ilan edilerek desteklenmesi uygulamasına geçilmiştir. DPT tarafından bölgelerarası gelişmişlik farkları tespit edilerek bu doğrultuda önlem almak amacıyla başlatılan bir teşvik politikasıdır. Üretimi artırmayı baz alan bir uygulamadır ve devlet tarafından şu destekler sağlanmaktadır: yatırım indirimi, gümrük ve KDV istisnası, enerji desteği, kredi desteği ve yatırım arazisi tahsisi. (Çelik, 2018).

1973 yılında dünyada yaşanan petrol krizi hem sanayileşmeyi hem de döviz akışını olumsuz etkilemiştir. İthal edilen mallara ve işçilere ödenen döviz miktarı artmıştır. İhracat daralmış, ithalat kısıtlanmış ve maliyetlerde artış olmuştur. Bu olumsuzluklar doğrultusunda yatırım talebi azalmış, öngörülen yeni yatırımlar teşviklerin artmasına rağmen amaçlanan düzeylere ulaşamamıştır (Aşıkoğlu, 1988). 1974-1979 yıllarında Türkiye'den sermaye çıkışı olmaya başlamıştır (Erçakar, 2005). Hedeflenen büyüme ve istikrar sağlanamamış ve önemli ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır (Eser, 2011).

Bu dönemin sonlarına doğru politik çekişmelerin yaşandığı ve ekonomide gerilemenin olduğu gözlenmektedir. İç pazarda petrol, şeker, sigara, yemeklik yağ gibi temel malların temininde bile büyük zorluklar yaşanmaktadır. Kamunun girişimciliğine önem verilmiş ve özel kesimden kamuya fon aktarılması öngörülmüştür (Hazine, 1999).

Yabancı sermayenin 1980 yılına kadar yetersiz kalmasının bazı nedenlerini şunlardır:

- İdari, ekonomik ve politik istikrarsızlık.
- Yabancı sermayenin birçok aracı kuruma başvuru yapmasıyla yetki dağınıklığı ortaya çıkmaktadır.
- Geçmiş yıllarda uygulanan kapitülasyon uygulamasında etkilenecek sömürgecilik duygusuyla yabancı sermayeyi istemem, güvensizlik hissi doğmuştur.
- Türkiye'deki enflasyonun yüksek olması yabancı sermayeye güven unsurunu sağlamamıştır.

- Başka ülkelerin tanıdığı cazip imkânlar yabancı sermayeyi Türkiye’den uzaklaştırmıştır (Türkyılmaz, 2004).

Dünya çapında yaşanan krizler, ülke içinde yaşanan ekonomik sorunlar, artar dış borç, döviz krizi gibi nedenlerden dolayı yatırım teşvik programlarında istenilen sonuçlar alınamamış ve sonrasında 24 Ocak 1980 ekonomik kararları açıklanmıştır.

3.5 1980 – 2000 Dönemi

Devletin ekonomideki rolünün değişimi açısından çok önemli bir dönüm noktası olan ‘24 Ocak Kararları’ Türkiye ekonomisinde yaşanan istikrarsızlığın giderilmesi amacıyla uygulanan bir istikrar programıdır. 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarıyla beraber ekonomide bir takım yapısal dönüşümler meydana gelmiştir ve bu teşvik politikalarına da yansımıştır. 1980 öncesinde teşvik politikalarının amacı sanayiye yoğunlaşan faaliyetler üzerinde durulması ve kamunun büyük yatırımlarının olduğu bir strateji iken 1980 dönüşümü ile ekonomik serbestleşme ilkeleri çerçevesinde ihracata dönük sanayilerin teşviki ekonominin dışa açılması yönünde bir strateji izlenmiştir. Yani ithal ikameci bir sanayi anlayışından ihracata dönük bir ekonomik anlayışı oluşturmaya yönelik teşvikler benimsenmiştir. 1980’den sonra teşvik politikalarının kamuya maliyeti hızla yükselmeye başlamıştır.

24 Ocak 1980 öncesinde korumaya yönelik olan yasaklar, kota ve muafiyetlerle yürüyen teşvik politikaları, 1980 dönüşümü sonrasında yatırım ve özellikle ihracata sağlanan primler, fon ödemeleri gibi araçlarla önemli bir maliyet oluşturmaya başlamıştır. Teşvik sistemindeki kurumsal dağınıklığı düzeltmek açısından Teşvik ve Uygulama Dairesi tekrar DPT’ye bağlı bir birim haline getirilmiştir (İncekara, 1995).

25 Ocak 1980 tarihinde Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Yabancı Sermaye Dairesi, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü ismi ile önce 1991’de DPT’ye, 1994’de ise Haine Müsteşarlığını bünyesine katılmıştır.

24 Ocak kararları sonrasında sanayinin özendirilmesine yönelik birtakım önlemler alınmıştır. Bazılarını şu şekilde sıralanabilir:

- Başbakanlığa bağlı ‘Yabancı Sermaye Dairesi’ kurulmuştur,
- İthalde alınacak damga vergisi %25’den %1’e indirilmiştir,
- 193 sayılı Gelir Vergi Kanununda değişiklik yapılarak vergi oranları yeniden belirlenmiştir,

Kurumlar Vergisinde bazı istisnalar bölümünde düzenleme yapılmıştır (Gonca, 1980).

1985-1994 döneminde yatırımları ve ihracatı teşvik etmek amacıyla uygulanan bazı tedbirler şu şekilde sıralanabilir: gümrük muafiyeti, teşvik primi, yatırım indirimi, döviz tahsisi, KDV erteleme, taşınma desteği, satıcı kredisi, inşaat harcı istisnası, orta ve uzun vadeli kredilerdir (Çamur, 1991).

1986 yılından itibaren yatırım teşvik tedbirlerine nakdi desteklerin girmesi ve verilen teşviklerin yatırım kararını etkileyecek büyüklükte olması bazı sektörlerde ciddi yatırım artışlarına sebep olmuştur. Yatırımın %60’ına varan hibe yardımları turizm, ulaştırma, eğitim ve sağlık gibi sektörlerde yatırım oranında ciddi artışlar sağlamıştır. Ege ve güney sahilleri turizm açısından, Konya, Denizli Gaziantep ve Kahramanmaraş ise imalat sanayi açısından büyük yatırımlar yapılmıştır (Duran, 2002).

Diğer taraftan hava ulaşımına yönelik alt yapı eksikliği bulunan turizm ve ihracat potansiyeli yüksek bölgelere havaalanı kurulması üzerinde durulmuştur. Hem turizm hem de hava kargoculuğu açısından havaalanı önem taşımaktadır. İhracatta da mamullerin pazara ulaşımını daha da kolaylaştırmak amaçlanmıştır (DPT, 1996).

1980’li yılların sonunda uygulanan kalkınma programları daha çok bölgesel ve sektörel gelişimleri teşvik etmekteydi, 1989 yılından uygulamaya giren Kaynak Kullanımı Destekleme Primi ile teşviklere nakit yardımlarda eklenmiştir (Sarıöz, 2006).

1990-1994 döneminde yatırım ve ihracatın özendirilmesi dair önlemlerde doğrudan ödeme şeklindeki devlet yardımları yerini dolaylı yardımlara bıraktığı görülmektedir. Bu doğrultuda ihracatta vergi iadeleri, destekleme ve fiyat istikrar fonundan yapılan ödemeler kaldırılarak yerine kaynak kullanımı destekleme primi ve fon kaynaklı kredilere dönüştürülmüştür (Altınyıldız, 1992).

1994 yılında teşviklerde sektörel seçicilik terkedilerek tüm bölgeler sanayi kuşağı sayılmış ve eşit oranda teşviklerden faydalandırılmıştır. Her ilin aynı teşvik uygulamasından yararlanması bölgelerarası farkın azaltılmasını engellemiştir. Yatırımcıların tercih kriterleri hammaddeye yakınlık, coğrafi konum ve iş gücü piyasasının olması az gelişmiş bölgeleri tercih dışına itmiştir. Bu sebeple 1998 yılında teşvik uygulamalarında bu uygulamadan vazgeçilmiş ve gelişmiş, normal, KÖY adı altında sınıflandırma yapılarak teşvikler belirlenmiştir (Sarıöz, 2006).

21 Ocak 1998 tarih ve 4321 sayılı Olağanüstü Hal Bölgesinde ve KÖY de İstihdam Yaratılması ve Yatırımların Teşvik Edilmesi ile 193 sayılı GVK’ ında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile OHAL ve KÖY kapsamındaki yerlerde yapılacak yatırımlara şu destekler verilecektir:

- Gelir ve kurum vergi istisnası,
- Gümrük vergisi istisnası
- Yatırım indirimi,
- KDV indirimi
- Enerji desteği (Çelik, 2018)

Türkiye’nin de içinde olduğu Dünya Ticaret Örgütü’nün anlaşması gereği yatırım ve ihracat teşviklerine kısıtlamalar getirilmiştir. Diğer taraftan AB ile gümrük birliğinin kurulması da nakit teşvik uygulaması ve sübvansiyonların 1995 yılının sonunda yürürlükten kaldırılmasına sebep olmuştur. Kaldırılan teşviklerin yerine AB ve DTÖ’nün kurullarına uygun olarak ‘Devlet Yardımları’ yürürlüğe konulmuştur.

3.6 2000 Sonrası Dönem

2000 yılında yaşanan kriz sonrası ekonomide birçok bozulmalar meydana gelmiştir. 2005 yılına kadar tarımsal üretimin içerisinde en fazla yer kaplayan %65 oranla bitkisel üretim olduğu için tohumculuğa önem verilmiştir. Verimliliğin artması açısından önemli olan tohumun özel sektör tarafından üretimi desteklenmiş ve ar-ge yatırımları özendirilmesi hedeflenmiştir (DPT, 2001).

Bu döneme kadar uygulanmakta olan fiyat desteği politikası yürürlükten kaldırılarak tarımsal ürünlerin fiyatı artık tamamen piyasa koşullarına bırakılmıştır. Yüksek fiyatlara satılan ürünler piyasa koşullarına göre şekillendikten sonra fiyatlar düşmüş ve üreticinin gelir kaybı meydana gelmiştir. 2001 yılında başlayan bir uygulama ile çiftçi kayıt sistemine kayıtlı olan üreticilere arazileri üzerinden mazot ve gübre desteği adıyla teşvikler ödenmeye başlamıştır (Noyan, 2016).

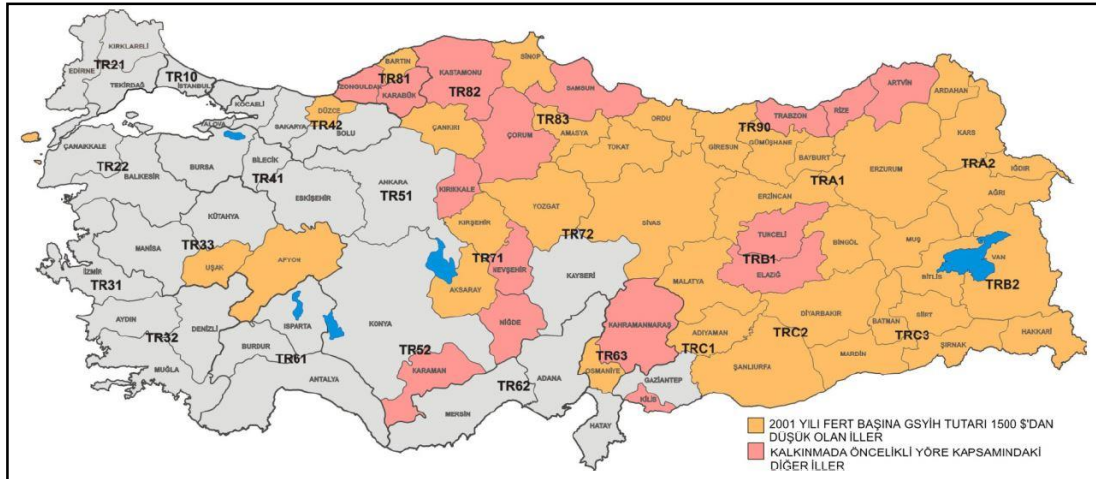
Türkiye ile Dünya Bankası arasında 2001 yılında Tarım Reformu Uygulama Projesi (TRUP) uygulanmaya başlamıştır. Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ile kamu iktisadi teşebbüsleri vasıtasıyla gerçekleştirilen alımların ve fiyat müdahalesine dayanan tarımsal teşviklerin bütçe üzerindeki yüklerinin azaltılması hedeflenmiştir. TRUP ile fiyat ve girdi teşviki şeklindeki tarımsal teşviklerin yerine, doğrudan gelir desteği (DGD) sistemi ile teşvik edilen üreticilere yönlendirilmesi, çiftçi kayıt sisteminin kurulması, yeni ürünlere geçişin sağlanması, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin yeniden yapılandırılması gibi köklü değişiklikler yapılmıştır (Hatunoğlu ve Eldeniz, 2012).

2002 yılında yürürlüğe giren Doğrudan Gelir Desteği politikası ile çiftçilerin gelirinde istikrar sağlanması amaçlanmıştır. 2004 yılında Yüksek Planlama Kurulu Kararı ile “Tarım Stratejisi 2006-2010” belgesi kabul edilmiştir. Bu doğrultuda 2006 yılında çıkarılan 5488 sayılı Tarım Kanunu ile üreticiler için, üretimde planlama yapabilmelerini sağlayacak istikrarlılık amaçlanmıştır. Üretici ve üretim düzeyini risklere karşı korumak için 2005 yılında 5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanunu çıkarılmıştır. Piyasaların oluşması ve risk yönetimine katkı sağlamayı amaçlayan

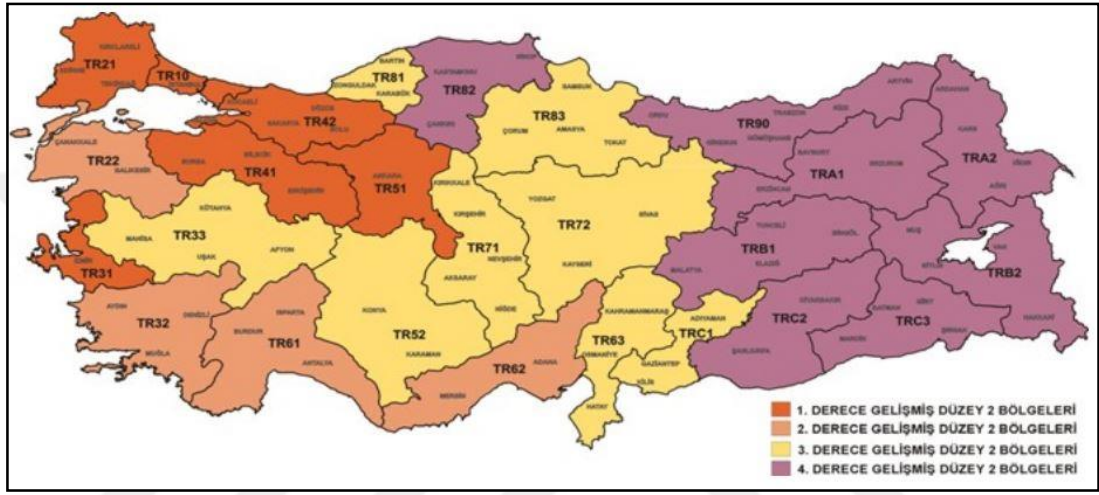
Tarım Ürünlerinde Lisanslı Depoculuk Kanunu da 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Kırsal kesimin kalkınmasının sağlanması için sulama altyapısının iyileştirilmesi, tarımsal faaliyetlere ilişkin insan kaynağının yetiştirilmesi, temel altyapı ihtiyaçlarının karşılanması gibi bir takım politikalar belirlenmiştir (DPT, 2007).

Dünya Bankası ile Türkiye arasında imzalanan “Tarım Reformu Uygulama Projesi” çerçevesinde uygulamaya sokulan DGD, 2009 yılına gelindiği zaman son bulmuştur. Bunun sonucu olarak tarımsal faaliyetlere destek alan ve ürün bazında ödemeler şeklinde sürdürülmüştür. Çiftçilere ödenen desteğin adı değişse de destek vermeye devam edilmiştir.

Türkiye’de 2000’li yılların başında teşvik sisteminin değiştirilme süreci başlamış ve 2004 yılında 5084 sayılı Yatırım ve İstihdamı Teşvik Yasası ile düzenlemeler yapılmıştır. 5084 sayılı Kanun kapsamındaki iller Şekil 3.1’ de yer almaktadır. 36 ilde başlatılan teşvik uygulamaları 2005 yılında 5350 sayılı kanunla yapılan değişiklikle 49 ile genişletilmiş ve bu iller Şekil 3.2’ de belirtilmiştir. Daha sonra 2006’da revize edilen yatırım teşvik sisteminden 5479 sayılı kanun ile yatırım indirimi uygulaması tamamen kaldırılmıştır. Böylece bölgesel eşitsizliğin giderilmesi amacına yönelik önemli araçlardan biri olan yatırım indirimi son bulmuştur. 2009 yılında kentlerin potansiyellerine göre tekrar hazırlanmıştır. 2012 yılında ise halen yürürlükte olan başka bir sistem hazırlanmıştır. 2016 yılından sonra “Cazibe Merkezleri Programı” gibi ek paketler ile bu düzenlemelere ilave yapılmıştır (Karabıçak, 2013; DPT, 2007).

desteklerine ilave faiz desteği de eklenerek 6 unsurlu bir teşvik sistemi öngörülmüştür. Bölgesel gelişmeyi teşvik amacına paralel olarak daha az gelişmiş bölgelere daha düşük sermaye yeterliliği ve daha çeşitli sektörlere destek sağlanması prensibi esas alınmıştır (Resmi gazete, 2009). Bu dönemde ABD’de olan ekonomik krizin etkisiyle de uygulama yetersiz kalmış ve yabancı yatırımcıyı teşvik edememiştir.

Şekil 3.3 15199 Sayılı yatırım teşvik sistemi ile sosyal ve ekonomik gelişmişlik açısından dört gruba ayrılmış Düzey 2 İBBS bölgeleri (T.C. Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 2012)

Halen yürürlükte olan ve Haziran 2012’de uygulanmaya başlayan “Yeni Teşvik Sistemi” en kapsamlı teşvik sistemidir. Genel teşvik uygulamaları, bölgesel teşvik uygulamaları, büyük ölçekli yatırımların teşviki ve stratejik yatırımların teşviki olmak üzere 4 ana yatırım teşviki konusu belirlenmiştir. Bölgelerin gelişmişlik düzeyleri ve ilerin kendilerine has özellikleri de dikkate alınmıştır. Bunun sonucunda Kalkınma Bakanlığı tarafından il bazında ayrı ayrı belirlenen 61 sosyal gelişmişlik kriteri baz alınarak 6 kademeli yeni bölgesel harita Şekil 3.4’ teki gibi hazırlanmıştır. Her bölge için destek konusu sektör ve yatırım tutarı belirlenmiştir. Avantajlar 1. bölgeden 6. bölgeye doğru yükselmektedir. 2012 yılından sonra da zaman zaman yapılan ilavelerle özellikle sanayi, enerji ve teknoloji alanında teşvik sistemi geliştirilmek istenmiştir (Yılmaz, 2017; Ekonomi Bakanlığı, 2013).

Yeni teşvik sisteminin ithalata bağımlılığı yüksek olan malların yurtiçinde üretilmesi, bölgesel gelişmişlik farkının hassas bir ayırımla giderilmeye çalışılması, yüksek katma değerli ve ithalatı azaltabilecek önlemler ile cari açığa çözüm üretmeyi amaçladığı görülmektedir (Aras, Öztürk ve Erdoğan, 2012).

2004 ve 2006 yıllarında 3 çeşit destek unsuru varken, 2009 yılındaki düzenleme ile 5, 2012 yılındaki mevcut düzenleme ile de 8 olmuştur (Yılmaz, 2017). 2004 ve 2006 yıllarında kişi başına düşen gelirin 1500 doların altında olduğu 49 il desteklenmiştir ve ayırım gözetilmeden her ille aynı yardım yapılmıştır. Bunun sonucunda bölgesel eşitsizlik giderilememiştir. Bölgesel eşitsizliği gidermek adına 2009 yılındaki sistemde 4 farklı bölgesel grup, 2012'deki sistemde ise 6 farklı bölgesel grup belirlenerek destek unsurları uygulanmıştır. En az gelişmiş bölgeye uygulanan destek miktarı daha fazla olarak belirlenmiştir (Kılınç Savrul ve Doğru, 2013).

Türkiye'de 2004, 2005, 2009 ve 2012 yıllarında çıkartılan yasalarla birlikte değişen teşvik yapısı ve destek unsurları Tablo 3.1' de gösterilmiştir.

Tablo 3.1 2000 Yılı sonrası Türkiye’deki teşvik sisteminin yapısal durumu ve destek unsurları (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 2012’den düzenlenerek aktarılmıştır.)

Teşvik Sistemi		2004 / 5084 Sayılı Kanun	2005 / 5350 Sayılı Kanun	2009 / 15199 Sayılı Kanun				2012 / 3305 Sayılı Kanun					
				1. Bölge (TR10, TR21, TR31, TR41, TR42, TR51)	2. Bölge (TR22, TR32, TR61, TR62)	3. Bölge (TR33, TR52, TR63, TR71, TR72, TR81, TR83, TRC1)	4. Bölge (TR82, TR90, TRA1, TRA2, TRB1, TRB2, TRC2, TRC3)	1. Bölge (8 İl)	2. Bölge (13 İl)	3. Bölge (12 İl)	4. Bölge (17 İl)	5. Bölge (16 İl)	6. Bölge (15 İl)
Destek Aracı	Vergi İndirimi	×	×	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Enerji Desteği	✓	✓	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
	Yatırım Yeri Tahsisi	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Gümrük Vergi Muafiyeti	×	×	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	KDV İstisnası	×	×	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Faiz Desteği	×	×	×	×	✓	✓	×	×	✓	✓	✓	✓
	Sigorta Primi Desteği	✓	✓	✓	✓	✓	✓	×	×	×	×	×	✓
	Gelir Vergisi Stopajı Desteği	✓	✓	×	×	×	×	×	×	×	×	×	✓
	Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	×	×	×	×	×	×	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	KDV İadesi	×	×	×	×	×	×	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kapsam		36 İl	49 İl	81				81					
Bölgesel Kalkınma Unsuru		×	×	✓				✓					
Sektörel Odaklılık		×	×	✓				✓					
Teknolojik Dönüşüm Teşviki		×	×	✓				✓					
Ar-Ge Yatırımlarının Teşviki		×	×	×				✓					
Yatay Alanların Teşviki		×	×	×				✓					
Kümeleşmenin Teşviki		×	×	×				✓					
Stratejik Sektörlerin Desteklenmesi		×	×	×				✓					
Yatırım Aşamasında Finansal Destek		×	×	×				✓					

Tablo 3.2 Türkiye'de uygulanan teşvik araçlarının tarihsel süreci (Karaalp 1998 ve Sarıöz 2006'dan düzenlenerek aktarılmıştır.)

Teşvik Aracının Adı	Uygulamaya Başlama Tarihi	Uygulamadan Kaldırılma Tarihi	Uygulamanın Amacı
Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası	25 Nisan 1999	-	Teşvik belgesi kapsamındaki makine ve teçhizat ithalatı, yürürlükteki ithalat rejimi kararı uyarınca ödenmesi gereken Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu'ndan istisna olarak tanımlanmaktadır.
Yatırım İndirimi İstisnası Uygulamaları	24 Mart 2004	1 Ocak 2006	Ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için kalkınma planlarına uygun olarak yapılacak özel sektör yatırımlarını özendiren bir vergi istisnası olarak Gelir Vergisi Kanunu'na getirilmiştir.
Teşvik Belgeli Mallarda Katma Değer Vergisi İstisnası Ve Erteleme Uygulaması	14 Ağustos 1998	-	Teşvik belgesi kapsamlı mallardan “makine ve teçhizat” niteliği taşıyanlara 1998'den itibaren katma değer vergisi uygulanmamasına karar verilmiş ve ithalde KDV uygulaması kaldırılmıştır.
Yerli Makine ve Teçhizat KDV Desteği	12 Ekim 1984	14 Ağustos 1998	Teşvik belgesi kapsamında yurt içinden satın alınan ve yerli katkı oranı %50'nin (gemi ve yat inşa yatırımlarında % 30) üzerinde bulunan makine ve teçhizata ilişkin olarak; Gelişmiş ve Normal Yörelerdeki yatırımlarda KDV oranındaki değer, KÖY'lerdeki yatırımlarda ise Katma Değer Vergisi oranına 10 puan eklenmek suretiyle bulunacak değer üzerinden yatırımcılara Fon'dan ödeme yapılmaktadır.
Enerji Desteğinin Uygulanması	1 Ekim 2003	31 Aralık 2008	Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı'nca 2001 yılı için belirlenen kişi başına GSYH tutarı 1500 ABD \$ veya daha az olan iller ile bu iller dışında kalan ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'nca 2003 yılı için belirlenen sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre endeks değeri eksi olan illerde; imalat sanayi, madencilik, hayvancılık, seracılık, turizm konaklama tesisi, eğitim veya sağlık talanında faaliyete geçen en az 10 işçi çalıştıran işletmelerin elektrik enerjisi giderlerinin %20'si Hazinece karşılanır.
Bina İnşaat Harcı İstisnası	21 Ocak 1982	-	Her türlü fabrika, değirmen, snai nitelikteki imalathaneler ile organize sanayi bölgelerinde yapılan bina inşaatları ve Hazine Dış Ticaret Müsteşarlığı'nca teşviki karara bağlanmış otel, motel ve benzeri tesisler bina inşaat harcından istisna edilmiştir.
Bedelsiz Yatırım Yeri Tahsisi			Kalkınmada öncelikli yörelerde ve sanayi kuşaklarında yapılacak teşvik belgeli ve en az 30 kişilik istihdam öngören girişimcilere, belediyelere veya il özel idarelere ait arsaların mülkiyeti bedelsiz olarak devredilir.
Taşınma Desteği			Gelişmiş yörelerdeki mevcut yatırımların, sanayi kuşakları veya kalkınmada öncelikli yörelere komple taşınmaları ve orada faaliyet göstermeleri halinde sadece taşınma giderlerinin %50'si Fon kaynaklarından kredilendirilmektedir.
Kaynak Kullanımı Destekleme Primi	12 Mayıs 1988	1991	Kalkınma planı ve yıllık programlarda öngörülen hedeflere uygun olarak yatırımların yönlendirilebilmesi ve ihtisas kredilerinde kredi maliyetlerinin düşürülmesi.
Katma Değer Vergisi İstisnası	25 Ekim 1984	-	Yatırım teşvik belgesi kapsamında satın alınan ve yurt içinde imal edilmiş bulunan makine ve teçhizata ilişkin Katma Değer Vergisi oranında Fon'dan ödeme yapılır. Kalkınmada Öncelikli Yörelerde ise bu oran Katma Değer Vergisine 10 puan ilave edilerek uygulanır.
Vergi, Resim ve Harç İstisnası			İhracatı arttırmak, ihrac ürünlerine uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazandırmak ve ihrac pazarlarını geliştirmek amacıyla ihracat, ihracat sayılan satış ve teslimler ile döviz kazandırıcı hizmet ve faaliyetlerde vergi, resim ve harç istisnasına ilişkin sistemdir.
Primi, Konut Edindirme Yardımı, Tasarrufu Teşvik Kesintisi	23 Şubat 1992	-	Büyük proje yatırımlarında ve KÖY yatırımlarında, ilk üç işletme yılındaki elektrik tüketiminin % 30'u, SSK primleri işveren hissesinin % 5'i, Konut Edindirme Yardımı ve Tasarrufu Teşvik Kesintilerinin işveren hissesinin tamamı; “Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Fonu” kaynaklarından karşılanmaktadır.
Gelir Vergisi Stopaj Teşviki	29 Ocak 2004	31 Ekim 2008	Yapılan yatırımlarda istihdam edilen veya daha önce kurulmuş olan işletmelerde bu tarihten sonra işe alınan kişilerin ücretleri üzerinden hesaplanan gelir vergisinden; organize sanayi ve endüstri bölgelerinin tamamının diğer yerlerdeki işyerlerinin % 80'inin 31.10.2008 tarihine kadar muaf tutulmasıdır.
Sigorta Primi İşveren Paylarında Teşvik	29 Ocak 2004	-	Yapılan yatırımlarda istihdam edilen veya daha önce kurulmuş olan işletmelerde bu tarihten sonra işe alınan kişilerin prime esas kazançları üzerinden hesaplanan sigorta primlerinin işveren hissesinin organize sanayi veya endüstri bölgelerinde kurulu işyerleri için tamamı, diğer yerlerdeki işyerleri için %80'i Hazinece karşılanır.

Uygulanan teşvik araçları, uygulamaya başlama ve kaldırılma tarihleri ve amaçları Tablo 3.2' de gösterilmiştir.

3.7 Bölüm Değerlendirmesi

Türkiye’de teşvik uygulamalarının Cumhuriyet dönemi öncesinden başlayarak farklı destek unsurlarının uygulanmasıyla günümüze kadar devam ettiği görülmektedir. Türkiye’de ilk teşvik uygulaması 1 Ocak 1913 tarihinde “Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkatı” ile başlamıştır ve 2012 yılında uygulanmaya başlayan ve günümüzde halen uygulanmakta olan yeni teşvik sistemiyle devam etmektedir.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde çıkartılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile özel firmalar ön plana çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu kanundan 117 firma yararlanmış olup sağlanan kolaylıklar sonraki dönemlerde uygulanacak teşvikler için de öncü olmuştur. Özel sektörün yatırımda ve sermaye birikiminde zayıf kalması, bunun yanı sıra 1929 Büyük Ekonomik Buhran’ın da etkisiyle kalkınmada devlet desteğine yönelme başlamıştır. Devlet eliyle büyük kamu yatırımları yapılmaya başlamış ve karma ekonomik döneme geçilmiştir. 1945 dönemine gelindiğinde ise liberal bir ekonomik politikanın izlendiği görülmektedir. Bu politikayla özel sektör ön plana çıkarılmış ve çeşitli destekler verilmiştir. Böylece yatırımda ve üretimde artışlar kaydedildiği gözlenmiştir. Bu dönemde Türkiye’nin iktisat politikasındaki dönüşümün hızlandığı görülmektedir.

1950’li yıllarda yabancı sermayeye karşı daha olumlu bir yaklaşım içerisine girilmiş ve sermaye birikimi için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyaç duyulmuştur. Yabancı sermaye teşviki için 1950 yılında 5583 sayılı Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edinilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun çıkartılmıştır. Bu kanunu 1951 yılında 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu takip etmiştir. Bu kanunla sermaye kavramı genişletilmiş, hiçbir sınırlama getirilmemiş ve teşvik edici yapısıyla mali konularda da birçok kolaylıklar tanımıştır. Art arada çıkartılan Petrol Kanunu, Şeker Kanunu, Maden Kanunu, Turizm Endüstrisi Teşvik Kanunu ve Gider Vergisi Kanunlarıyla sektörel teşvikler sağlanmıştır. Bu dönemdeki teşviklerin amacına bakıldığı zaman ithalatı azaltarak, özel kesimin yatırım yapması ve ülkeye yabancı sermaye girişini

artırmak olduğu gör÷lmektedir. Genel anlamda özel sektöre ağırlık verildiğı ve teşvik politikalarının temellerinin atıldığı bir dönem olmuştur.

1960'lı yıllara gelindiğı zaman planlı döneme geçilmiştir. 5 yıllık olarak hazırlanan kalkınma planları ile her dönem farklı hedefler ve bu hedeflere yönelik destek unsurları düzenlenmiştir. Bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltmak için bir takım çalışmalar yapılmış ve ithal ikameci bir politika izlenmiştir. Sanayi sektörü üzerinden gelişmenin sağlanması hedeflendiğı için bu doğrultuda planlar yapılmış ve iş gücünün tarım sektöründen sanayiye kaydırılması hedeflenmiştir. 1967 yılında Başbakanlığa bağlı bağımsız bir birim olarak Yatırımları ve İhracatı Geliştirme ve Teşvik Bürosu kurulmuştur. DPT, 1968 yılında bölgelerarası gelişmişlik farklarını tespit ederek, bu farkı ortadan kaldırmak amacıyla KÖY uygulamasına geçmiştir.

1973 yılında dünya petrol krizi yaşanmış, bu sebeple sanayileşme ve döviz akışı olumsuz etkilenmiştir. Sonuç olarak yatırımların azaldığı gör÷lmüş ve teşvikler artırılrsa da yatırımlar istenen düzeye ulaşmamıştır. Hatta 1974-1979 yılları arası Türkiye'den sermaye çıkışı bile olmuştur. 1980 yılına yaklaşırken siyasi çekişmeler ve ekonomide yaşanan gerileme ile Türkiye'de büyük zorluklar yaşanmıştır.

Türkiye'deki kötü gidişatın giderilmesi amacıyla 24 Ocak Kararları olarak adlandırılan istikrar programı uygulamaya geçirilmiştir. Buna dayalı olarak ihracata dönük ve dışa açılma yönünde bir politika izlenmeye başlanmıştır. İthal ikameci politikanın terk edilmesi ve yeni teşvik politikasına geçilmesinin kamuya maliyetinin yükselmeye başladığı gör÷lmüştür. Sanayiye özendirmeye yönelik bir takım önlemler alınmış, korumaya yönelik kotalar ve yasaklar kaldırılmıştır. 1986 yılında teşvik tedbirlerine nakdi desteğin girmesiyle ciddi yatırım artışları olmuştur. Turizm ve imalat sanayi açısından büyük yatırımlar yapılmış ve potansiyeli yüksek yerlere havaalanları kurulması üzerinde durulmuştur. 1994 yılına gelindiğı zaman sektörel ayırımın ortadan kaldırıldığı ve her bölgeye aynı desteğin verilmeye başlandığı gör÷lmektedir. Fakat yatırımcılar iş gücü, hammaddeye yakınlık ve coğrafi konumu ölçüt olarak aldıkları için belli bölgelere yoğunlaşmışlardır ve bölgelerarası gelişmişlik farkı azalmamıştır. Bu sebeple 1998 yılında bu uygulamadan

vazgeçilerek sınıflandırmalar yapılmış ve bu sınıflandırmalar doğrultusunda teşvikler belirlenmiştir.

2000 yılından sonra ise teşvik sisteminde değişikliğe gidilme süreci başlamıştır. 2004 yılında 5084 sayılı Yatırım ve İstihdamı Teşvik Yasası ile ilk düzenleme yapılmıştır. 2009 yılında 15199 sayılı Yatırım Teşvik Sistemi ile kentlerin potansiyelleri dikkate alınarak yeni bir sistem kurulmuştur. 81 ilin tamamı incelenerek sosyal ve ekonomik açıdan 4 bölgeye ayrılmıştır. Düşük statüdeki bölgelere daha fazla imtiyaz ve destek sağlanmıştır. 2012 yılında ise halen yürürlükte olan Yeni Teşvik Sistemine geçilmiştir. Bölgelerin gelişmişlik özelliklerinin yanında her ilin kendine has özellikleri de dikkate alınarak 6 kademeli yeni bir bölgesel harita çıkartılmıştır. Her bölgeye ayrı destek konusu ve yatırım tutarı belirlenmiştir. Öncelikli yatırım konuları başlığı altında belirlenen büyük kamusal yatırımlar, 5. bölge kapsamında değerlendirilmiş ve bu doğrultuda destek almışlardır.

Cumhuriyet öncesi dönemde çıkartılmaya başlayan teşvik yasaları ve diğer ilgili yasalar, 2000 yılından sonra da çıkartılmaya devam etmiştir. Sayı olarak en çok 1950-1960 dönemleri arasında yasaların çıkartıldığı Tablo 3.3' de görülmektedir.

Tablo 3.3 Cumhuriyet döneminden günümüze kadar çıkartılan teşvik yasaları (1913 – 2012)

Çıkarıldığı Dönem	Yasa Adı	Yasa Kabul Yılı	Yasanın Çıkarılma Amacı
Cumhuriyet Öncesi	Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkatı	1 Ocak 1913	Sanayi teşvik amacıyla ticaret bakanlıkları tarafından çıkartılmıştır.
1923 – 1950	1055 Sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu	28 Mayıs 1927	Belli başlı ihracat yapan sanayi müesseseleri için muafiyet, teşvik ve imtiyaz sağlamak. Bu kanunla Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkatı yürürlükten kaldırılmıştır.
1950 – 1960	5583 Sayılı Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edinilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun	1 Mart 1950	Ülkenin kalkınması için endüstri, tarım, ulaştırma ve bayındırlık işleriyle, turizmde doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili tesislerde üretimi çoğaltıcı veya ihracatı artırıcı vasıfta özel kuruluşlar tarafından yabancı memleketlerden yapılacak vadeli borçlanmalara 300 milyon lirayı geçmemek şartıyla Maliye Bakanlığı kefalete yetkilidir.
	5821 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu	1 Ağustos 1951	Ülke ekonomisinin kalkınmasına yarayacak vasıfta olan ve sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm alanlarında yatırılmak üzere getirilecek yabancı sermayeye kanun kapsamında hak ve menfaatler verilmesi.
	6086 Sayılı Turizm Endüstrisi Teşvik Kanunu	13 Mayıs 1953	Kanun kapsamında belirtilen vasıfları taşıyan oteller, pansiyonlar, gazino, lokantalar, plajlar, kamplar, eğlence yerleri, kaplıcalar, spor ve avcılık tesislerinden 'Turizm Müessesesi Belgesi' almış olanlar teşvik edilmiştir.
	6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu	18 Ocak 1954	Ülkenin iktisadi gelişimine faydalı, Türk hususi teşebbüslerine açık bir alanda faaliyet göstermesi şartıyla Türkiye'ye ithal edilecek yabancı sermaye ve dışardan yapılacak borçlanma uygulanır. Bu kanunla 5821 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır.
	6326 sayılı Petrol Kanunu	7 Mart 1954	Türkiye Cumhuriyeti petrol kaynaklarının Milli menfaatlere uygun olarak, hızla, sürekli ve etkili bir şekilde aranmasını, geliştirilmesini ve değerlendirilmesini sağlamaktır. Yabancı yatırımcıya petrol arama, üretim, dağıtım ve tasfiye hakları tanınmıştır. Yatırımcı petrol çıkarılmasına ilişkin her türlü malzemeyi gümrük ödemediği ithal etme hakkına sahiptir.
	6309 Sayılı Maden Kanunu	3 Mart 1954	Maden arama, geliştirme, çıkarma ve satma faaliyetleri teşvik edilmiştir
	6747 Sayılı Şeker Kanunu	22.06.1956	Yurt içinde şeker fabrikası kurma şartları, muafiyetler, şeker fiyatlarındaki fiyatlamalar, şeker ithal ve ihracatını düzenlemek.
	6802 Sayılı Gider Vergisi Kanunu	13.07.1956	Banka ve sigorta şirketlerinin vergilerini düzenlemek.
1960 – 1980	361 Sayılı Kanun	27.06.1963	İhracatta vergi iadesi sağlamak.
	474 Sayılı Gümrük Giriş Tarife Cetveli Hakkında Kanun	14.05.1964	Gümrük giriş tarife cetveli Armonize Sistem Nomanklatürü esas alınarak yeniden düzenlenmiştir.
	933 Sayılı Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun	28.07.1967	Kalkınma planı ve yıllık programlara uygun olarak yatırımların teşvik ve tanzimi.
	12585 Sayılı Kararname	22.03.1972	Teşvik Belgesi alımı için Bakanlığa kimlerin ne şartlarda başvuru yapacağı belirlenmiştir.
1980 – 2000	2634 Sayılı Turizmi Teşvik Kanunu	12.03.1982	Turizm sektörünü düzenleyecek, geliştirecek, dinamik bir yapı ve işleyişe kavuşturacak tertip ve tedbirlerin alınmasını sağlamaktır.
	4325 Sayılı Olağanüstü Hal Bölgesinde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerde İstihdam Yaratılması ve Yatırımların Teşvik Edilmesi	21.01.1998	Olağanüstü Hal Bölgesinde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerde vergi teşvikleri uygulamak ve yatırımlara bedelsiz kamu arsa ve arazisi temin etmek suretiyle yatırımları ve istihdam imkânlarını artırmaktır.
2000 Sonrası	5084 Sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	29.01.2004	Bazı illerde vergi ve sigorta primi teşvikleri uygulamak, enerji desteği sağlamak ve yatırımlara bedelsiz arsa ve arazi temin etmek suretiyle yatırımları ve istihdam imkânlarını artırmaktır.
	5350 Sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	12.05.2005	5084 Sayılı kanunun bazı maddelerinde değişiklikler yapılarak hem teşviklerin kapsamında hem de faydalanan il kapsamı artırılmıştır.
	5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanunu	14.06.2005	Üreticilerin bu Kanunda belirtilen riskler nedeniyle uğrayacağı zararların tazmin edilmesini temin etmek üzere, tarım sigortaları uygulamasına ilişkin usûl ve esasların belirlenmesidir.
	5488 sayılı Tarım Kanunu	18.04.2006	Tarım sektörünün ve kırsal alanın, kalkınma plân ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesi ve desteklenmesi için gerekli politikaların tespit edilmesi ve düzenlemelerin yapılmasıdır.
	15199 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar	16.07.2009	Kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler ile uluslararası anlaşmalara uygun olarak, tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirmek, üretimi ve istihdamı artırmak, yatırım eğiliminin devamlılığını ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, uluslararası rekabet gücünü artıracak teknoloji ve araştırma-geliştirme içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımları özendirmek, doğrudan yabancı yatırımları artırmak, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermek, çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerini desteklemektir.
	3305 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar	15.06.2012	Kalkınma Planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler ile uluslararası anlaşmalara uygun olarak, tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirmek, üretimi ve istihdamı artırmak, yatırım eğiliminin devamlılığını ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, uluslararası rekabet gücünü artıracak teknoloji ve araştırma-geliştirme içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımları özendirmek, doğrudan yabancı yatırımları artırmak, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermek, çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerini desteklemektir.

BÖLÜM DÖRT

TARIM VE İMALAT (GIDA-İÇKİ) SEKTÖRLERİ

4.1 Tarım Sektörünün Önemi ve Özellikleri

Tarımsal faaliyetler insanlığın ilk iktisadi faaliyetleridir. Tarım sektörü ekonomik, sosyal, politik ve teknik yönleriyle diğer sektörlerden farklı olan ve vazgeçilmez öneme sahip bir sektördür (Şahin, 2002). Tarımın bu kadar önemli ve ekonominin temel üretim sektörü olmasının iki sebebi vardır. En önemlisi insanların en temel ihtiyacı olan sağlıklı beslenme ihtiyacını doğrudan karşılayan stratejik bir sektör olması ve ikincisi toplumlar için amaç haline gelmiş olan ekonomik kalkınmayı devam ettirecek kaynakları sağlamasıdır. Belli bir sermaye birikimine ulaşılması halinde, ikinci fonksiyon bir nebze önemini yitirse bile insanların hayatlarını devam ettirmek için gereken temel besin maddelerinin üretilmesi ve kullanılan hammaddelerin büyük bir bölümünün tarım sektörüyle karşılanması, tarımın önemini koruması için önemlidir.

Dünyadaki hızlı nüfus artışının sonucu olarak günümüzde bazı ülkelerde görülen ve gelecekte diğer ülkeleri de tehdit edebilecek olan açlık sorunundan dolayı toplumlar tedirgin olmaktadır. Bu tedirginlik, toplumları mevcut ekilebilir alanlarda üretim artırıcı yeni teknikler uygulamaya ve günümüzde verimsiz olan toprakların da ekilerek, üretim hacminin artırılmasına itmiştir. Buna bağlı olarak tarımsal üretim teknolojilerinin artırılmasıyla beraber mevcut üretim hacmini çoğaltmak mümkün olabilecektir.

Tarım sektörünü diğer ekonomik kesimlerden ayrılmış bir şekilde değerlendiremesek de, tarımın sıradan bir ekonomik sektör ve tarım ürünlerinin de herhangi bir mal olduğunu söyleyemeyiz. Bir bütün olarak düşünüldüğünde tarım, insanlık tarihi kadar eski, kendine özgü bir sosyo-ekonomik yaşam biçimi ve başlı başına toplumsal bir sistemdir. Ülkelerin gıda güvencesini sağlamak gibi stratejik, köylü kitlesinin geçimini sağlamak gibi sosyal, seçimlerde oy tabanı oluşturmak gibi

siyasi ve ihracat yoluyla döviz girdisi sağlayarak ülke kalkınmasının dinamosu olmak gibi ekonomik işlevleri bulunan bir sektördür (Fotourehchi ve Şahinöz, 2016).

Tarım sektörünün ekonomideki önemini belirlerken şu paydaşlar dikkate alınmaktadır: mili gelir, nüfus, iç ve dış ticaretteki paylar. Tarımın mili gelire olan oranının azalması, ekonomik gelişme sürecinin bir sonucudur. Fakat nüfusunun çoğu geçimini tarımdan sağladığı ülkelerde, bu sektörün ekonomi içindeki önemi hala devam etmektedir. Tarım sektöründe istihdam edilen kişilerin gelirleri diğer sektörlerle oranla daha düşüktür. Bunun yanında sektörün kendi içindeki gelir dağılımında da önemli farklılıklar vardır (Şahin, 2002). Gelişmiş ülkelerde sanayileşme ilerlediği için bu ülkelerde tarımın ekonomik kalkınmaya katkıları azalmaya başlamıştır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde bu durum tam tersi işlemektedir. Yani tarımın katkısı olmadan iktisadi kalkınmanın gerçekleşmesi çok zordur. Bu bakımdan tarım sektörü ekonomik ve politik yönleriyle diğer sektörlerden farklılaşmış, vazgeçilmez öneme sahip stratejik bir sektördür.

Ekonomisi gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün önemi diğer sektörlerle göre azalmaktadır. Bunun yanında GSYİH içerisindeki payı da azalma göstermektedir. Fakat ekonomik gelişmesi devam eden ülkeler için tarım sektörü tetikleyici görev üstlenmektedir. Gelişmeyle beraber ülke içindeki diğer sektörlerle nazaran tarımın önemi azalmış olsa da, küresel düzeyde bir azalma söz konusu olmamaktadır. Bu nedenle ekonomiler, tarıma gerekli önemi verip, koruma ve destekleme politikalarını devam ettirmektedir. Nüfusun temel ihtiyacı olan beslenme ve diğer sektörlerle girdi oluşturması açısından tarım sektörü ekonomilerde çok önemli bir konumdadır (Türkoğlu, 2015).

Tarımsal işletmelerin küçük ve dağınık olması, rekabet edebilirlik özelliklerinin bulunmaması, pazarlama ağlarının yetersizliği, kooperatifleşmenin düşük olması, tarımsal eğitim ve öğretim koşullarında yaşanan yetersizlikler, pazar koşullarının yetersiz kalması durumları, verimlilik ve üretici gelirlerinin giderek azalması sonucunu doğurmaktadır. (Dinler, 1996).

Tarımsal ürünlerin muhafazasının ve pazarlama olanaklarının zor olması, diğer sektörlere göre getirisinin düşük olması gibi sebeplerden dolayı, tarım sektörü ülkelere göre yöntemi değişmekle birlikte birçok ülkede desteklenmektedir (Bayraç ve Yenilmez, 2005). Tarımsal faaliyetler diğer faaliyetlere nazaran daha uzun sürelerde daha az getiri sağlamaktadır. Bu sebeple üreticiler yüksek getiri sağlayan sektörlere göre daha fazla risk alarak daha düşük kazanç elde etmektedir. Bu durum tarım sektörünün bir ülke için vazgeçilmez olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Ülkelerin temel hedefi tarım ürünlerinde kendi kendine yetebilen bir ekonomi olmaktır. Bu yüzden üreticilerin risk düzeylerinin azaltılması ve gelir düzeylerinin iyileştirilmesi için kamu tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Kamu bir takım teşvik araçları kullanarak tarımı destekleyerek belirli amaçları da gerçekleştirmiş olacaktır. Bu amaçların temelinde ise tarım sektöründeki istikrarı sağlamak ve üreticinin gelir düzeyinin iyileştirilmesi yatmaktadır.

Tarım sektörü ekonominin diğer sektörlerinden farklı bir yapıya sahiptir. Vazgeçilmez bir özellik olan insanlara gıda temininin yanında, ülkeler tarafından stratejik bir sektör olarak da yansıtılmaktadır. Gıda hacmi fazla olan ülkelerin uluslararası platformda ithalatçıları yönlendirmede gıdayı bir araç olarak kullanmaları, sektörün önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu sebeple bütün ülkeler, başta tahıl, şeker, et, süt, yağ gibi temel tarımsal ürünlerde, kendine yeterli olma savaşı içerisindeyler.

Tarım, kırsal hayatın devamlılığı ve bununla beraber gıda güvencesinin sağlanması açısından önemli bir sektör olarak görülmektedir. Tarım sektörü bir yandan kır ile kent arasında ekonomik bir köprü görevi görürken, diğer yandan kente gıda, iş gücü ve doğal kaynak teminini sağlamaktadır. Tarım sektörü ekonomik ve sosyal açıdan taşıdığı önemin yanında, karşılaştığı riskler ve sahip olduğu yapısal özellikler sonucu desteklenmeye ve korunmaya ihtiyaç duymaktadır. Sektörde üretim sürecinin uzun ve parasal geri dönüşüm hızının yavaş olması, destekleme ve teşviklerin önemini artırmaktadır.

Tarımsal faaliyetler diğer faaliyetlere göre doğa şartlarına daha fazla bağımlılık göstermektedir. Hava ve iklim koşulları tarımsal üretimi büyük ölçüde etkilemekte ve ürünler üzerinde belirsizliklere sebep olmaktadır. Teknolojinin ilerlemesiyle sağladığı kolaylıklara rağmen üretimin belirlenmesinde ve sınırlandırılmasında doğaya bağımlılık yüksek seviyededir. Tüm bu belirsizlikler ve bağımlılıklar sonucunda hem piyasada hem de üreticilerin gelirlerinde dalgalanmalar yaşanmaktadır (Cengiz, 2010). Sanayi sektöründe ve ticari faaliyetlerde, tarım sektöründeki kadar bağımlılık olmadığı için fiyat ve getiri tarım sektörüne göre daha istikrarlı durumdadır. Tarımsal ürünlerde arza bağlı olarak ürün fiyatlarında şiddetli dalgalanmalar oluşabilmektedir. Tarım ürünlerinin arzının kısa dönemde esnek olmaması nedeniyle çiftçiler tarımsal ürün fiyatlarına gecikmeli tepki gösterirler.

Tarım sektörüne yönelik risklerden meydana gelen zararların azaltılması için bir takım uygulamalar geliştirilmiştir. Bu uygulamalara genelde devletin desteklemesi şeklinde ekonomide yer verilmiştir. Devlet desteklerinin dışında tarımsal faaliyetlere yönelik sigortacılık uygulaması geliştirilmiştir. Özel sigorta şirketlerine yönelik toprak yapısı, yağış, iklim koşulları vb. konularda veri kümesi oluşturulmuş ve daha kapsamlı bir uygulamaya başlanılmıştır. Sigortacılık uygulamasının temelinde ise belirsizlik sonucu oluşan riskleri azaltmak yer almıştır. Tarım sektörünün en önemli özelliklerinden birisi olan belirsizlik için bu uygulama istikrar kazandırmada önemli bir adım olmuştur. (Cengiz, 2010).

Ekonomik kalkınmada tarım, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklı görevler üstlenmektedir. Ekonomik kalkınmayı başlatmak adına gerekli altyapının hazırlanabilmesi için gerekli finansmanın sağlanacağı sektör, nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan tarım sektörüdür (Karluk, 2002). Gelişmekte olan ülkelerde gelişme sürecinin ilk evrelerinde ekonominin en önemli sektörü konumundadır. Bu dönemde tarımın toplam istihdama katkısı, toplam üretimdeki katkısından daha fazladır. Bu yüzden tarım sektörünün gelişmesi, ülke nüfusunun büyük bir kısmının refahının yükselmesi anlamına gelmektedir. Özellikle tarım sektöründe çalışanların diğer sektörlere oranla refah seviyesinin daha düşük olduğu düşünüldüğünde, tarım

sektöründeki gelişme ve refah artışı diğer sektörlerde de oransal olarak daha fazla bir gelişme ve refah artışı sağlayacağı anlamı taşımaktadır (Boz, 2004).

Tarım sektörü bir ülke için en önemli sektör olmakla beraber, tarım ve gıda sektörünün desteklenmesi ve diğer sektörlerle girdi oluşturmaları gereklidir. Ülkeler tarım sektöründe istikrar sağlamak ve kendi kendine yeterli duruma gelebilmek için bir takım araçlar kullanarak tarımı teşvik etmektedirler. Tarım aynı zamanda ülke ekonomisine gelir oluşturan, istihdama katkı sağlayan ve beslenme ihtiyacını karşılayan bir sektördür. Buna ek olarak sektörün, tarım dışı sektörlerle hammadde üretme, sağlıklı iş gücü sağlama ve kalkınmanın finansmanını sağlama gibi işlevleri de bulunmaktadır Katma değerli tarım ürünlerinin yetiştirilmesi ve tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi için teşvik politikalarının geliştirilmesi gereklidir.

4.1.1 Türkiye’de Tarımsal Yapı ve Arazi Dağılımı

Türkiye’nin toplam yüzölçümü 783.562 km²’dir. 2018 yılı itibari ile yüzölçümünün % 29’unu tarım alanı oluşturmaktadır.

Yatırım teşvik belgelerinin incelendiği 2001-2018 yıllar için TÜİK veri tabanından ekilen ve dikilen tarım alanı, toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı verilerine ulaşılmıştır. Bu veriler tablo ve grafik haline getirilerek yıllara göre değişimleri incelenmiştir. YTB alımlarının bölgelere göre dağılımları incelenirken, hazırlanan tarım alanları dağılımları grafiklerinden de yararlanılmıştır. Tarım alanlarının değişimi ile YTB alımı arasında bir ilişki olup olmadığına bakılmıştır.

Bu bölümde hazırlanan veriler toplam işlenen tarım alanı ve uzun ömürlü bitkileri alanını içermektedir. TÜİK verileri 1995 yılından itibaren Avrupa Birliği faaliyetlerine göre Ürünlerin İstatistiki Sınıflamasına (CPA 2002) göre gruplandırılmıştır.

Toplam işlenen tarım alanı:

- Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin alanı (ekilen alan ve nadas)

- Sebze bahçeleri alanı,
- Süs bitkileri alanını içermektedir.

Toplam uzun ömürlü bitkilerin alanı:

- Diğer meyveler, içecek ve baharat bitkileri alanı,
- Bağ alanı,
- Zeytin ağaçlarının kapladığı alanı içermektedir.

Çayır ve mera arazi ile orman alanları toplam tarım alanına dâhil edilmemiştir. Sadece meyve, zeytin kapalı alanları verilmiş olup, dağınık ağaçların kapladığı alan dâhil edilmemiştir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019).

Tablo 4.1 Türkiye'de Düzey 1 İBBS bölgelerine göre ekilen ve dikilen tarım alanı (Hektar) (2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

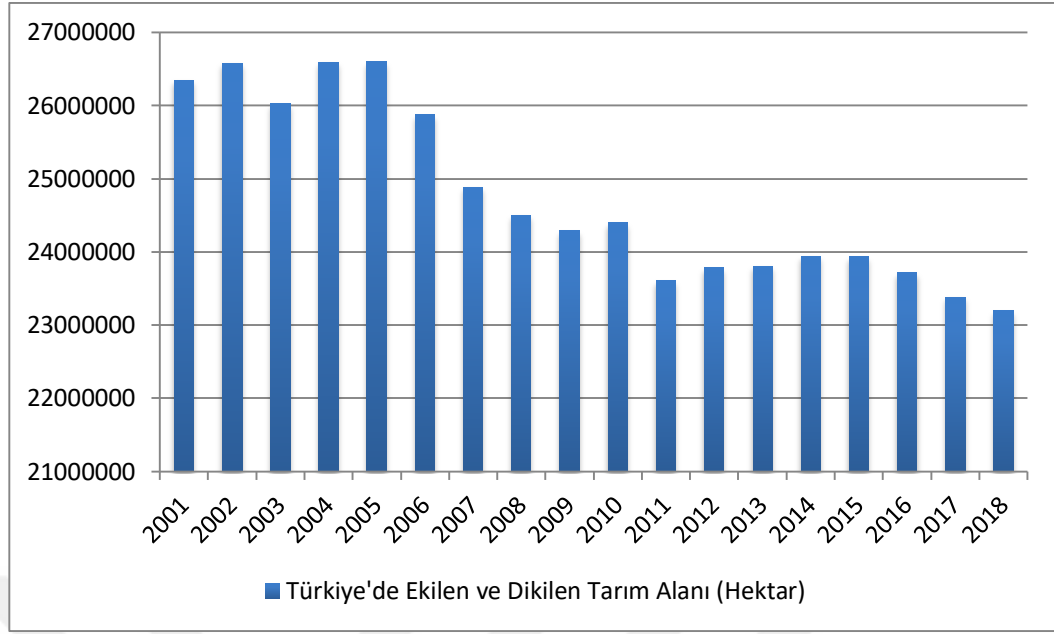
	TR1		TR2		TR3		TR4		TR5		TR6		TR7		TR8		TR9		TRA		TRB		TRC		Toplam
	Alan	%	Alan	%	Alan	%	Alan	%	Alan	%	Alan	%	Alan	%	Alan	%	Alan	%	Alan	%	Alan	%	Alan	%	
2001	90.987	0,35	1.729.327	6,56	3.014.642	11,44	1.565.441	5,94	4.156.861	15,78	2.688.780	10,20	4.007.687	15,21	2.290.744	8,69	699.759	2,66	1.293.461	4,91	1.390.566	5,28	3.422.220	12,99	26.350.475
2002	86.147	0,32	1.704.830	6,41	2.976.402	11,20	1.548.271	5,83	4.233.742	15,93	2.640.314	9,93	3.995.012	15,03	2.293.248	8,63	694.641	2,61	1.552.624	5,84	1.346.624	5,07	3.507.363	13,20	26.579.218
2003	85.028	0,33	1.691.149	6,50	2.958.545	11,37	1.496.330	5,75	4.149.825	15,94	2.601.932	10,00	3.901.264	14,99	2.225.787	8,55	691.317	2,66	1.444.672	5,55	1.408.203	5,41	3.373.188	12,96	26.027.240
2004	83.668	0,31	1.735.469	6,53	3.009.562	11,32	1.563.834	5,88	4.221.772	15,88	2.622.684	9,86	4.002.766	15,05	2.252.086	8,47	735.844	2,77	1.461.000	5,49	1.451.029	5,46	3.453.464	12,99	26.593.178
2005	87.204	0,33	1.741.377	6,54	3.034.197	11,40	1.558.960	5,86	4.212.828	15,83	2.594.584	9,75	3.966.664	14,91	2.280.986	8,57	717.789	2,70	1.464.314	5,50	1.493.795	5,61	3.454.017	12,98	26.606.715
2006	78.566	0,30	1.675.154	6,47	2.982.705	11,53	1.519.324	5,87	4.113.798	15,90	2.524.256	9,76	3.844.384	14,86	2.209.000	8,54	694.426	2,68	1.463.235	5,65	1.453.026	5,62	3.318.397	12,82	25.876.271
2007	74.448	0,30	1.626.438	6,54	2.925.786	11,76	1.462.249	5,88	3.672.118	14,75	2.464.353	9,90	3.748.619	15,06	2.166.434	8,70	678.113	2,72	1.449.958	5,83	1.375.511	5,53	3.243.368	13,03	24.887.395
2008	74.705	0,30	1.640.352	6,69	2.893.222	11,81	1.473.699	6,01	3.601.668	14,70	2.441.093	9,96	3.539.012	14,44	2.158.901	8,81	677.492	2,76	1.459.495	5,96	1.377.528	5,62	3.168.056	12,93	24.505.223
2009	70.100	0,29	1.614.955	6,65	2.791.944	11,49	1.418.687	5,84	3.566.958	14,68	2.419.732	9,96	3.938.804	16,21	2.113.112	8,70	640.404	2,64	1.326.283	5,46	1.259.321	5,18	3.134.379	12,90	24.294.679
2010	70.773	0,29	1.643.052	6,74	2.839.762	11,64	1.329.194	5,45	3.497.305	14,34	2.464.804	10,10	3.993.439	16,37	2.126.391	8,72	664.494	2,72	1.263.876	5,18	1.288.807	5,28	3.212.307	13,17	24.394.204
2011	74.705	0,32	1.570.898	6,65	2.752.325	11,66	1.335.114	5,65	3.371.267	14,28	2.388.102	10,11	3.788.079	16,04	2.058.558	8,72	699.384	2,96	1.286.521	5,45	1.260.475	5,34	3.028.334	12,82	23.613.762
2012	71.632	0,30	1.533.711	6,45	2.799.936	11,77	1.365.257	5,74	3.380.216	14,21	2.317.994	9,75	3.786.029	15,92	2.087.467	8,78	702.782	2,96	1.484.857	6,24	1.271.425	5,35	2.980.693	12,53	23.781.999
2013	70.899	0,30	1.526.291	6,41	2.809.454	11,80	1.450.118	6,09	3.450.047	14,49	2.338.527	9,82	3.686.404	15,49	2.050.642	8,61	675.742	2,84	1.297.684	5,45	1.297.113	5,45	3.152.593	13,24	23.805.514
2014	71.895	0,30	1.595.893	6,67	2.784.683	11,63	1.445.146	6,04	3.473.114	14,51	2.354.566	9,83	3.741.405	15,63	2.077.717	8,68	670.429	2,80	1.274.483	5,32	1.322.278	5,52	3.129.104	13,07	23.940.713
2015	71.542	0,30	1.621.602	6,78	2.795.304	11,68	1.441.563	6,02	3.486.917	14,57	2.321.941	9,70	3.774.824	15,77	2.061.178	8,61	667.760	2,79	1.271.355	5,31	1.309.039	5,47	3.110.926	13,00	23.933.951
2016	72.976	0,31	1.661.457	7,01	2.769.531	11,68	1.414.165	5,96	3.503.526	14,78	2.301.582	9,71	3.725.691	15,71	2.031.555	8,57	663.449	2,80	1.242.052	5,24	1.298.835	5,48	3.026.340	12,76	23.711.159
2017	72.117	0,31	1.642.120	7,02	2.757.597	11,79	1.417.672	6,06	3.399.224	14,54	2.273.591	9,72	3.620.947	15,48	2.014.280	8,61	668.521	2,86	1.293.610	5,53	1.258.776	5,38	2.966.637	12,69	23.385.092
2018	72.340	0,31	1.634.107	7,04	2.765.536	11,92	1.373.797	5,92	3.412.840	14,71	2.255.999	9,72	3.617.028	15,59	1.972.731	8,50	678.842	2,93	1.267.089	5,46	1.244.431	5,36	2.905.205	12,52	23.199.945

Düzey 1 İBBS bölgelerdeki tarım alanlarının 2001-2018 yılları arasındaki değişimleri ve birbirlerine göre oranları Tablo 4.1' de görülmektedir. 18 yıl boyunca en fazla tarım alanının TR7 bölgesinde ardından TR5 bölgesinde olduğu, TR1 bölgesinin ise her yıl en düşük seviyede kaldığı görülmektedir. Tüm bölgeler için toplam tarım alanının ise giderek azaldığı ve 18 yılda bu azalmanın %12 oranında olduğu görülmektedir.

Tablo 4.2 Türkiye'de Düzey 1 İBBS bölgelerinin alanları ve bölgelerin ekili ve dikili tarım alanlarının karşılaştırılması (Hektar - 2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.)

Bölge Adı	Bölge Alanı (Ha)		Bölgedeki Tarım Alanı (Ha)		Bölgedeki Tarım Alanının Bölge Alanına Oranı
	Alan	%	Alan	%	
TR1	546.100	0,70	72.340	0,31	13,25
TR2	4.319.400	5,54	1.634.107	7,04	37,83
TR3	8.933.900	11,45	2.765.536	11,92	30,96
TR4	4.877.600	6,25	1.373.797	5,92	28,17
TR5	7.514.800	9,63	3.412.840	14,71	45,42
TR6	8.951.600	11,48	2.255.999	9,72	25,20
TR7	9.057.700	11,61	3.617.028	15,60	39,93
TR8	7.396.000	9,48	1.972.731	8,50	26,67
TR9	3.541.000	4,54	678.842	2,93	19,17
TRA	7.045.700	9,03	1.267.089	5,46	17,98
TRB	8.218.800	10,54	1.244.431	5,36	15,14
TRC	7.601.400	9,75	2.905.205	12,53	38,22
TOPLAM	78.004.000	100	23.199.945	100	-

Düzey 1 İBBS bazında bölge alanına oranla tarım alanlarına bakıldığı zaman; TR5 bölgesi %45 ile ilk sırada yer alırken, onu %40 ile TR7 bölgesi, %38 ile TRC ve TR2 bölgelerinin takip ettiği Tablo 4.2' de görülmektedir. Tüm bölgelerdeki tarım alanlarına bakıldığında ise TR7 bölgesi ilk sırada, TR5 bölgesi ikinci sırada yer alırken, bölgenin alanına oranla tarım alanına bakıldığında sıralamanın tam tersi olduğu görülmektedir. TR1 bölgesi %13 ile hem bölge alanına oranla tarım alanında hem de %0,31 ile tüm bölgeler içindeki tarım alanında son sıradadır. Tüm bölgelerdeki tarım alanlarına bakıldığında ise TR1, TR2, TR4, TR9, TRA ve TRB bölgelerinin ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Bölge alanına oranla ekili ve dikili tarım alanlarında ise sadece TR1 bölgesi ortalamanın altında kalmaktadır.

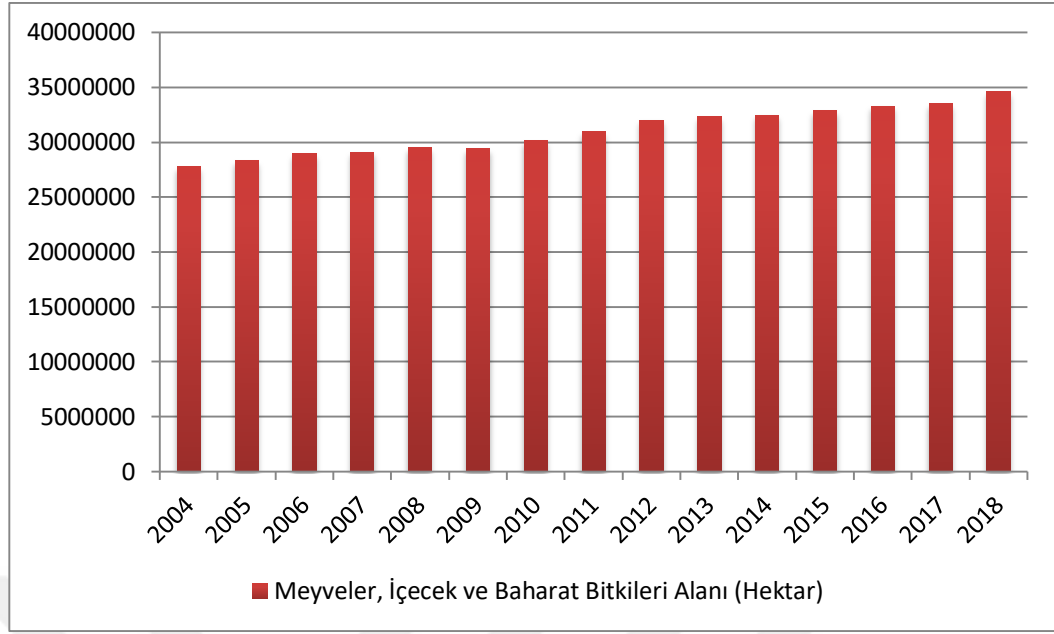
Şekil 4.1 Türkiye'de ekilen ve dikilen tarım alanı (Hektar) (2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Türkiye’de ekilen ve dikilen tarım alanlarının 2004 yılından 2011 yılına kadar azaldığı, 2011 yılından 2015 yılına kadar az da olsa artış gösterdiğini ve 2015 yılından sonra daha da azalarak 2018 yılında en düşük seviyeye ulaştığı Şekil 4.1’ de görülmektedir.

Tablo 4.3 Türkiye'de ekilen ve dikilen tarım alanı türleri (Hektar - 2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

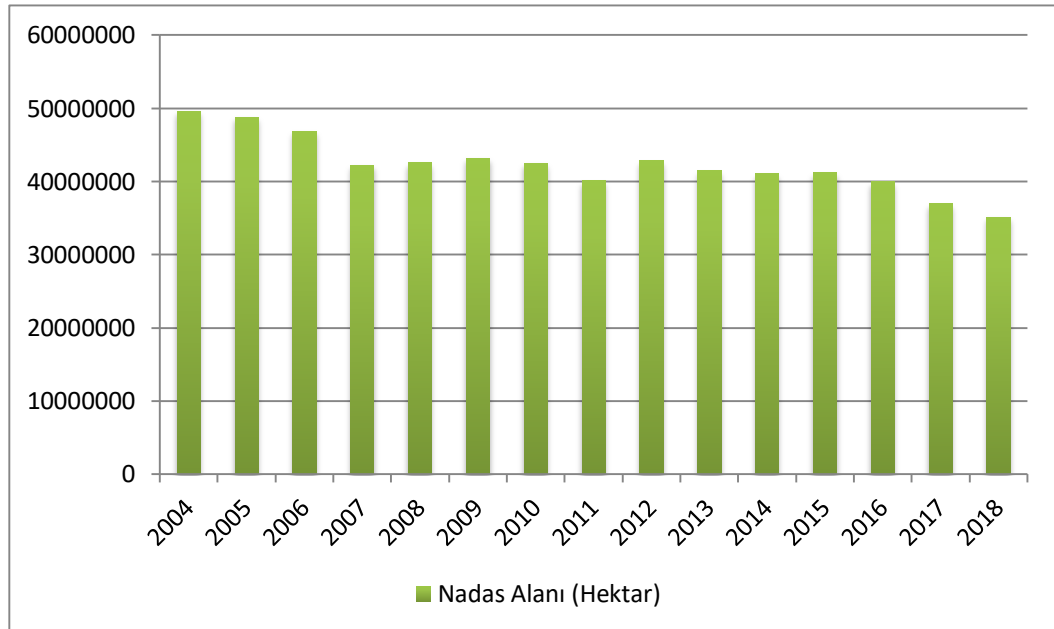
Tarım Alanı Türü	Alan (Hektar)	Türkiye’deki Tarım Alanına Oranı %	Türkiye Yüzölçümüne Oranı %
Meyveler, İçecek Ve Baharat Bitkileri Alanı	34.623.870	14,92	4,42
Nadas Alanı	35.127.733	15,14	4,48
Sebze Alanı	7.836.320	3,38	1,00
Süs Bitkileri Alanı	51.744	0,02	0,01
Tahıllar Ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Alanı	154.359.791	66,53	19,70
Toplam Alan	231.999.458	100	29,61

Türkiye’deki tarım arazisinin dağılımına bakıldığında; 154.359.791 hektar ile tahıllar ve diğer bitkisel ürünleri en çok yer kaplarken, 51744 hektarlık süs bitkilerinin en az alanı kaplamakta olduğu Tablo 4.3’ de görülmektedir.

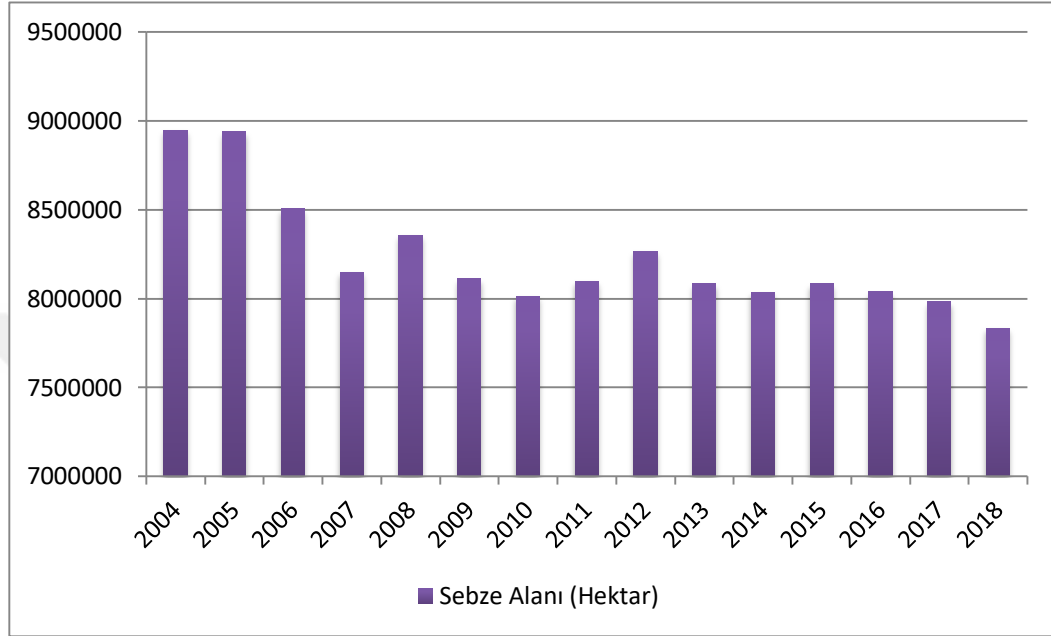
Şekil 4.2 Türkiye'de bulunan meyveler, içecekler ve baharat bitkileri alanı (Hektar) (2004-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Türkiye’de bulunan meyveler, içecekler ve baharat bitkileri alanının 2004 yılından 2018 yılına kadar artarak ilerlediği Şekil 4.2’ de görülmektedir. 2018 yılında en yüksek seviye olan 34.623.870 hektar ile Türkiye’deki tarım alanlarının % 0,15’ini oluşturmaktadır.

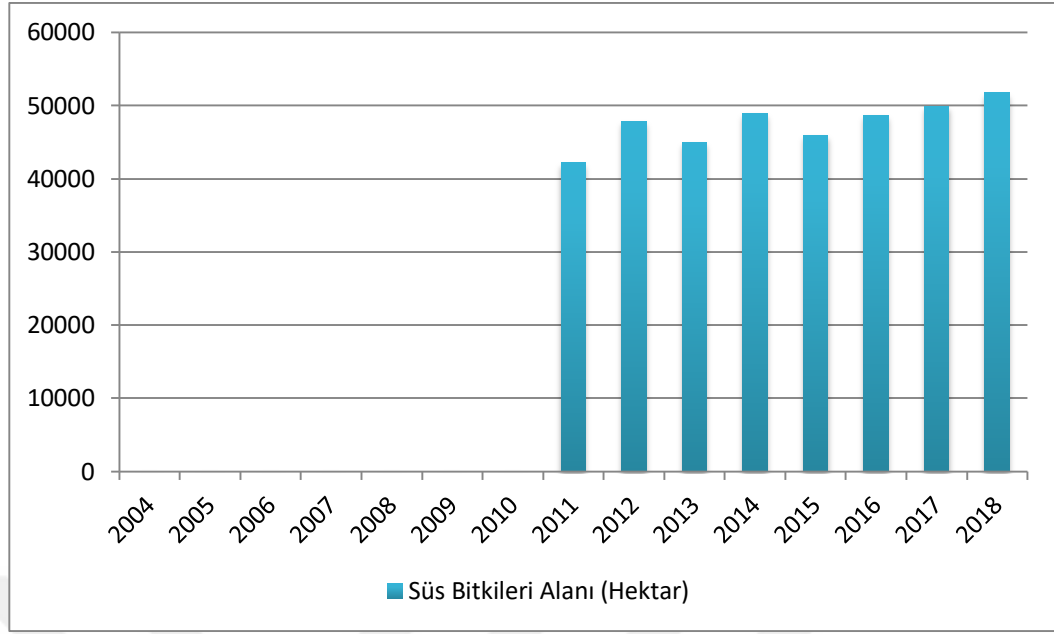
Şekil 4.3 Türkiye'de bulunan nadas alanı (Hektar) (2004-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Nadas alanlarının 2004 yılından 2007 yılına kadar azaldığını, 2007-2016 yılları arasında dengede kaldığını ve 2016 yılından sonra azaldığı Şekil 4.3’ de görülmektedir. 2018 yılında en düşük seviyeye gelen nadas alanları 35.127.733 hektar ile Türkiye’deki tarım alanlarının %0,15’ini oluşturmaktadır.

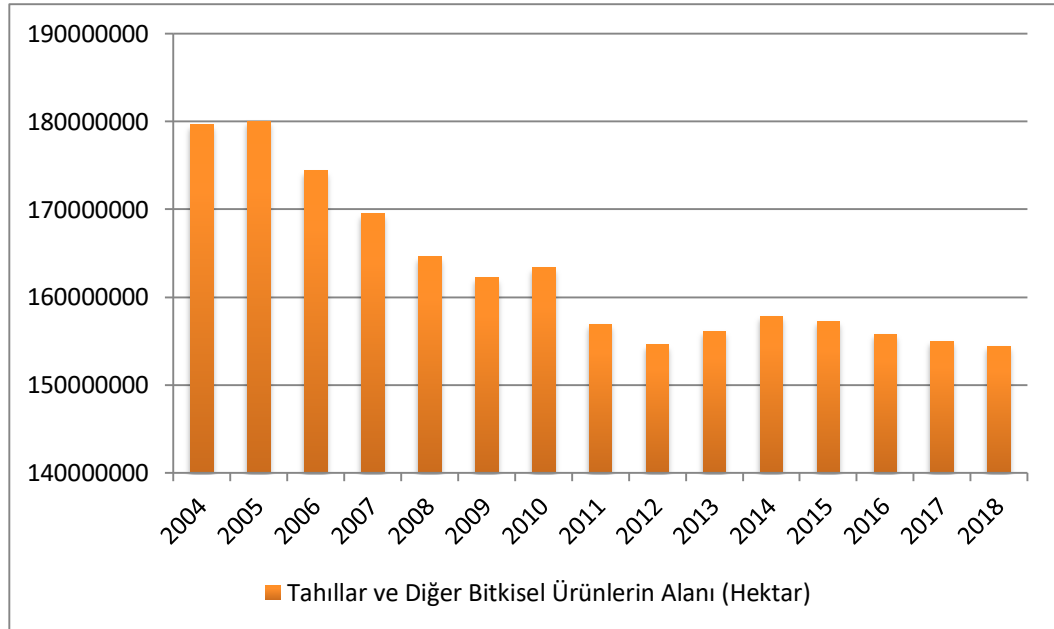
Şekil 4.4 Türkiye’de bulunan sebze alanı (Hektar) (2004-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Sebze alanları 2004-2005 yıllarında en yüksek seviyede iken 2015 yılına kadar zaman zaman azalarak ve artarak devam ettiği Şekil 4.4’ de görülmektedir. 2015 yılından sonra ise 2018 yılına kadar sürekli azalmış ve 2018 yılı itibariyle 7836320 hektar ile Türkiye’deki tarım alanlarının %0,04’ünü oluşturmaktadır.

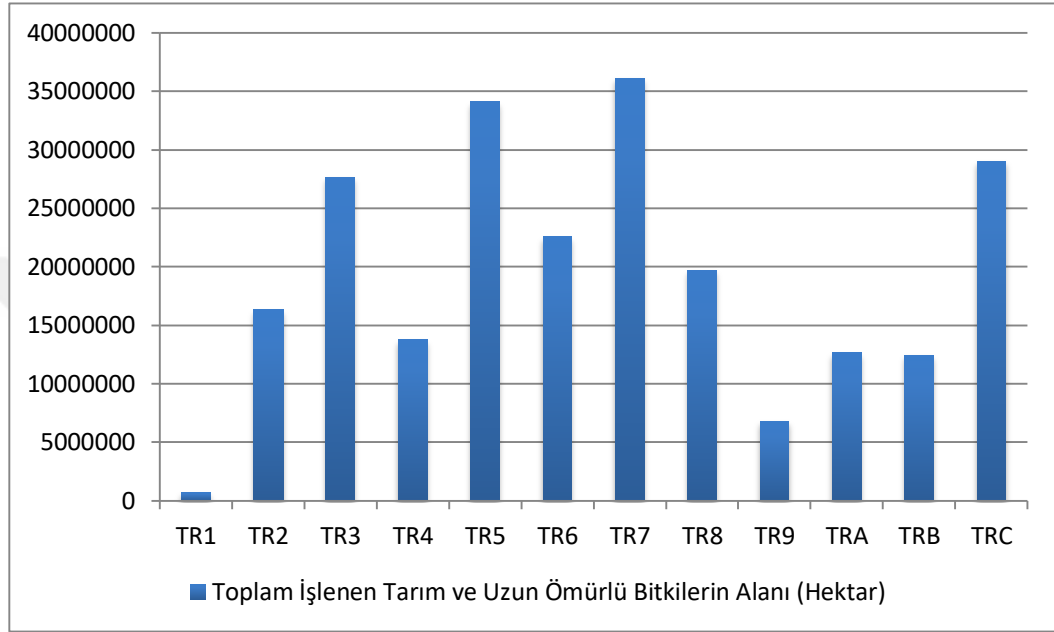
Şekil 4.5 Türkiye'de bulunan süs bitkileri alanı (Hektar) (2004-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Süs bitkileri 2004-2010 yılları arasında hiç ekilmemiş iken 2011 yılı itibari ile ekilmeye başlarken 2018 yılına kadar süs bitkileri alanı artış göstermekte olduğu Şekil 4.5' de görülmektedir. 2018 yılında en yüksek seviye olan 51744 hektar ile Türkiye'deki tarım alanlarının çok düşük bir kısmını oluşturmaktadır.

Şekil 4.6 Türkiye'de bulunan tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin alanı (Hektar) (2004-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin alanı 2004-2005 yıllarında en yüksek seviyede iken 2014 yılına kadar zaman zaman azalarak ve artarak devam ettiği Şekil 4.6' da görülmektedir. 2014 yılından sonra ise 2018 yılına kadar sürekli azalmış ve 2018 yılı itibariyle 154.359.791 hektar ile Türkiye'deki tarım alanlarının %0,67'sini oluşturmaktadır.

Şekil 4.7 Düzey 1 İBBS bölgelerine göre Türkiye'de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar - 2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Türkiye'de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı 2018 yılı itibariyle incelendiği zaman sırasıyla TR7 ve TR5 bölgeleri ilk iki sırayı oluşturmaktadır. Bu iki bölgeyi TRC ve TR3 bölgeleri takip etmektedir. TR2, TR6 ve TR8 ortalama seviyede yer alırken, diğer bölgeler ortalamanın altında kalmaktadır. Özellikle TR1 bölgesi, tüm bölgeler içerisinde en düşük seviyededir.

4.1.2 Türkiye'de Tarımsal Teşvik Araçları

Tarım ürünlerinin üretilip ticaretinin yapılmasında son zamanlarda önemli hale gelen kavram gıda güvenliğidir. Tüketiciler tercih olarak sağlık riski taşımayan, güvenli ürünlere yönelmektedir. Bu doğrultuda artan ısrarlar sonucu uluslararası tarım ticaretinde gıda güvenliği başlığına dikkat edilmeye başlanmış ve tarım

sektörünü düzenlemek amaçlı yeni müdahaleler ortaya çıkmıştır. Tarım teşvik politikası, devletin tarımsal üretimin devamlılığını sağlamak ve tarımsal üretimi korumak amacıyla üreticiler için almış olduğu önlemlerdir. Bu politikaları, devletin genel izlediği ekonomi politikalarıyla uyum içerisinde olan, tarım sektörüne yönelik hazırladığı teşvik ve müdahale politikaları olarak da tanımlanabilir.

Destekleme politikalarının temel amaçları; üretici ve tüketicileri fiyat dalgalanmalarına karşı korumak, dengeli ve adil bir gelir dağılımı amacına ulaşmak, tarım sektörü ile diğer sektörler arasında ve tarım sektörü içinde gelir dengesizliklerini en aza indirmek, ekonomik kalkınma performansına ivme kazandırmak, ekonomik büyüme ve ödemeler dengesi gibi makro ekonomik büyüklükleri gözetmek, tarımsal üretimi ve tüketimi niteliksel ve niceliksel açıdan etkilemek, tarımsal ürün ticaretini geliştirmek, kamusal nitelikli destekleme ile global düzeyde etkiler yaratmak ve dünya tarım piyasalarını etkilemek gibi unsurları içermektedir (Saracoğlu ve Bulut, 2004).

Tarım sektörü, yapısından dolayı gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde mali yönden devlet desteğini zorunlu kılmaktadır. Tarım sektörüne sağlanan teşvikler tarım sektöründeki sorunları çözmeye ve insanları tarıma teşvik etmeye yöneliktir. Üretimin doğal koşullara bağlı, tüketim ise beslenmeye yönelik olduğu için oluşan arz-talep katılığı, tarım piyasasında fiyatlama ve üreticinin kazancında istikrarsızlık yaratmaktadır. Bu istikrarsızlık, tarım sektörüne müdahale ve destek sağlamanın temelini oluşturmaktadır.

Tarım sektörü, gerek üreticiler gerekse de tüketiciler açısından düşünülürse hemen hemen toplumdaki tüm kesimleri ilgilendiren bir yapıya sahip olduğunu görürüz. Bu çapta geniş etki alanına sahip olan tarım sektöründe çeşitli sorunların ortaya çıkması da olağandır. Ancak bu sorunların büyüklüğü karşısında bireysel olarak alınacak tedbirler son derece etkisiz kalacaktır. Bu nedenle devlet çıkacak sorunlara müdahale etmek durumundadır. Hatta aslen önce yapacağı düzenlemelerle sorunların çıkmasını önlemelidir. Devletin belirli bir amaçla bu sorunların çözümü için aldığı tedbirlerin tümü tarım politikalarını oluşturur. Başka bir ifadeyle tarım politikası, çiftçilerin

ekonomik yaşantılarını iyileştirmek, tarımsal üretimi kamu yararına düzenlemek, kırsal toplumların refahını yükseltmek ve tüketicileri aşırı fiyat artışından korumak amacıyla uygulanan devlet önlemleri dizisidir (Güney, 2006).

Türkiye’de tarım politikalarının resmi ağızdan dile getirildiğı en önemli belge beř yıllık kalkınma plânları ve programlardır. Türkiye’de devletin tarım sektörüne yönelik destekleme politikaları uzun yıllar taban fiyat belirlenerek destekleme alımlarında bulunulması şeklinde yoğunlaşmış daha sonra girdi destekleri, düşük faizli kredi, teşvik primi ödemeleri, hayvancılığı geliştirme teşvikleri ile ürün bazında uygulanan belirli ürünlerde ekim alanlarını sınırlandırarak alternatif ürünlere geçişin teşvik edilmesine yönelik tazminat ödemeleri ve destekleme primleri gibi uygulamalarla tarım sektörünün desteklenmesi yoluna gidilmiştir. 25.04.2006 tarih ve 26149 sayılı Resmi Gazete ’de yayımlanan Tarım Kanunu’nda tarımsal desteklemelerin amacının, tarım sektörünün öncelikli problemlerinin çözümüne katkıda bulunmak, uygulanan politikaların etkinliğini artırmak, sektörün bu politikalara uyumunu kolaylaştırmak olarak ortaya konulmuş ve tarımsal destekleme politikalarının, ekonomik ve sosyal etkinlik ve verimlilik koşullarını sağılayacak programlarla uygulanacağı belirtilmiştir (Yałçınkaya, 2006). Devletin tarım sektörüne müdahale etmesinin nedenleri; gıdada kendi kendine yetebilir duruma gelmek, çiftçi gelirlerindeki istikrarsızlığı gidermek, kırsalda gelişme sağılamak, gıda hacmini fazlalaştırıp ihracatı teşvik etmek, yeterli ve güvenilir gıdaya erişilebilirliği sağılamaktır.

Tarım politikası, devletin tarım sektörüne ilişkin yürüttüğü politikalar olarak nitelendirilebilir. Tarım teşvik politikaları ise devletin tarımı destekleyici politikalar uygulaması olarak nitelendirilebilir. Tarım teşvik politikalarının uygulama amaçları farklılıklar göstermekte olup, temelde üç ana başlık altında incelenebilir. Bunlar sırasıyla; pazar fiyatı desteğı, doğrudan gelir desteğı ve dolaylı gelir desteğıdir.

Pazar Fiyatı Desteğı; Bu politikayla devlet, tarımsal üreticilerinin gelirlerini arttırmak ve fiyat istikrarını sağılamak amacıyla tarımsal fiyatlara doğrudan müdahalede bulunarak üreticinin eline geçen fiyatları etkileyebilir. Devletin bu

şekilde yaptığı müdahaleler pazar fiyatı desteği veya fiyat politikası olarak adlandırılır. Bu politika farklı şekillerde uygulanabilir. Birincisi, taban fiyat (destekleme fiyatı) politikası yönteminde devlet bazı tarım ürünleri için bir taban fiyat belirler ve bu fiyattan ürünlerin satılması durumunda oluşan arz fazlasını kendi belirlediği fiyattan satın alır. İkincisi ise maddi yardım politikası olarak uygulanır. Devlet yine ürünler için bir fiyat belirler ve piyasada fiyat oluşumu için üreticiyi serbest bırakır. Üretici de sattığı ürün başına devletin belirlediği fiyatla serbest piyasadaki oluşan fiyat arasındaki fark kadar ek ücret alır. Bu iki yöntem aracılığıyla devletin üreticiye fiyat garantisi vererek tarımı destekleme politikasına fiyat politikası denmektedir. Bu politika bir yandan da tarımsal çıktı miktarını da etkilemektedir. Fiyat belirlenen ürünlerin çıktı miktarları artarken, diğer ürünlerde azalma meydana gelmektedir. Fakat bu uygulamada aynı anda birçok ürün grubunun arz fazlası oluşturması bütçeye ek yük demektir (Noyan, 2016).

Pazar fiyatı desteği aslında üretici gelirlerinin iyileştirilmesini hedef almaktadır. Fakat teşvik grubundan çıkarılmayan arz fazlası ürünler kaynak dağılımında etkinliği olumsuz etkilemektedir. Bunun yanı sıra pazar fiyatı desteği uygulaması tarım sektörünün yeterli ölçüde teşvik edilmesini sağlayamamıştır. Bu sebeple 2000 yılından sonra başta Avrupa Birliği'ne üye ülkeler sonra da diğer ülkeler pazar fiyatı desteği uygulamasını terk etmişlerdir. Pazar fiyatı desteği yerine doğrudan gelir desteği uygulamaya koyulmuştur (Noyan, 2016).

Doğrudan Gelir Desteği; Doğal afet ödemeleri, zarar ödemeleri, birim hayvan veya alan başına yapılan ödemeler, mazot veya gübre desteği kapsamındaki ödemeler gibi üretici gelirlerini artırmayı amaçlayan “doğrudan gelir desteği” politikası bir diğer tarım destek politikasıdır. Ürün fiyatlarındaki istikrarsızlığı azaltmak, tüketici refahını korumak, geliri düşük düzeydekilerin gelirlerini artırmak gibi amaçlarla uygulanan bu politika genelde dekar başına belirlenen bir bedelin üreticilere ödenmesi şeklinde uygulanmıştır (Tunca, 2012).

Üreticilerin, üretim için kullandıkları arazilere yönelik Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen bir miktarda doğrudan ödeme yapılır. Ödeme miktarlarının

belirlenmesinde, çiftçilerin amaçları ve doğal koşullara karşı koruma uyumunu sağlayabilmek için farklı düzeylerde belirlenmiştir. Türkiye’de sekizinci beş yıllık kalkınma planında doğrudan gelir ödemesi öngörülmüş ve 2001 yılında uygulamaya koyulmuştur. 2009 yılında ise bu politika terk edilmiştir (Zeybek, 2012).

Dolaylı Gelir Desteği; Üreticilerin üretim sürecindeki giderlerini azaltmayı amaçlayan bu destek; düşük faizli krediler, girdi kolaylıkları ve sigorta yapılması gibi araçlar ile üreticilerin dolaylı yollardan desteklenmesi olarak tanımlanabilir. Üreticinin maliyetini düşürmek için özellikle girdilerde kolaylık sağlamak amacıyla gerçekleştirilen bu teşvik türü, gübre, yakıt vb. alımlarında kredi faizlerinin daha uygun tutulması aracılığıyla daha yaygın kullanım alanı bulmuştur (Keskinkılıç, 2013).

Türkiye’deki beş yıllık kalkınma planlarının hemen hemen hepsinde düşük faizli kredi uygulamasına yer verilmiştir. Uygulama alanında Ziraat Bankası temel kuruluşu oluşturmuş ve ardından Toprak Mahsulleri Ofisi gibi kuruluşlar da bu politikaları yürütmeye çalışmışlardır (DPT, 1963). Bu politikaların yanı sıra üreticilerin yaşayabilecekleri zararları gidermek amacıyla tarım sigortaları uygulanmaya başlanmıştır. Sigorta uygulamasında ise başlarda verim alınamamış olsa da günümüzde önemli bir dolaylı gelir desteği olmuştur. Türkiye’de devlet tarafından belirli risklerin garanti edilmesi tarım sektöründe özel sigortacılığın gelişmesini yavaşlatmış olsa da son zamanlarda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir (Keskinkılıç, 2013).

Dolaylı gelir desteği üreticilere girdi kolaylığı sağlayan önemli bir araçtır. Özellikle düşük gelirli üreticilerin daha uygun şartlarda girdi satın alabilmelerini sağlamanın yanında verimlilik artışı da sağlayan önemli bir destek politikasıdır. Genellikle sağladığı kredi kolaylığı veya tarım sigortaları gibi kullanım alanı olan dolaylı gelir destekleri neredeyse bütün ülkelerde uygulanmakta olan teşvik politikalarıdır.

25.04.2006 tarih ve 26149 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 5488 Sayılı Tarım Kanunu’nda destekleme araçları; doğrudan gelir desteği ödemeleri, fark ödemeleri, telafi edici ödemeler, hayvancılık destekleri, tarım sigortası ödemeleri, kırsal kalkınma destekleri, çevre amaçlı tarımsal alanların korunması (ÇATAK) programı destekleri ve diğer destekler olarak sıralanmaktadır.

Doğrudan Gelir Desteği; DGD Ödemeleri tarımsal üretim amacıyla işlenen araziler üzerinden her yıl tespit edilen birim ödeme miktarı (dekar başına TL) üzerinden yapılmıştır. Ödeme miktarları, üreticilerin tarım politikaları amaçlarına uyumunu kolaylaştırmak üzere farklı düzeylerde belirlenmiştir. Çiftçi kayıt sisteminin geliştirilmesine paralel olarak, ödemeler belli ürünleri yetiştiren üreticilere yapılmıştır. Ancak, alana dayalı ödeme kriteri değiştirilmemiştir. Sera üreticileri, meyve ve sebze yetiştiricileri ve Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması (ÇATAK) Program alanları DGD uygulamalarının dışında tutulmuştur. Ancak bu alan ve üreticiler kırsal kalkınma destek ve ÇATAK programına dahil edilmiştir. Bu uygulama, ürünlerin tarımsal politika amaçlarına daha iyi hizmet etmesini ve farklı destek araçları arasında bağlantının kurulmasına yardımcı olmuştur. DGD sistemi için ayrılan % 78’lik bütçe payı aşamalı olarak azaltılarak % 45’e indirilmiş ve ihtiyaç duyulduğunda Bakanlar Kurulu tarafından artırılıp, azaltılmıştır. DGD ödemeleri, 2006 yılına kadar mevcut ödeme seviyesinde sabitlenmiştir (Resmi Gazete, 2006).

Fark Ödeme Uygulaması; Fark Ödeme uygulamasının temel amacı arz açığı olan ürün yetiştiricilerini desteklemektir. Mevcut durumda pamuk, ayçiçeği, soya fasulyesi ve diğer yağlı bitkileri kapsayan uygulama, mısır ve bazı yemeklik baklagilleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Uygulama ile hedef fiyat ve pazar fiyatı arasındaki fark üreticilere prim olarak ödenmiştir. Uygulamanın kapsamı ve uygulama alanının genişlemesi ile birlikte, fark ödeme uygulamasının tarım destekleme bütçesi içindeki payı % 9’dan % 13’e yükselmiştir (Resmi Gazete, 2006).

Telafi Edici Ödemeler (Alternatif Ürün Programı); Mevcut durumda fındık ve tütün üretiminden vazgeçip alternatif ürün yetiştiren üreticilere yapılmakta olan telafi

edici ödemeler, yine aynı çerçevede üreticilerin arz fazlası olan diğer ürünlerin üretiminden vazgeçerek alternatif ürünlere yönelmeleri durumunda, gelir kayıplarının telafi edilerek teşvik edilmesi ve bu sayede aşırı arz problemlerinin önlenmesi amacıyla uygulanmıştır. Uygulama kapsamında hem ürün kapsamının hem de uygulama alanının genişletilmesi hedeflenmiştir. Bu sayede tarımsal destekleme bütçesinden % 3 oranında pay alan telafi edici ödemelerin % 5 seviyesine yükselmesi sağlanmıştır (Resmi Gazete, 2006).

Hayvancılık Destekleri; Hayvancılık faaliyetlerinde ırk ıslahı, kaba yem üretiminin artırılması, verimliliğin artırılması, işletmelerin ihtisaslaşması, işletmelerde hijyen şartlarının sağlanması, hayvan sağlığı ve refahı, hayvan kimlik sisteminin teşviki, hayvansal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması ile bunlarla ilgili kontrol, takip ve standartların iyileştirilmesi amacıyla mevcut destekleme araçlarına ek olarak et primleri, pazarlama destekleri, hayvancılık işletmelerinin modernizasyonu destekleri ile çevresel önlemlere yönelik tedbirler uygulamaya konulmuştur. Su ürünleri üretiminin artırılması amacıyla, iç su ve deniz balıkçılığının geliştirilmesi, avcılığın kontrolü ve desteklenmesi, işletmelerin kurulması ve modernizasyonu, su ürünleri işleme tesislerinin iyileştirilmesine yönelik desteklemeler yapılmıştır. Yeni destekler yoluyla hayvancılık alt sektöründe ihtisaslaşmış hayvancılık işletmelerinin sayısının artırılması da sağlanmıştır. Uygulamanın kapsamının genişlemesi sonucunda hayvancılık desteklerinin tarım destekleme bütçesi içindeki payının % 12 seviyesine yükselmesi hedeflenmiştir (Resmi Gazete, 2006).

Tarım Sigortası Ödemeleri; Tarım üreticilerinin üretim, fiyat ve gelir risklerine karşı korunmasında tarımsal sigorta ve risk yönetim araçlarının geliştirilmesi esas alınmıştır. Ürün sigorta destek programı, gerekli teşviklerin sağlanması için başlangıç aşamasında sigorta priminin belirli bir oranının desteklenmesini içermektedir. Tarımsal sigorta, sisteminde devlet tarafından karşılanacak prim destek oranı azami yüzde 50 ile sınırlandırılmıştır (Resmi Gazete, 2006).

Kırsal Kalkınma Destekleri; Kırsal kalkınma program, proje ve faaliyetlerinde; katılımcılık, tabandan yukarı yaklaşım, yerel kapasitenin geliştirilmesi ve kurumsallaşması ilkesi çerçevesinde, tarım dışı sektörlerde istihdamın geliştirilmesi, üretici gelirlerinin artırılması ve farklılaştırılması, kadın ve genç nüfusun eğitim ve girişimcilik düzeyinin yükseltilmesi ile uygun kırsal teknolojilerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması esas alınmıştır. Kırsal kalkınma yardımları; çiftçi ve çiftçi grupları tarafından yapılan köy bazlı yatırımlar, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve çiftçi kuruluşları tarafından yapılan kırsal yayım hizmetleri, arazi toplulaştırma faaliyetleri, mikro-finans faaliyetleri, kadın ve dezavantajlı gruplara yönelik programlar başlıklarını kapsamıştır (Resmi Gazete, 2006).

Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması (ÇATAK) Program Desteği; Erozyon ve olumsuz çevresel etkilere maruz kalan tarım arazilerinde, işlemeli tarım yapan üreticilerin, arazilerini doğal bitki örtüleri, çok yıllık yem bitkileri, organik tarım ve ağaçlandırma gibi yöntemleri kullanmalarını teşvik etmek üzere, talep etmeleri durumunda tarım tüzel kişileri/üretici grupları ile devlet arasında en az beş yıl süreyle ve birim alan başına belirlenen yıllık ödemelere dayalı sözleşme karşılığında yem ve örtü bitkileri ile ağaçlandırma faaliyetleri yapılmıştır (Resmi Gazete, 2006).

Diğer Destekler; Araştırma, geliştirme ve tarımsal yayım desteği, pazarlama teşvikleri, özel depolama yardımı, kalite desteği, piyasa düzenlemeleri desteği, organik üretim desteği, imha desteği, ürün isleme desteği, gerektiğinde bazı girdi destekleri ile tarım havzaları destekleri ve benzer konularda destekleme araçlarının kullanılması bu kanunla mümkün kılınmıştır. Tarım Kanunu ile birlikte, verilecek asgari destek miktarı GSMH'nın %1'i olarak belirlenmiştir (Resmi Gazete, 2006).

Desteklemelere ayrılacak minimum sınırın belirlenmesi ile önemli bir adım atılmıştır. Ayrıca kanun, verilecek desteklerin önceden belirlenmesine olanak tanıyan düzenlemeleri de getirmiştir. Bu sayede, üreticiler alacakları destekleri daha üretim aşamasında öğrenme fırsatına sahip olmuştur.

Kanunda belirlenen ulusal tarım politikaları çerçevesinde çalışmalar yapmak üzere ürün bazında üreticilere, tüccarlara, sanayicilere ve/veya bunların oluşturdukları birlikler ile kamu ve araştırma kurumlarına, meslek odalarına ve derneklere, bir araya gelerek tüzel kişiliği haiz ürün konseyleri kurma imkânı tanınmıştır. Böylece üretici örgütlenmeleri ve sivil toplum kuruluşları, tarım politikalarının uygulanmasında aktif rol oynama imkânına sahip olmuştur. Ayrıca kanun sözleşmeli üretimi desteklemektedir (Yalçınkaya, 2006).

4.2 İmalat (Gıda-İçki) Sektörünün Önemi ve Özellikleri

Gıda sanayi, hammaddesini tarım sektöründen alarak, bu hammaddeye uyguladığı hazırlama, işleme, muhafaza ve ambalajlama gibi tekniklerle daha dayanıklı ve tüketilmeye hazır gıda elde eden bir sanayi dalı olarak tanımlanır. Gıda sanayinin; tarımsal üretim hacmini artırmada güvence olması ve sağlıklı beslenme için temel oluşturması gibi iki önemli fonksiyonu vardır. Ekonomik kalkınmada tarım, sanayi ve hizmet sektörleri birbirlerine girdi ve çıktı ilişkisi ile bağlıdır.

Sektör için en hassas konu gıda güvenliğidir. Sektörde üretilen ürünlerin özellikle bazılarının raf ömrünün kısa olması, çabuk bozulabilmesine ve insan sağlığına zararlı hale gelebilmesine neden olmaktadır. Özellikle kümes hayvanlarının etlerinin işlenmesi ve saklanması, balık ve balık ürünlerinin işlenmesi ve saklanması, sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması, süt ürünleri imalatı ve bal ve diğer arı ürünleri imalatı alt sektörlerinde gıda güvenliği konusu daha da hassas bir hal almaktadır. Sektörde öncelikli olarak gıda güvenliği konusuna sıfır toleransla yaklaşılarak bu konuya azami hassasiyet gösterilmelidir (Özcan, 2015).

Gıda ve içecek maddelerinin bir diğer özelliği ise, üretim ve arz süreçlerinde kalite standartlarına uyulmasının da hayatı derecede önemli olmasıdır. Bu özellikleri, gıda ve içecek sanayini yapısal olarak diğer sektörlerden ayırmaktadır. Dünyanın artan gıda ihtiyacı ile birlikte düşünüldüğünde, uluslararası standartlara uygun ürünler üretme kapasitesine sahip bir gıda ve içecek sanayinin ekonominin lokomotif sektörlerinden biri olabileceği ifade edilebilir. Bir ülkenin kalkınmışlık düzeyinin,

üretim kapasitesindeki artışın temel göstergesi olarak imalat sanayindeki gelişmeler alınabilir. Bu bakımdan teşviklerin gıda ve içecek sanayini daha çok kapsayacak duruma getirilmesi gerekmektedir. (Akın, 2012).

Türkiye’de sanayileşme yolunda atılan adımların başlangıcında, gıda sanayi işletmeleri önemli bir yer almıştır. Ayrıca, Türkiye’de sanayileşme hareketinin ivme kazanmasını sağlayan gıda sanayi, kalkınma plan ve programlardaki hedefler doğrultusunda gelişme göstermiş, kamu kimliğinden zaman içerisinde sıyrılarak özel sektör ağırlıklı bir yapı haline gelmiş, verimlilik ve karlılığın önem kazandığı bir ortamda ekonominin önemli bir sektörü olmuştur (DPT, 2006).

Gıda işleme sanayi daha emek-yoğun bir sektör olduğu için diğer imalat sanayi sektörlerine göre daha fazla istihdam yaratmaktadır. Genellikle kırsal bölgelerde konumlandırılmış olan gıda işleme fabrikaları, gelir düzeyinin düşük olduğu kırsal hane halkı için iş olanakları yaratmaktadır. Gıda işleme sektörünün, insanların beslenme davranışlarını değiştirme ve düzeltmede de önemli bir rolü vardır. Ayrıca uzun raf ömürlü ürünler sağlayarak gıda arzını da etkilemektedir (Oraman, 1999).

Gıda sektörü tarım sektörü ile net ilişkili bir sanayi koludur. Tarımdaki gelişmeler veya gerilemeler gıda sanayini direkt etkilemektedir. Bu iki sektörün entegrasyonunun sağlanması her iki sektör açısından büyük önem taşımaktadır. Tarım-sanayi bütünlüğü anlayışının çok ilginç ve belirleyici bir örneği gıda sanayidir. Gıda sanayi, bir yandan tarım ürünlerini değerlendirerek halkın daha iyi beslenmesine katkı yapmakta, diğer taraftan da ihracata yönelerek ülkeye döviz girdisi sağlamaktadır. Gıda sanayi bu nitelikleri nedeniyle de tarıma dayalı sanayiler içinde önemli bir yer tutmaktadır (Oraman, 1999).

Ülke ekonomisinde oldukça önemli bir yer tutan gıda sanayi, birçok sanayi dalını içinde bulundurmaktadır. Ürünlerinin yüksek katma değer sağlaması, sektörler arası çalışmanın çok yoğun olarak yapılabilmesine olanak sağlaması, dış ticaret ve istihdam olanakları bakımından ülke ekonomilerinde önemli bir yer tutan eski bir sanayi koludur. Ulaşım, perakendecilik, gıda marketçiliği gibi sektörlerin

gelişmesine katkıda bulunurken, topraktan alınan tarımsal hammaddeyi işleyerek yüksek kalitede, sağlıklı ürüne dönüştürmektedir. Özellikle tüketimi, yurt içi üretimle karşılamayı hedefleyen bu sektör, emek yoğun olarak çalışmakta ve istihdam yaratmada önemli bir sanayi dalıdır.

Gıda ve içecek sanayi, aralarında bulunan girdi-çıktı ilişkisi nedeniyle, tarım sektörü ile birlikte anılmasına karşın, sanayi sektörünün bir alt sektörüdür. Birleşmiş Milletler tarafından, ekonomik faaliyetlerin daha geniş analizlerini kapsayan istatistiki çalışmalarda merkezi bir sınıflama olarak kullanılması ve uluslararası olarak ilgili verilerin karşılaştırmasının yapılabilmesini sağlayan bir araç olması için hazırlan Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflandırmasının 3. Revizyonuna (ISIC Rev. 3) göre imalat sanayi üçlü düzeyde 5, dörtlü düzeyde 17 alt sektör olmak üzere 22 gruba ayrılmaktadır.

ISIC ile bağlantılı olan, Avrupa’da Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırılmasıyla ilgili istatistik üretilmesi ve bunların yayılması için Avrupa Birliği ve Türkiye tarafından kullanılan bir kodlama sistemi olan “Nomenclature des Activités Économiques dans la Communauté Européenne “ (NACE Rev.2) koduna göre gıda ürünlerinin imalatı; üçlü düzeyde 9, dörtlü düzeyde ise 25 alt sektörden, içeceklerin imalatı ise; üçlü düzeyde 1 ve dörtlü düzeyde 7 alt sektörden oluşmaktadır.

4.3 Bölüm Değerlendirmesi

Tarım sektörü insanlığın temel ihtiyacı olan beslenme ihtiyacını karşıladığı ve diğer sektörlerden ekonomik, sosyal ve teknik olarak farklı olduğu için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Günümüzde ülkelerin nüfusları hızla artmaktadır ve buna bağlı olarak açlık sorunu bir risk olarak tedirginlik yaratmaktadır. Bu sebeple nüfusun beslenmesi, sanayi ve diğer sektörlerle girdi oluşturmaları bakımından tarım sektörü ülkelerin ekonomilerinde önemli bir yere sahiptir.

Tarımsal faaliyetler diğer faaliyetlere göre daha uzun vadede ve daha düşük getiri sağlamaktadır. Bunun yanında riski de daha yüksektir. Tüm bu durumlara rağmen

lkeler tarımı destekleyerek kendi kendine yeten bir ekonomiyi hedeflemektedirler. Üreticinin risk düzeyini azaltıp, gelir düzeyini iyileştirmek adına kamunun bir takım destekler ve teşviklerle tarım sektöründe istikrarı sağlaması gerekmektedir. Kırsal hayatın devamlılığı ve gıda güvencesinin de sağlanması açısından stratejik öneme sahip olan bu sektörün korunması gerektiği aşıkrdır.

Gelişmekte olan ekonomilerde tarımın önemi daha fazladır. Çünkü kalkınma ilerledikçe tarımın istihdamdaki payı giderek düşer, yerini sanayi ve hizmet sektörüne bırakır. Sebep olarak ise kalkınmayla birlikte artan iş bölümleri sonucunda tarımın yerini diğer fonksiyonlara bırakması gösterilebilir. Böylece tarım, gelişmekte olan ekonomilerde kalkınmaya finansman sağlama görevini yerine getirmiş olmaktadır. Sürekli artan gıda ihtiyaının karşılanması ve diğer amaçlar doğrultusunda ülkeler arası ortak tarım politikaları oluşturulmaya başlanmış ve böylece sektör uluslararası boyuta taşınan bir politika olmuştur.

Gıda kavramı da beslenme gereksiniminden yola çıkarak tanımlanmaktadır. İmalat sanayinin alt sektörü olan gıda ve içecek sanayi insanların ertelenemez ihtiyaçlarını karşılamaktadır. İnsan sağlığıyla ilgili olan bu sektörde kalite standartları ve gıda güvenliği çok önemlidir. Özellikle kümes hayvanlarının etlerinin işlenmesi ve saklanması, balık ve balık ürünlerinin işlenmesi ve saklanması, sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması, süt ürünleri imalatı ve bal ve diğer arı ürünleri imalatı alt sektörlerinde gıda güvenliği konusu daha da hassas bir hal almaktadır. Gıda ve içecek sanayi üretim için girdilerinin büyük kısmını tarım sektöründen karşıladığı için bu iki sektör birbiriyle ilişkilidir. Gıda sanayi, tarımsal girdilere işleme, muhafaza etme ve ambalajlama gibi teknikler uygulayarak katma değerleri artırılmış işlenmiş ürünler ortaya çıkartmaktadır. Bu sebeple iyi bir entegrasyon sağlanması bu iki sektör açısından da büyük önem taşımaktadır.

Ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri üretim kapasitesiyle yani imalat sanayideki gelişmelerle ölçülmektedir. Dünya çapında her geçen gün artan nüfusun gıda talebi düşünüldüğü zaman gıda ve içecek sanayinin ekonominin taşıyıcı sektörlerinden biri olabileceği aşıkrdır. Bunun yanında 22 alt sektörden oluşması ve emek yoğun bir

sektör olarak diğer imalat sanayi sektörlerine göre daha fazla istihdam yaratması, bu sektörün devlet tarafından daha fazla desteklenmesi ve teşvik verilmesi gerektiği anlamına gelmektedir.

BÖLÜM BEŞ

TÜRKİYE’DE 2000 SONRASI DÜZENLENEN YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN İSTATİSTİKİ BÖLGELERE (İBBS) GÖRE DAĞILIMI

Bu bölümde tarım ve imalat (gıda-içki) sektörlerinde yerli ve yabancı sermaye tarafından alınan yatırım teşvik belgesi adetleri ve bu belgelerle yaratılan toplam istihdam miktarları incelenmiştir. Yatırım teşvik belgelerinin ve toplam istihdam değerlerinin 2001-2018 yılları arasındaki yıllar itibariyle değişimini görebilmek için grafikler hazırlanmıştır. Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 İBBS bölgeleri düzeyinde de 2001-2018 yılları arasındaki belge adetlerinin ve toplam istihdam değerlerinin dağılım tablosu oluşturulmuştur. Türkiye’nin Düzey 2 İBBS haritası üzerinde de mekânsal dağılımları incelenmiştir. Ayrıca Düzey 1 ve Düzey 2 İBBS bölgelerine göre toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanlarının 2001-2018 arası yıllar itibariyle değişim grafiği oluşturularak bölgeler itibariyle alınan YTB adetleri ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Türkiye’deki enerji, hizmetler, imalat, sanayi ve tarım sektörlerinde yerli ve yabancı sermaye adına düzenlenen yatırım teşvik belgelerinin yıllara göre değişimleri ve toplam içerisindeki yüzdelik payları tabloları oluşturulmuştur. (Tablo 5.1 ve Tablo 5.2) Her iki tabloda da hem yerli hem de yabancı sermayenin aldığı YTB adedinin en fazla 2017 yılında olduğu tespit edilmiştir. YTB’nin en az alındığı yıllara bakıldığında ise yerli sermaye adına 2001 yılı, yabancı sermaye adına ise 2008 ekonomik krizinden sonraki yıl olan 2009 yılı olduğu görülmektedir. Tablo 5.1’ e bakıldığında zaman yerli sermaye adına 18 yıl boyunca en fazla YTB alınan sektörün imalat, en az YTB alınan sektörün ise tarım sektörü olduğu görülmektedir. Tablo 5.2’ ye bakıldığında zaman ise yabancı sermaye adına 18 yıl boyunca en fazla YTB’nin yine imalat sektörü adına alındığını, en az YTB’nin ise tarım sektörü adına alındığı görülmektedir.

Yatırım teşvikleri sektörel olarak incelendiğinde, 2000 yılından sonra günümüze kadar düzenlenen yatırım teşvik belgesi sayısı ve yaratılan istihdam miktarlarına göre imalat sektörü %54 ile ilk sırada yer almaktadır. Gıda-içki alt sektörü ise düzenlenen

belge sayısı ve yaratılan istihdam açısından %13 ile imalat sektörü içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Düzenlenen yatırım teşvik belgesi sayısı ve yaratılan istihdam miktarlarına göre tarım sektörü ise %3 ile son sırada yer alırken, gıda-içki alt sektörü ise tüm sektörler içerisinde %7 ile tarım ana sektöründen daha önemli bir yer tutmaktadır.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün hazırladığı 01.01.2001 – 31.12.2018 tarihleri arasında yabancı sermaye adına düzenlenen yatırım teşvik belgeleri tablosunda bazı yıllar için YTB alındığı fakat istihdam verisinin 0 (sıfır) olduğu görülmüştür. Hangi sebeple istihdam verisinin olmadığı bilinemediğinden dolayı bu yıllarda verilen YTB'ler kullanılmayarak göz ardı edilmiştir. Bu sebeple Tablo 5.2'de tarım verilerinin toplamı 71 adet iken Tablo 5.3'de bu değerler 59 adettir. Yerli sermaye için ise yine Bakanlığın oluşturduğu tabloda tüm yılların verileri bir seferde çıkartılır ise tarım verisi farklı değerde, yıl yıl bakılır ise tarım verisi farklı değerde çıkmaktadır. Tez kapsamında yıl yıl inceleme yapıldığından dolayı Bakanlığın tablosunda yıl yıl olan veriler kullanılmıştır. Bu sebeple Tablo 5.1'de tarım verilerinin toplamı 1950 adet iken Tablo 5.3'de bu değerler 1963 adettir.

Tablo 5.1 Türkiye'de tüm sektörlerde düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yerli sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

	Enerji		Hizmetler		İmalat		Madencilik		Tarım		Toplam Belge Adedi
	Belge Adedi	Toplam İçindeki Dağılımı (%)	Belge Adedi	Toplam İçindeki Dağılımı (%)	Belge Adedi	Toplam İçindeki Dağılımı (%)	Belge Adedi	Toplam İçindeki Dağılımı (%)	Belge Adedi	Toplam İçindeki Dağılımı (%)	
2001	43	2,29	616	32,82	1111	59,19	62	3,30	45	2,40	1877
2002	32	1,30	762	31,05	1548	63,08	79	3,22	33	1,34	2454
2003	39	1,31	943	31,60	1846	61,86	106	3,55	50	1,68	2984
2004	40	1,23	1101	33,87	1941	59,70	129	3,97	40	1,23	3251
2005	72	2,14	1488	44,22	1652	49,09	93	2,76	60	1,78	3365
2006	53	2,27	1055	45,10	1107	47,33	83	3,55	41	1,75	2339
2007	85	4,10	598	28,85	1243	59,96	79	3,81	68	3,28	2073
2008	114	5,01	475	20,89	1519	66,80	98	4,31	68	2,99	2274
2009	90	4,71	442	23,14	1198	62,72	113	5,92	67	3,51	1910
2010	141	4,25	919	27,68	1797	54,13	226	6,81	237	7,14	3320
2011	177	4,82	1075	29,24	2022	55,01	232	6,31	170	4,62	3676
2012	170	4,58	982	26,48	2215	59,74	239	6,45	102	2,75	3708
2013	156	3,65	1204	28,18	2575	60,26	243	5,69	95	2,22	4273
2014	252	7,18	1203	34,25	1829	52,08	141	4,01	87	2,48	3512
2015	816	19,48	1441	34,40	1669	39,84	120	2,86	143	3,41	4189
2016	1828	37,69	1192	24,58	1609	33,18	91	1,88	130	2,68	4850
2017	2223	31,46	1824	25,81	2614	36,99	168	2,38	237	3,35	7066
2018	612	10,97	1547	27,72	2992	53,61	153	2,74	277	4,96	5581

Tablo 5.2 Türkiye'de tüm sektörlerde düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

	Enerji		Hizmetler		İmalat		Madencilik		Tarım		Toplam Belge Adedi
	Belge Adedi	Toplam İçindeki Dağılımı (%)	Belge Adedi	Toplam İçindeki Dağılımı (%)	Belge Adedi	Toplam İçindeki Dağılımı (%)	Belge Adedi	Toplam İçindeki Dağılımı (%)	Belge Adedi	Toplam İçindeki Dağılımı (%)	
2001	3	1,73	37	21,39	122	70,52	2	1,16	9	5,20	173
2002	1	0,50	30	14,93	161	80,10	6	2,99	3	1,49	201
2003	3	1,57	36	18,85	140	73,30	6	3,14	6	3,14	191
2004	2	0,97	46	22,22	151	72,95	5	2,42	3	1,45	207
2005	8	4,26	29	15,43	145	77,13	5	2,66	1	0,53	188
2006	4	2,99	28	20,90	96	71,64	4	2,99	2	1,49	134
2007	4	2,37	27	15,98	132	78,11	2	1,18	4	2,37	169
2008	14	8,05	30	17,24	124	71,26	4	2,30	2	1,15	174
2009	16	10,32	33	21,29	99	63,87	5	3,23	2	1,29	155
2010	12	6,22	26	13,47	140	72,54	8	4,15	7	3,63	193
2011	17	8,76	28	14,43	142	73,20	5	2,58	2	1,03	194
2012	11	5,09	47	21,76	144	66,67	10	4,63	4	1,85	216
2013	9	4,11	27	12,33	168	76,71	11	5,02	4	1,83	219
2014	11	4,25	46	17,76	184	71,04	13	5,02	5	1,93	259
2015	20	8,40	47	19,75	159	66,81	8	3,36	4	1,68	238
2016	16	7,37	31	14,29	164	75,58	3	1,38	3	1,38	217
2017	32	9,41	42	12,35	255	75,00	5	1,47	6	1,76	340
2018	7	2,10	51	15,32	258	77,48	13	3,90	4	1,20	333

Tablo 5.3 Türkiye’de tarım sektöründe düzenlenen toplam yatırım teşvik belge adetlerinin Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 İBBS bölgeleri içindeki dağılımı (yerli-yabancı sermaye, 2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Kod	Düzey 1	Kod	Düzey 2	Düzey 3	Yerli		Yabancı		Toplam	Yerli				Yabancı			
					Adet	%	Adet	%		Adet	Düzey 2 İçindeki %	Düzey 1 İçindeki %	Tüm Bölgeler İçindeki %	Adet	Düzey 2 İçindeki %	Düzey 1 İçindeki %	Tüm Bölgeler İçindeki %
TR1	İstanbul	TR10	İstanbul alt bölgesi	İstanbul	7	100,00	0	0,00	7	7	100,00	100,00	0,36	0	0,00	0,00	0,00
TR2	Batı Marmara	TR21	Tekirdağ alt bölgesi	Tekirdağ	12	100,00	0	0,00	12	12	16,00	8,63	0,61	0	0,00	0,00	0,00
				Edirne	6	100,00	0	0,00	6	6	8,00	4,32	0,31	0	0,00	0,00	0,00
				Kırklareli	57	100,00	0	0,00	57	57	76,00	41,01	2,90	0	0,00	0,00	0,00
		TR22	Balıkesir alt bölgesi	Balıkesir	52	98,11	1	1,89	53	52	81,25	37,41	2,65	1	50,00	50,00	1,69
				Çanakkale	12	92,31	1	7,69	13	12	18,75	8,63	0,61	1	50,00	50,00	1,69
TR3	Ege	TR31	İzmir alt bölgesi	İzmir	112	92,56	9	7,44	121	112	100,00	30,94	5,71	9	100,00	56,25	15,25
		TR32	Aydın alt bölgesi	Aydın	23	100,00	0	0,00	23	23	18,55	6,35	1,17	0	0,00	0,00	0,00
				Denizli	35	100,00	0	0,00	35	35	28,23	9,67	1,78	0	0,00	0,00	0,00
				Muğla	66	98,51	1	1,49	67	66	53,23	18,23	3,36	1	100,00	6,25	1,69
		TR33	Manisa alt bölgesi	Manisa	51	92,73	4	7,27	55	51	40,48	14,09	2,60	4	66,67	25,00	6,78
				Afyonkarahisar	64	96,97	2	3,03	66	64	50,79	17,68	3,26	2	33,33	12,50	3,39
				Kütahya	4	100,00	0	0,00	4	4	3,17	1,10	0,20	0	0,00	0,00	0,00
				Uşak	7	100,00	0	0,00	7	7	5,56	1,93	0,36	0	0,00	0,00	0,00
TR4	Doğu Marmara	TR41	Bursa alt bölgesi	Bursa	43	87,76	6	12,24	49	43	55,84	31,39	2,19	6	85,71	75,00	10,17
				Eskişehir	29	100,00	0	0,00	29	29	37,66	21,17	1,48	0	0,00	0,00	0,00
				Bilecik	5	83,33	1	16,67	6	5	6,49	3,65	0,25	1	14,29	12,50	1,69
		TR42	Kocaeli alt bölgesi	Kocaeli	10	100,00	0	0,00	10	10	16,67	7,30	0,51	0	0,00	0,00	0,00
				Sakarya	18	94,74	1	5,26	19	18	30,00	13,14	0,92	1	100,00	12,50	1,69
				Düzce	7	100,00	0	0,00	7	7	11,67	5,11	0,36	0	0,00	0,00	0,00
				Bolu	20	100,00	0	0,00	20	20	33,33	14,60	1,02	0	0,00	0,00	0,00
				Yalova	5	100,00	0	0,00	5	5	8,33	3,65	0,25	0	0,00	0,00	0,00
TR5	Batı Anadolu	TR51	Ankara alt bölgesi	Ankara	32	94,12	2	5,88	34	32	100,00	28,32	1,63	2	100,00	66,67	3,39
		TR52	Konya alt bölgesi	Konya	75	98,68	1	1,32	76	75	92,59	66,37	3,82	1	100,00	33,33	1,69
				Karaman	6	100,00	0	0,00	6	6	7,41	5,31	0,31	0	0,00	0,00	0,00
TR6	Akdeniz	TR61	Antalya alt bölgesi	Antalya	330	95,38	16	4,62	346	330	92,70	57,19	16,81	16	100,00	84,21	27,12
				Isparta	6	100,00	0	0,00	6	6	1,69	1,04	0,31	0	0,00	0,00	0,00
				Burdur	20	100,00	0	0,00	20	20	5,62	3,47	1,02	0	0,00	0,00	0,00
		TR62	Adana alt bölgesi	Adana	42	95,45	2	4,55	44	42	25,15	7,28	2,14	2	66,67	10,53	3,39
				Mersin	125	99,21	1	0,79	126	125	74,85	21,66	6,37	1	33,33	5,26	1,69
		TR63	Hatay alt bölgesi	Hatay	10	100,00	0	0,00	10	10	18,52	1,73	0,51	0	0,00	0,00	0,00
				Kahramanmaraş	41	100,00	0	0,00	41	41	75,93	7,11	2,09	0	0,00	0,00	0,00
				Osmaniye	3	100,00	0	0,00	3	3	5,56	0,52	0,15	0	0,00	0,00	0,00
TR7	Orta Anadolu	TR71	Kırıkkale alt bölgesi	Kırıkkale	7	100,00	0	0,00	7	7	9,21	5,00	0,36	0	0,00	0,00	0,00
				Aksaray	27	93,10	2	6,90	29	27	35,53	19,29	1,38	2	40,00	40,00	3,39
				Niğde	22	88,00	3	12,00	25	22	28,95	15,71	1,12	3	60,00	60,00	5,08
				Nevşehir	6	100,00	0	0,00	6	6	7,89	4,29	0,31	0	0,00	0,00	0,00
				Kırşehir	14	100,00	0	0,00	14	14	18,42	10,00	0,71	0	0,00	0,00	0,00
		TR72	Kayseri alt bölgesi	Kayseri	32	100,00	0	0,00	32	32	50,00	22,86	1,63	0	0,00	0,00	0,00
				Sivas	18	100,00	0	0,00	18	18	28,13	12,86	0,92	0	0,00	0,00	0,00
				Yozgat	14	100,00	0	0,00	14	14	21,88	10,00	0,71	0	0,00	0,00	0,00

Tablo 5.3 devamı

TR8	Batı Karadeniz	TR81	Zonguldak alt bölgesi	Zonguldak	4	100,00	0	0,00	4	4	44,44	4,21	0,20	0	0,00	0,00	0,00
				Karabük	1	100,00	0	0,00	1	1	11,11	1,05	0,05	0	0,00	0,00	0,00
				Bartın	4	100,00	0	0,00	4	4	44,44	4,21	0,20	0	0,00	0,00	0,00
		TR82	Kastamonu alt bölgesi	Kastamonu	10	100,00	0	0,00	10	10	45,45	10,53	0,51	0	0,00	0,00	0,00
				Çankırı	8	100,00	0	0,00	8	8	36,36	8,42	0,41	0	0,00	0,00	0,00
				Sinop	4	100,00	0	0,00	4	4	18,18	4,21	0,20	0	0,00	0,00	0,00
		TR83	Samsun alt bölgesi	Samsun	26	96,30	1	3,70	27	26	40,63	27,37	1,32	1	100,00	100,00	1,69
				Tokat	16	100,00	0	0,00	16	16	25,00	16,84	0,82	0	0,00	0,00	0,00
				Çorum	12	100,00	0	0,00	12	12	18,75	12,63	0,61	0	0,00	0,00	0,00
				Amasya	10	100,00	0	0,00	10	10	15,63	10,53	0,51	0	0,00	0,00	0,00
TR9	Doğu Karadeniz	TR90	Trabzon alt bölgesi	Trabzon	3	100,00	0	0,00	3	3	16,67	16,67	0,15	0	0,00	0,00	0,00
				Ordu	0	0,00	0	0,00	0	0	0,00	0,00	0,00	0	0,00	0,00	0,00
				Giresun	1	100,00	0	0,00	1	1	5,56	5,56	0,05	0	0,00	0,00	0,00
				Rize	4	100,00	0	0,00	4	4	22,22	22,22	0,20	0	0,00	0,00	0,00
				Artvin	4	100,00	0	0,00	4	4	22,22	22,22	0,20	0	0,00	0,00	0,00
				Gümüşhane	6	100,00	0	0,00	6	6	33,33	33,33	0,31	0	0,00	0,00	0,00
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum alt bölgesi	Erzurum	11	100,00	0	0,00	11	11	64,71	44,00	0,56	0	0,00	0,00	0,00
				Erzincan	3	100,00	0	0,00	3	3	17,65	12,00	0,15	0	0,00	0,00	0,00
				Bayburt	3	100,00	0	0,00	3	3	17,65	12,00	0,15	0	0,00	0,00	0,00
		TRA2	Ağrı alt bölgesi	Ağrı	3	100,00	0	0,00	3	3	37,50	12,00	0,15	0	0,00	0,00	0,00
				Kars	1	100,00	0	0,00	1	1	12,50	4,00	0,05	0	0,00	0,00	0,00
				Iğdır	2	100,00	0	0,00	2	2	25,00	8,00	0,10	0	0,00	0,00	0,00
				Ardahan	2	100,00	0	0,00	2	2	25,00	8,00	0,10	0	0,00	0,00	0,00
TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1	Malatya alt bölgesi	Malatya	24	100,00	0	0,00	24	24	38,71	28,24	1,22	0	0,00	0,00	0,00
				Elazığ	18	85,71	3	14,29	21	18	29,03	21,18	0,92	3	100,00	100,00	5,08
				Bingöl	17	100,00	0	0,00	17	17	27,42	20,00	0,87	0	0,00	0,00	0,00
				Tunceli	3	100,00	0	0,00	3	3	4,84	3,53	0,15	0	0,00	0,00	0,00
		TRB2	Van alt bölgesi	Van	13	100,00	0	0,00	13	13	56,52	15,29	0,66	0	0,00	0,00	0,00
				Muş	2	100,00	0	0,00	2	2	8,70	2,35	0,10	0	0,00	0,00	0,00
				Bitlis	6	100,00	0	0,00	6	6	26,09	7,06	0,31	0	0,00	0,00	0,00
TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1	Gaziantep alt bölgesi	Gaziantep	23	95,83	1	4,17	24	23	62,16	8,68	1,17	1	100,00	50,00	1,69
				Adıyaman	10	100,00	0	0,00	10	10	27,03	3,77	0,51	0	0,00	0,00	0,00
				Kilis	4	100,00	0	0,00	4	4	10,81	1,51	0,20	0	0,00	0,00	0,00
		TRC2	Şanlıurfa alt bölgesi	Şanlıurfa	95	100,00	0	0,00	95	95	68,84	35,85	4,84	0	0,00	0,00	0,00
				Diyarbakır	43	100,00	0	0,00	43	43	31,16	16,23	2,19	0	0,00	0,00	0,00
		TRC3	Mardin alt bölgesi	Mardin	71	98,61	1	1,39	72	71	78,89	26,79	3,62	1	100,00	50,00	1,69
				Batman	6	100,00	0	0,00	6	6	6,67	2,26	0,31	0	0,00	0,00	0,00
				Şırnak	5	100,00	0	0,00	5	5	5,56	1,89	0,25	0	0,00	0,00	0,00
				Siirt	8	100,00	0	0,00	8	8	8,89	3,02	0,41	0	0,00	0,00	0,00
TÜRKİYE										1963				59			

Tablo 5.4 Türkiye’de tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 İBBS bölgeleri içindeki dağılımı (yerli-yabancı sermaye, 2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Kod	Düzey 1	Kod	Düzey 2	Düzey 3	Yerli		Yabancı		Toplam	Yerli				Yabancı			
					Adet	%	Adet	%		Adet	Düzey 2 İçindeki %	Düzey 1 İçindeki %	Tüm Bölgeler İçindeki %	Adet	Düzey 2 İçindeki %	Düzey 1 İçindeki %	Tüm Bölgeler İçindeki %
TR1	İstanbul	TR10	İstanbul alt bölgesi	İstanbul	91	100,00	0	0,00	91	91	100,00	100,00	0,16	0	0,00	0,00	0,00
TR2	Batı Marmara	TR21	Tekirdağ alt bölgesi	Tekirdağ	396	100,00	0	0,00	396	396	18,38	9,79	0,71	0	0,00	0,00	0,00
				Edirne	129	100,00	0	0,00	129	129	5,99	3,19	0,23	0	0,00	0,00	0,00
				Kırklareli	1629	100,00	0	0,00	1629	1629	75,63	40,26	2,91	0	0,00	0,00	0,00
		TR22	Balıkesir alt bölgesi	Balıkesir	1695	97,13	50	2,87	1745	1695	89,59	41,89	3,02	50	71,43	71,43	1,74
				Çanakkale	197	90,78	20	9,22	217	197	10,41	4,87	0,35	20	28,57	28,57	0,70
TR3	Ege	TR31	İzmir alt bölgesi	İzmir	4593	95,05	239	4,95	4832	4593	100,00	37,11	8,19	239	100,00	31,95	8,33
		TR32	Aydın alt bölgesi	Aydın	845	100,00	0	0,00	845	845	29,16	6,83	1,51	0	0,00	0,00	0,00
				Denizli	954	100,00	0	0,00	954	954	32,92	7,71	1,70	0	0,00	0,00	0,00
				Muğla	1099	99,10	10	0,90	1109	1099	37,92	8,88	1,96	10	100,00	1,34	0,35
		TR33	Manisa alt bölgesi	Manisa	2636	97,34	72	2,66	2708	2636	53,94	21,30	4,70	72	14,43	9,63	2,51
				Afyonkarahisar	1795	80,78	427	19,22	2222	1795	36,73	14,50	3,20	427	85,57	57,09	14,89
				Kütahya	135	100,00	0	0,00	135	135	2,76	1,09	0,24	0	0,00	0,00	0,00
				Uşak	321	100,00	0	0,00	321	321	6,57	2,59	0,57	0	0,00	0,00	0,00
				Bursa	1359	90,42	144	9,58	1503	1359	53,00	14,29	2,42	144	92,90	73,85	5,02
TR4	Doğu Marmara	TR41	Bursa alt bölgesi	Eskişehir	1031	100,00	0	0,00	1031	1031	40,21	10,84	1,84	0	0,00	0,00	0,00
				Bilecik	174	94,05	11	5,95	185	174	6,79	1,83	0,31	11	7,10	5,64	0,38
				Kocaeli	275	100,00	0	0,00	275	275	3,96	2,89	0,49	0	0,00	0,00	0,00
		TR42	Kocaeli alt bölgesi	Sakarya	1054	96,34	40	3,66	1094	1054	15,18	11,08	1,88	40	100,00	20,51	1,39
				Düzce	210	100,00	0	0,00	210	210	3,02	2,21	0,37	0	0,00	0,00	0,00
				Bolu	5324	100,00	0	0,00	5324	5324	76,66	55,99	9,50	0	0,00	0,00	0,00
				Yalova	82	100,00	0	0,00	82	82	1,18	0,86	0,15	0	0,00	0,00	0,00
TR5	Batı Anadolu	TR51	Ankara alt bölgesi	Ankara	788	86,31	125	13,69	913	788	100,00	25,64	1,41	125	100,00	80,65	4,36
		TR52	Konya alt bölgesi	Konya	2137	98,62	30	1,38	2167	2137	93,52	69,54	3,81	30	100,00	19,35	1,05
				Karaman	148	100,00	0	0,00	148	148	6,48	4,82	0,26	0	0,00	0,00	0,00
TR6	Akdeniz	TR61	Antalya alt bölgesi	Antalya	6866	95,39	332	4,61	7198	6866	91,77	57,06	12,25	332	100,00	71,24	11,58
				Isparta	113	100,00	0	0,00	113	113	1,51	0,94	0,20	0	0,00	0,00	0,00
				Burdur	503	100,00	0	0,00	503	503	6,72	4,18	0,90	0	0,00	0,00	0,00
		TR62	Adana alt bölgesi	Adana	986	94,35	59	5,65	1045	986	30,58	8,19	1,76	59	44,03	12,66	2,06
				Mersin	2238	96,76	75	3,24	2313	2238	69,42	18,60	3,99	75	55,97	16,09	2,62
		TR63	Hatay alt bölgesi	Hatay	269	100,00	0	0,00	269	269	20,29	2,24	0,48	0	0,00	0,00	0,00
				Kahramanmaraş	987	100,00	0	0,00	987	987	74,43	8,20	1,76	0	0,00	0,00	0,00
				Osmaniye	70	100,00	0	0,00	70	70	5,28	0,58	0,12	0	0,00	0,00	0,00
TR7	Orta Anadolu	TR71	Kırıkkale alt bölgesi	Kırıkkale	141	100,00	0	0,00	141	141	6,73	3,54	0,25	0	0,00	0,00	0,00
				Aksaray	765	90,86	77	9,14	842	765	36,53	19,22	1,36	77	6,83	6,83	2,68
				Niğde	589	35,94	1050	64,06	1639	589	28,13	14,80	1,05	1050	93,17	93,17	36,61
				Nevşehir	147	100,00	0	0,00	147	147	7,02	3,69	0,26	0	0,00	0,00	0,00
				Kırşehir	452	100,00	0	0,00	452	452	21,59	11,36	0,81	0	0,00	0,00	0,00
		TR72	Kayseri alt bölgesi	Kayseri	822	100,00	0	0,00	822	822	43,58	20,65	1,47	0	0,00	0,00	0,00
				Sivas	589	100,00	0	0,00	589	589	31,23	14,80	1,05	0	0,00	0,00	0,00
				Yozgat	475	100,00	0	0,00	475	475	25,19	11,93	0,85	0	0,00	0,00	0,00

Tablo 5.4 devamı

TR8	Batı Karadeniz	TR81	Zonguldak alt bölgesi	Zonguldak	127	100,00	0	0,00	127	127	59,07	5,10	0,23	0	0,00	0,00	0,00
				Karabük	35	100,00	0	0,00	35	35	16,28	1,40	0,06	0	0,00	0,00	0,00
				Bartın	53	100,00	0	0,00	53	53	24,65	2,13	0,09	0	0,00	0,00	0,00
		TR82	Kastamonu alt bölgesi	Kastamonu	243	100,00	0	0,00	243	243	46,91	9,75	0,43	0	0,00	0,00	0,00
				Çankırı	194	100,00	0	0,00	194	194	37,45	7,78	0,35	0	0,00	0,00	0,00
				Sinop	81	100,00	0	0,00	81	81	15,64	3,25	0,14	0	0,00	0,00	0,00
		TR83	Samsun alt bölgesi	Samsun	761	96,21	30	3,79	791	761	43,26	30,54	1,36	30	100,00	100,00	1,05
				Tokat	493	100,00	0	0,00	493	493	28,03	19,78	0,88	0	0,00	0,00	0,00
				Çorum	240	100,00	0	0,00	240	240	13,64	9,63	0,43	0	0,00	0,00	0,00
				Amasya	265	100,00	0	0,00	265	265	15,07	10,63	0,47	0	0,00	0,00	0,00

TR9	Doğu Karadeniz	TR90	Trabzon alt bölgesi	Trabzon	30	100,00	0	0,00	30	30	6,70	6,70	0,05	0	0,00	0,00	0,00
Ordu	0	0,00	0	0,00	0	0	0,00	0,00	0,00	0	0,00	0,00	0,00				
Giresun	20	100,00	0	0,00	20	20	4,46	4,46	0,04	0	0,00	0,00	0,00				
Rize	46	100,00	0	0,00	46	46	10,27	10,27	0,08	0	0,00	0,00	0,00				
Artvin	109	100,00	0	0,00	109	109	24,33	24,33	0,19	0	0,00	0,00	0,00				
Gümüşhane	243	100,00	0	0,00	243	243	54,24	54,24	0,43	0	0,00	0,00	0,00				
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum alt bölgesi	Erzurum	335	100,00	0	0,00	335	335	75,79	53,51	0,60	0	0,00	0,00	0,00
Erzincan	35	100,00	0	0,00	35	35	7,92	5,59	0,06	0	0,00	0,00	0,00				
Bayburt	72	100,00	0	0,00	72	72	16,29	11,50	0,13	0	0,00	0,00	0,00				
TRA2	Ağrı alt bölgesi	Ağrı	60	100,00	0	0,00	60	60	32,61	9,58	0,11	0	0,00	0,00	0,00		
Kars	35	100,00	0	0,00	35	35	19,02	5,59	0,06	0	0,00	0,00	0,00				
İğdır	29	100,00	0	0,00	29	29	15,76	4,63	0,05	0	0,00	0,00	0,00				
TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1	Malatya alt bölgesi	Malatya	472	100,00	0	0,00	472	472	30,59	23,81	0,84	0	0,00	0,00	0,00
Elazığ	715	96,88	23	3,12	738	715	46,34	36,07	1,28	23	100,00	100,00	0,80				
Bingöl	301	100,00	0	0,00	301	301	19,51	15,19	0,54	0	0,00	0,00	0,00				
Tunceli	55	100,00	0	0,00	55	55	3,56	2,77	0,10	0	0,00	0,00	0,00				
TRB2	Van alt bölgesi	Van	255	100,00	0	0,00	255	255	58,09	12,87	0,45	0	0,00	0,00	0,00		
Muş	35	100,00	0	0,00	35	35	7,97	1,77	0,06	0	0,00	0,00	0,00				
Bitlis	133	100,00	0	0,00	133	133	30,30	6,71	0,24	0	0,00	0,00	0,00				
Hakkari	16	100,00	0	0,00	16	16	3,64	0,81	0,03	0	0,00	0,00	0,00				
TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1	Gaziantep alt bölgesi	Gaziantep	701	97,63	17	2,37	718	701	75,30	12,97	1,25	17	100,00	31,48	0,59
Adıyaman	154	100,00	0	0,00	154	154	16,54	2,85	0,27	0	0,00	0,00	0,00				
Kilis	76	100,00	0	0,00	76	76	8,16	1,41	0,14	0	0,00	0,00	0,00				
TRC2	Şanlıurfa alt bölgesi	Şanlıurfa	1861	100,00	0	0,00	1861	1861	64,73	34,43	3,32	0	0,00	0,00	0,00		
Diyarbakır	1014	100,00	0	0,00	1014	1014	35,27	18,76	1,81	0	0,00	0,00	0,00				
TRC3	Mardin alt bölgesi	Mardin	1170	96,93	37	3,07	1207	1170	73,17	21,65	2,09	37	100,00	68,52	1,29		
Batman	203	100,00	0	0,00	203	203	12,70	3,76	0,36	0	0,00	0,00	0,00				
Şırnak	62	100,00	0	0,00	62	62	3,88	1,15	0,11	0	0,00	0,00	0,00				
TÜRKİYE										56062				2868			

Tablo 5.5 Türkiye’de imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen toplam yatırım teşvik belge adetlerinin Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 İBBS bölgeleri içindeki dağılımı (yerli-yabancı sermaye, 2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Kod	Düzey 1	Kod	Düzey 2	Düzey 3	Yerli		Yabancı		Toplam	Yerli				Yabancı			
					Adet	%	Adet	%		Adet	Düzey 2 İçindeki %	Düzey 1 İçindeki %	Tüm Bölgeler İçindeki %	Adet	Düzey 2 İçindeki %	Düzey 1 İçindeki %	Tüm Bölgeler İçindeki %
TR1	İstanbul	TR10	İstanbul alt bölgesi	İstanbul	254	86,69	39	13,31	293	254	100,00	100,00	5,87	39	100,00	100,00	7,86
TR2	Batı Marmara	TR21	Tekirdağ alt bölgesi	Tekirdağ	50	61,73	31	38,27	81	50	48,08	16,08	1,16	31	73,81	50,82	6,25
				Edirne	25	96,15	1	3,85	26	25	24,04	8,04	0,58	1	2,38	1,64	0,20
				Kırklareli	29	74,36	10	25,64	39	29	27,88	9,32	0,67	10	23,81	16,39	2,02
		TR22	Balıkesir alt bölgesi	Balıkesir	160	91,43	15	8,57	175	160	77,29	51,45	3,70	15	78,95	24,59	3,02
				Çanakkale	47	92,16	4	7,84	51	47	22,71	15,11	1,09	4	21,05	6,56	0,81
TR3	Ege	TR31	İzmir alt bölgesi	İzmir	297	80,93	70	19,07	367	297	100,00	34,34	6,86	70	100,00	56,91	14,11
				Aydın	126	92,65	10	7,35	136	126	59,72	14,57	2,91	10	40,00	8,13	2,02
		TR32	Aydın alt bölgesi	Denizli	39	79,59	10	20,41	49	39	18,48	4,51	0,90	10	40,00	8,13	2,02
				Muğla	46	90,20	5	9,80	51	46	21,80	5,32	1,06	5	20,00	4,07	1,01
				Manisa	259	91,20	25	8,80	284	259	72,55	29,94	5,98	25	89,29	20,33	5,04
		TR33	Manisa alt bölgesi	Afyonkarahisar	66	95,65	3	4,35	69	66	18,49	7,63	1,52	3	10,71	2,44	0,60
				Kütahya	20	100,00	0	0,00	20	20	5,60	2,31	0,46	0	0,00	0,00	0,00
				Uşak	12	100,00	0	0,00	12	12	3,36	1,39	0,28	0	0,00	0,00	0,00
TR4	Doğu Marmara	TR41	Bursa alt bölgesi	Bursa	137	75,69	44	24,31	181	137	69,19	32,85	3,16	44	91,67	47,31	8,87
				Eskişehir	54	96,43	2	3,57	56	54	27,27	12,95	1,25	2	4,17	2,15	0,40
				Bilecik	7	77,78	2	22,22	9	7	3,54	1,68	0,16	2	4,17	2,15	0,40
		TR42	Kocaeli alt bölgesi	Kocaeli	58	65,17	31	34,83	89	58	26,48	13,91	1,34	31	68,89	33,33	6,25
				Sakarya	109	89,34	13	10,66	122	109	49,77	26,14	2,52	13	28,89	13,98	2,62
				Düzce	21	95,45	1	4,55	22	21	9,59	5,04	0,49	1	2,22	1,08	0,20
				Bolu	24	100,00	0	0,00	24	24	10,96	5,76	0,55	0	0,00	0,00	0,00
				Yalova	7	100,00	0	0,00	7	7	3,20	1,68	0,16	0	0,00	0,00	0,00
TR5	Batı Anadolu	TR51	Ankara alt bölgesi	Ankara	129	86,58	20	13,42	149	129	100,00	31,93	2,98	20	100,00	47,62	4,03
		TR52	Konya alt bölgesi	Konya	206	93,64	14	6,36	220	206	74,91	50,99	4,76	14	63,64	33,33	2,82
				Karaman	69	89,61	8	10,39	77	69	25,09	17,08	1,59	8	36,36	19,05	1,61
TR6	Akdeniz	TR61	Antalya alt bölgesi	Antalya	87	81,31	20	18,69	107	87	70,73	15,16	2,01	20	74,07	22,73	4,03
				Isparta	21	80,77	5	19,23	26	21	17,07	3,66	0,49	5	18,52	5,68	1,01
				Burdur	15	88,24	2	11,76	17	15	12,20	2,61	0,35	2	7,41	2,27	0,40
		TR62	Adana alt bölgesi	Adana	90	84,11	17	15,89	107	90	36,59	15,68	2,08	17	35,42	19,32	3,43
				Mersin	156	83,42	31	16,58	187	156	63,41	27,18	3,60	31	64,58	35,23	6,25
		TR63	Hatay alt bölgesi	Hatay	98	91,59	9	8,41	107	98	47,80	17,07	2,26	9	69,23	10,23	1,81
				Kahramanmaraş	56	94,92	3	5,08	59	56	27,32	9,76	1,29	3	23,08	3,41	0,60
				Osmaniye	51	98,08	1	1,92	52	51	24,88	8,89	1,18	1	7,69	1,14	0,20
TR7	Orta Anadolu	TR71	Kırıkkale alt bölgesi	Kırıkkale	14	100,00	0	0,00	14	14	14,43	6,83	0,32	0	0,00	0,00	0,00
				Aksaray	28	100,00	0	0,00	28	28	28,87	13,66	0,65	0	0,00	0,00	0,00
				Niğde	28	100,00	0	0,00	28	28	28,87	13,66	0,65	0	0,00	0,00	0,00
				Nevşehir	20	100,00	0	0,00	20	20	20,62	9,76	0,46	0	0,00	0,00	0,00
				Kırşehir	7	100,00	0	0,00	7	7	7,22	3,41	0,16	0	0,00	0,00	0,00
		TR72	Kayseri alt bölgesi	Kayseri	48	90,57	5	9,43	53	48	44,44	23,41	1,11	5	100,00	100,00	1,01
				Sivas	47	100,00	0	0,00	47	47	43,52	22,93	1,09	0	0,00	0,00	0,00
				Yozgat	13	100,00	0	0,00	13	13	12,04	6,34	0,30	0	0,00	0,00	0,00

Tablo 5.5 devamı

TR8	Batı Karadeniz	TR81	Zonguldak alt bölgesi	Zonguldak	8	100,00	0	0,00	8	8	42,11	3,36	0,18	0	0,00	0,00	0,00
				Karabük	8	100,00	0	0,00	8	8	42,11	3,36	0,18	0	0,00	0,00	0,00
				Bartın	3	100,00	0	0,00	3	3	15,79	1,26	0,07	0	0,00	0,00	0,00
		TR82	Kastamonu alt bölgesi	Kastamonu	21	100,00	0	0,00	21	21	38,89	8,82	0,49	0	0,00	0,00	0,00
				Çankırı	15	93,75	1	6,25	16	15	27,78	6,30	0,35	1	100,00	9,09	0,20
				Sinop	18	100,00	0	0,00	18	18	33,33	7,56	0,42	0	0,00	0,00	0,00
		TR83	Samsun alt bölgesi	Samsun	76	96,20	3	3,80	79	76	46,06	31,93	1,76	3	30,00	27,27	0,60
				Tokat	35	100,00	0	0,00	35	35	21,21	14,71	0,81	0	0,00	0,00	0,00
				Çorum	31	100,00	0	0,00	31	31	18,79	13,03	0,72	0	0,00	0,00	0,00
				Amasya	23	76,67	7	23,33	30	23	13,94	9,66	0,53	7	70,00	63,64	1,41
TR9	Doğu Karadeniz	TR90	Trabzon alt bölgesi	Trabzon	39	100,00	0	0,00	39	39	24,53	24,53	0,90	0	0,00	0,00	0,00
				Ordu	47	0,00	1	0,00	48	47	29,56	29,56	1,09	1	33,33	33,33	0,20
				Giresun	30	96,77	1	3,23	31	30	18,87	18,87	0,69	1	33,33	33,33	0,20
				Rize	29	100,00	0	0,00	29	29	18,24	18,24	0,67	0	0,00	0,00	0,00
				Artvin	5	83,33	1	16,67	6	5	3,14	3,14	0,12	1	33,33	33,33	0,20
				Gümüşhane	9	100,00	0	0,00	9	9	5,66	5,66	0,21	0	0,00	0,00	0,00
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum alt bölgesi	Erzurum	27	100,00	0	0,00	27	27	57,45	34,62	0,62	0	0,00	0,00	0,00
				Erzincan	17	100,00	0	0,00	17	17	36,17	21,79	0,39	0	0,00	0,00	0,00
				Bayburt	3	100,00	0	0,00	3	3	6,38	3,85	0,07	0	0,00	0,00	0,00
		TRA2	Ağrı alt bölgesi	Ağrı	10	100,00	0	0,00	10	10	32,26	12,82	0,23	0	0,00	0,00	0,00
				Kars	8	100,00	0	0,00	8	8	25,81	10,26	0,18	0	0,00	0,00	0,00
				İğdır	10	90,91	1	9,09	11	10	32,26	12,82	0,23	1	100,00	100,00	0,20
Ardahan	3	100,00	0	0,00	3	3	9,68	3,85	0,07	0	0,00	0,00	0,00				
TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1	Malatya alt bölgesi	Malatya	91	98,91	1	1,09	92	91	59,09	39,91	2,10	1	16,67	16,67	0,20
				Elazığ	31	86,11	5	13,89	36	31	20,13	13,60	0,72	5	83,33	83,33	1,01
				Bingöl	17	100,00	0	0,00	17	17	11,04	7,46	0,39	0	0,00	0,00	0,00
				Tunceli	15	100,00	0	0,00	15	15	9,74	6,58	0,35	0	0,00	0,00	0,00
		TRB2	Van alt bölgesi	Van	25	100,00	0	0,00	25	25	33,78	10,96	0,58	0	0,00	0,00	0,00
				Muş	12	100,00	0	0,00	12	12	16,22	5,26	0,28	0	0,00	0,00	0,00
				Bitlis	25	100,00	0	0,00	25	25	33,78	10,96	0,58	0	0,00	0,00	0,00
				Hakkari	12	100,00	0	0,00	12	12	16,22	5,26	0,28	0	0,00	0,00	0,00
TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1	Gaziantep alt bölgesi	Gaziantep	225	92,21	19	7,79	244	225	80,65	37,75	5,20	19	95,00	79,17	3,83
				Adıyaman	26	100,00	0	0,00	26	26	9,32	4,36	0,60	0	0,00	0,00	0,00
				Kilis	28	96,55	1	3,45	29	28	10,04	4,70	0,65	1	5,00	4,17	0,20
		TRC2	Şanlıurfa alt bölgesi	Şanlıurfa	87	96,67	3	3,33	90	87	54,38	14,60	2,01	3	100,00	12,50	0,60
				Diyarbakır	73	100,00	0	0,00	73	73	45,63	12,25	1,69	0	0,00	0,00	0,00
		TRC3	Mardin alt bölgesi	Mardin	72	98,63	1	1,37	73	72	45,86	12,08	1,66	1	100,00	4,17	0,20
				Batman	56	100,00	0	0,00	56	56	35,67	9,40	1,29	0	0,00	0,00	0,00
				Şırnak	14	100,00	0	0,00	14	14	8,92	2,35	0,32	0	0,00	0,00	0,00
				Siirt	15	100,00	0	0,00	15	15	9,55	2,52	0,35	0	0,00	0,00	0,00
				TÜRKİYE										4329			496

Tablo 5.6 Türkiye’de imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 İBBS bölgeleri içindeki dağılımı (yerli-yabancı sermaye, 2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Kod	Düzey 1	Kod	Düzey 2	Düzey 3	Yerli		Yabancı		Toplam	Yerli				Yabancı			
					Adet	%	Adet	%		Adet	Düzey 2 İçindeki %	Düzey 1 İçindeki %	Tüm Bölgeler İçindeki %	Adet	Düzey 2 İçindeki %	Düzey 1 İçindeki %	Tüm Bölgeler İçindeki %
TR1	İstanbul	TR10	İstanbul alt bölgesi	İstanbul	8007	79,30	2090	20,70	10097	8007	100,00	100,00	5,90	2090	100,00	100,00	7,52
TR2	Batı Marmara	TR21	Tekirdağ alt bölgesi	Tekirdağ	1890	61,44	1186	38,56	3076	1890	57,46	20,13	1,39	1186	68,24	41,60	4,27
				Edirne	337	87,08	50	12,92	387	337	10,25	3,59	0,25	50	2,88	1,75	0,18
				Kırklareli	1062	67,90	502	32,10	1564	1062	32,29	11,31	0,78	502	28,88	17,61	1,81
		TR22	Balıkesir alt bölgesi	Balıkesir	5127	86,46	803	13,54	5930	5127	84,02	54,59	3,78	803	72,15	28,17	2,89
				Çanakkale	975	75,88	310	24,12	1285	975	15,98	10,38	0,72	310	27,85	10,87	1,11
TR3	Ege	TR31	İzmir alt bölgesi	İzmir	12175	69,39	5371	30,61	17546	12175	100,00	40,60	8,97	5371	100,00	72,07	19,32
		TR32	Aydın alt bölgesi	Aydın	4879	93,86	319	6,14	5198	4879	65,27	16,27	3,59	319	48,41	4,28	1,15
				Denizli	1144	87,33	166	12,67	1310	1144	15,30	3,81	0,84	166	25,19	2,23	0,60
				Muğla	1452	89,30	174	10,70	1626	1452	19,42	4,84	1,07	174	26,40	2,33	0,63
		TR33	Manisa alt bölgesi	Manisa	7326	84,11	1384	15,89	8710	7326	70,85	24,43	5,40	1384	97,33	18,57	4,98
				Afyonkarahisar	1849	97,99	38	2,01	1887	1849	17,88	6,17	1,36	38	2,67	0,51	0,14
				Kütahya	403	100,00	0	0,00	403	403	3,90	1,34	0,30	0	0,00	0,00	0,00
				Uşak	762	100,00	0	0,00	762	762	7,37	2,54	0,56	0	0,00	0,00	0,00
TR4	Doğu Marmara	TR41	Bursa alt bölgesi	Bursa	4182	56,33	3242	43,67	7424	4182	44,41	21,32	3,08	3242	95,27	38,72	11,66
				Eskişehir	4314	99,58	18	0,42	4332	4314	45,82	22,00	3,18	18	0,53	0,22	0,06
				Bilecik	920	86,55	143	13,45	1063	920	9,77	4,69	0,68	143	4,20	1,71	0,51
		TR42	Kocaeli alt bölgesi	Kocaeli	2496	36,61	4322	63,39	6818	2496	24,48	12,73	1,84	4322	86,98	51,62	15,54
				Sakarya	4340	87,06	645	12,94	4985	4340	42,57	22,13	3,20	645	12,98	7,70	2,32
				Düzce	1152	99,83	2	0,17	1154	1152	11,30	5,87	0,85	2	0,04	0,02	0,01
				Bolu	1848	100,00	0	0,00	1848	1848	18,12	9,42	1,36	0	0,00	0,00	0,00
				Yalova	360	100,00	0	0,00	360	360	3,53	1,84	0,27	0	0,00	0,00	0,00
TR5	Batı Anadolu	TR51	Ankara alt bölgesi	Ankara	3740	87,34	542	12,66	4282	3740	100,00	21,17	2,76	542	100,00	23,18	1,95
		TR52	Konya alt bölgesi	Konya	7193	89,99	800	10,01	7993	7193	51,66	40,72	5,30	800	44,54	34,22	2,88
				Karaman	6732	87,11	996	12,89	7728	6732	48,34	38,11	4,96	996	55,46	42,60	3,58
TR6	Akdeniz	TR61	Antalya alt bölgesi	Antalya	2378	89,40	282	10,60	2660	2378	72,02	16,86	1,75	282	54,97	12,98	1,01
				Isparta	570	87,69	80	12,31	650	570	17,26	4,04	0,42	80	15,59	3,68	0,29
				Burdur	354	70,10	151	29,90	505	354	10,72	2,51	0,26	151	29,43	6,95	0,54
		TR62	Adana alt bölgesi	Adana	2770	90,46	292	9,54	3062	2770	44,81	19,64	2,04	292	23,62	13,44	1,05
				Mersin	3411	78,32	944	21,68	4355	3411	55,19	24,19	2,51	944	76,38	43,46	3,40
		TR63	Hatay alt bölgesi	Hatay	1555	94,70	87	5,30	1642	1555	33,67	11,03	1,15	87	20,57	4,01	0,31
				Kahramanmaraş	1582	83,79	306	16,21	1888	1582	34,25	11,22	1,17	306	72,34	14,09	1,10
				Osmaniye	1482	98,02	30	1,98	1512	1482	32,08	10,51	1,09	30	7,09	1,38	0,11
TR7	Orta Anadolu	TR71	Kırıkkale alt bölgesi	Kırıkkale	201	100,00	0	0,00	201	201	5,73	3,46	0,15	0	0,00	0,00	0,00
				Aksaray	1625	100,00	0	0,00	1625	1625	46,35	27,96	1,20	0	0,00	0,00	0,00
				Niğde	601	100,00	0	0,00	601	601	17,14	10,34	0,44	0	0,00	0,00	0,00
				Nevşehir	966	100,00	0	0,00	966	966	27,55	16,62	0,71	0	0,00	0,00	0,00
				Kırşehir	113	100,00	0	0,00	113	113	3,22	1,94	0,08	0	0,00	0,00	0,00
		TR72	Kayseri alt bölgesi	Kayseri	1117	88,09	151	11,91	1268	1117	48,46	19,22	0,82	151	100,00	100,00	0,54
				Sivas	647	100,00	0	0,00	647	647	28,07	11,13	0,48	0	0,00	0,00	0,00
				Yozgat	541	100,00	0	0,00	541	541	23,47	9,31	0,40	0	0,00	0,00	0,00

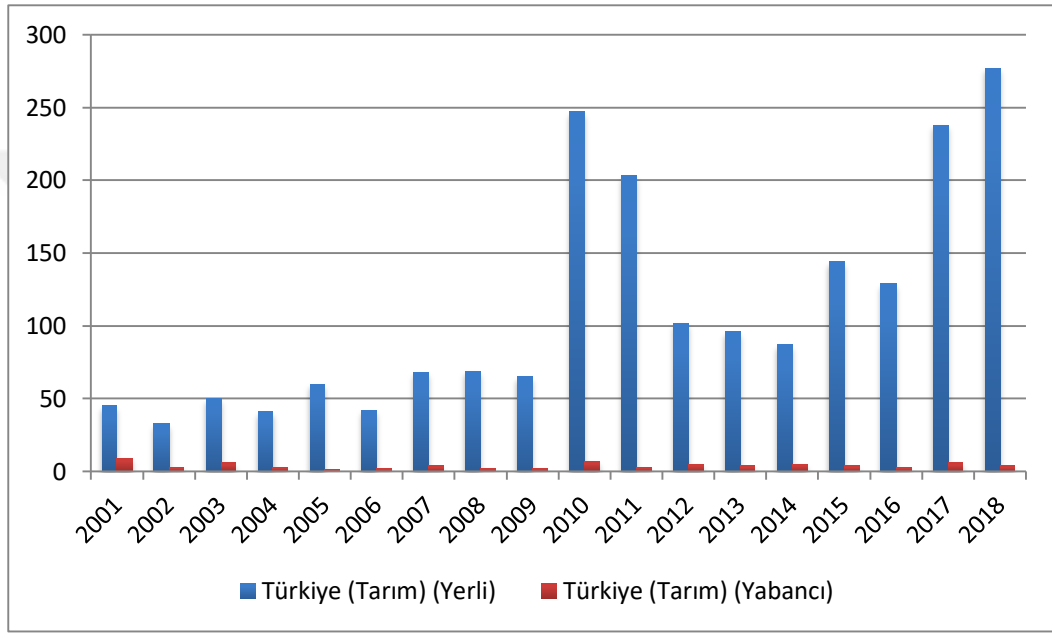
Tablo 5.6 devamı

TR8	Batı Karadeniz	TR81	Zonguldak alt bölgesi	Zonguldak	116	100,00	0	0,00	116	116	25,05	2,52	0,09	0	0,00	0,00	0,00
				Karabük	223	100,00	0	0,00	223	223	48,16	4,84	0,16	0	0,00	0,00	0,00
				Bartın	124	100,00	0	0,00	124	124	26,78	2,69	0,09	0	0,00	0,00	0,00
		TR82	Kastamonu alt bölgesi	Kastamonu	374	100,00	0	0,00	374	374	38,76	8,12	0,28	0	0,00	0,00	0,00
				Çankırı	216	35,70	389	64,30	605	216	22,38	4,69	0,16	389	100,00	71,38	1,40
				Sinop	375	100,00	0	0,00	375	375	38,86	8,14	0,28	0	0,00	0,00	0,00
		TR83	Samsun alt bölgesi	Samsun	1209	97,42	32	2,58	1241	1209	38,04	26,25	0,89	32	20,51	5,87	0,12
				Tokat	698	100,00	0	0,00	698	698	21,96	15,15	0,51	0	0,00	0,00	0,00
				Çorum	569	100,00	0	0,00	569	569	17,90	12,35	0,42	0	0,00	0,00	0,00
				Amasya	702	84,99	124	15,01	826	702	22,09	15,24	0,52	124	79,49	22,75	0,45

TR9	Doğu Karadeniz	TR90	Trabzon alt bölgesi	Trabzon	827	100,00	0	0,00	827	827	22,27	22,27	0,61	0	0,00	0,00	0,00
Ordu	1069	0,00	20	0,00	1089	1069	28,78	28,78	0,79	20	4,88	4,88	0,07				
Giresun	741	67,92	350	32,08	1091	741	19,95	19,95	0,55	350	85,37	85,37	1,26				
Rize	910	100,00	0	0,00	910	910	24,50	24,50	0,67	0	0,00	0,00	0,00				
Artvin	53	56,99	40	43,01	93	53	1,43	1,43	0,04	40	9,76	9,76	0,14				
Gümüşhane	114	100,00	0	0,00	114	114	3,07	3,07	0,08	0	0,00	0,00	0,00				
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum alt bölgesi	Erzurum	668	100,00	0	0,00	668	668	51,74	36,11	0,49	0	0,00	0,00	0,00
Erzincan	569	100,00	0	0,00	569	569	44,07	30,76	0,42	0	0,00	0,00	0,00				
Bayburt	54	100,00	0	0,00	54	54	4,18	2,92	0,04	0	0,00	0,00	0,00				
TRA2	Ağrı alt bölgesi	Ağrı	179	100,00	0	0,00	179	179	32,02	9,68	0,13	0	0,00	0,00	0,00		
Kars	151	100,00	0	0,00	151	151	27,01	8,16	0,11	0	0,00	0,00	0,00				
Iğdır	185	82,22	40	17,78	225	185	33,09	10,00	0,14	40	100,00	100,00	0,14				
TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1	Malatya alt bölgesi	Ardahan	44	100,00	0	0,00	44	44	7,87	2,38	0,03	0	0,00	0,00	0,00
Malatya	3980	97,07	120	2,93	4100	3980	74,69	61,06	2,93	120	12,97	12,97	0,43				
Elazığ	777	49,12	805	50,88	1582	777	14,58	11,92	0,57	805	87,03	87,03	2,90				
Bingöl	293	100,00	0	0,00	293	293	5,50	4,50	0,22	0	0,00	0,00	0,00				
TRB2	Van alt bölgesi	Tunceli	279	100,00	0	0,00	279	279	5,24	4,28	0,21	0	0,00	0,00	0,00		
Van	454	100,00	0	0,00	454	454	38,18	6,97	0,33	0	0,00	0,00	0,00				
Muş	139	100,00	0	0,00	139	139	11,69	2,13	0,10	0	0,00	0,00	0,00				
Bitlis	374	100,00	0	0,00	374	374	31,46	5,74	0,28	0	0,00	0,00	0,00				
TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1	Gaziantep alt bölgesi	Hakkari	222	100,00	0	0,00	222	222	18,67	3,41	0,16	0	0,00	0,00	0,00
Gaziantep	5694	94,04	361	5,96	6055	5694	88,51	39,39	4,20	361	95,00	78,82	1,30				
Adıyaman	417	100,00	0	0,00	417	417	6,48	2,88	0,31	0	0,00	0,00	0,00				
TRC2	Şanlıurfa alt bölgesi	Kilis	322	94,43	19	5,57	341	322	5,01	2,23	0,24	19	5,00	4,15	0,07		
Şanlıurfa	2088	97,52	53	2,48	2141	2088	51,37	14,44	1,54	53	100,00	11,57	0,19				
Diyarbakır	1977	100,00	0	0,00	1977	1977	48,63	13,68	1,46	0	0,00	0,00	0,00				
TRC3	Mardin alt bölgesi	Mardin	1843	98,66	25	1,34	1868	1843	46,58	12,75	1,36	25	100,00	5,46	0,09		
Batman	1331	100,00	0	0,00	1331	1331	33,64	9,21	0,98	0	0,00	0,00	0,00				
Şırnak	533	100,00	0	0,00	533	533	13,47	3,69	0,39	0	0,00	0,00	0,00				
Siirt	250	100,00	0	0,00	250	250	6,32	1,73	0,18	0	0,00	0,00	0,00				
TÜRKİYE										135721				27804			

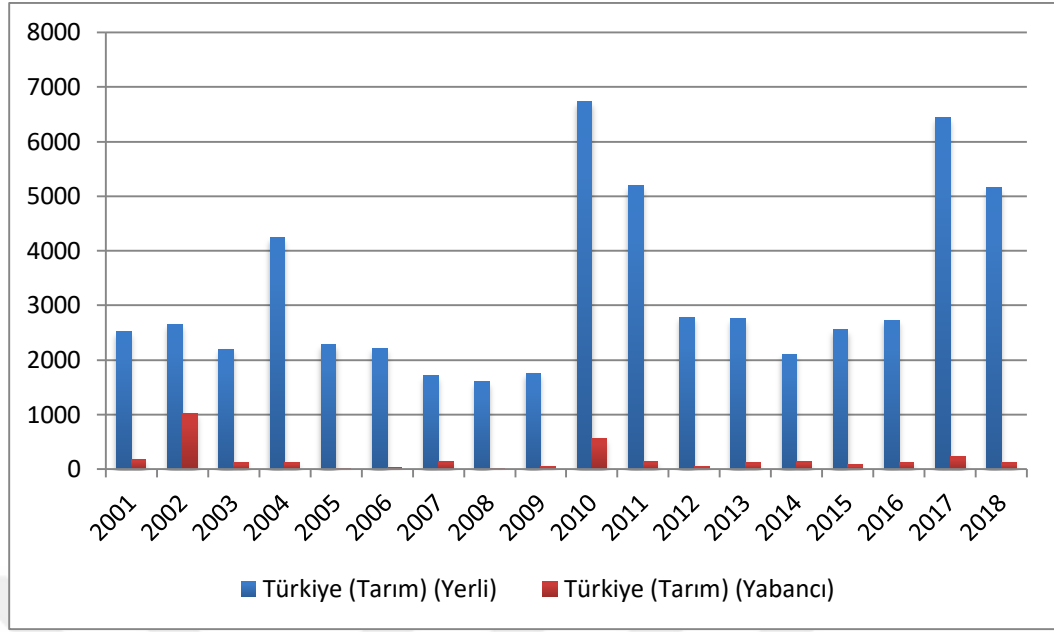
5.1 Türkiye’de Tarım Sektöründe Düzenlenen Yatırım Teşvik Belgelerinin İstatistiki Bölgelere (İBBS) Göre Dağılımı

Türkiye’de 2001-2018 yılları arasında, tarım sektöründe yerli ve yabancı sermaye adına düzenlenen yatırım teşvik belgeleri ve bu belgelerin yarattığı toplam istihdamın dağılımının grafikleri oluşturularak analiz edilmiştir. Hangi illerin ön plana çıktığı, ortalama belge adedi ve istihdam sayıları üzerinde durulmuştur.

Şekil 5.1 Türkiye’de tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Tarım sektöründe düzenlenen YTB adetlerine Türkiye genelinde bakıldığı zaman yabancı sermayenin az da olsa her yıl belge aldığı görülmektedir, yerli sermaye ise 2010 yılına kadar 50 belge ortalaması ile gelirken 2010 yılından sonra yeni teşvik sistemi ve desteklerin artırılması ile ortalama 170 belgeye çıktığı Şekil 5.1’ de görülmektedir. Türkiye genelinde YTB’nin %17’sinin Antalya, %6’sının Mersin ve İzmir, %5’inin Şanlıurfa ve %4’ünün Konya ve Mardin illerinden yerli sermaye tarafından alındığı Tablo 5.3’ de görülmektedir. Yabancı sermayenin YTB alım oranlarına bakıldığı zaman Antalya’nın %27, İzmir’in %15, Bursa’nın %10, Manisa’nın %7, Elazığ’ın ve Niğde’nin %5 olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir.

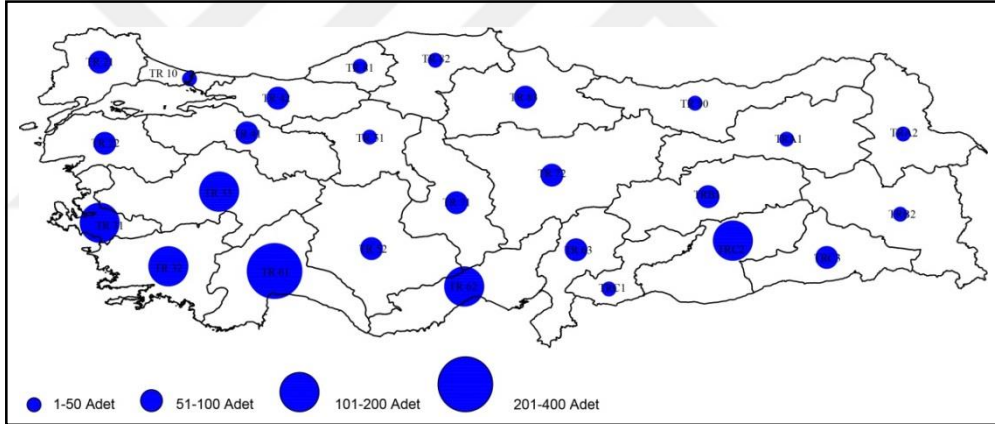

Şekil 5.2 Türkiye’de tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Tarım sektöründe düzenlenen YTB adetlerindeki toplam istihdamın değişimini Türkiye genelinde incelediğimiz zaman; yabancı sermayenin her yıl az da olsa istihdam yarattığı görülmektedir, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar ortalama 2300 kişi istihdam yarattığını, 2010 yılından sonra ise yeni teşvik sistemi ve desteklerin artırılmasıyla bu sayının 4000’e çıktığı Şekil 5.2’ de görülmektedir. Türkiye genelinde YTB’lerin yarattığı istihdamın %12’si Antalya, %9’u Bolu, %8’i İzmir, %5’i Manisa ve %4’ü Mersin ve Konya illerinde yerli sermaye tarafından yaratıldığı Tablo 5.4’ de görülmektedir. Yabancı sermayenin YTB ile yarattığı istihdam oranlarına bakıldığında zaman Niğde’nin %37, Afyonkarahisar’ın %15, Antalya’nın %12, İzmir’in %8, Bursa’nın %5 ve Ankara’nın %4 olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir.

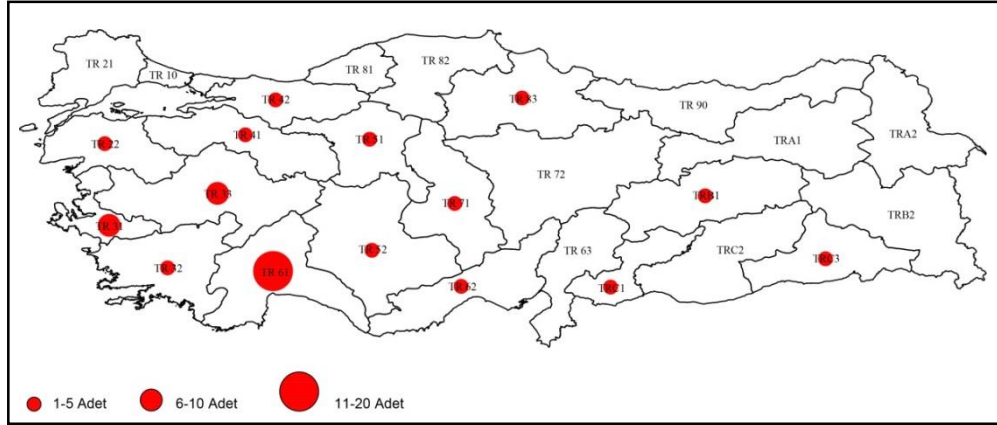
5.1.1 Yatırım Teşvik Belge Adedi Açısından

Bu bölümde tarım sektöründe yerli ve yabancı sermayenin aldığı yatırım teşvik belgesi için Düzey 1 ve Düzey 2 İBBS düzeyinde grafikler hazırlanmış ve 2001-2018 yılları arasındaki değişimleri incelenmiştir. Ayrıca düzenlenen yatırım teşvik belgelerinin ve bu belgelerin yarattığı toplam istihdam verilerinin, Türkiye'nin Düzey 2 İBBS haritası üzerinde mekânsal dağılımları incelenmiştir. Bunlara ek olarak Düzey 1 ve Düzey 2 İBBS bölgelerine göre toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanlarının 2001-2018 yılları için dağılım grafikleri oluşturularak, alınan YTB adedinin mekânsal dağılımı değerlendirilirken yardımcı değişken olarak kullanılmıştır. En çok ve en az YTB alan iller ve bölgeler belirlenmiştir. Düzey 2 İBBS bölgelerinde yerli-yabancı sermayenin kendi içinde oransal olarak dağılımları tespit edilmiştir.

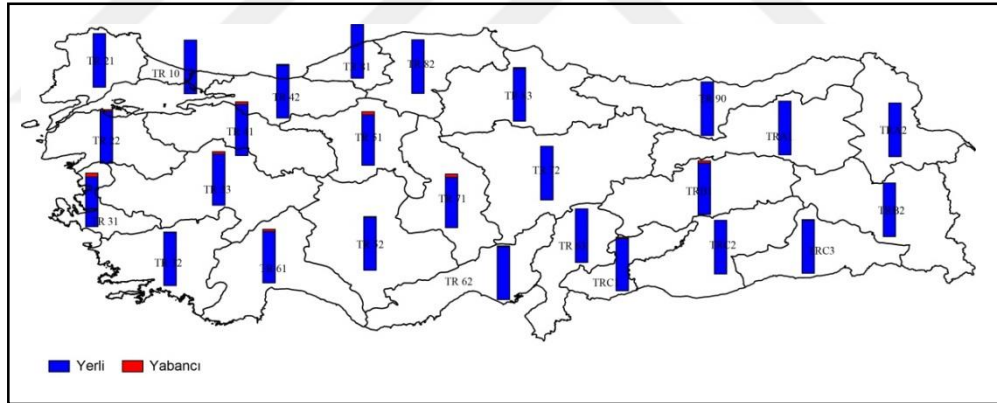
Şekil 5.3 Tarım sektöründe düzenlenen toplam yatırım teşvik belgelerinin yıllar itibari ile Düzey 2 İBBS bölgelerine ve adetlerine göre dağılımı (yerli sermaye, 2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Tarım sektöründe düzenlenen YTB'ye Düzey 2 İBBS bölgeleri ve yerli sermaye bazında bakıldığında Şekil 5.3' de de görüldüğü üzere TR31, TR32, TR33, TR61, TR62, TRC2 ve TRC3 bölgelerinde ağırlığın olduğu gözlemlenmektedir. Şekil 4.7' den anlaşıldığı üzere toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı Türkiye genelinde bu 3 bölgede ortalamanın üstündedir. TR5 ve TR7'de de bu alanın fazla olmasına karşın ulaşım imkânları diğer 3 bölgeyi ön plana çıkartmıştır.

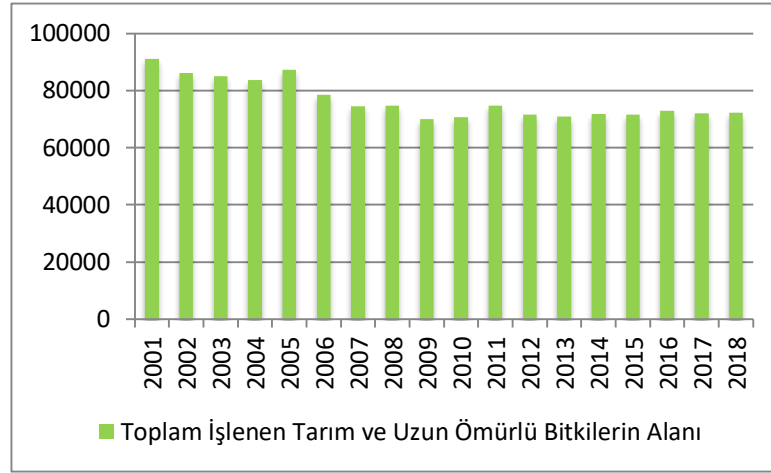
Şekil 5.4 Tarım sektöründe düzenlenen toplam yatırım teşvik belgelerinin yıllar itibari ile Düzey 2 İBBS bölgelerine ve adetlerine göre dağılımı (yabancı sermaye, 2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Aynı sektörde yabancı sermaye bazında düzenlenen YTB'nin dağılımına bakıldığında zaman zaman TR31, TR33 ve TR61 bölgelerinde yığılmanın olduğu Şekil 5.4' de görülmektedir. Bu bölgelerde işlenen tarım alanının geniş olmasının yanında İzmir ve Antalya limanlarına yakınlığının da vermiş olduğu avantaj vardır.

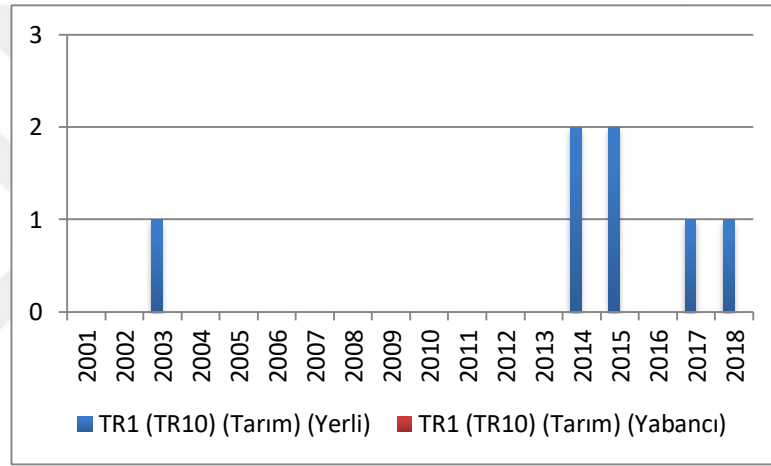

Şekil 5.5 Tarım sektöründe düzenlenen toplam yatırım teşvik belgelerinin yıllar itibari ile Düzey 2 İBBS bölgelerinde adetlerine göre dağılımı (yerli-yabancı sermaye, 2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Tarım sektöründe Düzey 2 İBBS bölgelerinde her bölge için kendi içinde düzenlenen YTB'de yerli ve yabancı dengesine bakıldığında tüm bölgelerde yerli sermayenin baskın olduğu Şekil 5.5' de görülmektedir. Yabancı sermayenin yüzde olarak diğer bölgelere nazaran TR31, TR33, TR41, TR51, TR61, TR71 ve TRB1 bölgelerinde ağırlığının olduğu görülmektedir. Özellikle TR31 bölgesinde yabancı istihdam oranının kendi içinde en yüksek bölge olduğu, bu bölgeyi TR51 bölgesinin takip ettiği söylenebilir.

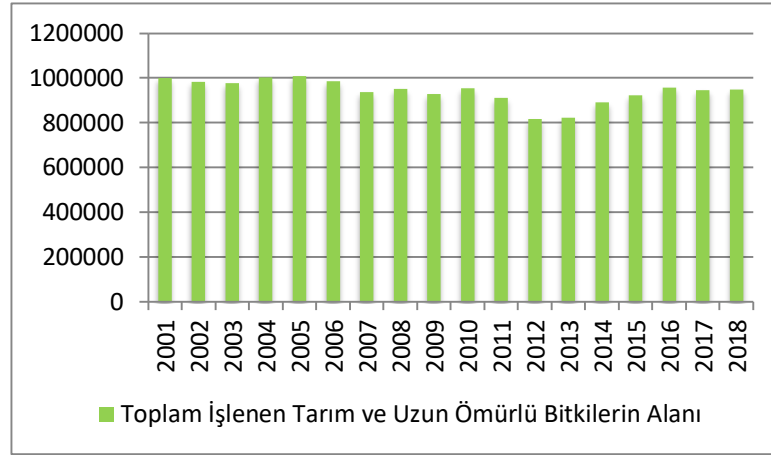

Şekil 5.6 TR1 (TR10) İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

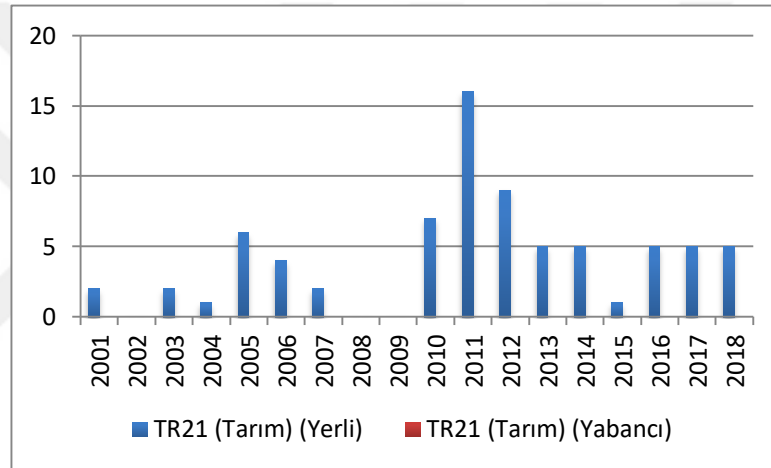

Şekil 5.7 TR1 (TR10) İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR1 (TR10) İBBS bölgesine bakıldığı zaman 18 yıl boyunca yabancı sermayenin hiç YTB almadığı, yerli sermayenin ise son 5 yılda az da olsa (1-2 adet) belge almaya başladığı Şekil 5.7' de görülmektedir. TR1 (TR10) İBBS bölgesi alt düzeyde sadece İstanbul İl'inden oluşmaktadır. İstanbul'un daha çok sanayi ve hizmet sektörlerinde ilerlediği göz önüne alınması ve Şekil 4.7' de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının Türkiye genelinde en düşük seviyede olması Şekil 5.7' yi desteklemektedir. Toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı 2010 yılından sonra aynı seviyede devam etmesine karşın YTB alımının 2014 yılından sonra hareketlendiği Şekil 5.6' da görülmektedir. TR1 (TR10) İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 7 olduğu Tablo 5.3' de görülmektedir.

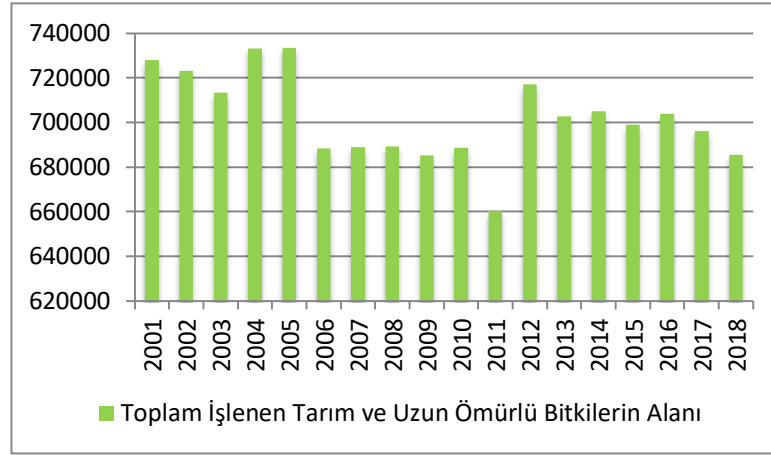

Şekil 5.8 TR21 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

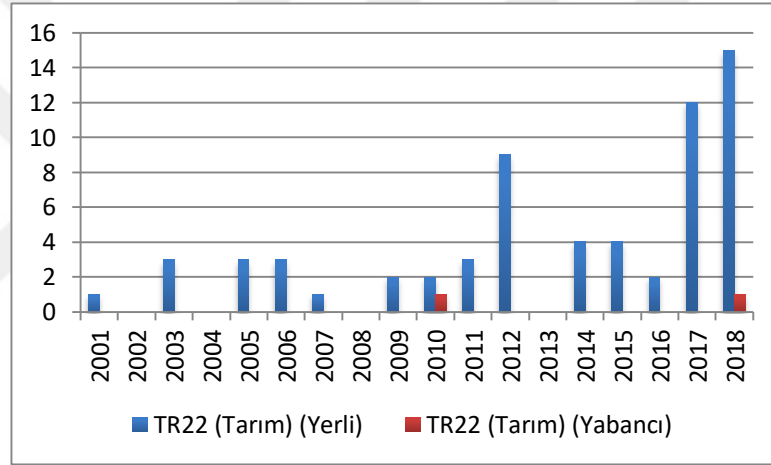

Şekil 5.9 TR21 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR21 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar düzensiz de olsa (1-6 adet) YTB aldığı ve 2010 yılından sonra yeni teşvik sistemi ile birlikte YTB alımının arttığı Şekil 5.9’ da görülmektedir. 2013 yılına kadar toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının azaldığı fakat YTB alımının 2010 yılından sonra arttığı Şekil 5.8’ de görülmektedir. Tablo 5.3’ den de anlaşılabacağı üzere yerli sermayenin YTB alımında Kırklareli’nin %76 gibi yüksek bir oranla önemli bir payı bulunmaktadır. Kırklareli’ni %16 ile Tekirdağ, %8 ile Edirne takip etmektedir. Türkiye genelinde de Kırklareli’nin payı %3 gibi yüksek bir oranla dikkat çekmektedir.

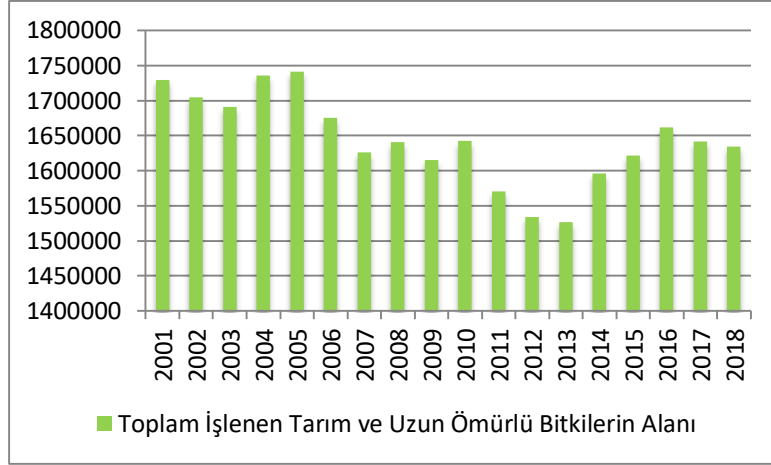

Şekil 5.10 TR22 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

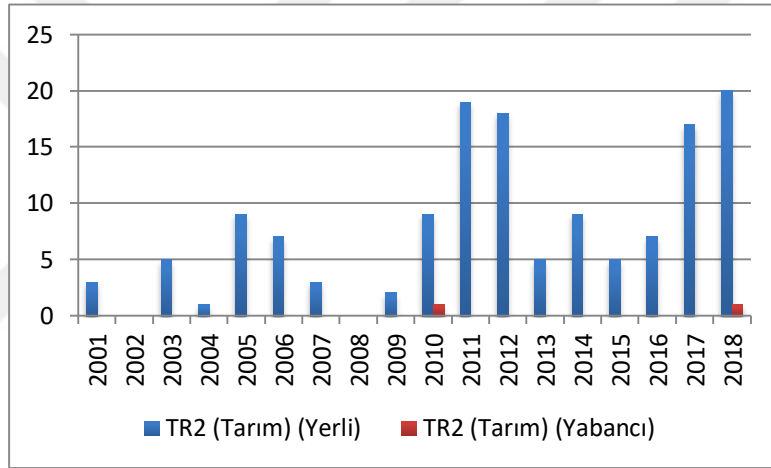

Şekil 5.11 TR22 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR22 İBBS bölgesinde yabancı sermayenin 2010 ve 2018 yıllarında birer adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar düzensiz devam eden YTB alımının, 2010 yılından sonra yeni teşvik sistemi ile birlikte günümüze kadar artış gösterdiği Şekil 5.11’ den anlaşılmaktadır. Şekil 5.10’ da görüldüğü üzere 2005 yılı sonrasında azalan toplam işlenen tarım alanına karşın yerli sermayenin aldığı YTB adedinde artış gözlenmektedir. Tablo 5.3’ de görüldüğü üzere TR22 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alım oranında Balıkesir’in %81 gibi büyük bir payı vardır. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığında Balıkesir ve Çanakkale’nin birer adet olarak paylaştığı Tablo 5.3’ de görülmektedir.

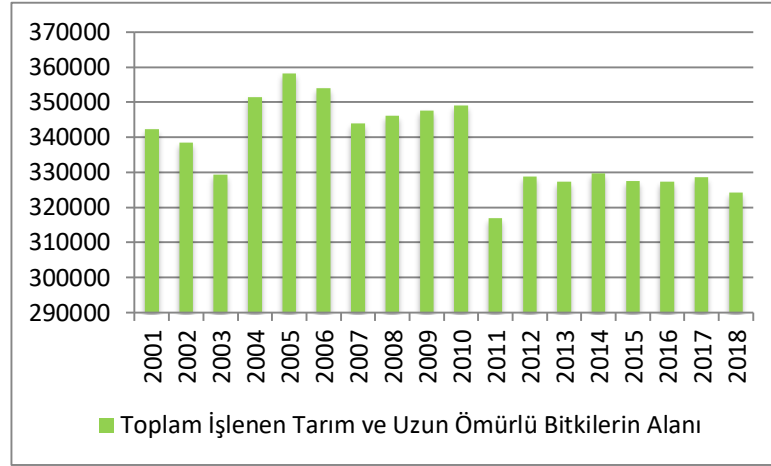

Şekil 5.12 TR2 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

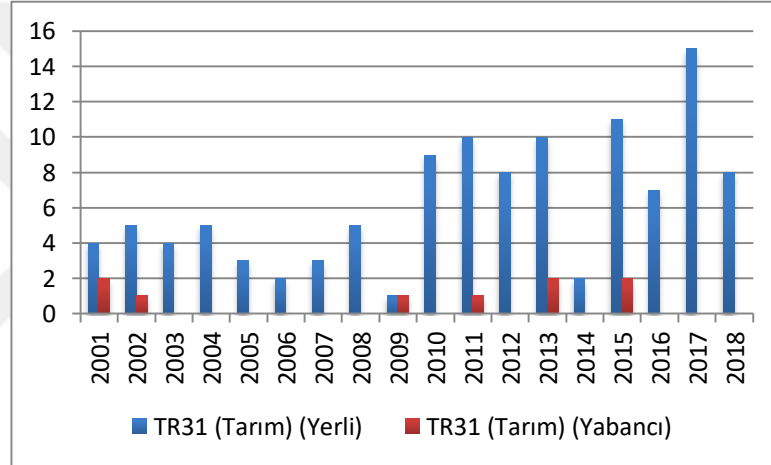

Şekil 5.13 TR2 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR2 İBBS bölgesinde yabancı sermayenin TR22 İBBS bölgesinin 2010 ve 2018 yıllarında birer adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar düzensiz devam eden (0-9 adet) YTB alımının, 2010 yılından sonra yeni teşvik sistemi ile birlikte günümüze kadar düzensiz de olsa (5-20 adet) artış gösterdiği Şekil 5.13’ de görülmektedir. TR21 İBBS bölgesinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 75, TR22 İBBS bölgesinde ise 64 olduğu, Kırklareli’nin %41 ve Balıkesir’in %37 ile bölgenin en çok YTB alan illeri olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye geneline bakıldığında zaman Balıkesir’in ve Kırklareli’nin payının %3’le ortalamanın üstünde kaldığını söylenebilir. Yabancı sermayenin aldığı belgelerin ise %50 Balıkesir ve %50 Çanakkale olarak paylaşıldığı Tablo 5.3’ de görülmektedir.

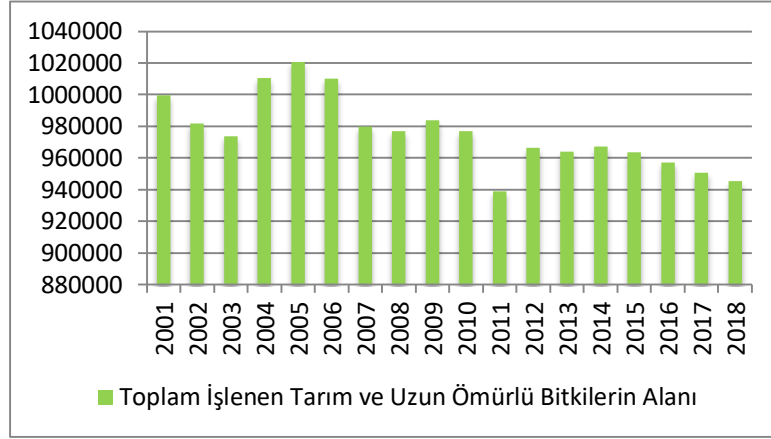

Şekil 5.14 TR31 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

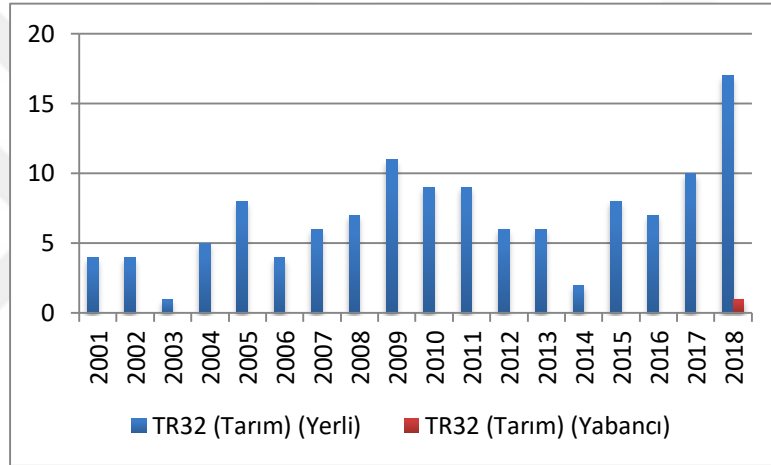

Şekil 5.15 TR31 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR31 İBBS bölgesinde yabancı sermayenin zaman zaman (2001, 2002, 2009, 2011, 2013 ve 2015) 1-2 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar ortalama 3-4 adet olan YTB alımının, 2010 yılından sonra yeni teşvik sistemi ile birlikte günümüze kadar artış göstererek ortalama 9 adet YTB alımının olduğunu Şekil 5.15’ den anlaşılmaktadır. Şekil 5.14’ de görüldüğü üzere 2010 yılı sonrasında azalan toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanına karşın alınan YTB adedinde artış gözlenmektedir. Tablo 5.3’ de görüldüğü üzere İzmir TR3 İBBS bölgesi içerisinde %31 ile yerli sermayenin, %56 ile yabancı sermayenin en çok YTB aldığı ildir. Türkiye geneline bakıldığında ise İzmir’in payının yerli sermaye için %6, yabancı sermaye için ise %15 gibi önemli bir oran olduğu söylenebilir.

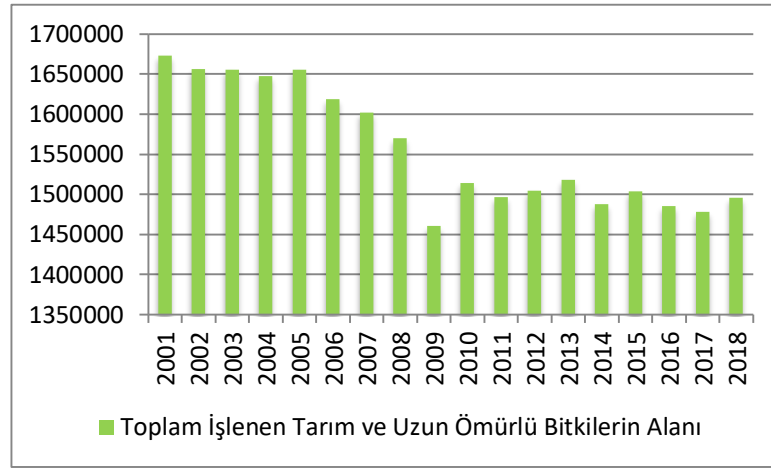

Şekil 5.16 TR32 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

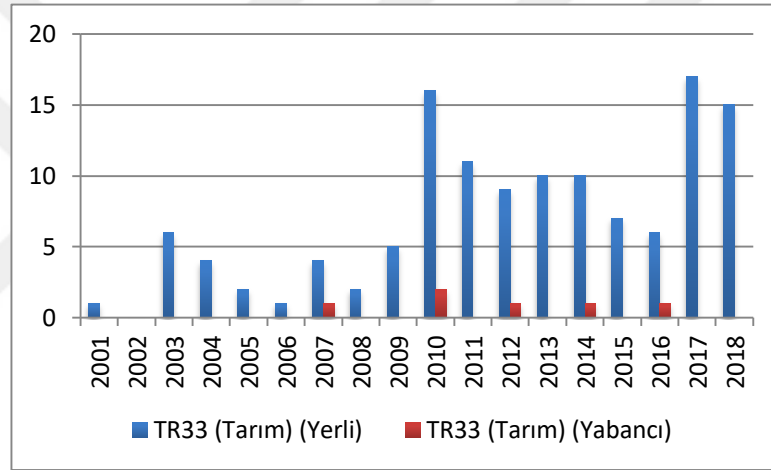

Şekil 5.17 TR32 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR32 İBBS bölgesinde yabancı sermayenin sadece 2018 yılında 1 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2017 yılına kadar belirli bir ortalama devam eden (6 adet) YTB alımının, 2018 yılında zirve yaptığı (6 adet) Şekil 5.17’ de görülmektedir. Şekil 5.16’da görüldüğü üzere 2010 yılı sonrasında azalan toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanına karşın alınan YTB adedinde artış gözlenmektedir. Bölge içerisindeki illerden Muğla’nın %53’ lük oranla yerli sermayenin, %100’lük oranla da yabancı sermayenin en çok YTB aldığı il olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda yerli sermaye için Muğla’yı %28’le Denizli ve %19’la Aydın’ın takip ettiği görülmektedir. Türkiye geneline bakıldığında ise Muğla’nın payının yerli sermaye için %3 ile dikkat çektiği söylenebilir.

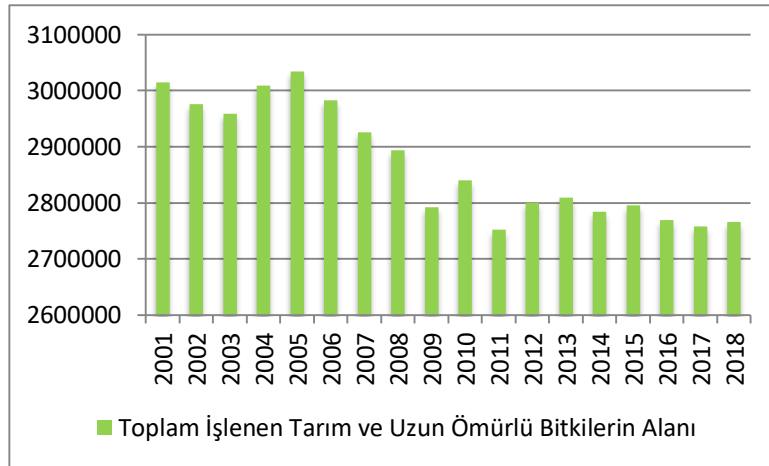

Şekil 5.18 TR33 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

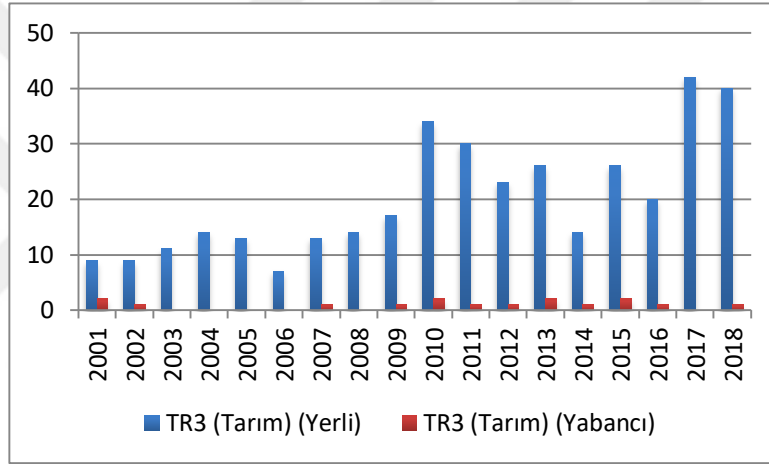

Şekil 5.19 TR33 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR33 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 2007 yılından itibaren aralıklarla (2007, 2010, 2012, 2014 ve 2016) YTB almaya başladığını, yerli sermayenin ise 2002 yılı dışında YTB aldığını ve son yıllarda ise belge sayısında artış olduğu Şekil 5.19’ da görülmektedir. Şekil 5.18’de görüldüğü üzere 2005 yılı sonrasında azalan toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanına karşın alınan YTB adedinde artış gözlenmektedir. Afyonkarahisar’ın %51 ve Manisa’nın %41 ile bölgede yerli sermayenin, Manisa’nın %67 ve Afyonkarahisar’ın %33 ile bölgede yabancı sermayenin en çok YTB aldığı iller olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Kütahya ve Uşak’da yabancı sermayenin hiç YTB almadığı görülmektedir.

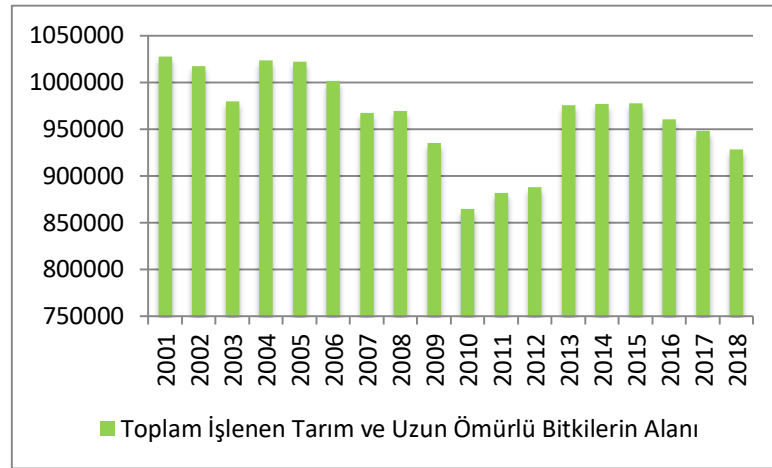

Şekil 5.20 TR3 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

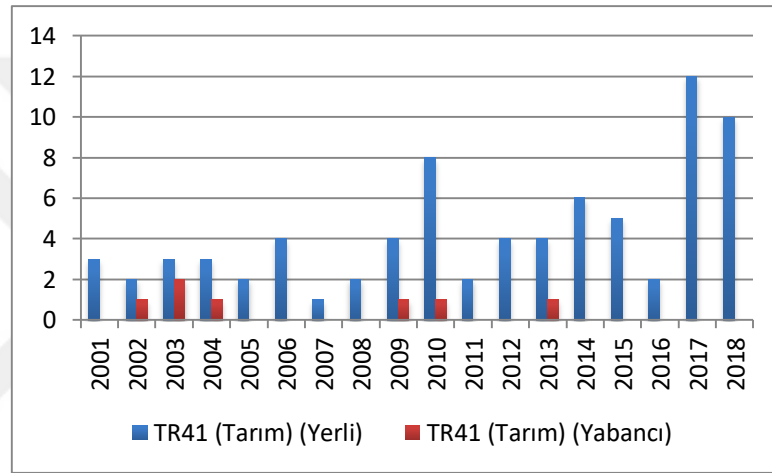

Şekil 5.21 TR3 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR3 İBBS bölgesinde yabancı sermayenin 2007 yılı itibarı ile genel olarak YTB aldığı fakat az sayıda (1-2 adet) olduğu, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar artarak gelen YTB alımının 2010 yılından sonra azaldığı ve son 2 yılda en yüksek seviyeye ulaştığı (40-42 adet) Şekil 5.21’ de görülmektedir. TR31 İBBS bölgesinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 112, TR32 İBBS bölgesinde 124 olduğu ve TR33 İBBS bölgesinde 126 olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda İzmir’in %31, Muğla’nın ve Afyonkarahisar’ın %18 ve Manisa’nın %14 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan illeri olduğu görülmektedir. Aynı tabloda yabancı sermaye için İzmir’in %57, Manisa’nın %25 ve Afyonkarahisar’ın %13 olduğu görülmektedir. Ayrıca bu 4 il YTB alımında Türkiye ortalamasının üstündedir.

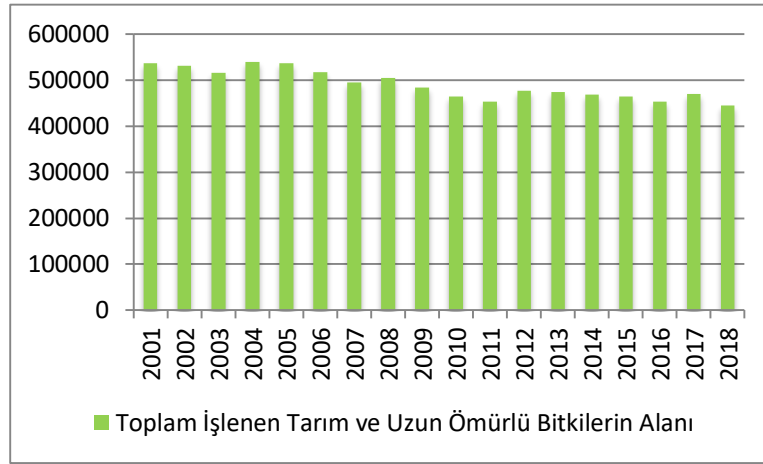

Şekil 5.22 TR41 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

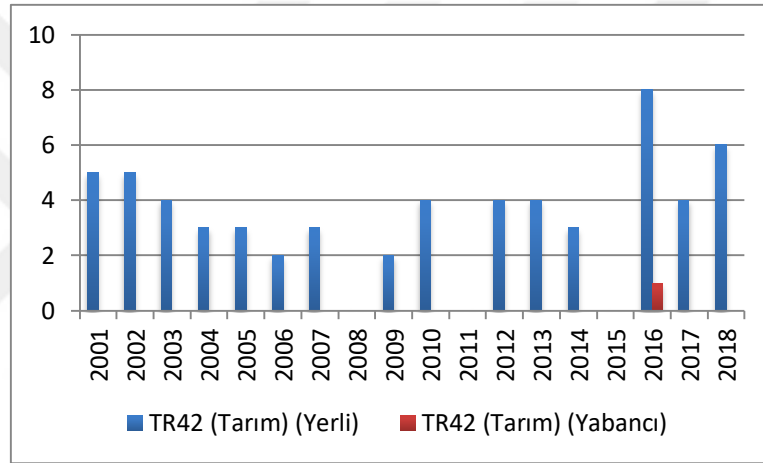

Şekil 5.23 TR41 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR41 İBBS bölgesinde yabancı sermayenin 2013 yılına kadar aralıklarla (2002, 2003, 2004, 2009, 2010 ve 2013) ve az sayıda (1-2 adet) YTB aldığı, yerli sermayenin ise her yıl YTB aldığı ve son 2 yılda en yüksek seviyeye ulaştığı (10-12 adet) Şekil 5.23’ de görülmektedir. Şekil 5.22’de 2005-2010 ve 2013-2018 yılları arasındaki toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının azalmasına karşın aynı yıllarda alınan YTB sayısında artış görülmektedir. Bursa’nın %56, Eskişehir’in %38 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan illeri olduğu ve bu iki ilin Türkiye ortalamasının üstünde kaldığı Tablo 5.3’ de görülmektedir. Yabancı sermayenin aldığı YTB’lere bakıldığında ise Bursa’nın %86 ile lider konumda olduğu ve Bilecik’in %14 ile onu takip ettiği Tablo 5.3’ de görülmektedir. Türkiye genelinde bakıldığında Bursa’nın %10 ile üçüncü sırada olduğu görülmektedir.

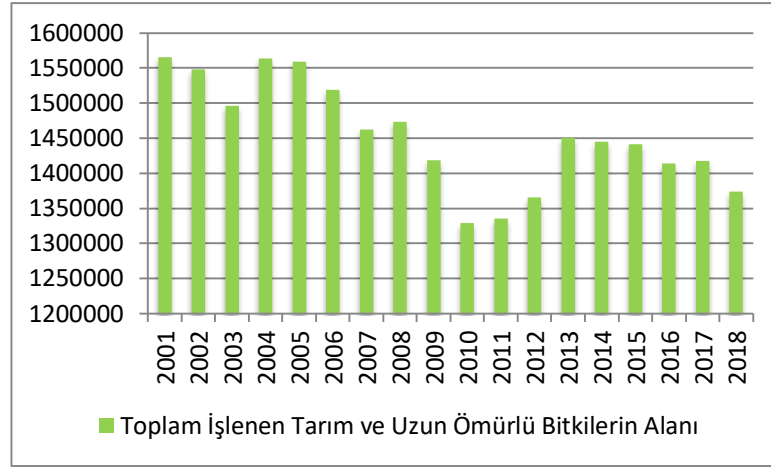

Şekil 5.24 TR42 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

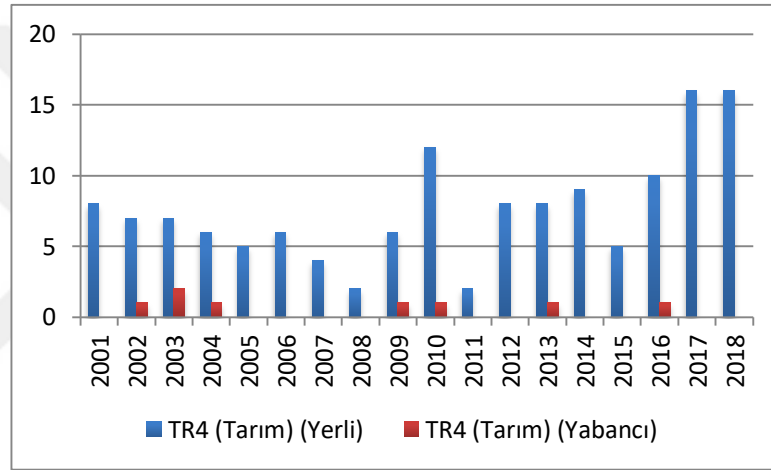

Şekil 5.25 TR42 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR42 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin sadece 2016 yılında 1 adet YTB aldığını, yerli sermayenin ise 2015 yılına kadar (2008 ve 2011 yılları hariç) ortalama 3 adet belge alırken bu sayının son 3 yılda 6'ya yükseldiği Şekil 5.25' de görülmektedir. Toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı 2010 yılından sonra aynı seviyede devam etmesine karşın YTB alımının 2013 yılından sonra hareketlendiği Şekil 5.24' de görülmektedir. Bolu'nun %33 ve Sakarya'nın %30 oran ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan illeri olduğu Tablo 5.3' de görülmektedir. Ayrıca Bolu'nun ve Sakarya'nın Türkiye genelindeki paylarının da %1 ile ortalama seviyede olduğu yine aynı tabloda görülmektedir. Yabancı sermaye adına alınan tek belgenin Sakarya İl'i için olduğunu ve %2'lik oranla Türkiye ortalamasının üstünde olduğu Tablo 5.3' de görülmektedir.

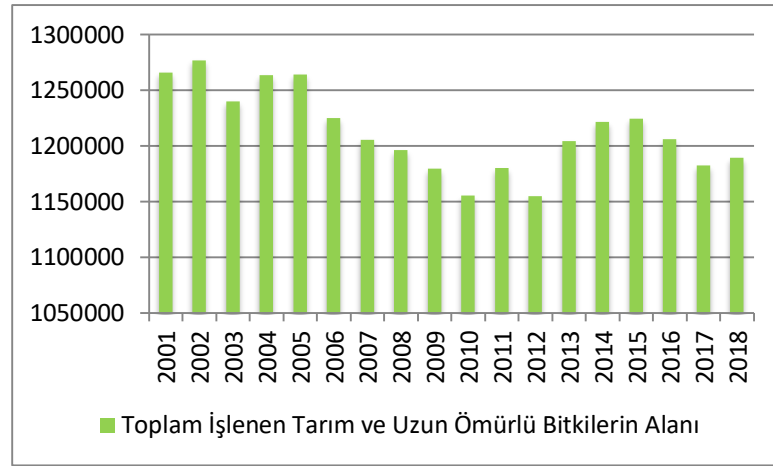

Şekil 5.26 TR4 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

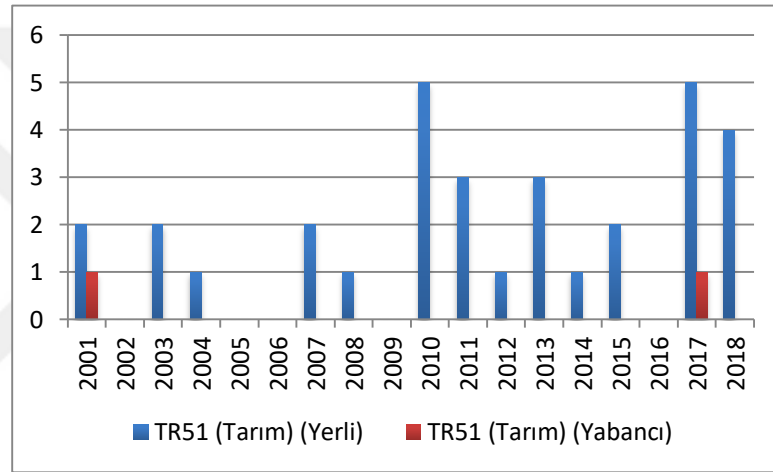

Şekil 5.27 TR4 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR4 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2016 yılına kadar aralıklı olarak (2002, 2003, 2004, 2009, 2010, 2013 ve 2016 yılları) ve az sayıda (1-2 adet) YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar ortalama 6 adet YTB alırken 2010 yılından sonra ortalama 9 belge alamaya başladığı Şekil 5.27’ de görülmektedir. TR41 İBBS bölgesinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 77, TR42 İBBS bölgesinde ise 60 olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Bursa’nın %31, Eskişehir’in %21, Bolu’nun %15 ve Sakarya’nın %13 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan illeri olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin aldığı belge dağılımı için Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman Bursa’nın %75, Sakarya ve Bilecik’in ise %13 olduğu görülmektedir.

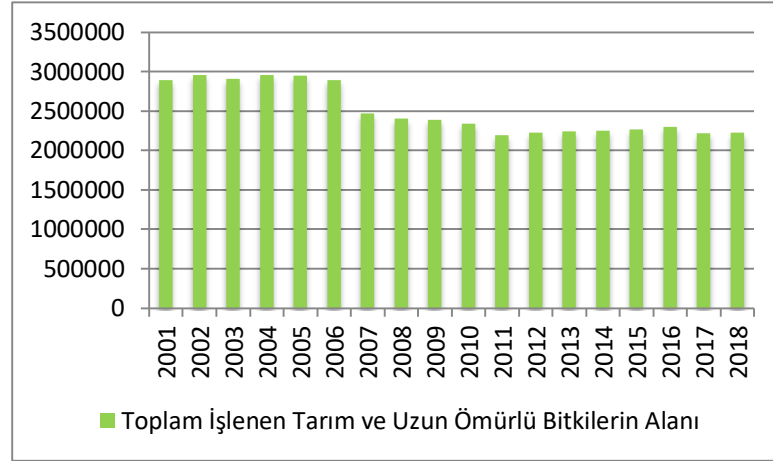

Şekil 5.28 TR51 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

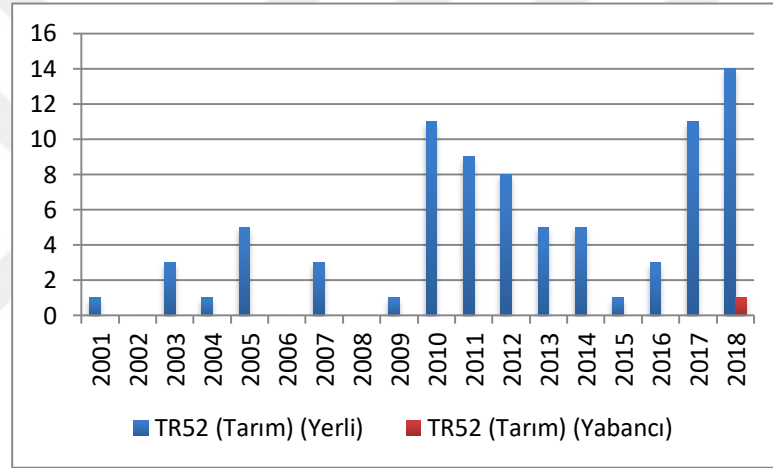

Şekil 5.29 TR51 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR51 İBBS bölgesinde yabancı sermayenin sadece 2001 ve 2017 yıllarında birer adet YTB aldığını, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar aralıklarla (2002, 2005, 2006 ve 2009 hariç), 2010 yılından sonra ise 2016 yılı hariç her yıl YTB alındığı Şekil 5.29’ da görülmektedir. Şekil 5.28’de 2010-2015 yılları arasındaki toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının artmasına karşın aynı yıllarda alınan YTB sayısında azalma, 2016-2018 yılları arasında ise toplam işlenen tarım alanı azalırken alınan YTB sayısında artış olduğu görülmektedir. Tablo 5.3’ de görüldüğü üzere alt düzeyde sadece Ankara İl’inden oluşan TR51 İBBS bölgesi, TR5 İBBS bölgesi içerisinde %28 ile yerli sermayenin aldığı YTB sayısında ikinci sırada, %67 ile yabancı sermayenin aldığı YTB sayısında ise ilk sıradaki ildir. Türkiye genelinde ise yabancı sermayenin aldığı YTB sayısında %4 ile altıncı sıradadır.

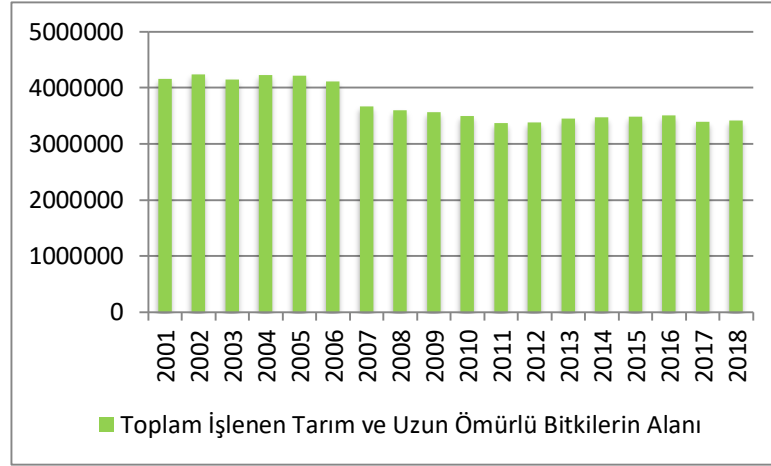

Şekil 5.30 TR52 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

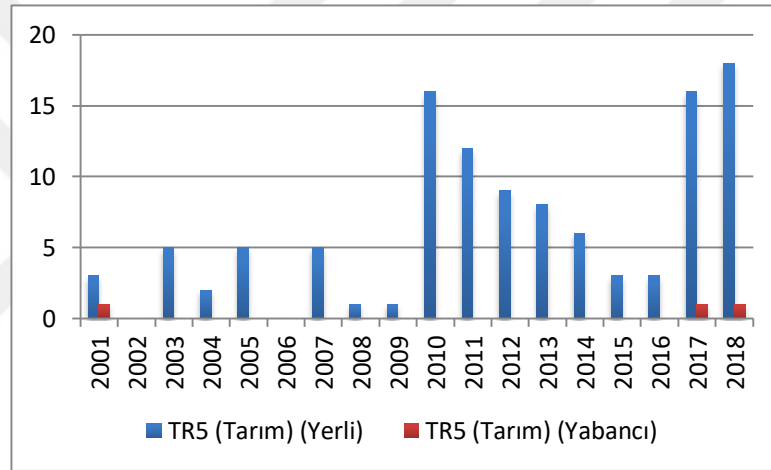

Şekil 5.31 TR52 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR52 İBBS bölgesinde yabancı sermayenin sadece 2018 yılında bir adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar aralıklı olarak (2002, 2006 ve 2008 yılı hariç) 1-5 adet belge aldığını ve 2010 yılından sonra her yıl ortalama 7 adet YTB aldığı Şekil 5.31 de görülmektedir. Bunun yanı sıra 2018 yılında yerli sermayenin en yüksek olan 14 adet belge alımına ulaştığı görülmektedir. Toplam işlenen tarım alanı 2010 yılından sonra aynı seviyede olmasına karşın YTB alımının 2010 yılından sonra hareketlendiği Şekil 5.30’ da görülmektedir. Konya’nın %93 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan ili olduğu ve Türkiye genelinde ise %4’lük oranla YTB aldığı Tablo 5.3’ de görülmektedir. Yabancı sermayenin aldığı tek YTB’nin Konya İl’i için olduğu ve Karaman İl’i için hiç YTB almadığı Tablo 5.3’ de görülmektedir.

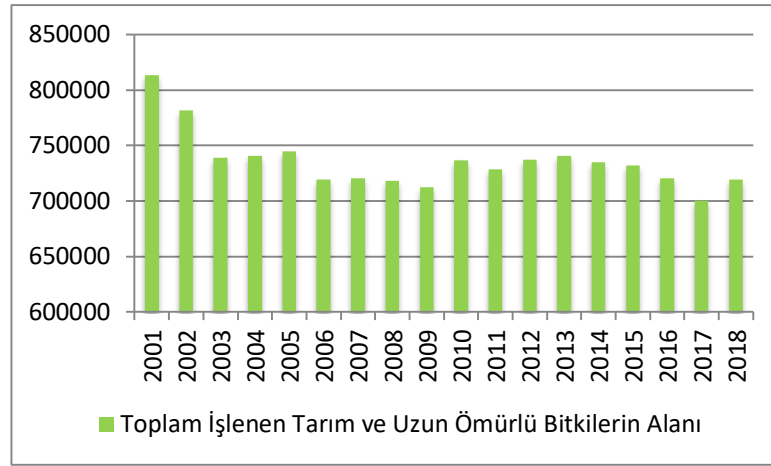

Şekil 5.32 TR5 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

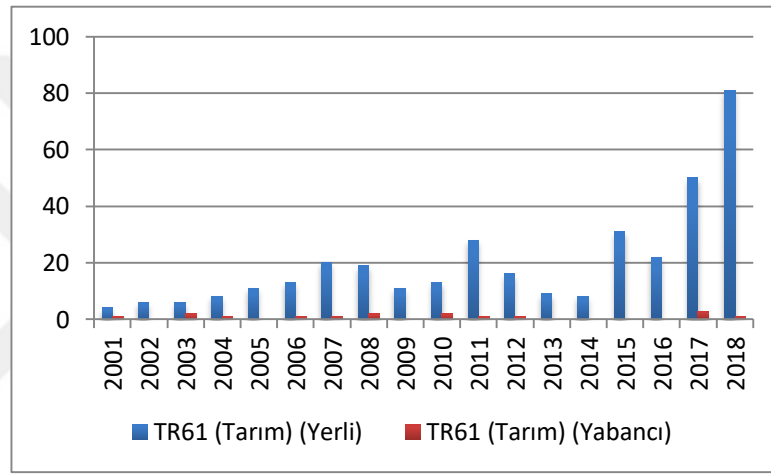

Şekil 5.33 TR5 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR5 İBBS bölgesinde yabancı sermayenin 2001, 2017 ve 2018 yıllarında birer adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar ortalama 2 adet ve 2010 yılından sonra ortalama 10 adet YTB aldığı Şekil 5.33’ de görülmektedir. Şekil 4.7’ de görüldüğü üzere TR5 İBBS bölgesi toplam işlenen tarım alanında 2018 yılı itibari ile Türkiye’de ikinci sırada iken Tablo 5.3’ de görüldüğü üzere alınan YTB’lerin sadece %6’sına sahiptir. TR51 İBBS bölgesinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 31, TR52 İBBS bölgesinde ise 81 olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Konya’nın %66 ve Ankara’nın %28 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan illeri olduğu görülmekte olup, yabancı sermayenin aldığı belge dağılımına bakıldığında ise Ankara’nın %67, Konya’nın ise %33 olduğu görülmektedir.

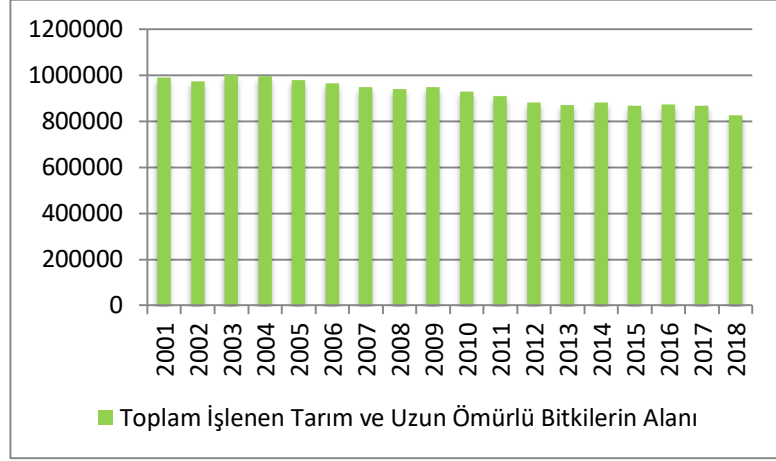

Şekil 5.34 TR61 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

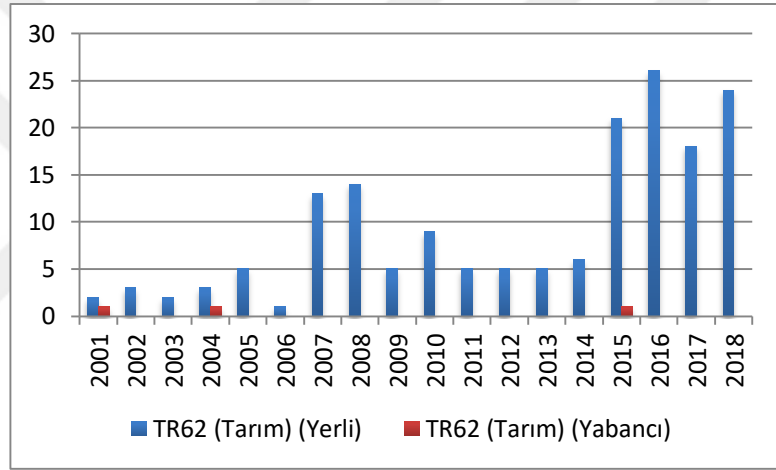

Şekil 5.35 TR61 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR61 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin çoğu yılda (2002, 2005, 2009, 2013, 2014, 2015 ve 2016 hariç) 1-3 adet YTB aldığını, yerli sermayenin ise her yıl genelde artan bir şekilde ve son iki yılda zirveye ulaşan bir YTB alımının olduğu Şekil 5.35’ de görülmektedir. Şekil 5.34’de 2002 yılından sonra genel anlamda toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının azalmasına karşın aynı yıllarda alınan YTB sayısında artma olduğu görülmektedir. Antalya’nın %93 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan ili olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Antalya’nın %17’lik bir oranla en fazla YTB alan il olduğu anlaşılmaktadır. Yabancı sermayenin aldığı 16 adet YTB’nin de Antalya İl’i için olduğunu ve Türkiye genelinde %27 oranla ilk sırada olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir.

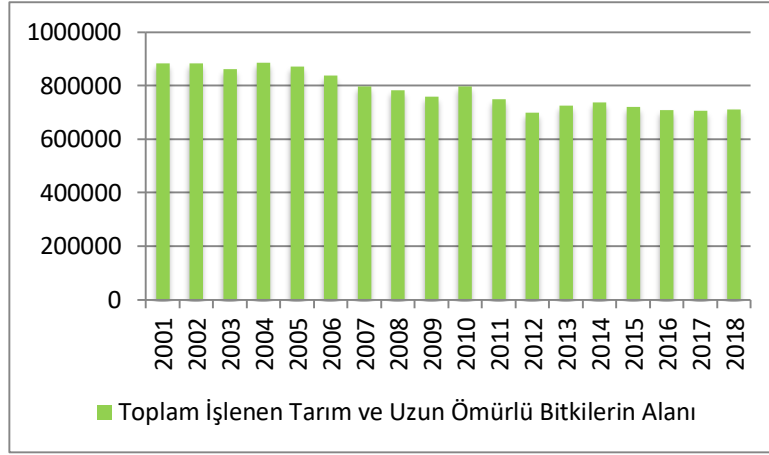

Şekil 5.36 TR62 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

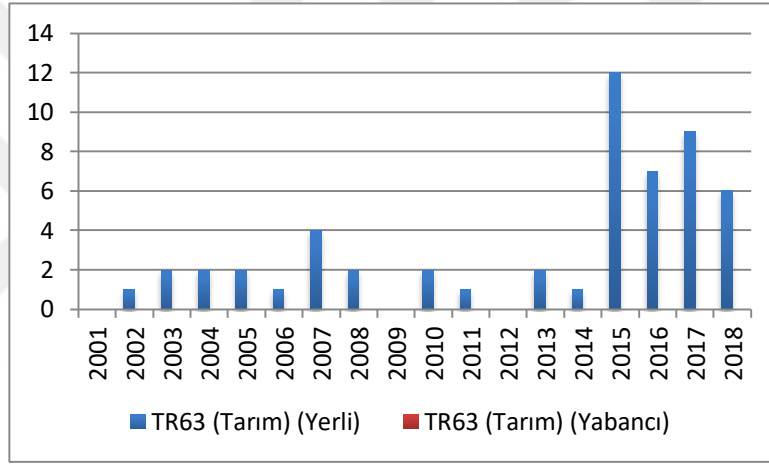

Şekil 5.37 TR62 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR62 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2001, 2004 ve 2015 yıllarında birer adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2015 yılına kadar ortalama 6 adet ve son dört yılda ortalama 22 adet YTB alımının olduğu Şekil 5.37’ de görülmektedir. Şekil 5.36’ da 2003 yılından sonra toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının azalmasına karşın aynı yıllarda alınan YTB sayısında 2006 yılı hariç artış olduğu görülmektedir. Mersin’in %75 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan ili olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Mersin’in %6’lık bir oranla YTB aldığı göze çarpmaktadır. Yabancı sermayenin aldığı 3 adet YTB’nin 2’sinin Adana İl’i için, 1’inin ise Mersin İl’i için olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir.

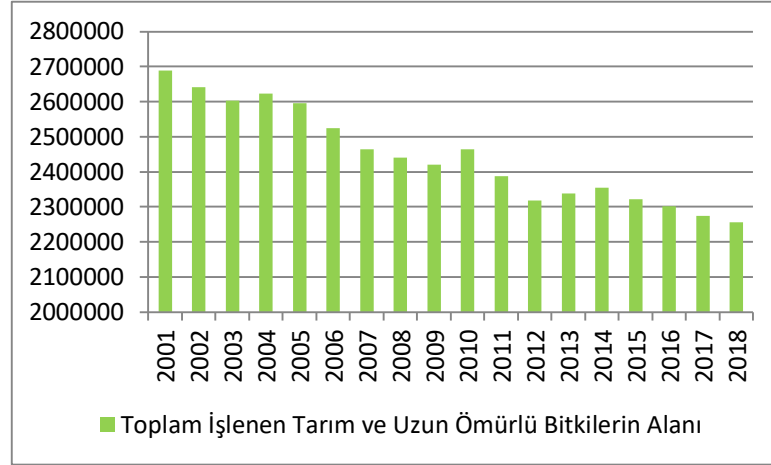

Şekil 5.38 TR63 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

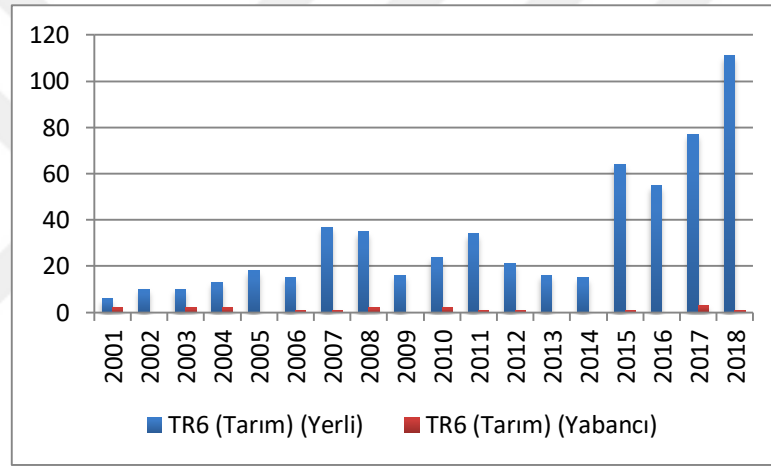

Şekil 5.39 TR63 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR63 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığı, yerli sermayenin ise 2015 yılına kadar (2001, 2009 ve 2012 hariç) 1-4 adet ve son dört yılda ortalama 9 adet ile YTB alımının olduğu Şekil 5.39' da görülmektedir. Şekil 5.38'de 2015-2018 yılları arasında toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının en düşük seviyede olmasına karşın aynı yıllarda alınan YTB sayısında en üst seviyeler olduğu görülmektedir. Kahramanmaraş'ın %76 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan ili olduğu Tablo 5.3' de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Kahramanmaraş'ın %2'lik bir oranla YTB aldığı göze çarpmaktadır.

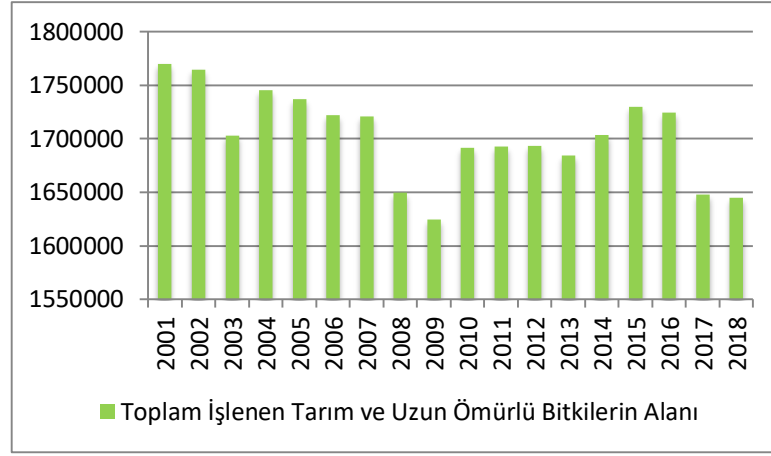

Şekil 5.40 TR6 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

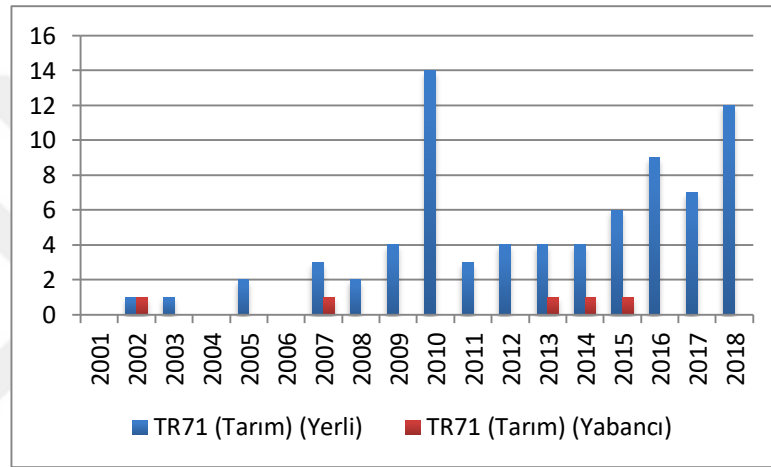

Şekil 5.41 TR6 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR6 İBBS bölgesinde yabancı sermayenin 2001, 2003, 2004, 2008, 2010 ve 2017 yıllarında 2-3 adet YTB aldığı, yerli sermaye ise 2014 yılına kadar ortalama 20 adet YTB alırken 2014 yılından sonra ortalama 75 adet YTB aldığı Şekil 5.41’ de görülmektedir. Şekil 4.7’ de görüldüğü üzere TR6 İBBS bölgesi toplam işlenen tarım alanında Türkiye’de orta sıralarda yer alırken Tablo 5.3’ de görüldüğü üzere alınan YTB’lerin %31 gibi yüksek bir kısıma sahiptir. TR61 İBBS bölgesinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 356 olduğu, TR62 İBBS bölgesinde 167 olduğu ve TR63 İBBS bölgesinde 54 olduğu; Antalya’nın %57 ve Mersin’in %22 ile yerli sermayenin en çok YTB alan iller, Antalya’nın %84, Adana’nın ise %11 ile yabancı sermayenin en çok YTB alan iller olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir.

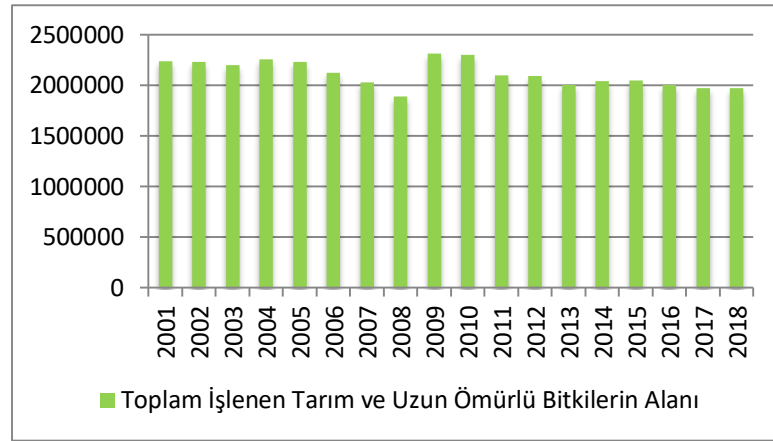

Şekil 5.42 TR71 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

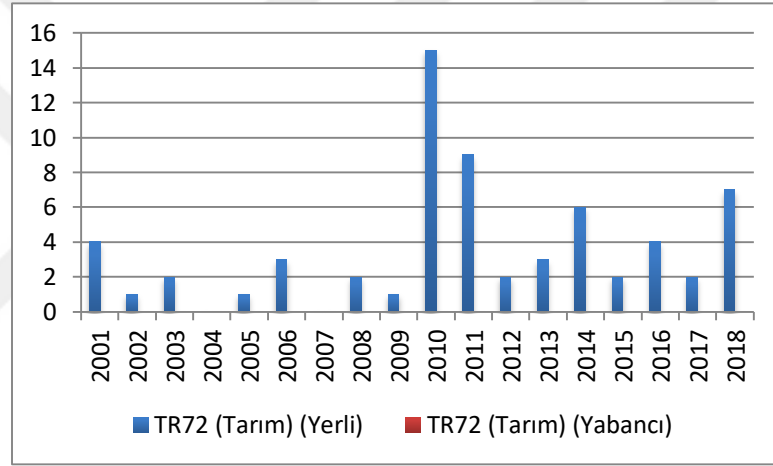

Şekil 5.43 TR71 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR71 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 2002, 2007, 2013, 2014 ve 2015 yıllarında birer adet YTB aldığı ve çoğunun 2010 yılından sonra olduğu, yerli sermayenin ise neredeyse her yıl (2001, 2004 ve 2006 hariç) ve 2011 yılından sonra artış gösteren bir ortalama ile YTB alımının olduğu Şekil 5.43’ de görülmektedir. Aksaray’ın %36 ve Niğde’nin %29 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan illeri olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Aksaray ve Niğde’nin %1 gibi bir değerle ortalama seviyede olduğu göze çarpmaktadır. Yabancı sermayenin aldığı YTB’nin %60’ının Niğde, %40’ının ise Aksaray İl’i için olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Niğde’nin %5 ve Aksaray’ın %3 ile dikkat çeken bir seviyede olduğu görülmektedir.

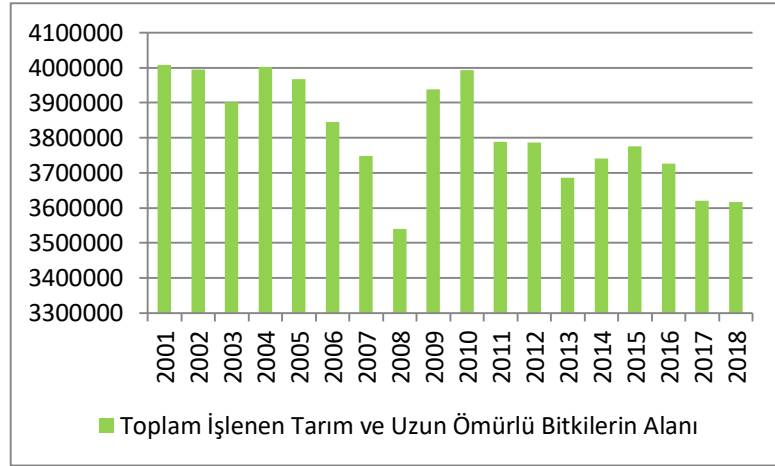

Şekil 5.44 TR72 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

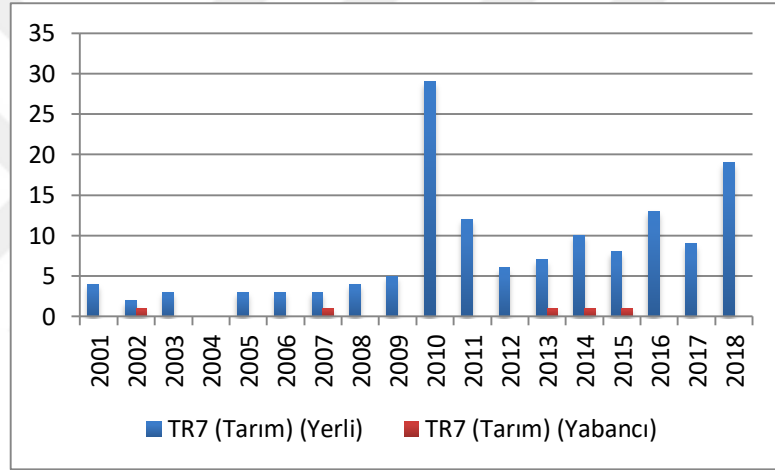

Şekil 5.45 TR72 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR72 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığını, yerli sermayenin ise neredeyse her yıl (2004 ve 2007 hariç) 1-4 adet YTB ve 2009 yılından sonra ise 2-15 adet YTB alımının olduğu Şekil 5.45’ de görülmektedir. Şekil 5.44’de 18 yıl boyunca toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının dengeli olmasına karşın YTB alımında artıp azalmaların olduğu, dengesiz bir dağılım olduğu görülmektedir. Kayseri’nin %50 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan ili olduğu, Kayseri’yi %28 ile Sivas’ın, %22 ile Yozgat’ın takip ettiği Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Kayseri’nin %2 gibi bir değerle ortalamanın üstünde olduğu görülmektedir.

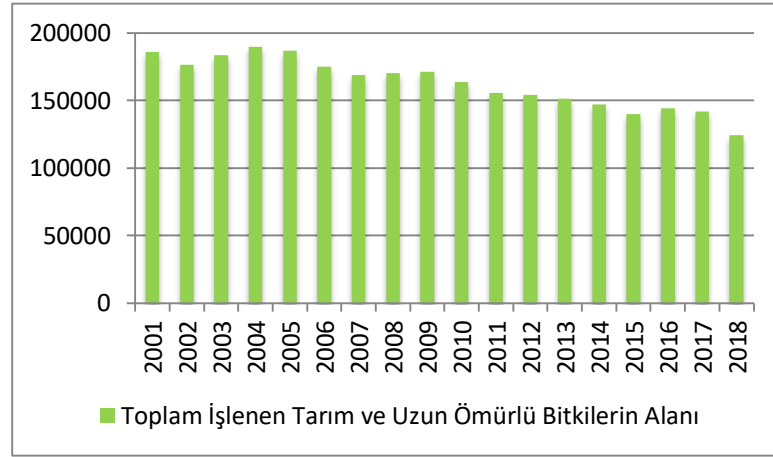

Şekil 5.46 TR7 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

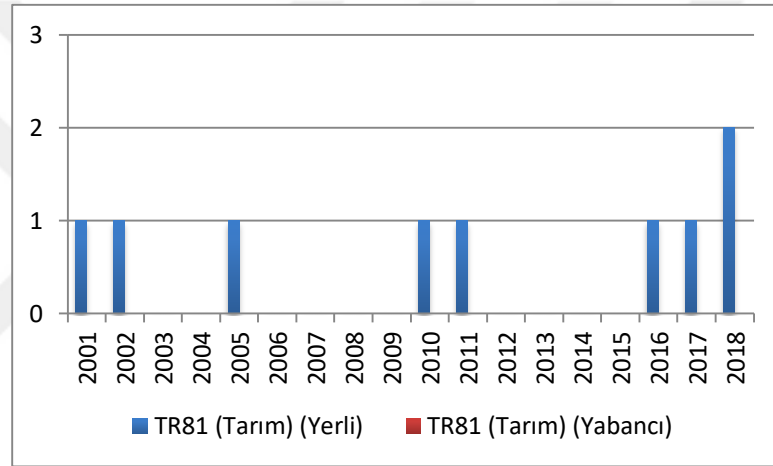

Şekil 5.47 TR7 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR7 İBBS bölgesinde yabancı sermayenin 2002, 2007, 2013, 2014 ve 2015 yıllarında birer adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2004 hariç her yıl ve 2010 yılına kadar ortalama 3 adet iken 2010 yılından sonra ortalama 13 adet YTB aldığı Şekil 5.47’ de görülmektedir. Şekil 4.7’ de görüldüğü üzere TR7 İBBS bölgesi toplam işlenen tarım alanında Türkiye’de ilk sırada yer alırken Tablo 5.3’ de görüldüğü üzere alınan YTB’lerin %8 gibi düşük bir kısmına sahiptir. TR71 İBBS bölgesinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 76 olduğu ve TR72 İBBS bölgesinde 64 olduğu; Kayseri’nin %23 ve Aksaray’ın %19 ile yerli sermayenin en çok YTB alan iller, Niğde’nin %60, Aksaray’ın ise %40 ile yabancı sermayenin en çok YTB alan iller olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir.

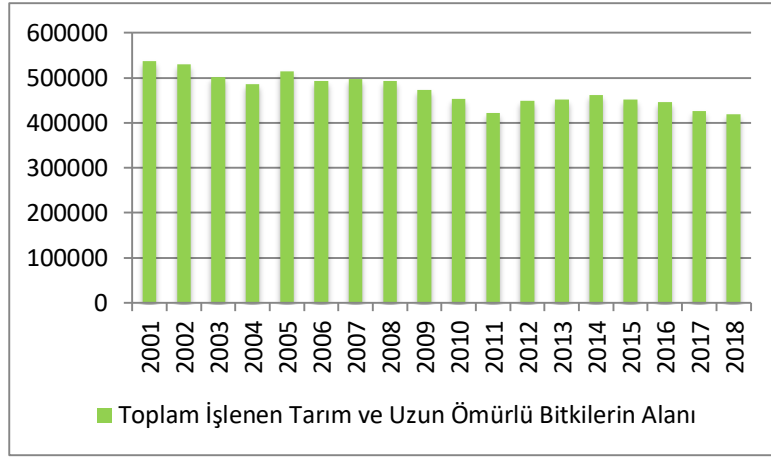

Şekil 5.48 TR81 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

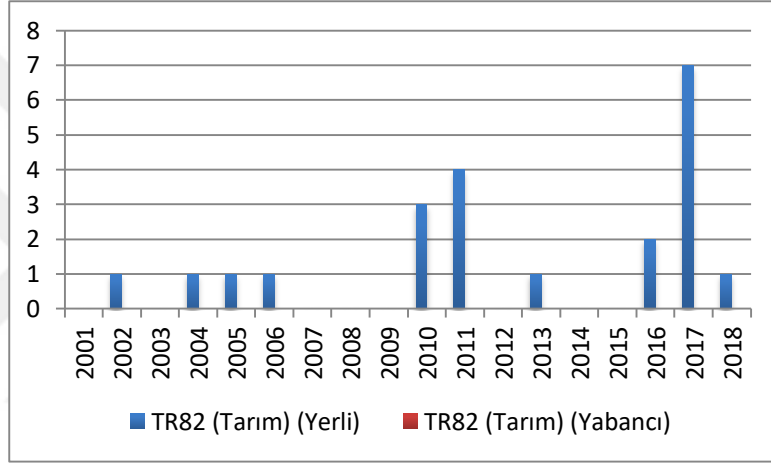

Şekil 5.49 TR81 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR81 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığını, yerli sermayenin ise bazı yıllarda üst üste ve 1-2 adet YTB alımının olduğu Şekil 5.49’ da görülmektedir. Aynı şekilde son 3 yıldır kesintisiz YTB alındığı ve en fazla 2 adet olmak üzere 2018 yılında alındığı da görülmektedir. Şekil 4.58’de 2005 yılından sonra toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının giderek azalmasına karşın YTB alımında ortalamanın değişmediği görülmektedir. Zonguldak ve Bartın’ın %44 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan illeri olduğu, onları %12 ile Karabük’ün takip ettiği Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde bu üç ilin değerlerinin de ortalamanın altında kaldığı göze çarpmaktadır.

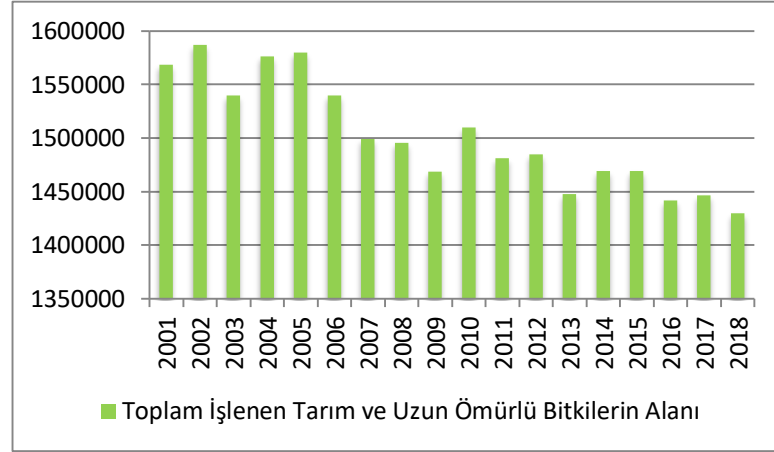

Şekil 5.50 TR82 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

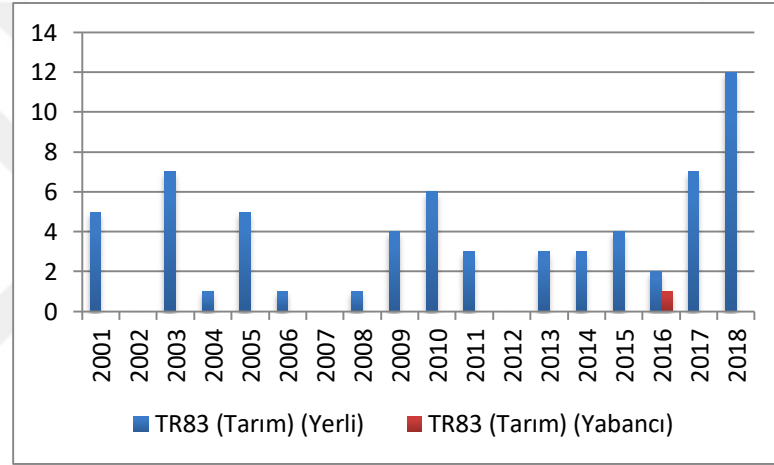

Şekil 5.51 TR82 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR82 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığını, yerli sermayenin ise 2010 yılı öncesi ortalama 1 adet, 2010 sonrası ortalama 2 adet YTB alımının olduğu Şekil 5.51’ de görülmektedir. Aynı şekilde son 3 yıldır kesintisiz YTB alındığı ve en fazla 7 adet olmak üzere 2017 yılında alındığı da görülmektedir. Şekil 5.50’de 2005 yılından sonra toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının giderek azalmasına karşın YTB alımında 2010 yılından sonra artış olduğu görülmektedir. Kastamonu %45 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan ili olduğu, onu %36 ile Çankırı’nın ve %18 ile Sinop’un takip ettiği Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde bu üç ilin değerlerinin de ortalamanın altında kaldığı göze çarpmaktadır.

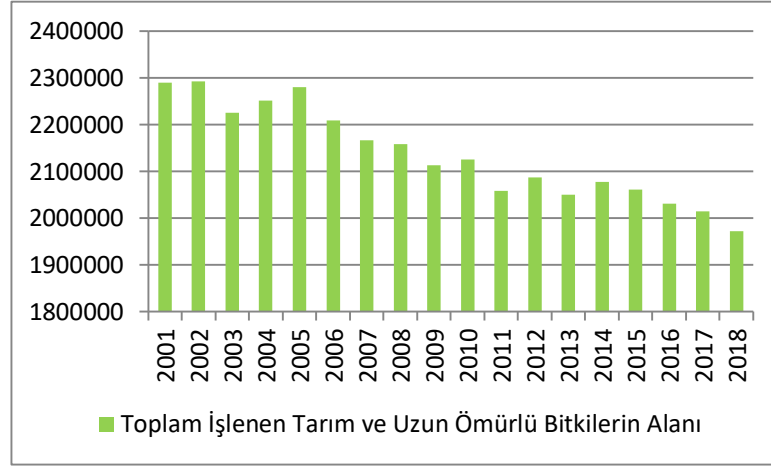

Şekil 5.52 TR83 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

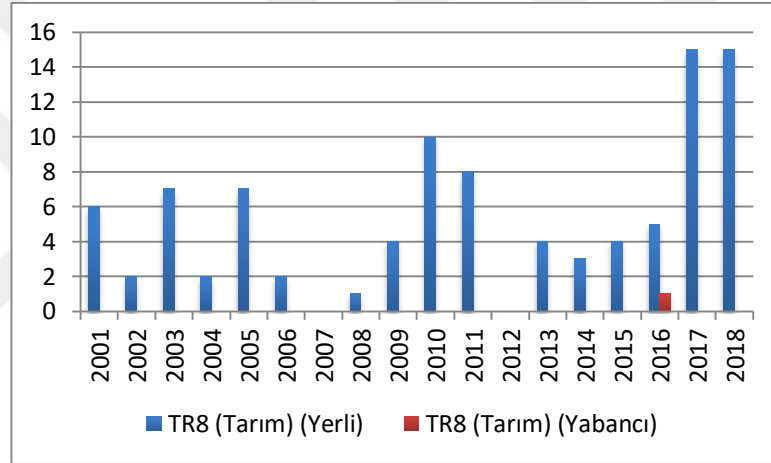

Şekil 5.53 TR83 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR83 İBBS bölgesinde yabancı sermayenin sadece 2016 yılında 1 adet YTB aldığını, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar ortalama 2 adet, 2010 yılından sonra ise ortalama 3 adet YTB alımının olduğu Şekil 5.53’ de görülmektedir. Şekil 5.52’de 2005 yılından sonra toplam işlenen tarım alanı azalmaya başlamasına karşın YTB alımında 2010 yılından sonra artış olduğu görülmektedir. Samsun %41 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan ili olduğu, onu %25 ile Tokat’ın takip ettiği ve Türkiye genelinde Samsun İl’inin ortalama seviyede olduğu, diğer 3 ilin değerlerinin ise ortalamanın altında kaldığı Tablo 5.3’ de görülmektedir. Yabancı sermayenin aldığı tek belgenin Samsun İl’i için olduğu ve Türkiye genelinde Samsun İl’inin ortalamanın biraz üstünde bir seviyede olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir.

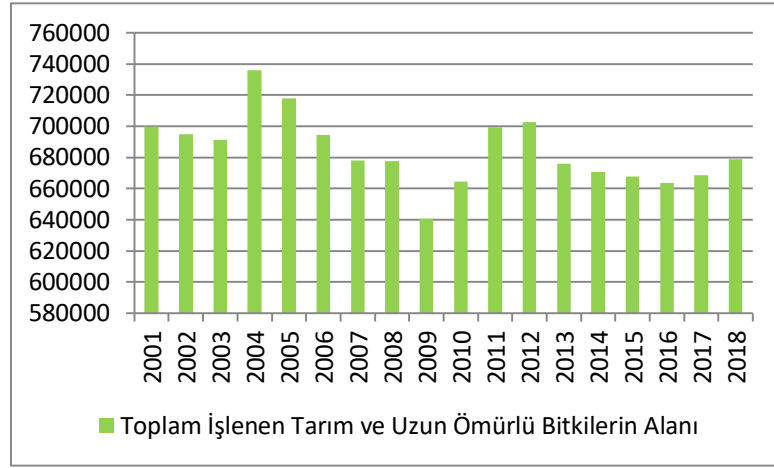

Şekil 5.54 TR8 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

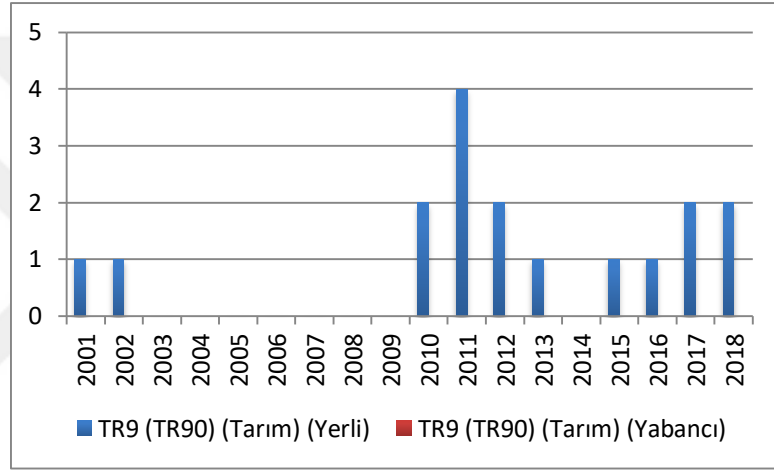

Şekil 5.55 TR8 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR8 İBBS bölgesinde yabancı sermayenin sadece 2016 yılında 1 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2007 ve 2012 hariç her yıl ve 2010 yılına kadar ortalama 3 adet iken 2010 yılından sonra ortalama 7 adet YTB aldığı Şekil 5.55’ de görülmektedir. Şekil 4.7’ de görüldüğü üzere TR8 İBBS bölgesi toplam işlenen tarım alanında Türkiye’de orta sıralarda yer alırken Tablo 5.3’ de görüldüğü üzere alınan YTB’lerin %3 gibi düşük bir kısmına sahiptir. TR81 İBBS bölgesinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 9 olduğu, TR82 İBBS bölgesinde 22 olduğu ve TR83 İBBS bölgesinde 64 olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Samsun’un %27 ve Tokat’ın %17 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan illeri olduğu; yabancı sermayenin aldığı tek belgenin ise Samsun İl’i için olduğu görülmektedir.

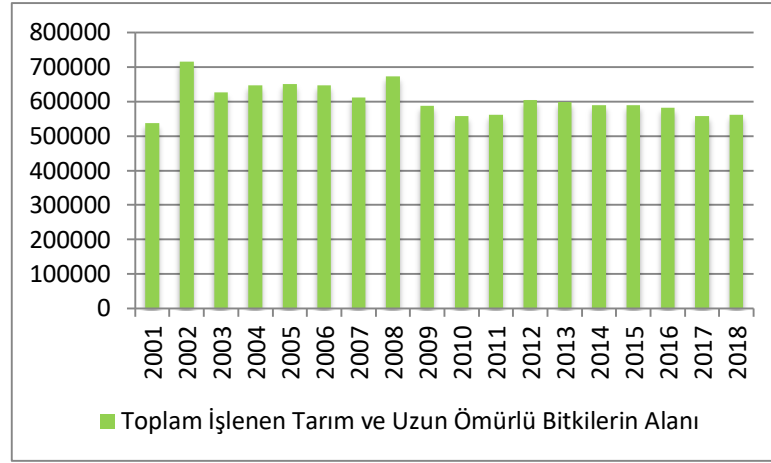

Şekil 5.56 TR9 (TR90) İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

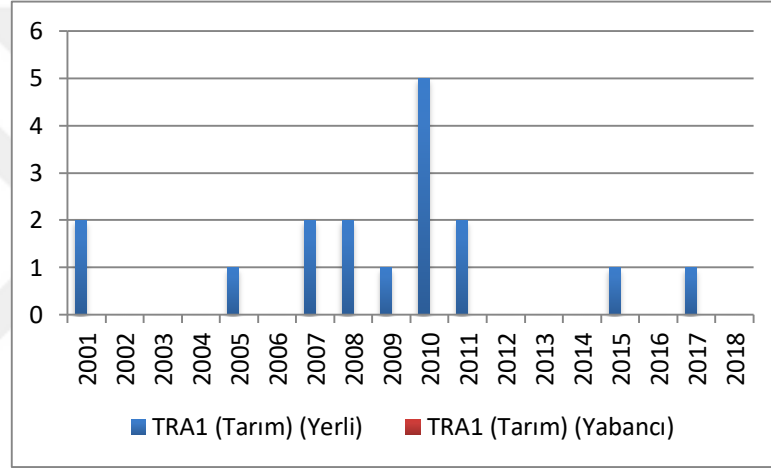

Şekil 5.57 TR9 (TR90) İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR9 (TR90) İBBS bölgesinde 18 yıl boyunca yabancı sermayenin hiç YTB almadığı, yerli sermayenin ise 17 adet belgeden 15'ini 2010 yılından itibaren aldığı Şekil 5.57' de görülmektedir. TR9 (TR90) İBBS bölgesi alt düzeyde 6 ilden oluşmaktadır ve bu özelliği ile en kalabalık bölgedir. TR9 (TR90) İBBS bölgesi güneyde dağlar ve kuzeyde denizle çevrili olmasından dolayı tarım alanlarının az olması, Şekil 4.7' de toplam işlenen tarım alanının Türkiye genelinde TR1 (TR10) İBBS bölgesinden sonra ikinci en az olmasıyla da desteklenmektedir. Tablo 5.3' de görüldüğü üzere alınan YTB'lerin bölge bazında toplamı bile Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Aynı tablodan TR9 (TR90) İBBS bölgesinde yerli sermayenin aldığı toplam YTB adedinin 18 olduğu; Gümüşhane'nin %33, Rize ve Artvin'in %22 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan illeri olduğu da görülmektedir.

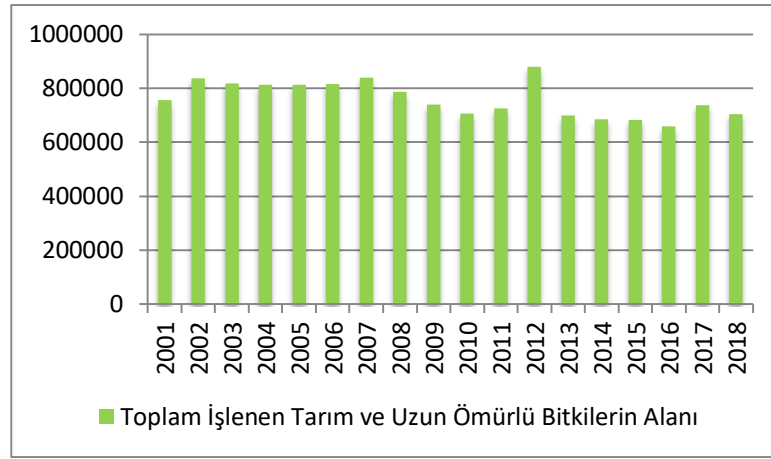

Şekil 5.58 TRA1 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

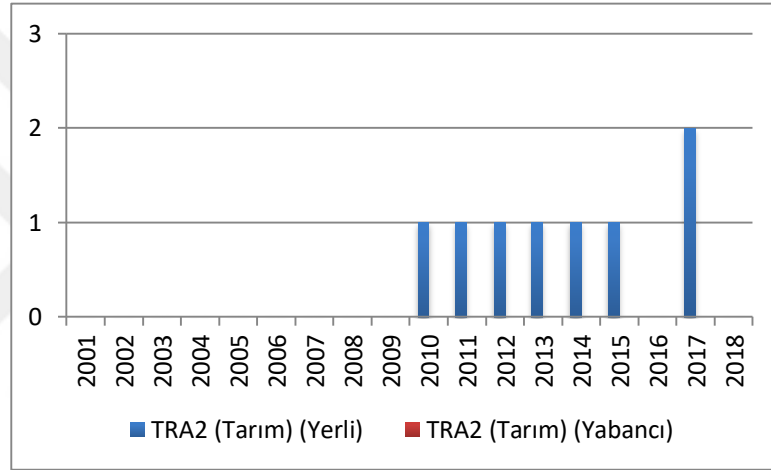

Şekil 5.59 TRA1 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRA1 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığını, yerli sermayenin ise düzensiz bir şekilde 1-5 adet YTB alımının olduğu Şekil 5.59’ da görülmektedir. Aynı şekilde 2010 yılından sonra belge alımının azaldığı ve çoğu yıl hiç belge alınmadığı da görülmektedir. Şekil 5.58’de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının genelde dengeli olduğu görülmeye karşın YTB alımında düzensiz bir dağılımın olduğu görülmektedir. Erzurum %64 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan ili olduğu, onu %18 ile Erzincan’ın ve Bayburt’un takip ettiği Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde bu üç ilin değerlerinin de ortalamanın altında kaldığı göze çarpmaktadır.

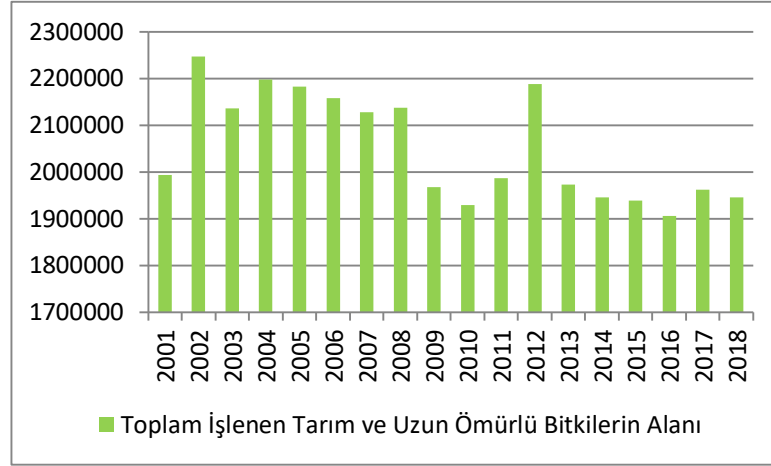

Şekil 5.60 TRA2 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

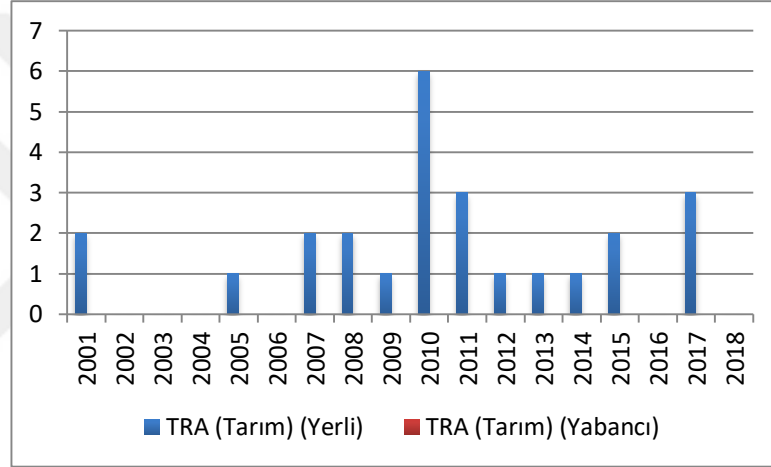

Şekil 5.61 TRA2 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRA2 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığını, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar hiç belge almadığı, 2010 yılından sonra ise neredeyse her yıl (2016 ve 2018 hariç) 1-2 adet YTB alımının olduğu Şekil 5.61’ de görülmektedir. Aynı şekilde son 3 yılda sadece 2017 yılında YTB alımının olduğu da görülmektedir. Şekil 5.60’ da toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının 2007 yılından sonra düşüş yaşandığı fakat YTB alımında 2010 yılı itibari ile artış olduğu görülmektedir. Ağrı’nın %38 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan ili olduğu, onu %25 ile Iğdır’ın ve Ardahan’ın takip ettiği Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde dört ilin değerlerinin de ortalamasının altında kaldığı göze çarpmaktadır.

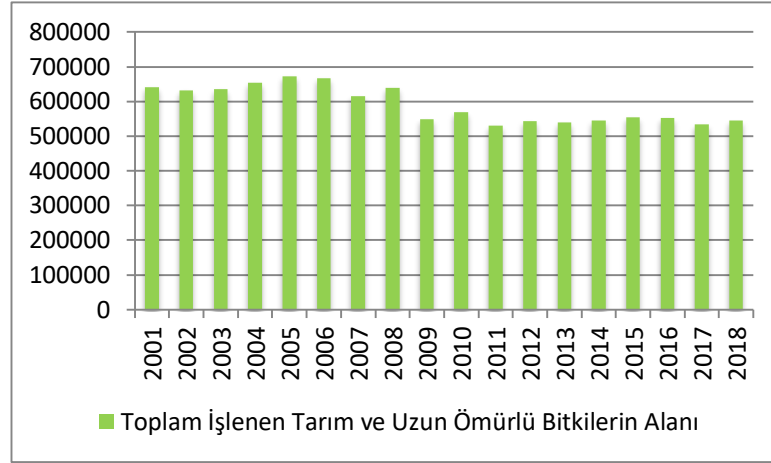

Şekil 5.62 TRA İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

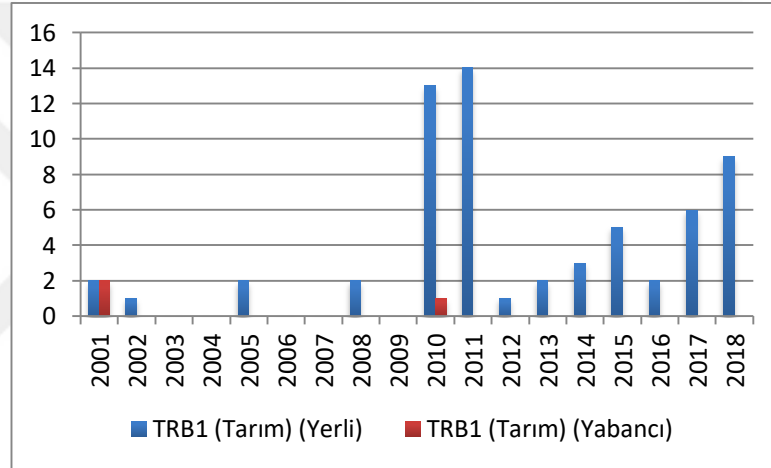

Şekil 5.63 TRA İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRA İBBS bölgesinde yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığı, yerli sermayenin ise neredeyse her yıl ve 2010 yılına kadar ortalama 1 adet iken 2010 yılından sonra ortalama 2 adet YTB aldığı Şekil 5.63’ de görülmektedir. Şekil 4.7’ de görüldüğü üzere TRA İBBS bölgesi toplam işlenen tarım alanında Türkiye ortalamasının altında yer alırken, Tablo 5.3’ de görüldüğü üzere alınan YTB’lerin 7 il için toplamı anca Türkiye ortalamasına eşit olması Şekil 4.7’ i desteklemektedir. TRA1 İBBS bölgesinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 17 olduğu ve TRA2 İBBS bölgesinde 88 olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Erzurum’un %44, Erzincan, Bayburt ve Ağrı’nın %12 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan iller olduğunu, Kars’ın ise %4 ile en az YTB alan il olduğu görülmektedir.

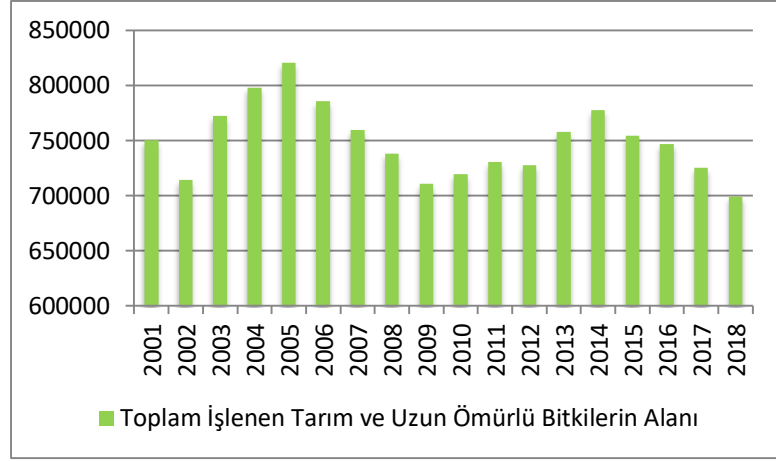

Şekil 5.64 TRB1 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

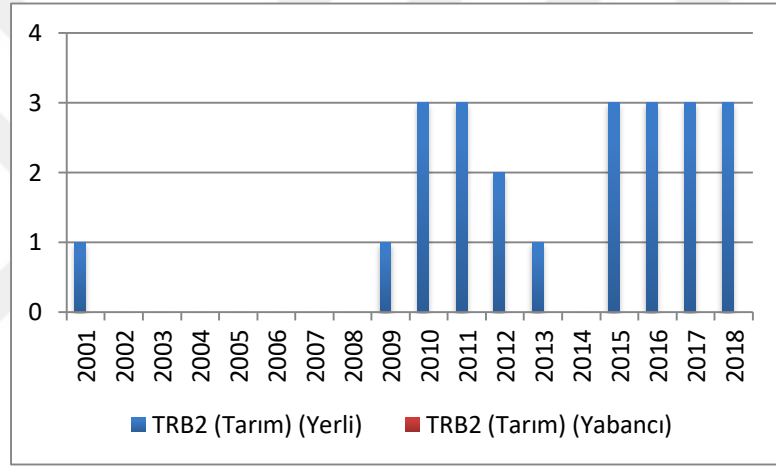

Şekil 5.65 TRB1 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRB1 İBBS bölgesinde yabancı sermayenin 2001 ve 2010 yılında 1-2 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise neredeyse her yıl ve 2010 yılından itibaren artış gösteren bir ortalama ile YTB alımının olduğu Şekil 5.65’ de görülmektedir. Şekil 5.64’de toplam işlenen tarım alanında 2008 yılından sonra düşüş yaşandığı fakat YTB alımında 2010 yılı itibarı ile artış olduğu görülmektedir. Malatya’nın %39 ve Elazığ’ın %29 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan illeri olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Malatya’nın ortalama bir değer olduğu, diğer 3 ilin ortalamanın altında kaldığı göze çarpmaktadır. Yabancı sermayenin aldığı YTB’nin tümü Elazığ İl’i için olduğu Türkiye genelinde Elazığ’ın %5 gibi yüksek bir seviyede olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir.

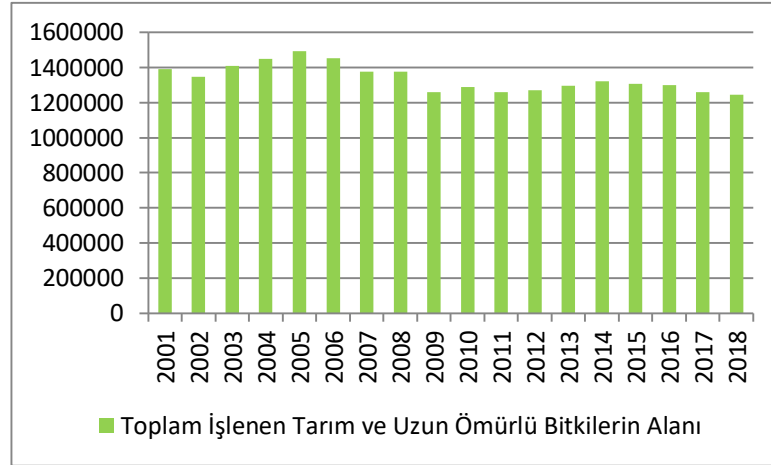

Şekil 5.66 TRB2 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

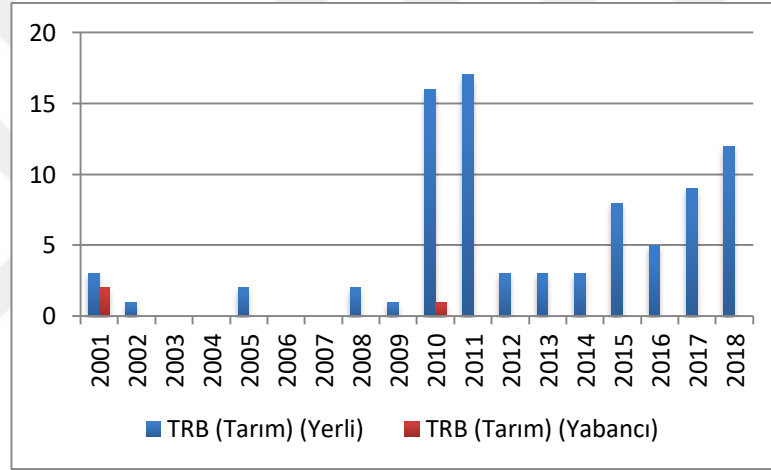

Şekil 5.67 TRB2 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRB2 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığını, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar sadece 2001 ve 2009 yıllarında ve birer adet YTB aldığı, 2010 yılından sonra ise 2014 yılı hariç her yıl 1-3 adet YTB alımının olduğu Şekil 5.67’ de görülmektedir. Şekil 5.66’de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının 2009-2014 yılları arasında artıp, 2014-2018 yılları arasında azalmasına karşı YTB alımının 2010-2018 yılları arasında en yüksek seviyelere ulaştığı görülmektedir. Van’ın %57 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan ili olduğu, onu %26 ile Bitlis’in takip ettiği Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde dört ilin değerlerinin de ortalamanın altında kaldığı dikkat çekmektedir.

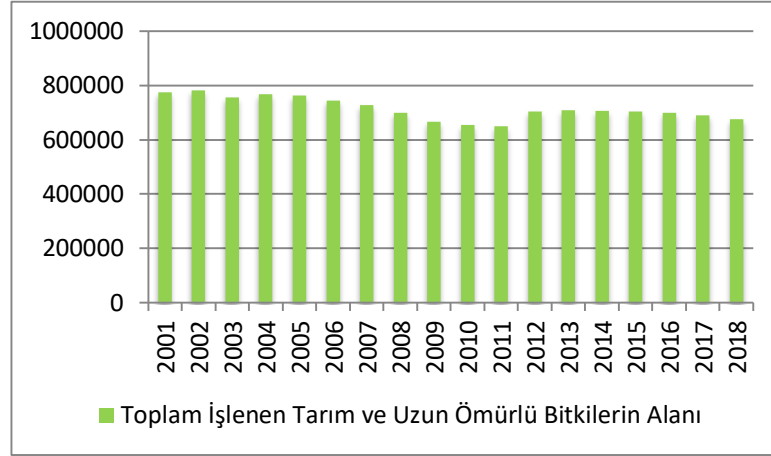

Şekil 5.68 TRB İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

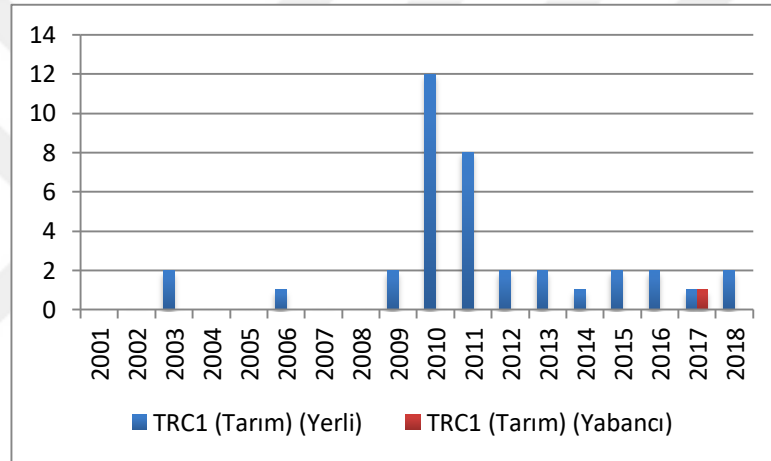

Şekil 5.69 TRB İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRB İBBS bölgesinde yabancı sermayenin 2001 ve 2010 yıllarında 1-2 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar 1-3 adet fakat 2010 yılı itibarı ile artış göstererek yılda ortalama 8 adet YTB aldığı Şekil 5.69’ da görülmektedir. Şekil 5.68’ de görüldüğü üzere TRB İBBS bölgesi 2009-2018 yılları arasında aynı seviyede olan toplam işlenen tarım alanına karşın yerli sermayenin aldığı YTB adedinde artış gözlenmektedir. TRB1 İBBS bölgesinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 62 olduğu ve TRB2 İBBS bölgesinde 23 olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Malatya’nın %28, Elazığ’ın %21 ve Bingöl’ün %20 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan illeri olduğu, yabancı sermayenin aldığı tüm belgelerin ise Elazığ İl’i için olduğu görülmektedir.

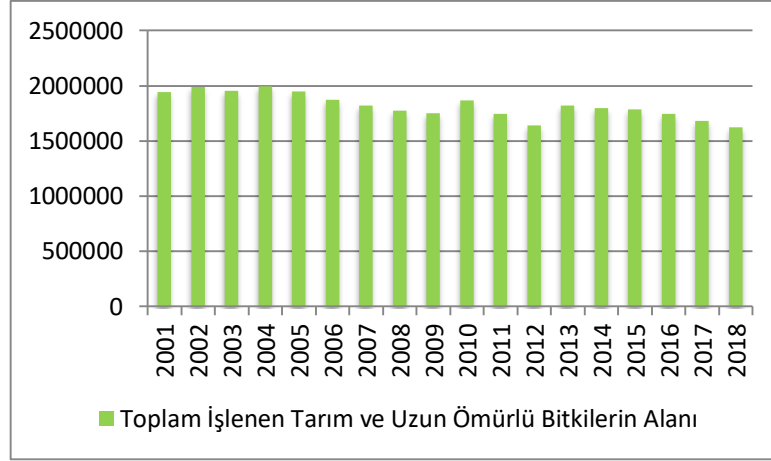

Şekil 5.70 TRC1 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

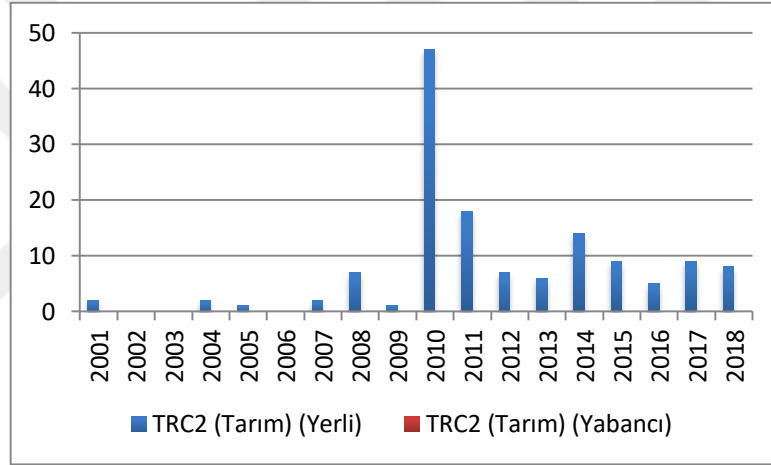

Şekil 5.71 TRC1 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRC1 İBBS bölgesinde yabancı sermayenin sadece 2017 yılında 1 adet YTB aldığını, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar çok düşük seviyede olan fakat 2010 yılından sonra ise yılda ortalama 3 adet YTB alımının olduğu Şekil 5.71’ de görülmektedir. Şekil 5.70’de toplam işlenen tarım alanının en düşük olduğu 2010 ve 2011 yıllarında YTB alımının da en üst seviyede olduğu görülmektedir. Gaziantep’in %62 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan ili olduğu, onu %27 ile Adıyaman’ın takip ettiği Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Gaziantep’in ortalama seviyede olduğu, diğer 2 ilin ise ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Yabancı sermayenin aldığı tek belgenin Gaziantep için olduğu ve Türkiye genelinde ortalamanın biraz üstünde olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir.

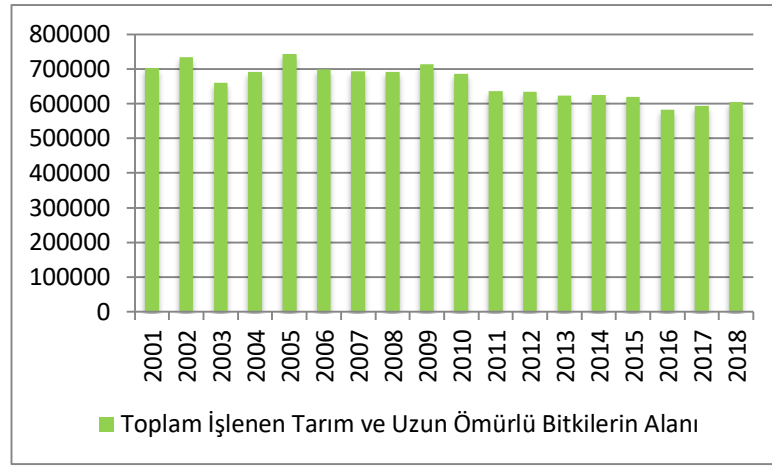

Şekil 5.72 TRC2 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

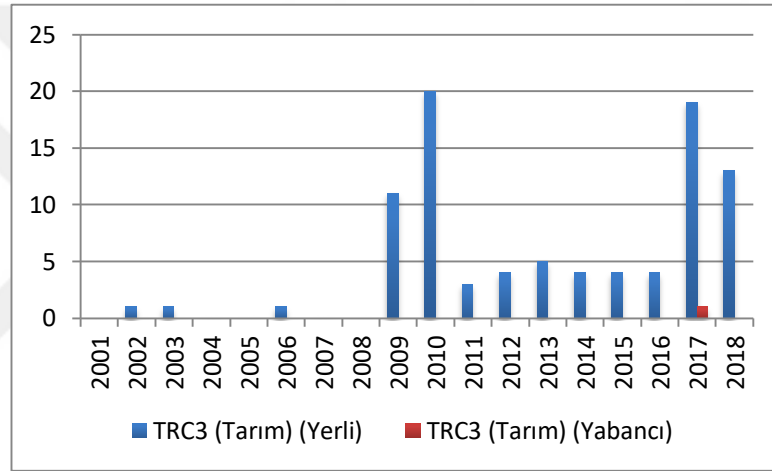

Şekil 5.73 TRC2 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRC2 İBBS bölgesinde yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar çoğu yılda az sayıda (2-7 adet) belge aldığı, 2010 yılından sonra ise ortalama her yıl 13 adet YTB alımının olduğu Şekil 5.73’ de görülmektedir. Şekil 5.72’de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının genelde dengeli bir seviyede olduğunu fakat YTB alımında 2010 yılı öncesinde ve sonrasında dengesiz bir dağılım olduğu görülmektedir. Şanlıurfa’nın %69 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan ili olduğu, onu %31 ile Diyarbakır’ın takip ettiği Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Şanlıurfa’nın %5 ile üçüncü sırada olması dikkat çekmektedir.

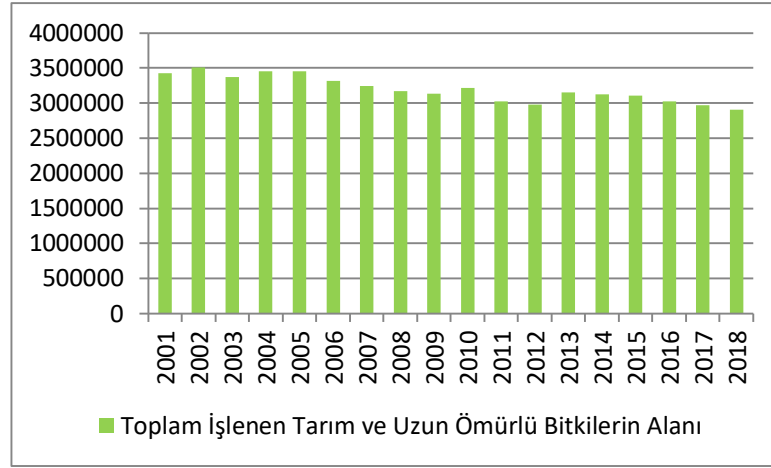

Şekil 5.74 TRC3 İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

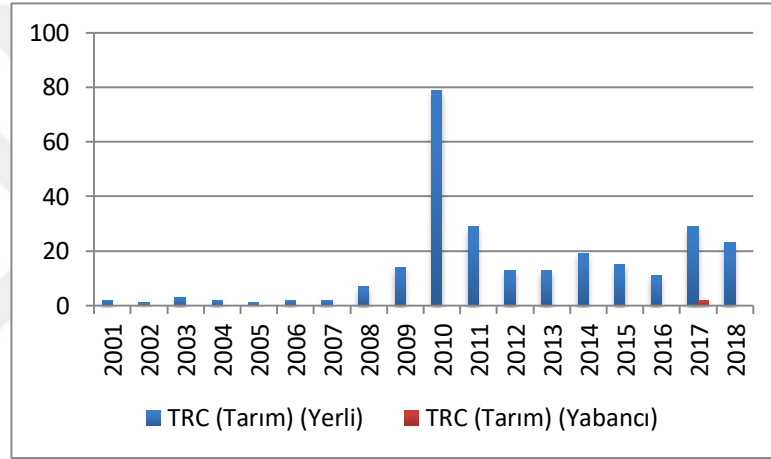

Şekil 5.75 TRC3 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRC3 İBBS bölgesinde yabancı sermayenin sadece 2017 yılında 1 adet YTB aldığını, yerli sermayenin ise 2009'a kadar bazı yıllarda 1 adet olan fakat 2009 yılından sonra ise yılda ortalama 9 adet YTB alınımının olduğu Şekil 5.75' de görülmektedir. Şekil 5.74'de toplam işlenen tarım alanının 2009 yılından itibaren azalmasına rağmen YTB alınımında artış olduğu görülmektedir. Mardin'in %79 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan il olduğu, onu %9 ile Siirt'in takip ettiği ve Türkiye genelinde Mardin'in %4 ile dikkat çeken bir seviyede olduğu, diğer 3 ilin ise ortalamanın altında kaldığı Tablo 5.3' de görülmektedir. Yabancı sermayenin aldığı tek belgenin Mardin için olduğu ve Türkiye genelinde Mardin İl'inin ortalamanın biraz üstünde bir seviyede olduğu Tablo 5.3' de görülmektedir.

Şekil 5.76 TRC İBBS bölgesinde toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı (Hektar, 2001-2018) (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

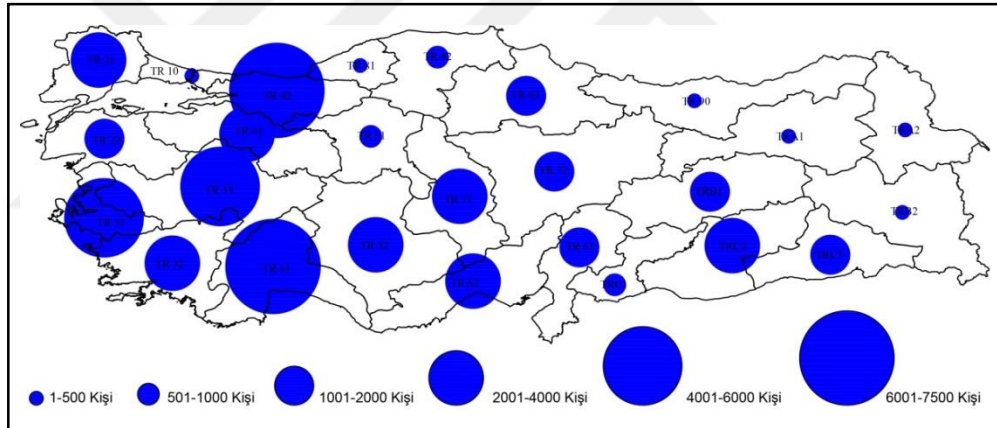

Şekil 5.77 TRC İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRC İBBS bölgesinde yabancı sermayenin sadece 2017 yılında 2 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2008 yılına kadar ortalama 2 adet ve 2008-2018 yılları arasında ise yılda ortalama 23 adet YTB aldığı Şekil 5.77’ de görülmektedir. Şekil 4.7’ de TRC İBBS bölgesi toplam işlenen tarım alanında Türkiye’de üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Tablo 5.3’ de görüldüğü üzere yerli sermayenin aldığı YTB’lerin %14’ü gibi yüksek bir kısıma sahiptir. TRC1 İBBS bölgesinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 37 olduğu, TRC2 İBBS bölgesinde 138 olduğu ve TRC3 İBBS bölgesinde 90 olduğu Tablo 5.3’ de görülmektedir. Aynı tabloda Şanlıurfa’nın %36, Mardin’in 27 ve Diyarbakır’ın %16 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan illeri olduğu, yabancı sermayenin aldığı belgeleri ise Gaziantep’in ve Mardin’in paylaştığı görülmektedir.

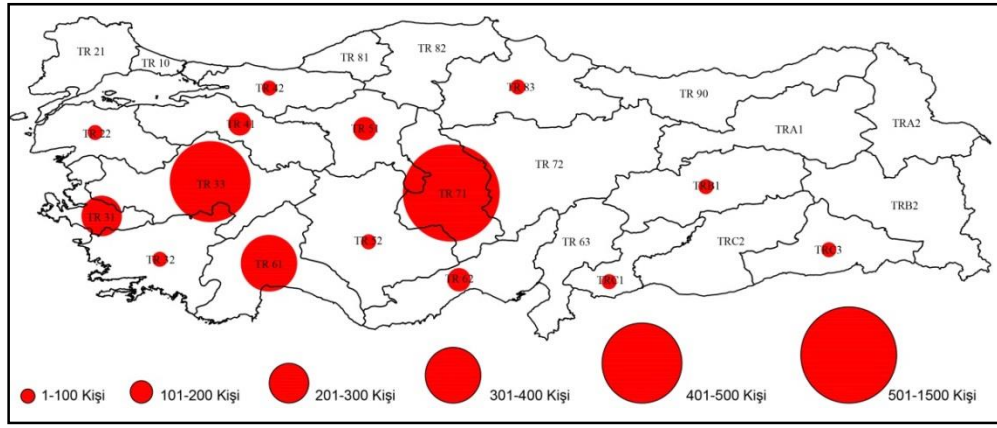
5.1.2 Yatırım Teşvik Belgelerindeki İstihdam Açısından

Bu bölümde tarım sektöründe yerli ve yabancı sermayenin aldığı yatırım teşvik belgelerinin yarattığı istihdam için Düzey 1 ve Düzey 2 İBBS düzeyinde grafikler hazırlanmış ve 2001-2018 yılları arasındaki değişimleri incelenmiştir. Ayrıca aynı verilerin, Türkiye'nin Düzey 2 İBBS haritası üzerinde de mekânsal dağılımları incelenmiştir. Alınan YTB'lerin yarattığı istihdam sayısının mekânsal dağılımı değerlendirilirken, 5.2.1 numaralı bölümde, 2001-2018 yılları için hazırlanan Düzey 1 ve Düzey 2 İBBS bölgelerine göre toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanları grafiklerinden yararlanılmıştır. En çok ve en az istihdam yaratılan iller ve bölgeler belirlenmiştir. Düzey 2 İBBS bölgelerinde yerli-yabancı sermayenin kendi içinde oransal olarak dağılımları tespit edilmiştir.

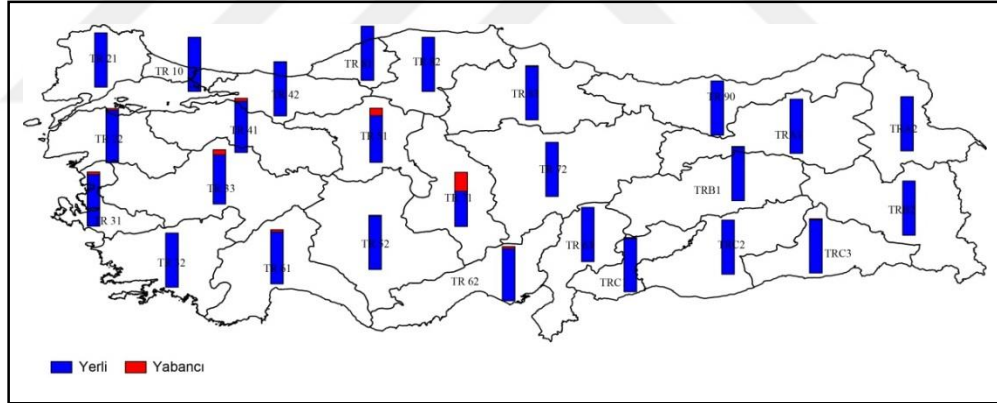
Şekil 5.78 Tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile Düzey 2 İBBS bölgelerine göre dağılımı (yerli sermaye, 2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Tarım sektöründe düzenlenen YTB'ye Düzey 2 İBBS bölgeleri ve istihdam bazında bakıldığı zaman Şekil 5.78' de de görüldüğü üzere yerli sermayenin TR21, TR31, TR32, TR33, TR41, TR42, TR52 ve TR61, TR62, TR71 ve TRC2 bölgelerinde ağırlığın olduğu gözlemlenmektedir. Şekil 4.7' den toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı Türkiye genelinde TR3 ve TR6'nın ortalamanın üstünde fakat TR4'ün ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. TR5 ve TR7'de de bu alanın fazla olmasına karşın ulaşım imkânları diğer 3 bölgeyi ön plana çıkartmıştır. TR5 ve TR7 istihdam oranının da ise ortalama seviyede kalmışlardır.

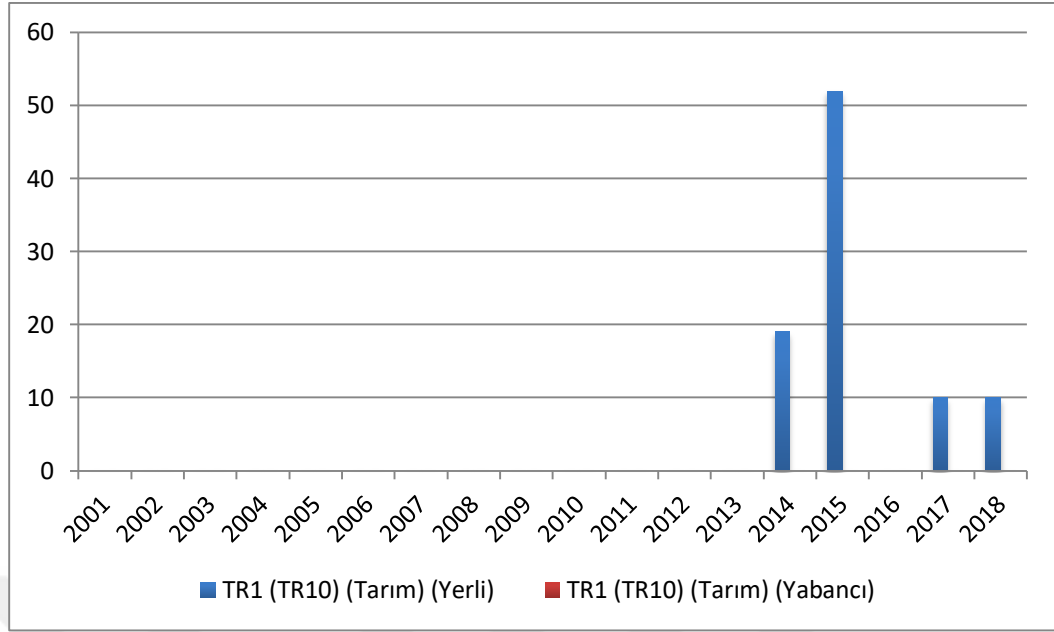
Şekil 5.79 Tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile Düzey 2 İBBS bölgelerine göre dağılımı (yabancı sermaye, 2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Aynı sektörde yabancı sermaye bazında düzenlenen YTB'nin dağılımına bakıldığında zaman TR31, TR33, TR61 ve TR71 bölgelerinde yığılmanın olduğu Şekil 5.79' da görülmektedir. Tablo 5.3' de yabancı sermayenin aldığı YTB adediyle Şekil 5.79' da YTB'lerin oluşturduğu istihdam kıyaslandığında zaman birbirlerini destekledikleri görülmektedir. En fazla belge alımının olduğu bölgelerde en fazla istihdamın yaratıldığı sonucuna varılabilir.

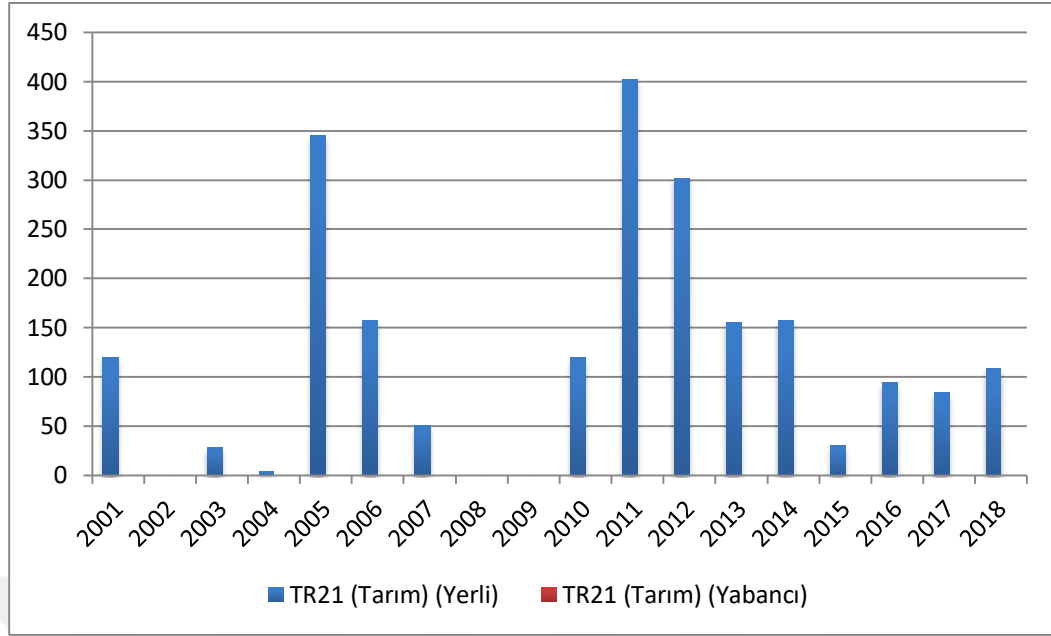
Şekil 5.80 Tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile Düzey 2 İBBS bölgelerinde dağılımı (yerli-yabancı sermaye, 2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Tarım sektöründe Düzey 2 İBBS bölgelerinde her bölge için kendi içinde düzenlenen YTB'lerin yarattığı istihdamda yerli ve yabancı dengesine bakıldığında tüm bölgelerde yerli sermayenin baskın olduğu Şekil 5.80' de görülmektedir. Yabancı sermayenin yüzde olarak diğer bölgelere nazaran TR22, TR31, TR33, TR41, TR51, TR61, TR62, TR71 ve TRB1 bölgelerinde ağırlığının olduğu görülmektedir. Özellikle TR71 bölgesinde yabancı istihdam oranının kendi içinde en yüksek bölge olduğu, bu bölgeyi TR51 bölgesinin takip ettiği söylenebilir.

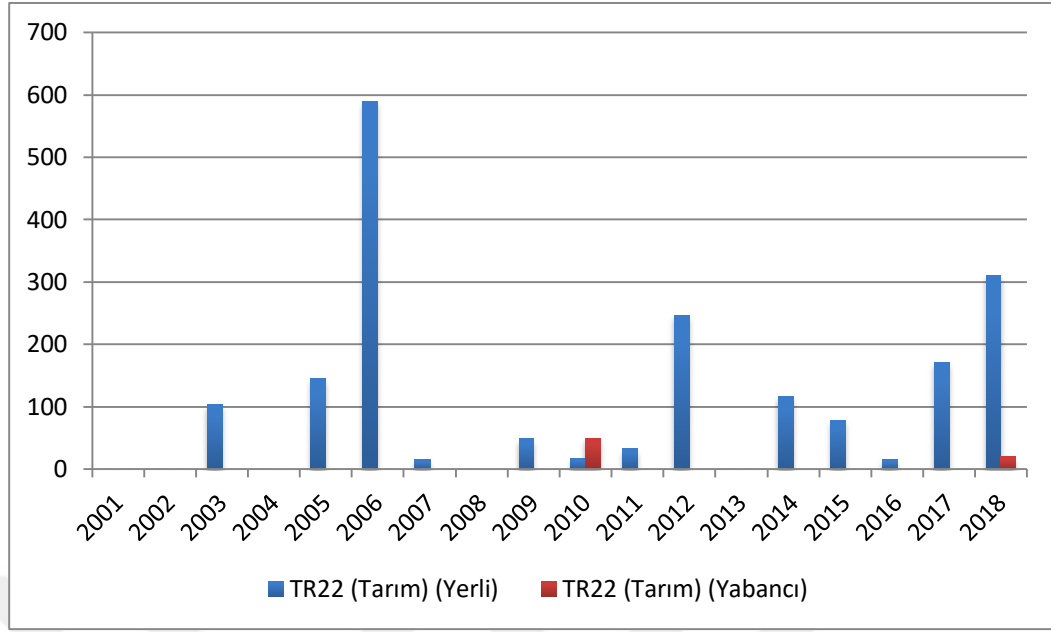
Şekil 5.81 TR1 (TR10) İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibarı ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR1 (TR10) İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen YTB'lerin yarattığı istihdama bakıldığında zaman 2001 yılından 2018 yılının sonuna kadar yabancı sermayenin hiç YTB almadığı için istihdam yaratmadığını, yerli sermayenin ise 2014, 2015, 2017 ve 2018 yıllarında 10-52 kişi istihdam yarattığı Şekil 5.81' de görülmektedir. TR1 (TR10) İBBS bölgesi alt düzeyde sadece İstanbul İl'inden oluşmaktadır. İstanbul'da daha çok sanayi ve hizmet sektörlerine yatırım yapıldığı göz önüne alınması ve Şekil 4.7' de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının Türkiye genelinde en düşük seviyede olması Şekil 5.81' i desteklemektedir. TR1 (TR10) İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin aldığı YTB'lerin yarattığı istihdamın 91 kişi olduğu Tablo 5.4' de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde İstanbul'un payının ortalamasının çok altında olduğu görülmektedir.

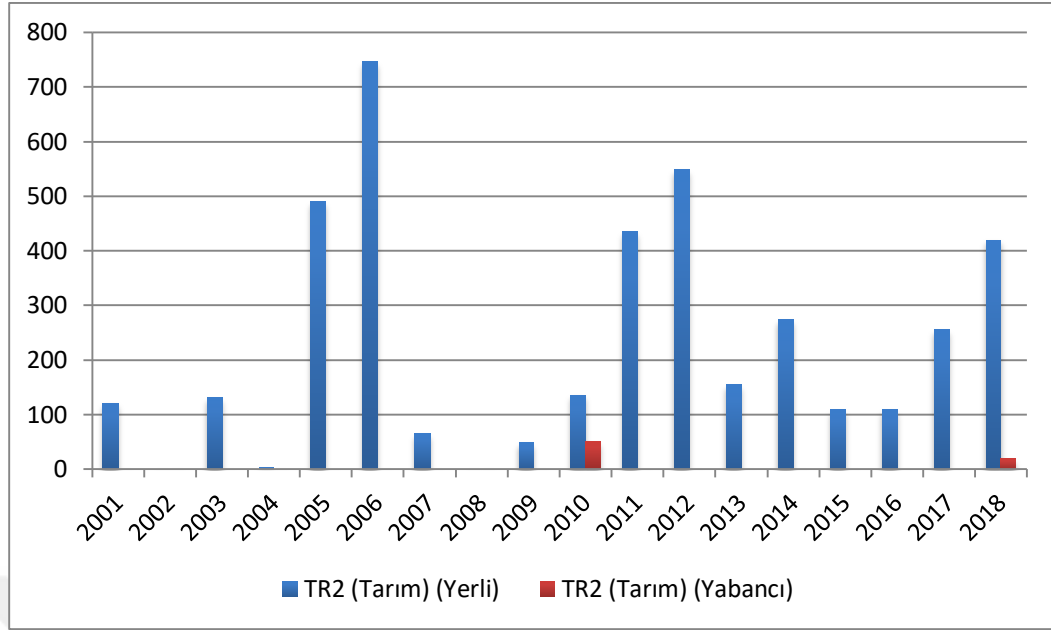
Şekil 5.82 TR21 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR21 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığı için istihdam yaratmadığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar (2002, 2008 ve 2009 yılları hariç) düzensiz de olsa 3-145 kişi istihdam yarattığı ve 2010 yılından sonra yeni teşvik sistemi ile birlikte istihdamın artarak 30-402 kişi olduğu Şekil 5.82’ de görülmektedir. Bölgede 2011-2012 yıllarında toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının en az seviyede olduğu Şekil 5.8’ de görülmekte olup aksine en fazla istihdam yaratılan yıllarında 2011-2012 yılları olduğu görülmektedir. Tablo 5.4’ de yerli sermayenin istihdam yaratmasında Kırklareli’nin %76 gibi yüksek bir oranla önemli pay sahibi olduğu, ikinci olarak ise %18 ile Tekirdağ’ın pay sahibi olduğu görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Kırklareli’nin payı %3 gibi yüksek bir oranla dikkat çekmekte olup, Tekirdağ ve Edirne ise Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır.

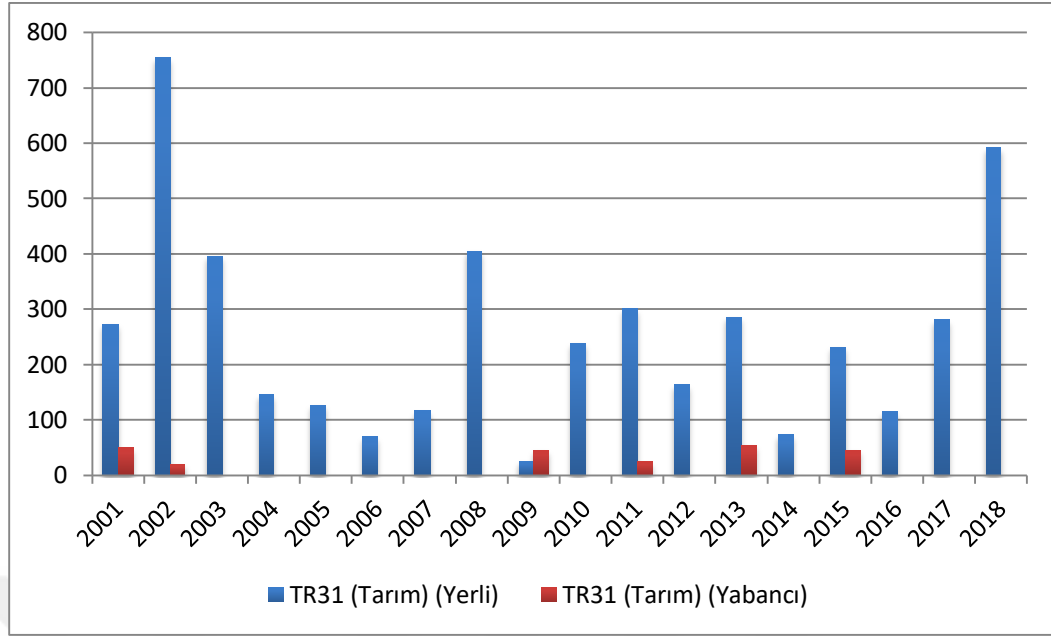
Şekil 5.83 TR22 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR22 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 2010 ve 2018 yıllarında 20-50 kişi istihdam yarattığını, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar (2001, 2002, 2004 ve 2008 yılları hariç) ortalama her yıl 180 kişi istihdam yarattığını, 2010 yılından sonra (2013 yılı hariç) yeni teşvik sistemi ile birlikte günümüze kadar her yıl ortalama 124 kişi istihdam yarattığı Şekil 5.83’ de anlaşılmaktadır. Şekil 5.10’ da görüldüğü üzere 2005 yılı sonrasında azalan toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının, yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısındaki azalmayla da desteklendiği gözlenmektedir. Tablo 5.4’ de görüldüğü üzere TR22 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin istihdam yaratma oranında Balıkesir’in %90 gibi büyük bir payı vardır. Yabancı sermayenin yarattığı istihdama bakıldığı zaman Balıkesir’in %71 ve Çanakkale’nin %29 olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Tablo 5.3’de bu iki il için yabancı sermayenin aldığı YTB sayısı aynı iken yaratılan istihdam sayısına bakıldığında Balıkesir’in 50 kişi, Çanakkale’nin 20 kişi olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir.

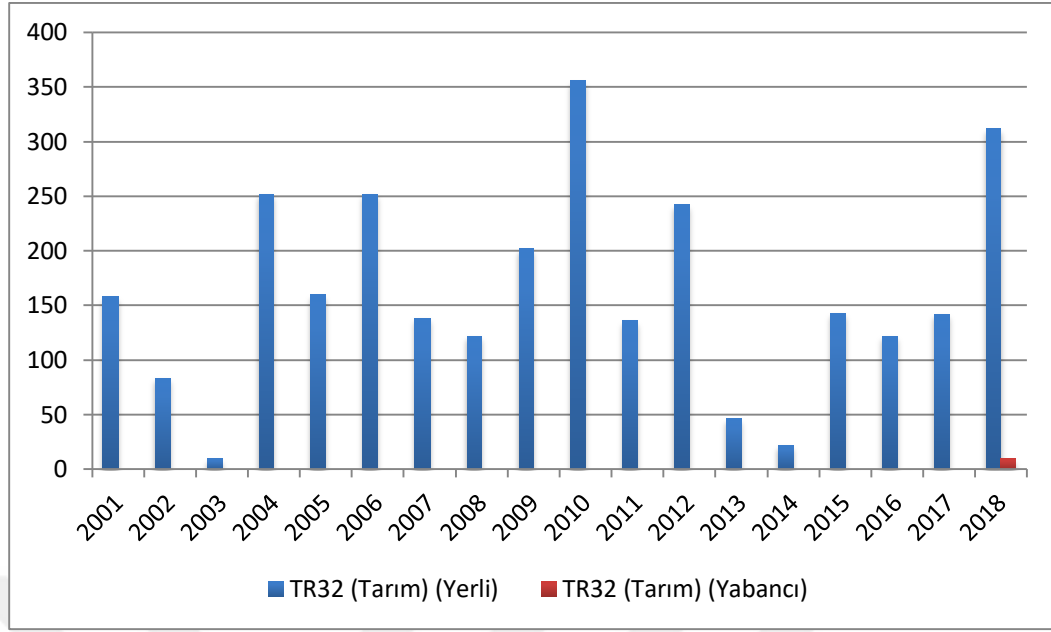
Şekil 5.84 TR2 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR2 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2010 ve 2018 yıllarında ortalama 35 kişi istihdam yarattığını, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar (2002 ve 2008 yılları hariç) düzensiz devam eden istihdam sayısı yarattığını, 2010 yılından sonra yeni teşvik sistemi ile birlikte günümüze kadar her yıl ve ortalamada artan bir istihdam sayısı yarattığı Şekil 5.84’ de görülmektedir. TR21 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 2154 olduğu, TR22 İBBS bölgesi içinde ise 1892 olduğu, Balıkesir’in %42 ve Kırklareli’nin %40 ile bölgenin en çok istihdam yaratılan illeri olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye geneline bakıldığında zaman Balıkesir’in ve Kırklareli’nin payının %3’le ortalamanın üstünde kaldığı söylenebilir. Yabancı sermaye için Tablo 5.4’ e bakıldığında zaman Balıkesir’in 50 kişi ve Çanakkale’nin 20 kişi istihdam yarattığı söylenebilir. Türkiye genelinde ise Balıkesir’in ortalamanın üstünde, Çanakkale’nin ise ortalamanın altında kaldığı görülmektedir.

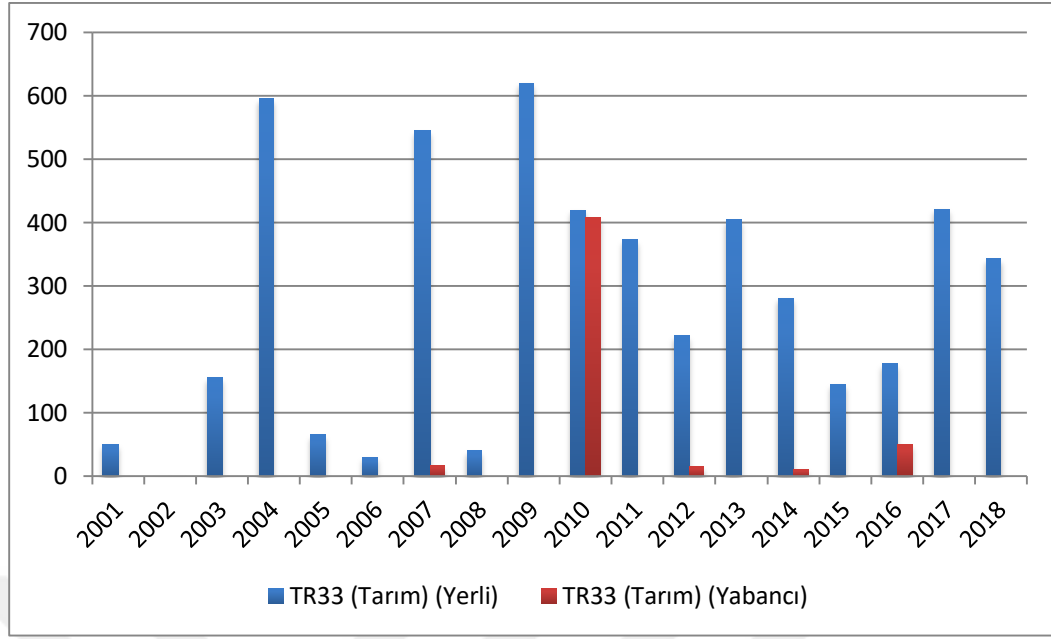
Şekil 5.85 TR31 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR31 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2001, 2002, 2009, 2011, 2013 ve 2015 yıllarında 20-55 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar yarattığı istihdam ortalaması ile 2010 yılından sonra yarattığı istihdam ortalamasının aynı seviyede olduğu Şekil 5.85' den anlaşılmaktadır. En fazla istihdam yaratılan yılın 754 kişiyle 2002 yılı olduğu görülmektedir. Şekil 5.14'de görüldüğü üzere 2010 yılı sonrasında azalan toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanına karşın yaratılan istihdam sayısında artışlar ve azalmalar gözlenmektedir. Tablo 5.4' de görüldüğü üzere İzmir, TR3 İBBS bölgesi içerisinde %37 ile yerli sermayenin, %32 ile yabancı sermayenin en çok istihdam yarattığı ildir. Türkiye geneline bakıldığında zaman ise hem yerli hem de yabancı sermayenin yarattığı istihdamda İzmir'in payının %8 gibi önemli bir oran olduğu söylenebilir. Tablo 5.3' e bakıldığında zaman TR3 İBBS bölgesinde İzmir %56 ile yabancı sermayenin en çok YTB aldığı il olurken istihdamın %32'si İzmir ili için yaratılmıştır. Aynı tabloya bakıldığında Türkiye genelinde yabancı sermayenin aldığı YTB'de İzmir'in payı %15 iken yarattığı istihdam açısından Türkiye genelinde oranı %8'dir. İzmir'in yerli sermayenin yarattığı istihdam da Türkiye genelinde 3. sırada, yabancı sermayenin yarattığı istihdam da ise 4. sırada yer aldığı Tablo 5.4' de görülmektedir.

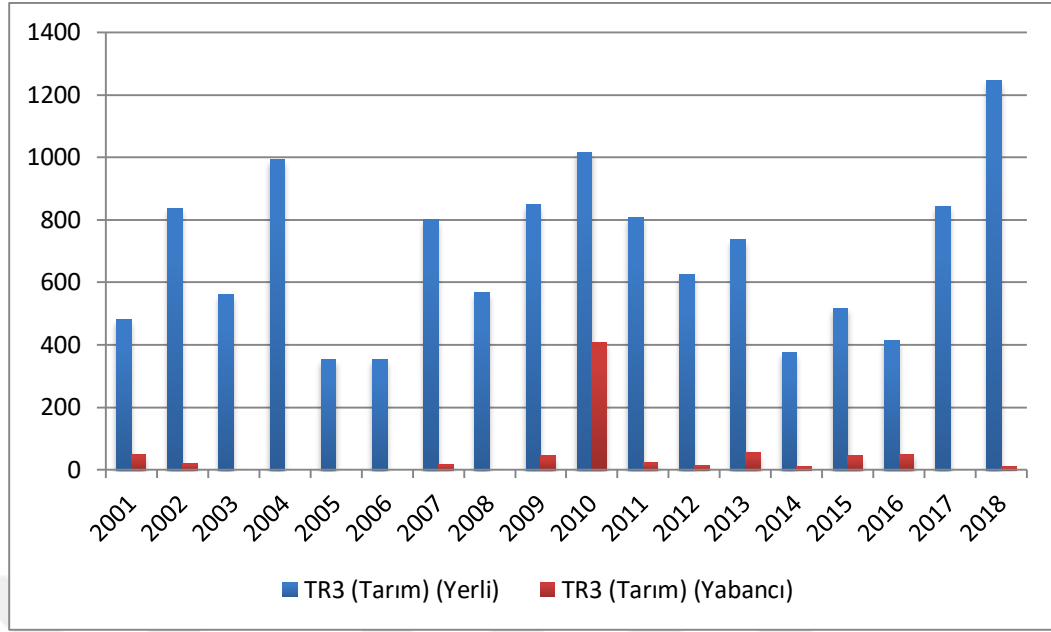
Şekil 5.86 TR32 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR32 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin sadece 2018 yılında 10 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar ortalama 140 kişi olan istihdam sayısını 2010 yılından sonra ortalama 180 kişi olarak artırdığı Şekil 5.86’ da görülmektedir. Şekil 5.16’da görüldüğü üzere 2010 yılı sonrasında azalan toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanına karşın yaratılan istihdam sayısında artış gözlenmektedir. Bölge içerisindeki illerden Muğla’nın %38’ lik oranla yerli sermayenin, %100’lük oranla da yabancı sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda yerli sermaye için Muğla’yı %33’le Denizli ve %29’la Aydın’ın takip ettiği görülmektedir. Türkiye geneline bakıldığında 3 il de ortalamasının biraz üstünde bir seviyede yer almaktadır. Tablo 5.3’e bakıldığında TR32 İBBS bölgesinde Muğla %53 ile yerli sermayenin en çok YTB aldığı il olurken istihdamın %38’si Muğla İl’i için yaratılmıştır. Aynı tabloda Denizli’nin payı %28, Aydın’ın payı %19 iken yaratılan istihdam oranlarında Denizli’nin payı %33 ve Aydın’ın payı ise %29’dur.

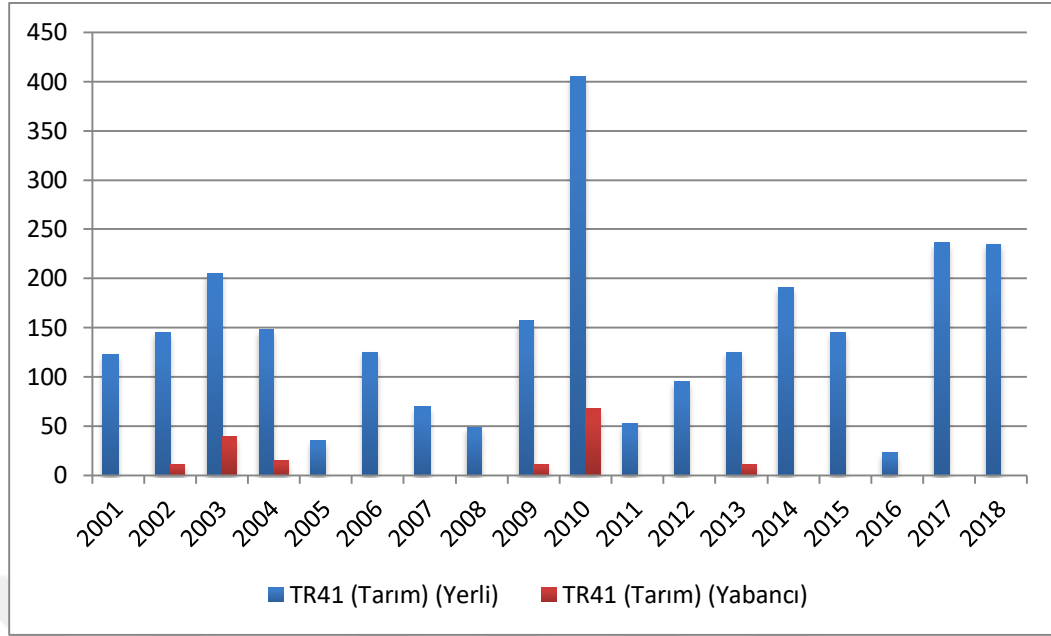
Şekil 5.87 TR33 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR33 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin daha çok 2010 yılından sonra (2007, 2010, 2012, 2014 ve 2016 yılları) ortalama 100 kişi istihdam yaratmaya başladığını, yerli sermayenin ise 2002 yılı dışında her yıl istihdam yaratıldığını ve 2010 yılından itibaren ortalama istihdam sayısında artış olduğu Şekil 5.87’ de görülmektedir. 620 kişi ile yerli sermayenin en fazla istihdam yarattığı yıl 2009 olurken, 408 kişi ile yabancı sermayenin ise 2010 yılıdır. Şekil 5.18’de görüldüğü üzere 2005 yılı sonrasında azalan toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanına karşın yaratılan istihdam sayısında artış gözlenmektedir. Manisa’nın %54 ve Afyonkarahisar’ın %37 ile bölgede yerli sermayenin, Afyonkarahisar’ın %86 ve Manisa’nın %14 ile bölgede yabancı sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman TR33 İBBS bölgesinde Afyonkarahisar %51, Manisa %41 ile yerli sermayenin en çok YTB aldığı iller olurken istihdamın %54’ü Manisa, %37’si ise Afyonkarahisar İl’i için yaratılmıştır. Aynı tabloya bakıldığında Manisa’nın %67, Afyonkarahisar’ın %33 ile yabancı sermayenin en çok YTB aldığı iller olduğu fakat istihdamın %86’sı Afyonkarahisar, %14’ü Manisa İl’i için yaratılmıştır.

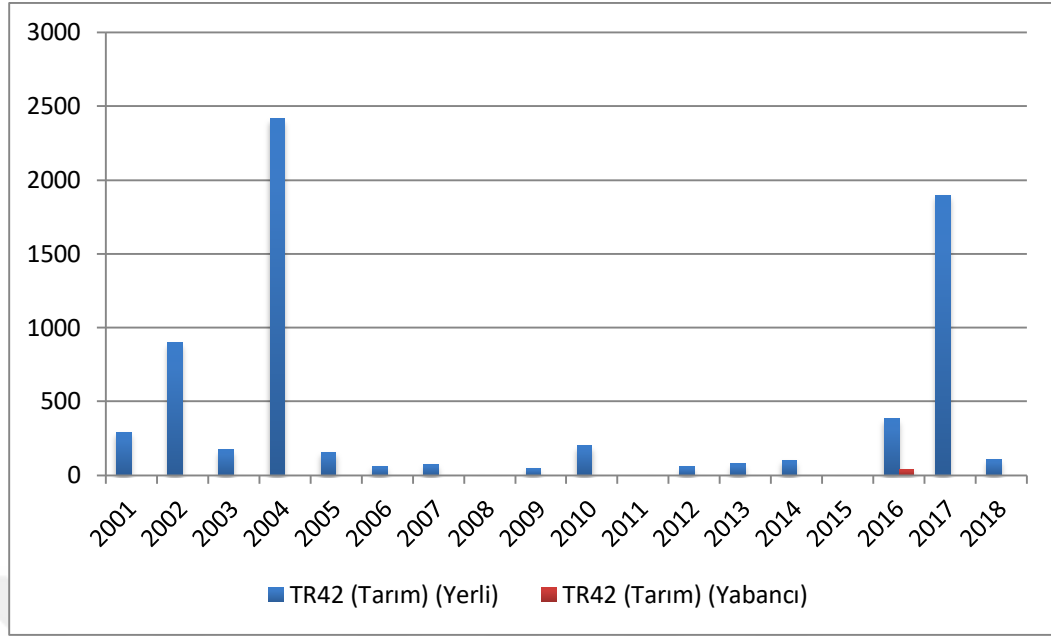
Şekil 5.88 TR3 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR3 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2010 yılından itibaren yarattığı istihdam sayısında artış olduğu, yerli sermayenin ise 2010 yılından sonra istihdam sayısı ortalamasını biraz artırdığı ve 2018 yılında 1246 kişi ile en yüksek seviyeye ulaştığı Şekil 5.88’ de görülmektedir. TR31 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 4593 olduğu, TR32 İBBS bölgesi içinde 2898 olduğu ve TR33 İBBS bölgesi içinde ise 4887 olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda İzmir’in %37, Manisa’nın %21 ve Afyonkarahisar’ın %15 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu görülmektedir. Ayrıca Kütahya ve Uşak dışında bölgedeki tüm iller Türkiye ortalamasının da üstündedirler. Aynı tabloya yabancı sermaye için bakıldığı zaman Afyonkarahisar’ın %57, İzmir’in %32 ve Manisa’nın %10 olduğu görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye geneline bakıldığı zaman yerli sermayenin yarattığı istihdam da İzmir %8, Manisa %5, Afyonkarahisar %3 oranında ve yabancı sermayenin yarattığı istihdamda ise Afyonkarahisar %15, İzmir %8 ve Manisa %3 oranındadır. Afyonkarahisar’ın %15 ile Türkiye genelinde 2. sırada olduğu da Tablo 5.4’ de görülmektedir.

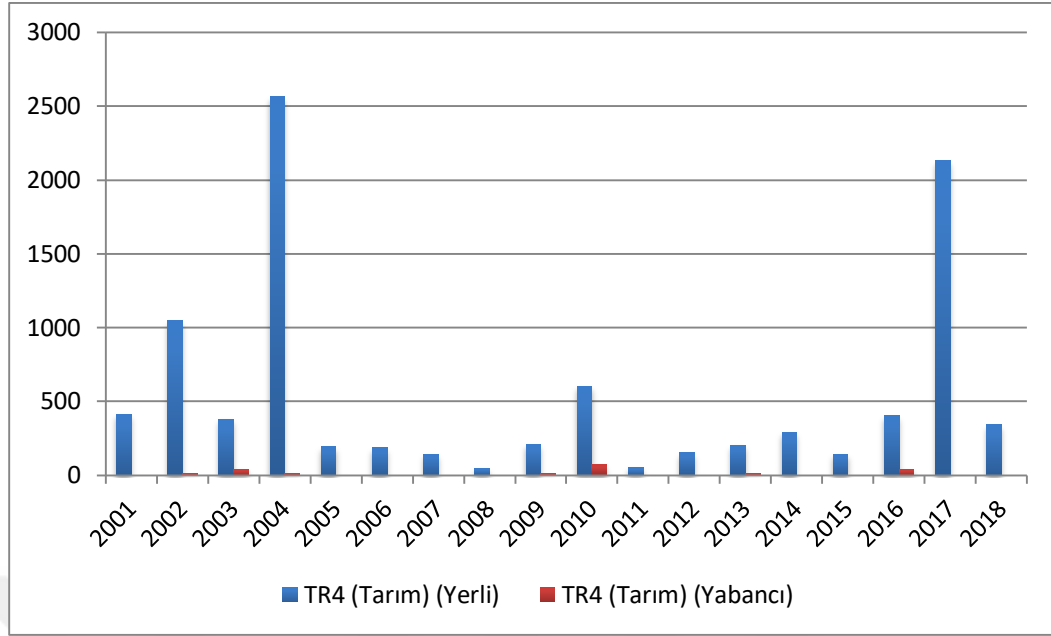
Şekil 5.89 TR41 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR41 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 2002, 2003, 2004, 2009, 2010 ve 2013 yıllarında 11-68 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 18 yıl boyunca istihdam yarattığı ve 2010 yılından itibaren artış gösterdiği Şekil 5.89’ da görülmektedir. Şekil 5.22’de 2005-2010 ve 2013-2018 yılları arasındaki toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının azalmasına karşın aynı yıllarda yaratılan istihdam sayısında artış görülmektedir. Bursa’nın %53 ve Eskişehir’in %40 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu Tablo 5.4’ görülmektedir. Aynı tabloda Bursa ve Eskişehir’in Türkiye ortalamasının üstünde kaldığı görülmektedir. Yabancı sermayenin yarattığı istihdam oranlarına bakıldığı zaman ise Bursa’nın %93 ile lider konumda olduğu, Bilecik’in %7 ile onu takip ettiği ve Eskişehir için hiç istihdam yaratılmadığı Tablo 5.4’ de görülmektedir. Türkiye genelinde bakıldığı zaman ise Bursa’nın %5 ile beşinci sırada olduğu görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman TR41 İBBS bölgesinde Bursa %86 ile yabancı sermayenin en çok YTB aldığı il olurken istihdamın %93’ü Bursa İl’i için yaratılmıştır. Aynı tabloya bakıldığında Bilecik için yabancı sermayenin %14 oranında YTB aldığı görülürken istihdam yaratma oranı %7’dir.

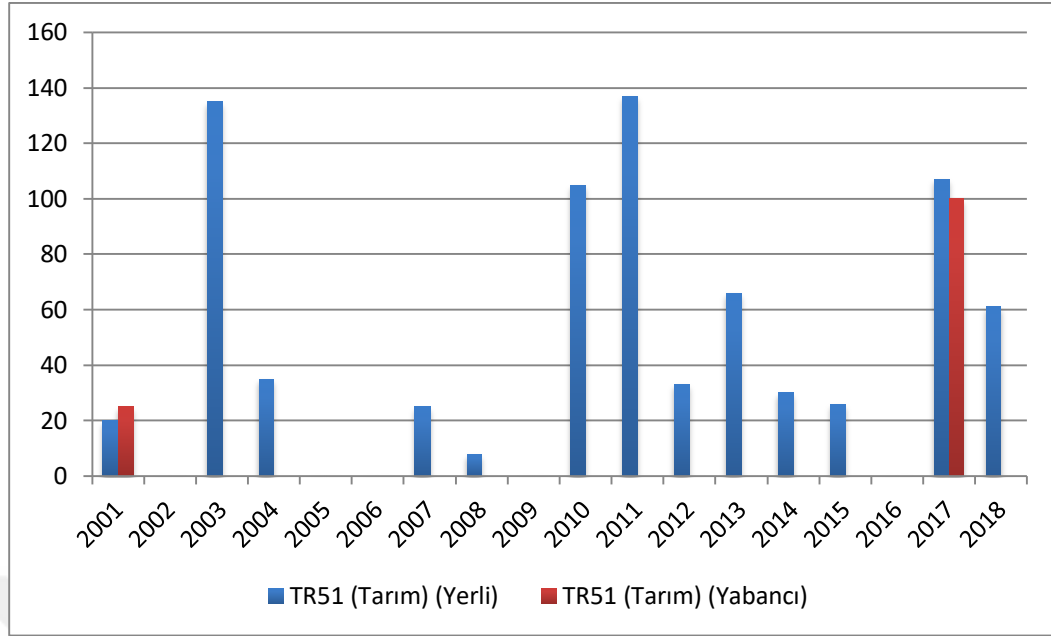
Şekil 5.90 TR42 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR42 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin sadece 2016 yılında 40 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2008, 2011 ve 2015 yılları hariç her yıl fakat düşük seviyelerde istihdam yarattığı Şekil 5.90’ da görülmektedir. En fazla istihdamın 2418 ile 2004 yılında olduğu görülmektedir. Bolu’nun %77 ve Sakarya’nın %15 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Ayrıca Bolu’nun Türkiye genelindeki payının da %10 gibi yüksek bir değerle ikinci sırada olduğu, Sakarya’nın ise %2 ile ortalamanın üstünde bir değer olduğu yine aynı tabloda görülmektedir. Yabancı sermaye adına yaratılan 40 kişilik istihdamın hepsinin Sakarya İl’i için olduğu ve Türkiye ortalamasının ise biraz üstünde olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman TR42 İBBS bölgesinde Bolu %33 ile yerli sermayenin en çok YTB aldığı il olurken istihdamın %77 gibi büyük bir kısmı Bolu İl’i için yaratılmıştır. Aynı tabloya bakıldığında Sakarya için yerli sermayenin %30 oranında YTB aldığı görülürken istihdam yaratma oranı %15’dir.

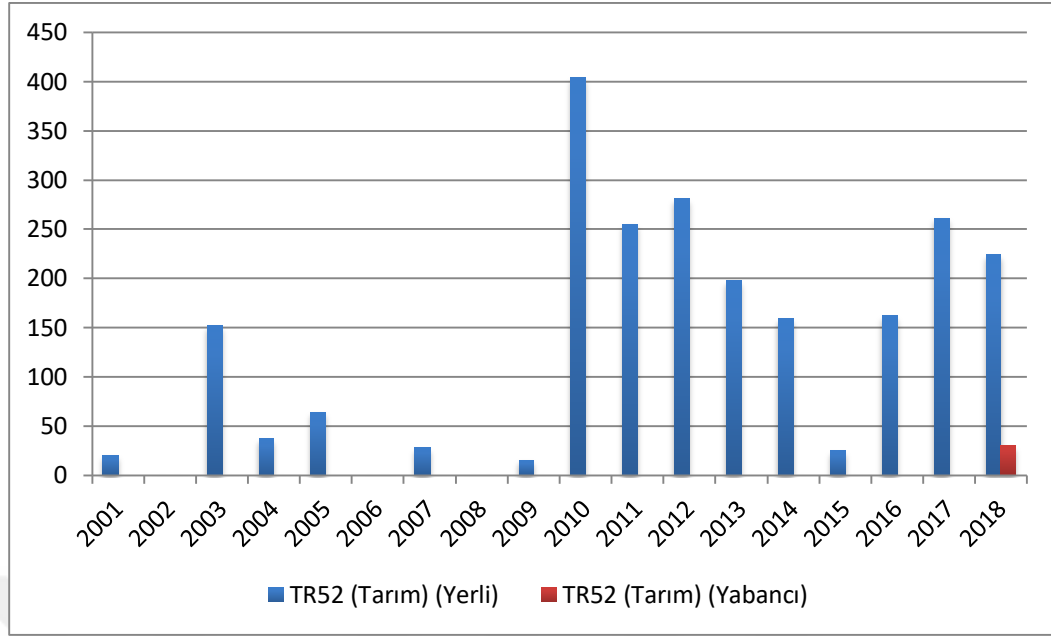
Şekil 5.91 TR4 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR4 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2002, 2003, 2004, 2009, 2010, 2013 ve 2016 yıllarında 11-68 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise her yıl istihdam yarattığı ve 2002, 2004 ve 2017 yılları dışında birbirine yakın sayılarda istihdam yarattığı Şekil 5.91’ de görülmektedir. 2566 kişi ile yerli sermayenin yarattığı en yüksek istihdamın 2004 yılında, yabancı sermayenin ise 68 kişi ile en yüksek 2010 yılında olduğu görülmektedir. TR41 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 2564 ve TR42 İBBS bölgesi içinde ise 6945 olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Bolu’nun %56, Bursa’nın %14, Eskişehir’in ve Sakarya’nın %11 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin yarattığı istihdam sayısının dağılımı için aynı tabloya bakıldığı zaman Bursa’nın %74, Sakarya’nın ise %21 olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde ise Bursa ve Sakarya dışında Bilecik’in ortalamanın altında kaldığı ve diğer illerin hiç istihdam yaratmadığı görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman TR4 İBBS bölgesinde Bolu %15 ile yerli sermayenin en çok YTB aldığı üçüncü il olurken istihdamın %56 gibi büyük bir kısmı Bolu İl’i için yaratılmıştır. Aynı tabloya bakıldığında Bursa için yerli sermayenin %31 oranında YTB aldığı görülürken istihdam yaratma oranı %14’dür.

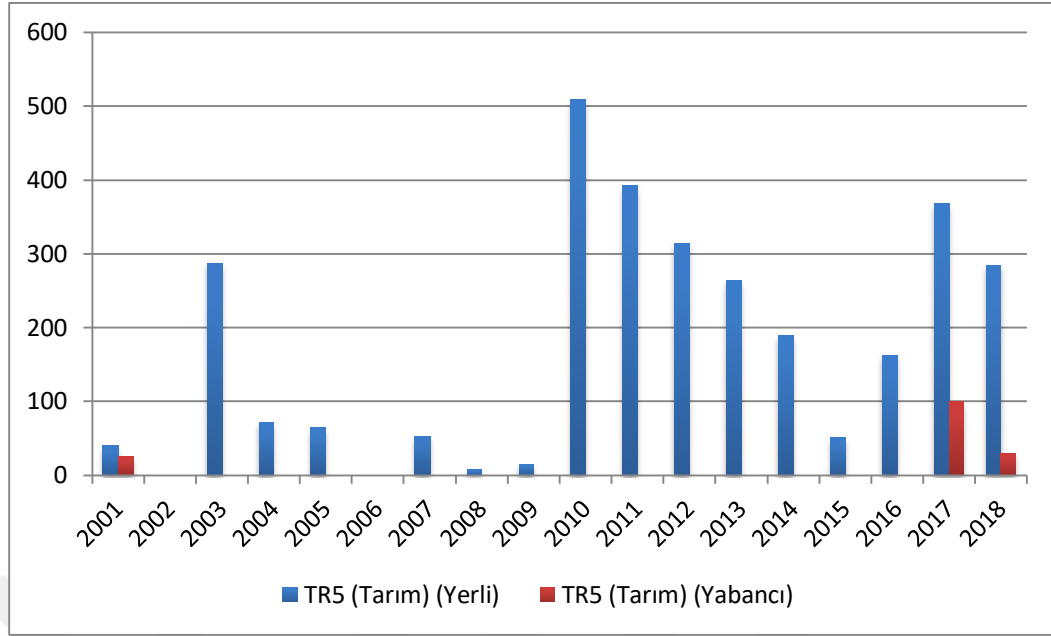
Şekil 5.92 TR51 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR51 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin sadece 2001 ve 2017 yıllarında 25 ve 100 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar aralıklarla (2002, 2005, 2006 ve 2009 hariç), 2010 yılından sonra neredeyse her yıl (2016 hariç) ve çok daha fazla sayıda istihdam yarattığı Şekil 5.92’ de görülmektedir. Şekil 5.28’de 2010-2015 yılları arasındaki toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının artmasına karşın aynı yıllarda istihdam sayısında azalmalar görülmektedir. Aynı şekilde 2015-2017 arasında toplam tarım alanı azalırken ise istihdam sayısında artış gözlenmektedir. Tablo 5.4’ de görüldüğü üzere Ankara TR5 İBBS bölgesi içerisinde %26 ile yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısında ikinci sırada, %81 ile yabancı sermayenin yarattığı istihdam sayısında ise ilk sıradaki ildir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman TR5 İBBS bölgesinde Ankara %67 ile yabancı sermayenin en çok YTB aldığı il olurken istihdamın %81 gibi büyük bir kısmı Ankara İl’i için yaratılmıştır.

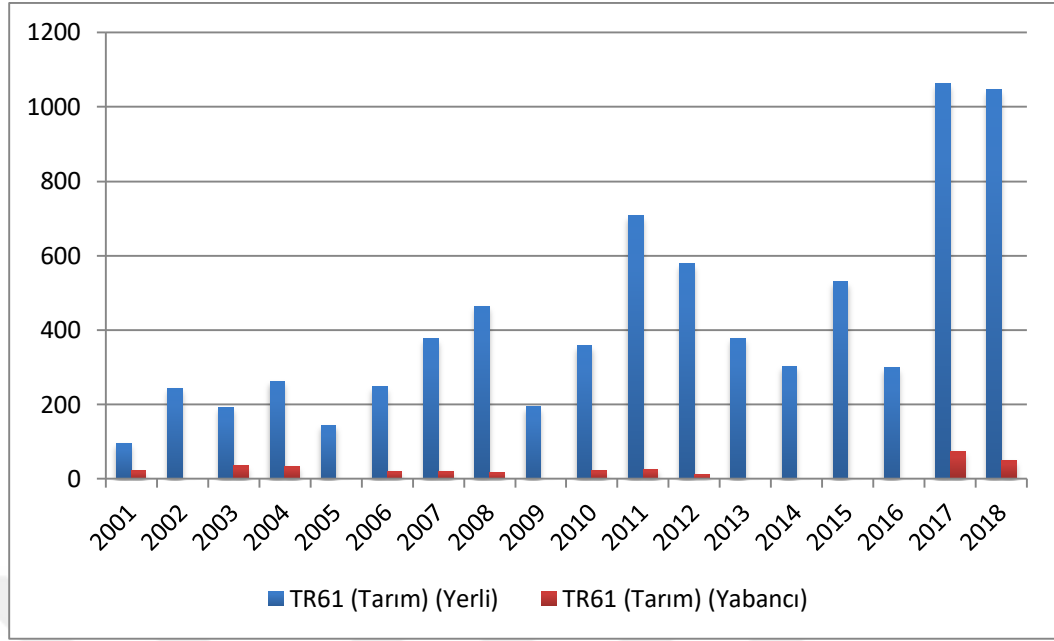
Şekil 5.93 TR52 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR52 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin sadece 2018 yılında 30 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar aralıklı olarak (2002, 2006 ve 2008 hariç) 15-152 kişi istihdam yarattığını ve 2010 yılından sonra her yıl ortalama 220 kişi istihdam yarattığı Şekil 5.93’ de görülmektedir. Bunun yanı sıra 2010 yılında yerli sermayenin en yüksek olan 404 kişi istihdam yarattığı da görülmektedir. Konya’nın %94 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Konya’nın %4’lük gibi bir oranla istihdam yaratıldığı göze çarpmaktadır. Yabancı sermayenin yarattığı 30 kişilik istihdamın hepsinin Konya İl’i için olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman TR5 İBBS bölgesinde Konya %33 ile yabancı sermayenin en çok YTB aldığı ikinci il olurken istihdamın %19 gibi düşük bir kısmı Konya İl’i için yaratılmıştır.

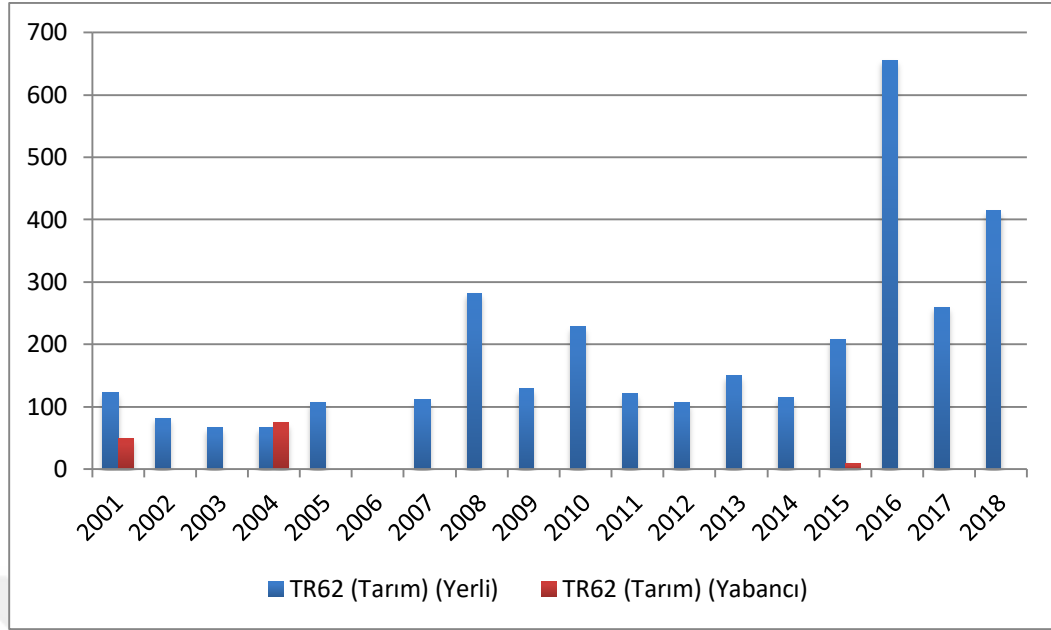
Şekil 5.94 TR5 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR5 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2001, 2017 ve 2018 yıllarında olmak üzere toplam üç yılda ortalama 50 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar ortalama 60 kişi istihdam yaratırken, 2010 yılından sonra ortalama 275 kişi istihdam yarattığı Şekil 5.94’ de görülmektedir. Şekil 4.7’ de görüldüğü üzere TR5 İBBS bölgesi toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanında Türkiye’de ikinci sırada yer alırken Tablo 5.4’ de görüldüğü üzere yaratılan istihdamın sadece %5’ine sahiptir. TR51 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 788 olduğu, TR52 İBBS bölgesi içinde ise 2285 olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Konya’nın %70 ve Ankara’nın %26 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin aldığı belge dağılımı için Tablo 5.4’ e bakıldığı zaman Ankara’nın %81, Konya’nın ise %19 olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde ise Ankara’nın altıncı sırada olduğu göze çarpmaktadır.

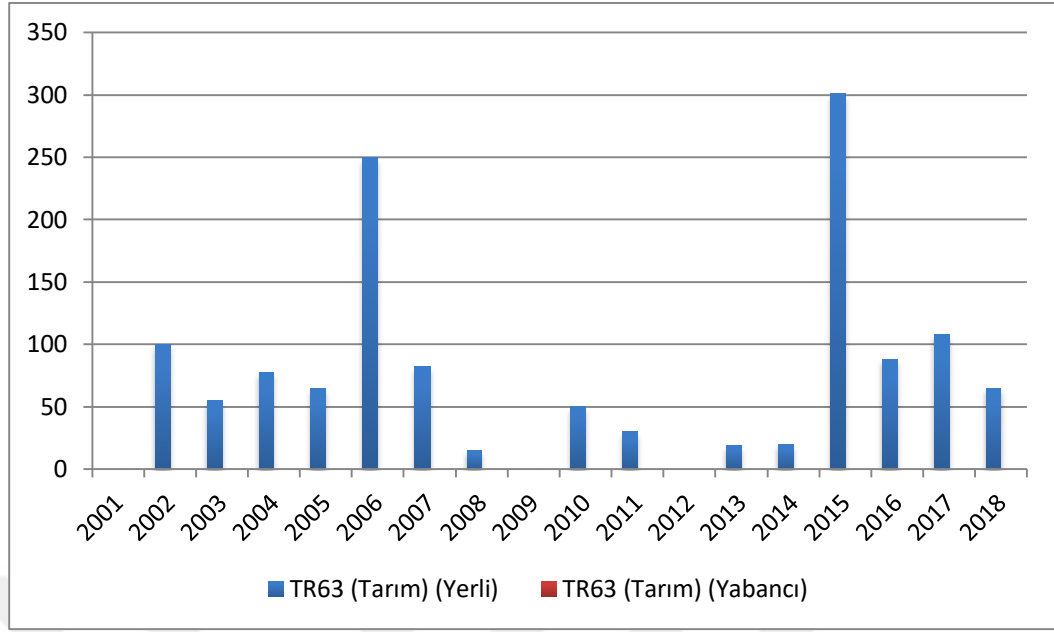
Şekil 5.95 TR61 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR61 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 12-73 kişi aralığında çoğu yılda istihdam yarattığını, yerli sermayenin ise her yıl ve ortalamada artan bir şekilde ve son iki yılda zirveye ulaşan bir istihdam sayısının olduğu Şekil 5.95’ de görülmektedir. Şekil 5.34’de 2002 yılından sonra genel anlamda toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının azalmasına karşın aynı yıllarda istihdam sayısında artma olduğu görülmektedir. Antalya’nın %92 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Antalya’nın %12’lik bir oranla en fazla istihdam yaratılan il olduğu anlaşılmaktadır. Yabancı sermayenin yarattığı 332 kişilik tüm istihdamın Antalya İl’i için olduğunu ve Türkiye genelinde %12 gibi bir oranla üçüncü sırada olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman Türkiye genelinde Antalya %17 ile yerli sermayenin en çok YTB aldığı il olurken istihdamın %12’si Antalya İl’i için yaratılmıştır. Aynı tabloda Antalya %27 ile yabancı sermayenin en çok YTB aldığı il olurken istihdamın %12’si Antalya İl’i için yaratılmıştır.

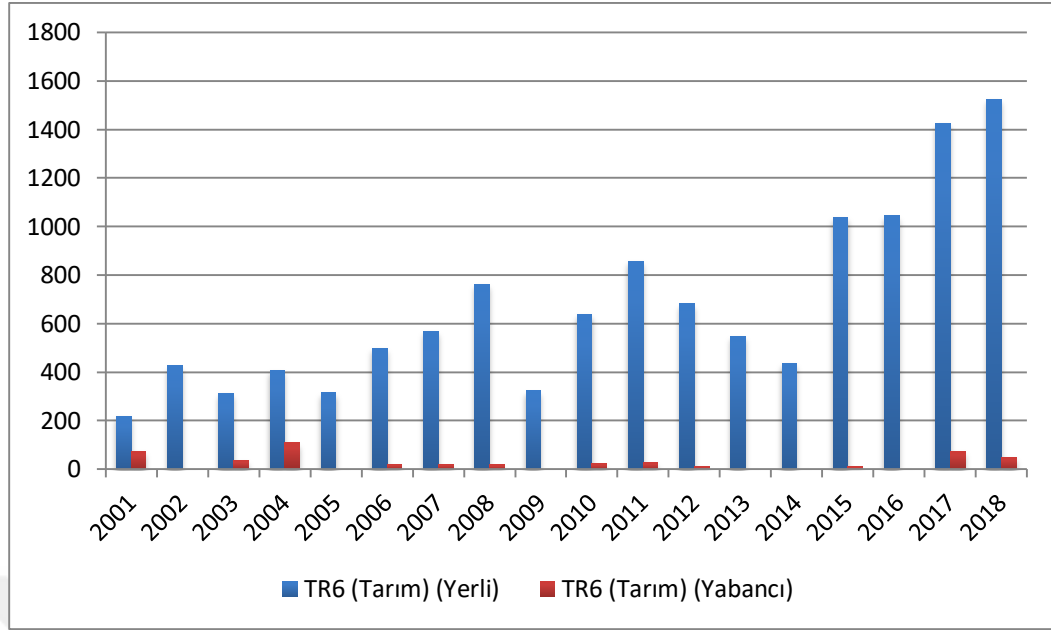
Şekil 5.96 TR62 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR62 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2001, 2004 ve 2015 yıllarında 9-75 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2006 hariç her yıl ve son üç yılda diğer yıllara göre yüksek bir ortalama ile istihdam yarattığı Şekil 5.96’ da görülmektedir. Şekil 5.36’ da 2003 yılından sonra toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının azalmasına karşın aynı yıllarda yaratılan istihdam sayısında genelde artış olduğu görülmektedir. Mersin’in %69 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu, onu %31 ile Adana’nın takip ettiği Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Mersin’in %4’lük bir oranla istihdam sayısı göze çarpmaktadır. Yabancı sermayenin yarattığı istihdamın %56’sının Mersin, %44’ünün ise Adana için olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Mersin %3, Adana ise %2 ile ortalamanın üstünde olduğu görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman TR62 İBBS bölgesinde Adana %67, Mersin ise %33 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller iken istihdamın %56’sı Mersin, %44’ü ise Adana İl’i için yaratılmıştır.

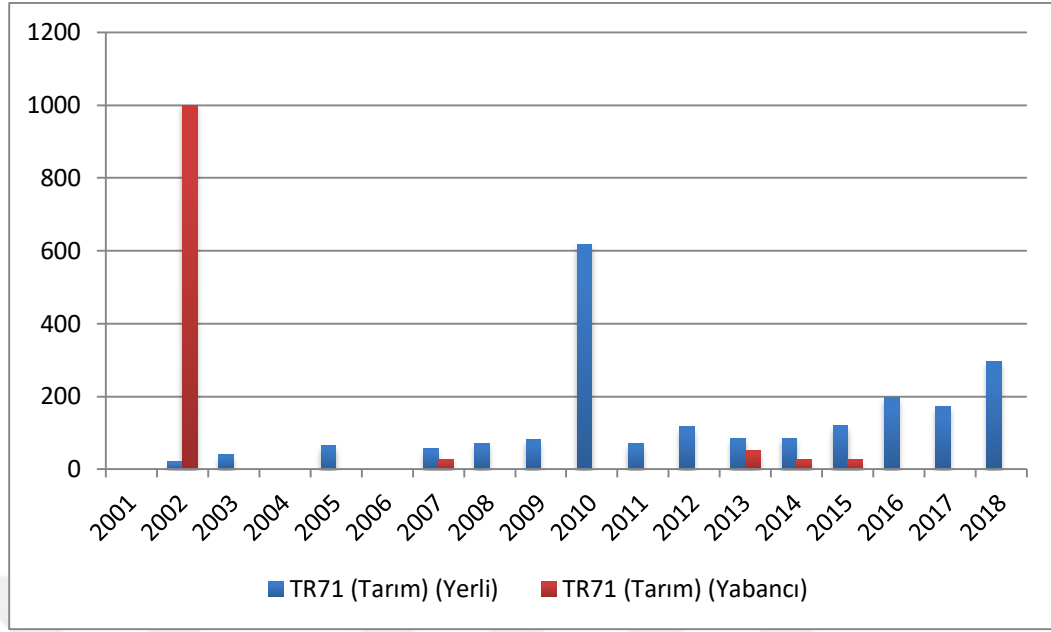
Şekil 5.97 TR63 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR63 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığı için istihdam yaratmadığını, yerli sermayenin ise neredeyse her yıl (2001, 2009 ve 2012 hariç) ve son dört yılda diğer artan bir ortalama ile istihdam yarattığı Şekil 5.97’ de görülmektedir. Şekil 5.38’de 2015-2018 yılları arasında toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının en düşük seviyede olmasına karşın aynı yıllarda istihdam sayısında en üst seviyeler olduğu görülmektedir. Kahramanmaraş’ın %74 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yaratılan ili olduğu ve onu %20 ile Hatay’ın takip ettiği Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Kahramanmaraş’ın %2’lik bir oranla ortalamanın üstünde, Hatay ve Osmaniye’nin ise ortalamanın altında olduğu göze çarpmaktadır.

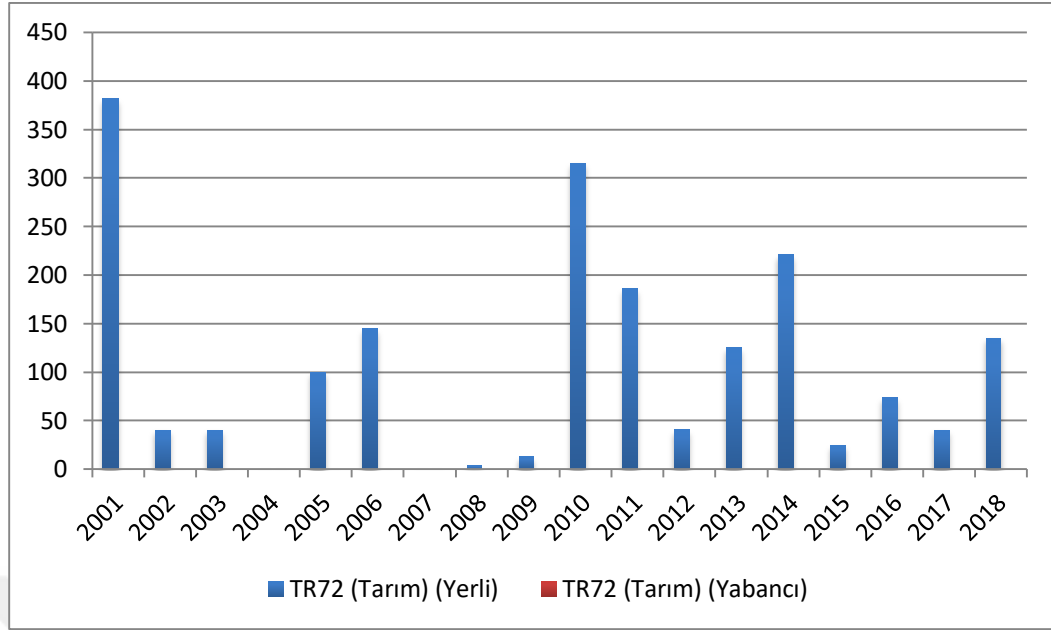
Şekil 5.98 TR6 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR6 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin genelde her yıl 9-110 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2014 yılına kadar ortalama 464 kişi istihdam yaratırken 2014 yılından sonra ortalama 1258 kişi istihdam yarattığı Şekil 5.98’ de görülmektedir. Şekil 4.7’ de görüldüğü üzere TR6 İBBS bölgesi toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanında 2018 yılı itibari ile Türkiye’de orta sıralarda yer alırken Tablo 5.4’ de görüldüğü üzere toplam yaratılan istihdamın %18 gibi yüksek bir kısmına sahiptir. TR61 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 7482 olduğu, TR62 İBBS bölgesi içinde 3224 olduğu ve TR63 İBBS bölgesi içinde 1326 olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Antalya’nın %57 ve Mersin’in %19 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin yarattığı istihdam dağılımı için Tablo 5.4’ e bakıldığında zaman Antalya’nın %71, Mersin’in ise %16 olduğu görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman TR6 İBBS bölgesinde Antalya %84, Mersin ise %5 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller iken istihdamın %71’i Antalya, %16’sı ise Mersin İl’i için yaratılmıştır.

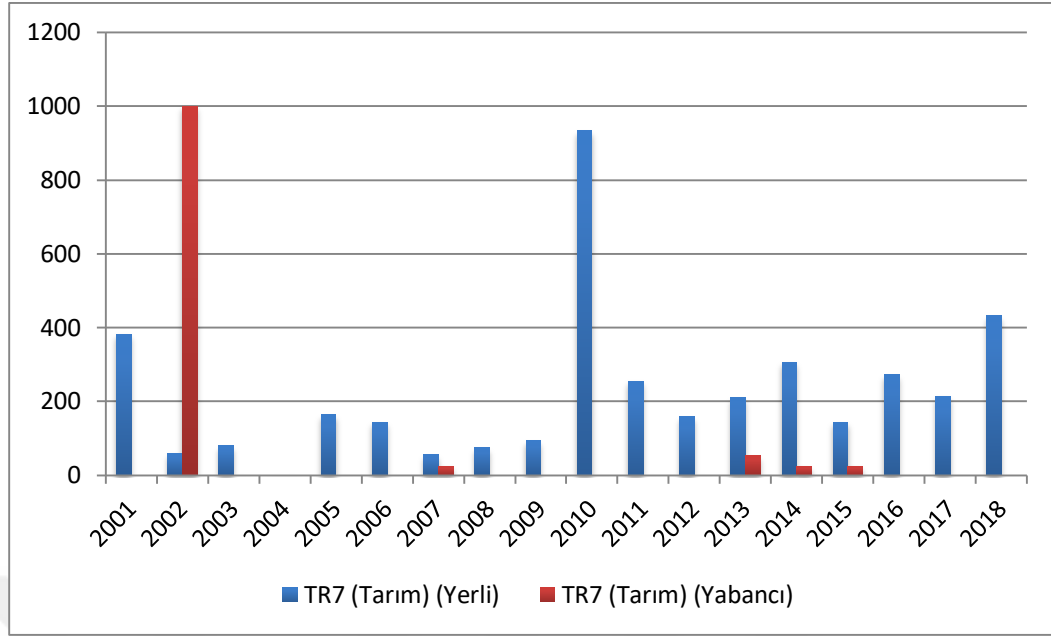
Şekil 5.99 TR71 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR71 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2002 yılında 1000 kişi, 2007, 2013, 2014 ve 2015 yıllarında ise 25-52 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise neredeyse her yıl (2001, 2004 ve 2006 hariç) ve 2010 yılından itibaren artış gösteren bir istihdam sayısının olduğu Şekil 5.99’ da görülmektedir. Aksaray’ın %37 ve Niğde’nin %28 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Aksaray ve Niğde’nin ortalama bir seviyede olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin yarattığı istihdamın %93’ü Niğde, %7’si ise Aksaray İl’i için olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Niğde’nin %37 ile birinci sırada ve Aksaray’ın ise %3’le ortalamanın üstünde olduğu görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman TR71 İBBS bölgesinde Niğde %60, Aksaray ise %40 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller iken istihdamın neredeyse tamamı olan %93’ü Niğde, çok az bir kısmı olan %7’si ise Aksaray İl’i için yaratılmıştır. Aynı tabloda Türkiye genelinde yabancı sermayenin aldığı YTB oranlarına bakıldığında Niğde %5 iken yaratılan istihdamın neredeyse yarısı olan %37’lik kısım Niğde İl’i içindir.

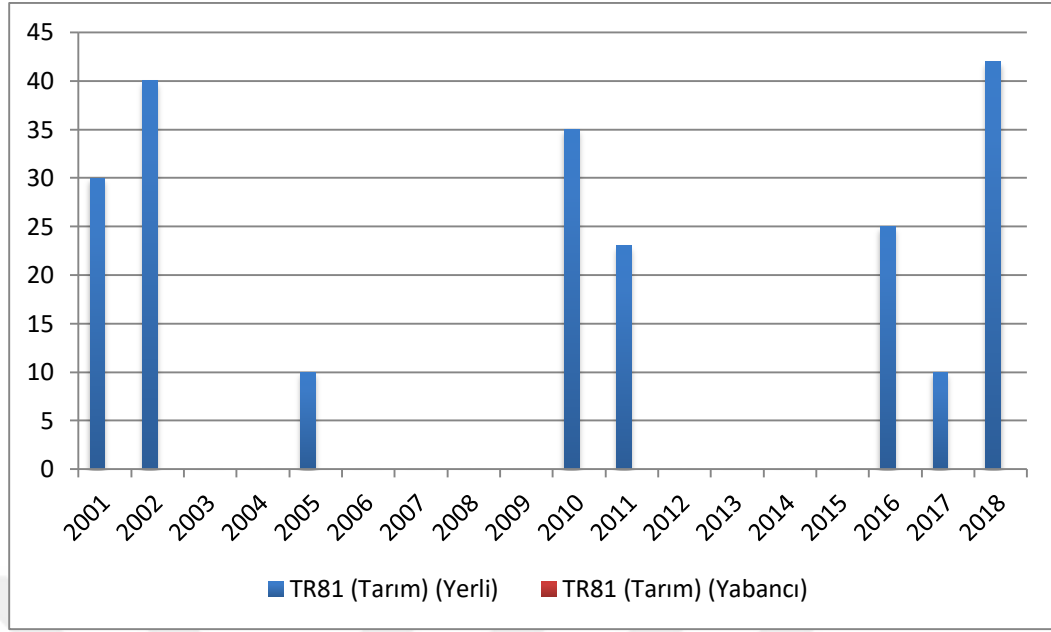
Şekil 5.100 TR72 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR72 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığı için istihdam yaratmadığını, yerli sermayenin ise neredeyse her yıl (2004 ve 2007 hariç) ve 2009 yılından sonra ortalamanın arttığı bir istihdam sayısının olduğu Şekil 5.100’ de görülmektedir. Şekil 5.44’de 18 yıl boyunca toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının dengeli olmasına karşın istihdam sayısında artıp azalmaların olduğu dengesiz bir dağılım olduğu görülmektedir. Kayseri’nin %44 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu, Kayseri’yi %31 ile Sivas’ın, %25 ile Yozgat’ın takip ettiği Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Kayseri’nin ortalamanın üstünde bir değerde olduğu görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman TR72 İBBS bölgesinde Kayseri %50 ile yerli sermayenin en çok YTB aldığı il iken istihdamın %44’ü Kayseri İl’i için yaratılmıştır.

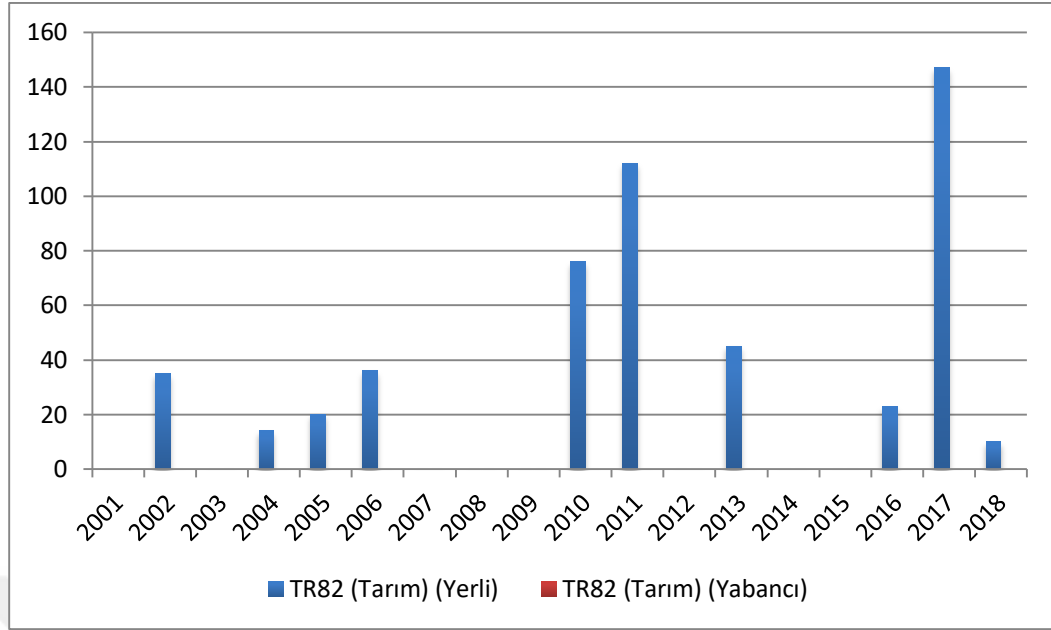
Şekil 5.101 TR7 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR7 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2002 yılında 1000 kişi, 2007, 2013, 2014 ve 2015 yıllarında ise 25-52 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2004 hariç her yıl ve 2010 yılına kadar ortalama 115 adet iken 2010 yılından sonra ortalama 325 adet istihdam yarattığı Şekil 5.101’ de görülmektedir. Şekil 4.7’ de görüldüğü üzere TR7 İBBS bölgesi toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanında 2018 yılı itibari ile Türkiye’de ilk sırada yer alırken Tablo 5.4’ de görüldüğü üzere yerli sermaye tarafından yaratılan istihdamın sadece %7 gibi düşük bir kısmına sahiptir. Aksine Tablo 5.4’ de ise yabancı sermayenin yarattığı istihdamın %39 gibi yüksek bir kısmına sahip olduğu görülmektedir. TR71 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 2094 olduğu ve TR72 İBBS bölgesi içinde ise 1886 olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Kayseri’nin %21 ve Aksaray’ın %19 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin yarattığı istihdam dağılımı için Tablo 5.4’ e bakıldığında Niğde’nin %93, Aksaray’ın ise %7 olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin Kırıkkale, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas ve Yozgat’ta hiç istihdam yaratmadığı da Tablo 5.4’ de görülmektedir.

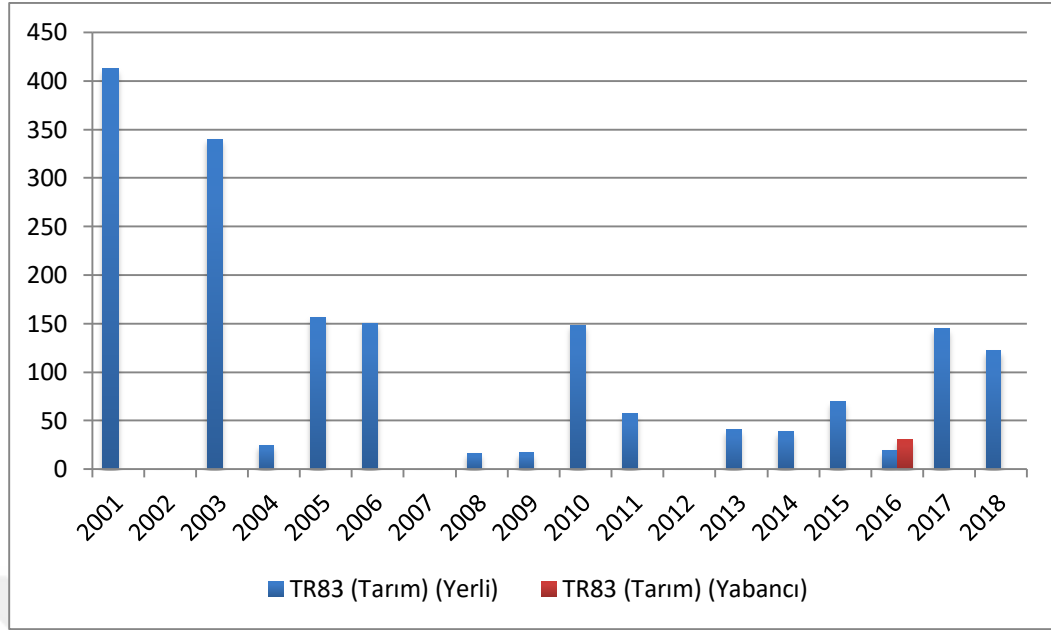
Şekil 5.102 TR81 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR81 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığı için istihdam yaratmadığını, yerli sermayenin ise bazı yıllarda ve 2010 yılından sonra artan bir ortalama ile istihdam yarattığı Şekil 5.102’de görülmektedir. Aynı şekilde son 3 yıldır kesintisiz istihdam yaratıldığını ve en fazla 42 kişi olmak üzere 2018 yılında yaratıldığı da görülmektedir. Şekil 5.48’de 2005 yılından sonra toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının giderek azalmasına karşın istihdam sayısında inişli çıkışlı görünüm vardır. Zonguldak’ın %59 ve Bartın’ın %25 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu, onları %16 ile Karabük’ün takip ettiği Tablo 5.4’de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde bu üç ilin değerlerinin de ortalamanın altında kaldığı göze çarpmaktadır. Tablo 5.3’e bakıldığında zaman TR81 İBBS bölgesinde Zonguldak ve Bartın %44 ile yerli sermayenin en çok YTB aldığı iller iken istihdamın %59’u Zonguldak, %25’i Bartın İl’i için yaratılmıştır.

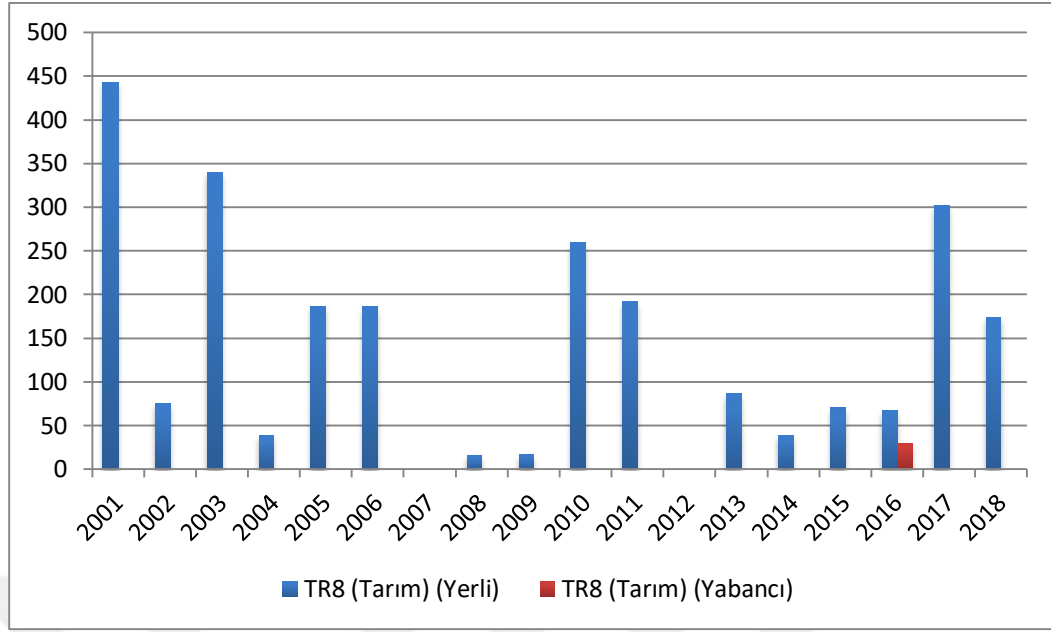
Şekil 5.103 TR82 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR82 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığı için istihdam yaratmadığını, yerli sermayenin ise 2010 yılı öncesi ortalama 20 kişi, 2010 sonrası ortalama 45 kişi istihdam yarattığı Şekil 5.103’ de görülmektedir. Aynı şekilde son 3 yıldır kesintisiz istihdam yaratıldığını ve en fazla 147 adet olmak üzere 2017 yılında yaratıldığı da görülmektedir. Şekil 5.50’ de 2005 yılından sonra toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının giderek azalmasına karşın istihdam sayısında 2010 yılından sonra artış olduğu görülmektedir. Kastamonu %47 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu, onu %37 ile Çankırı’nın ve %16 ile Sinop’un takip ettiği Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde bu üç ilin değerlerinin de ortalamanın altında kaldığı göze çarpmaktadır.

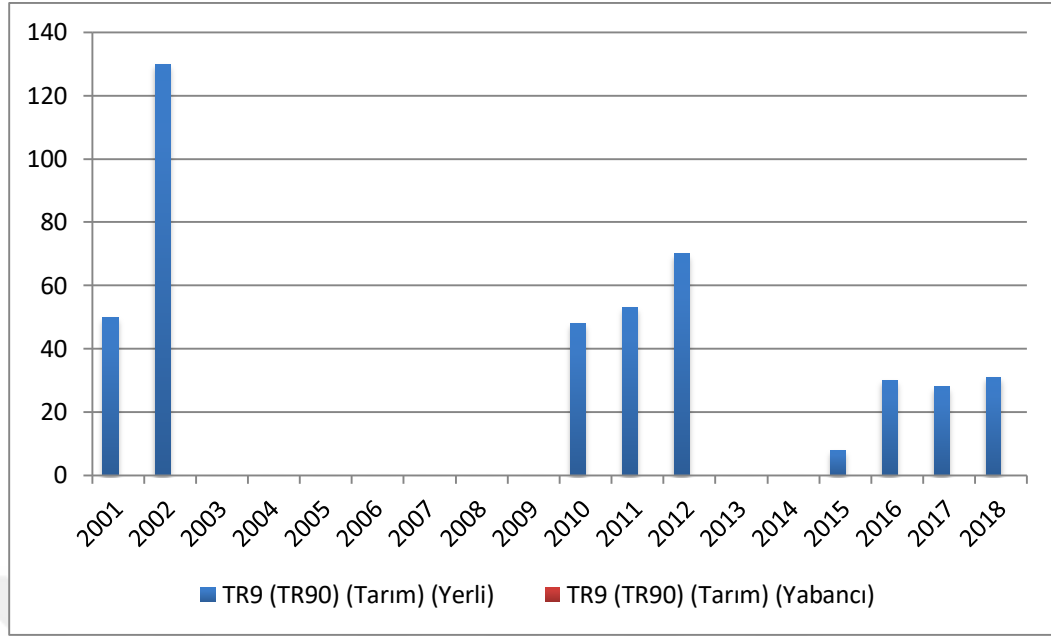
Şekil 5.104 TR83 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR83 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin sadece 2016 yılında 30 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar ortalama 125 kişi, 2010 yılından sonra ise bu sayının düşerek ortalama 71 kişi istihdam yarattığı Şekil 5.104’ de görülmektedir. Aynı şekilde en fazla 413 kişi istihdam olmak üzere 2001 yılında yaratıldığı da görülmektedir. Şekil 5.52’de 2005 yılından sonra toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının azalmaya başlamasını, istihdam sayısındaki azalmanın da desteklediği görülmektedir. Samsun’un %43 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu, onu %28 ile Tokat’ın takip ettiği Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Samsun İl’inin ortalama seviyede olduğu, diğer 3 ilin değerlerinin ise ortalamanın altında kaldığı göze çarpmaktadır. Yabancı sermayenin istihdam yarattığı 30 kişinin de Samsun İl’i için olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Samsun İl’inin ortalama bir seviyede olduğu görülmektedir.

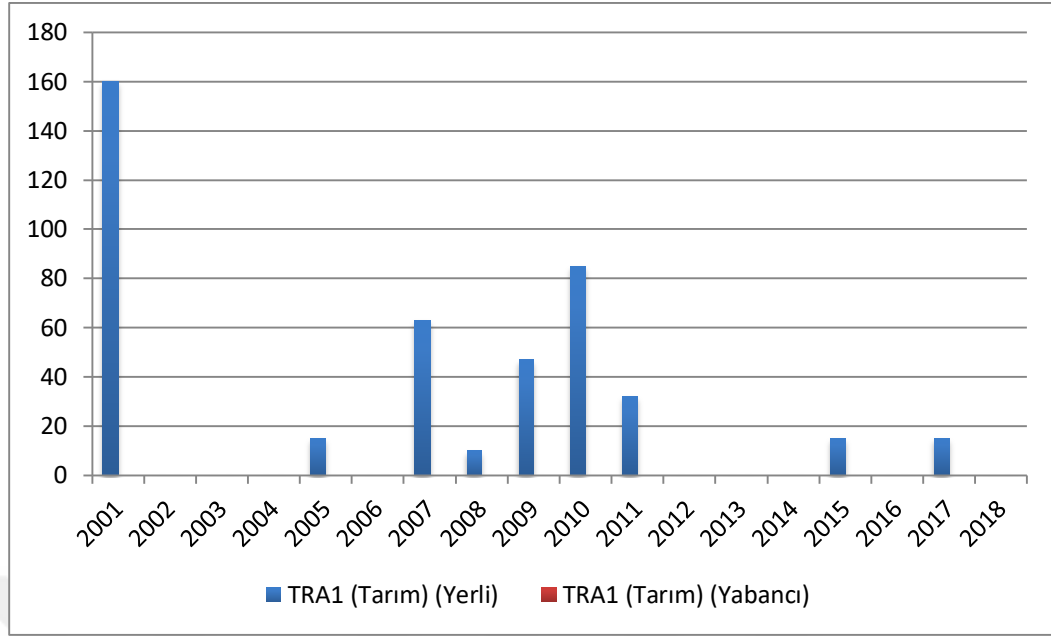
Şekil 5.105 TR8 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR8 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin sadece 2016 yılında 30 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2007, 2012 yılları hariç her yıl ve 2010 yılına kadar ortalama 144 kişi istihdam yaratırken 2010 yılından sonra bu ortalamanın düşerek 132 kişi istihdam yarattığı Şekil 5.105’ de görülmektedir. Şekil 4.7’ de görüldüğü üzere TR8 İBBS bölgesi toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanında 2018 yılı itibari ile Türkiye’de orta sıralarda yer alırken Tablo 5.4’ de görüldüğü üzere yaratılan istihdamın %3 gibi düşük bir kısmına sahiptir. TR81 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 215 olduğu, TR82 İBBS bölgesi içinde 518 olduğu ve TR83 İBBS bölgesi içinde 1759 olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Samsun’un %31 ve Tokat’ın %20 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin istihdam yarattığı 30 kişi de Tablo 5.4’ de görüldüğü üzere Samsun İl’i içindir.

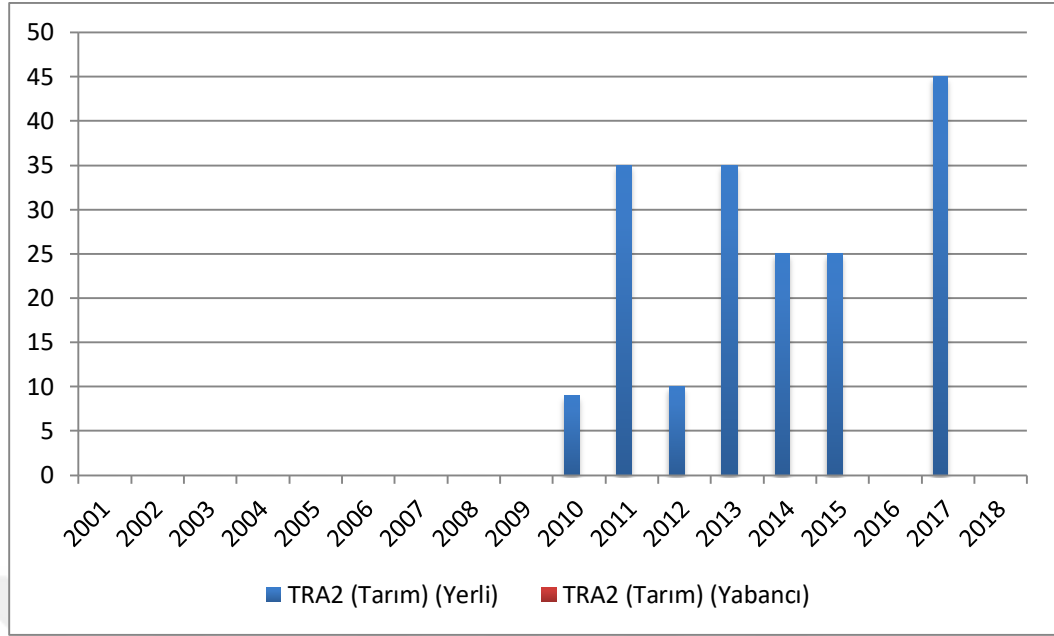
Şekil 5.106 TR9 (TR90) İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR9 (TR90) İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığı için istihdam yaratmadığı, yerli sermayenin ise 2010 yılı itibarıyla daha yoğun bir şekilde istihdam yaratmaya başladığı Şekil 5.106’ da görülmektedir. TR9 (TR90) İBBS bölgesi dağlar ve deniz gibi doğal eşiklerle sınırlandırılmasından dolayı tarım alanlarının az olması, Şekil 4.7’ de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının Türkiye genelinde TR1 (TR10) İBBS bölgesinden sonra ikinci en az olmasıyla da desteklenmektedir. Tablo 5.4’ de görüldüğü üzere yaratılan istihdamın bölge bazında toplamı bile Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Aynı tablodan TR9 (TR90) İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 448 olduğu da görülmektedir. Yine aynı tabloda Gümüşhane’nin %54, Artvin’in %24 ve Rize’nin %10 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman TR9 (TR90) İBBS bölgesinde Gümüşhane %33 ile yerli sermayenin en çok YTB aldığı il iken istihdamın yarısından çoğu olan %54’ü Gümüşhane İl’i için yaratılmıştır.

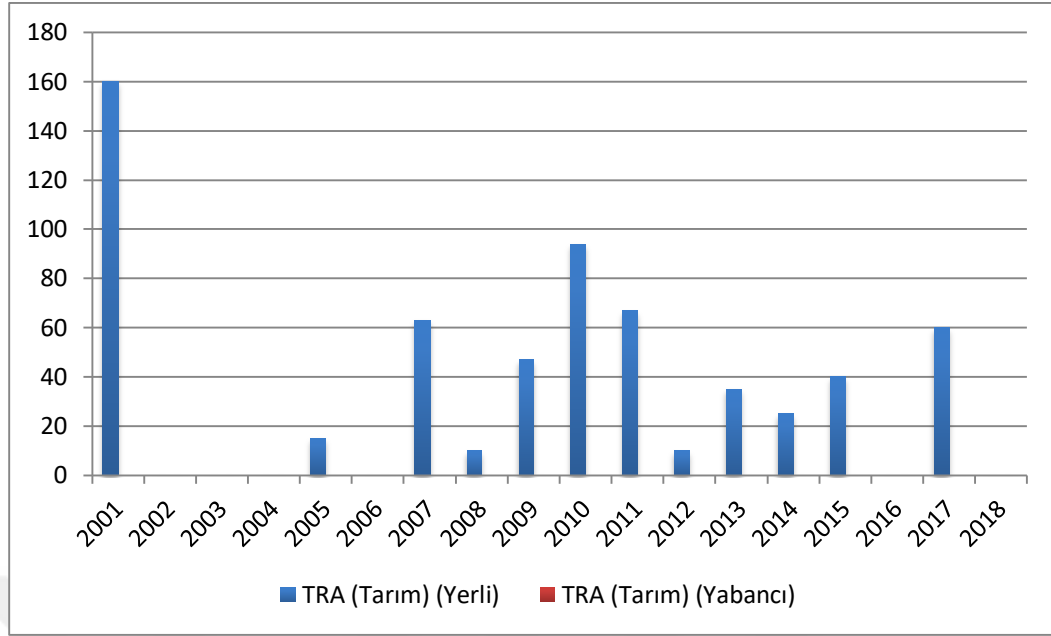
Şekil 5.107 TRA1 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRA1 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığı için istihdam yaratmadığı, yerli sermayenin ise düzensiz bir şekilde ve daha çok 2010 yılından önce istihdam yarattığı Şekil 5.107’ de görülmektedir. Aynı şekilde en fazla istihdamın 160 kişi ile 2001 yılında sağlandığı görülmektedir. 2010 yılından sonra yaratılan istihdamın azaldığı ve çoğu yıl hiç istihdam yaratılmadığı da görülmektedir. Şekil 5.58’de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının genelde dengeli olduğu görülmesine karşın istihdam sayısında düzensiz bir dağılımın olduğu görülmektedir. Erzurum’un %76 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu, onu %16 ile Bayburt’un takip ettiği Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde bu üç ilin değerlerinin de ortalamanın altında kaldığı göze çarpmaktadır. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman TRA1 İBBS bölgesinde Erzurum %64 ile yerli sermayenin en çok YTB aldığı il olup istihdamın büyük çoğu olan %76’sı Erzurum İl’i için yaratılmıştır.

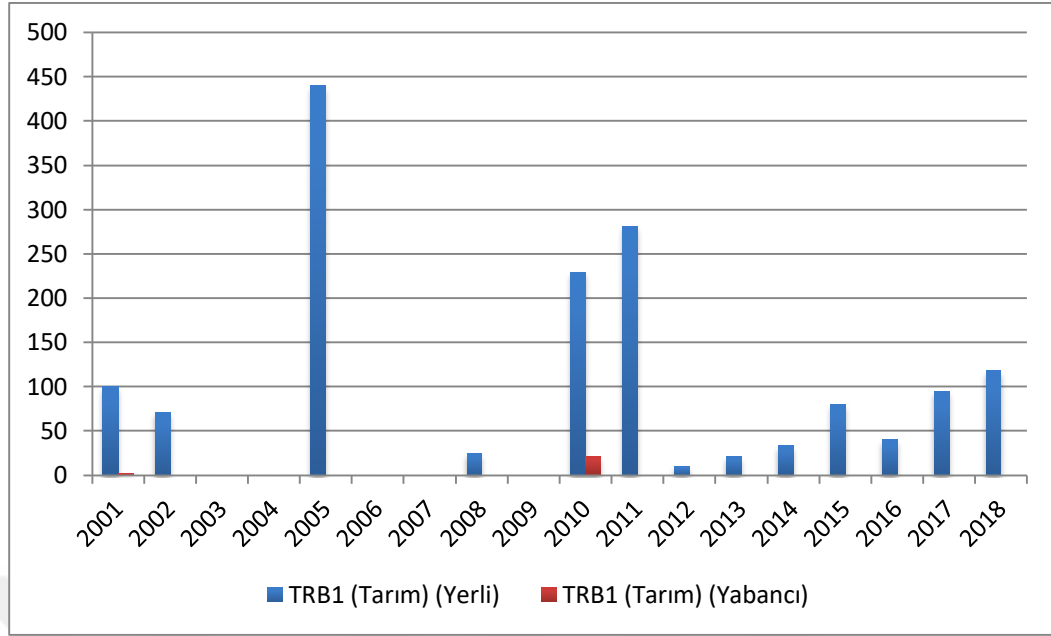
Şekil 5.108 TRA2 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRA2 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığı için istihdam yaratmadığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar hiç istihdam yaratmadığı, 2010 yılından sonra ise neredeyse her yıl ve sayısı artan bir istihdam artışının olduğu Şekil 5.108’ de görülmektedir. Aynı şekilde en yüksek istihdamın 45 kişi ile 2017 yılında olduğu da görülmektedir. Şekil 5.60’da toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının 2007 yılından sonra düşüş yaşandığı fakat istihdam sayısında 2010 yılı itibari ile yükselme olduğu görülmektedir. Ağrı’nın ve Ardahan’ın %33 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu, onları %19 ile Kars’ın ve %15 ile Iğdır’ın takip ettiği Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde dört ilin değerlerinin de ortalamanın altında kaldığı göze çarpmaktadır. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman TRA2 İBBS bölgesinde Ardahan ve Iğdır %25 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller olup istihdamın ise %33’ü Ardahan, %15’i Iğdır İl’i için yaratılmıştır.

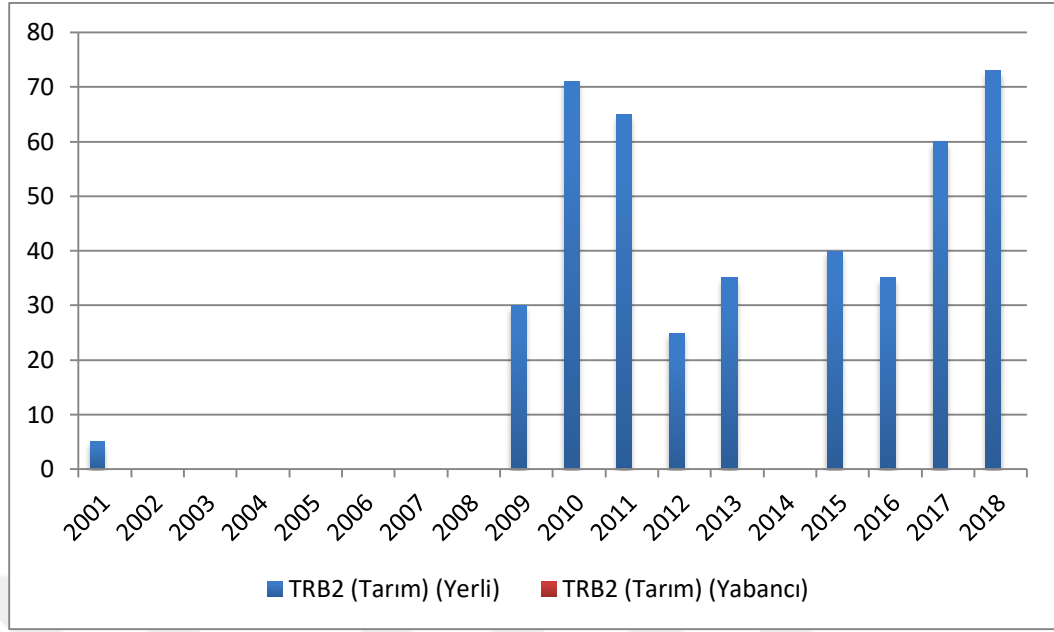
Şekil 5.109 TRA İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRA İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığı için istihdam yaratmadığını, yerli sermayenin ise çoğu yıl (2002, 2003, 2004, 2006, 2016 ve 2018 hariç) ve 2010 öncesi, sonrası birbirine yaklaşık değerlerde istihdam yarattığı Şekil 5.109’ da görülmektedir. Şekil 4.7’ de görüldüğü üzere TRA İBBS bölgesi toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanında 2018 yılı itibari ile Türkiye’de ortalamasının altında yer alırken, Tablo 5.4’ de görüldüğü üzere yaratılan istihdamın 7 il için toplamı bile anca Türkiye geneli ortalamasında olması Şekil 4.7’ i desteklemektedir. TRA1 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 442 olduğu ve TRA2 İBBS bölgesi içinde 184 olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Erzurum’un %54, Bayburt’un %12, Ağrı ve Ardahan’ın %10 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yaratan illeri olduğunu, Iğdır’ın %5, Kars’ın ise %6 ile en az istihdam yaratılan iller olduğu görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman TRA İBBS bölgesinde Erzurum %44 ile yerli sermayenin en çok YTB aldığı il olup istihdamın ise yarısından fazlası olan %54’ü Erzurum İl’i için yaratılmıştır.

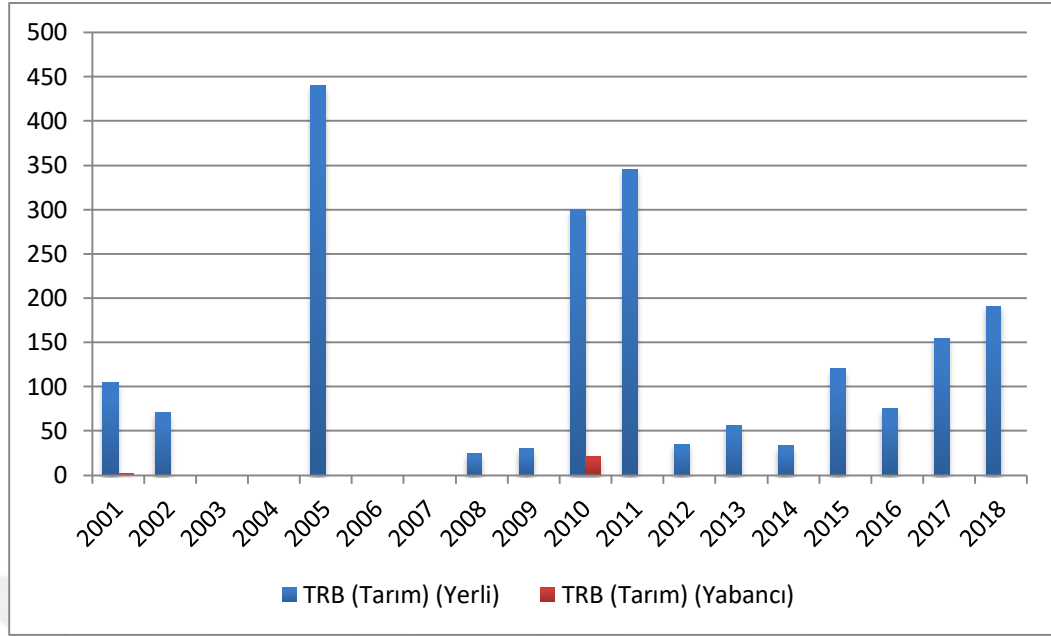
Şekil 5.110 TRB1 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRB1 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 2001 ve 2010 yıllarında 2-21 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise neredeyse her yıl (2003, 2004, 2006, 2007 ve 2009 hariç) ve 2010 yılından itibaren artış gösteren bir ortalama ile istihdam yarattığı Şekil 5.110’ da görülmektedir. Şekil 5.64’de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının 2008 yılından sonra düşüş yaşandığı fakat istihdam sayısında 2010 yılı itibari ile artış olduğu görülmektedir. Elazığ’ın %46 ve Malatya’nın %31 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Elazığ’ın ortalama bir değerde olduğu, diğer 3 ilin ortalamanın altında kaldığı göze çarpmaktadır. Yabancı sermayenin istihdam yarattığı 23 kişi de Tablo 5.4’ de görüldüğü üzere Elazığ İl’i içindir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Elazığ’ın ortalamanın altında bir seviyede olduğu görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman TRB1 İBBS bölgesinde Malatya %39’la ilk sırada Elazığ ise %29’la ikinci sırada yerli sermayenin YTB aldığı iller olup yaratılan istihdam da ise Elazığ %46 ile ilk sırada, Malatya %31 ile ikinci sıradaki ildir.

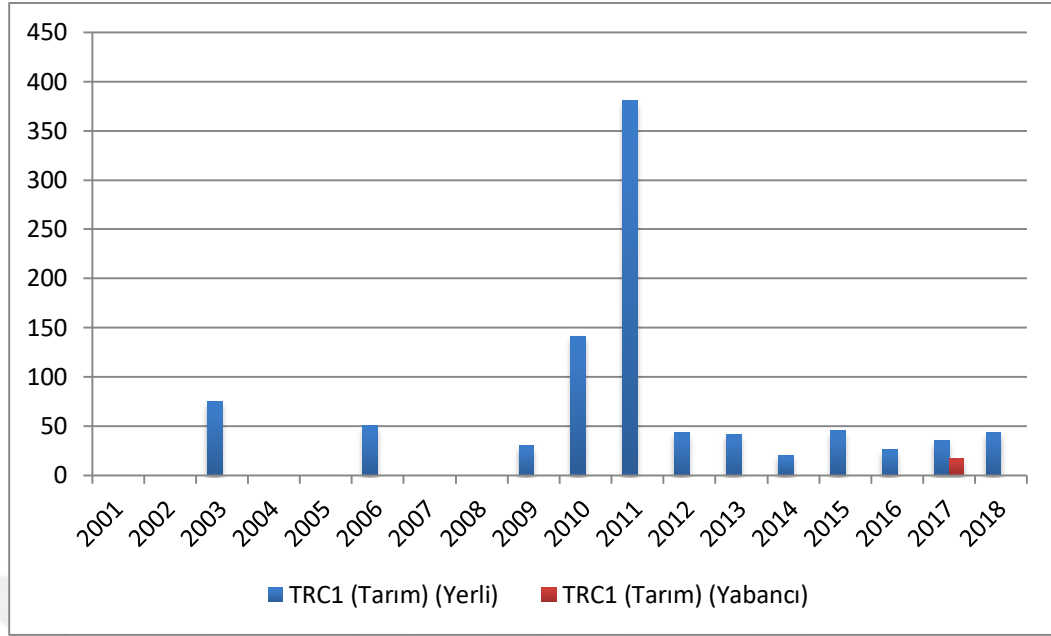
Şekil 5.111 TRB2 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRB2 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığı için istihdam yaratmadığı, yerli sermayenin ise 2009 yılına kadar sadece 2001 yılında 5 kişi istihdam yarattığını, 2009 yılından sonra ise 2014 yılı hariç her yıl ve artan bir istihdam sayısının olduğu Şekil 5.111’ de görülmektedir. Şekil 5.66’da toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının 2005 yılından sonra düşüş yaşandığı fakat istihdam sayısının 2010 yılı itibari ile en yüksek seviyelere ulaştığı görülmektedir. Van’ın %58 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu, onu %30 ile Bitlis’in takip ettiği Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde dört ilin değerlerinin de ortalamanın altında kaldığı dikkat çekmektedir.

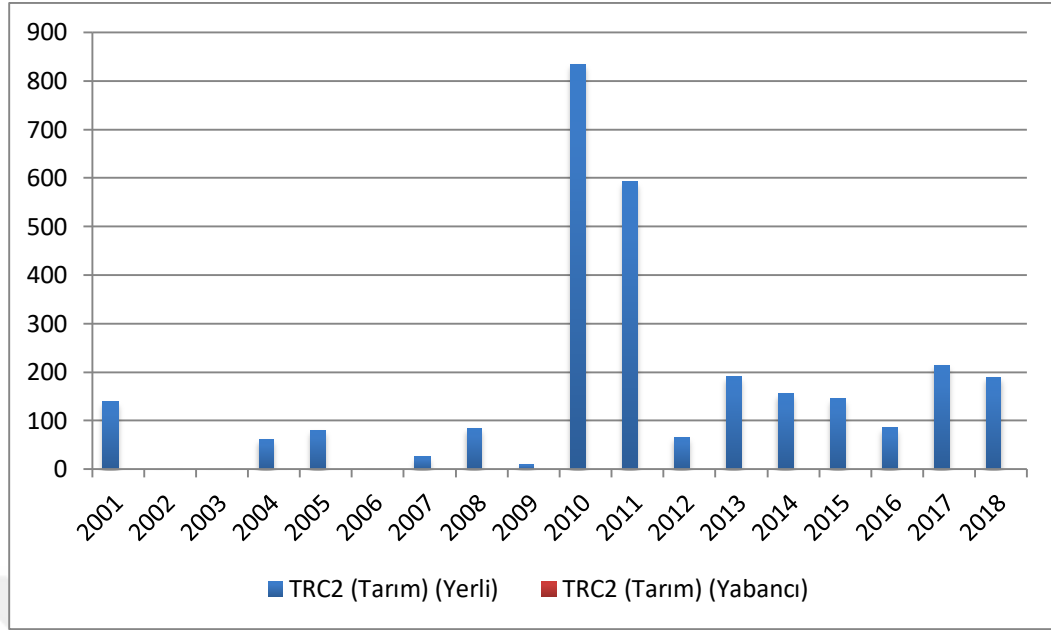
Şekil 5.112 TRB İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRB İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2001 ve 2010 yıllarında 2-21 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar düşük seviyede olan fakat 2010 yılı itibari ile artış göstererek yılda ortalama 140 kişi istihdam yarattığı Şekil 5.112’ de görülmektedir. Yerli sermaye adına en yüksek istihdamın 440 kişi ile 2005 yılında olduğu da aynı şekilde görülmektedir. Şekil 4.7’ de görüldüğü üzere TRB İBBS bölgesi toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanında 2018 yılı itibari ile Türkiye’de ortalamasının altında yer almaktadır. Tablo 5.4’ de görüldüğü üzere yaratılan istihdamın %2 gibi düşük bir kısma sahip olması Şekil 4.7’i desteklemektedir. TRB1 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 1543 olduğu ve TRB2 İBBS bölgesi içinde 439 olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Elazığ’ın 36, Malatya’nın %24 ve Bingöl’ün %15 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin istihdam yarattığı 23 kişi Tablo 5.4’ de görüldüğü üzere Elazığ İl’i içindir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman TRB İBBS bölgesinde Malatya %28’le ilk sırada Elazığ ise %21’le ikinci sırada yerli sermayenin YTB aldığı iller olup yaratılan istihdam da ise Elazığ %36 ile ilk sırada, Malatya %24 ile ikinci sıradaki ildir.

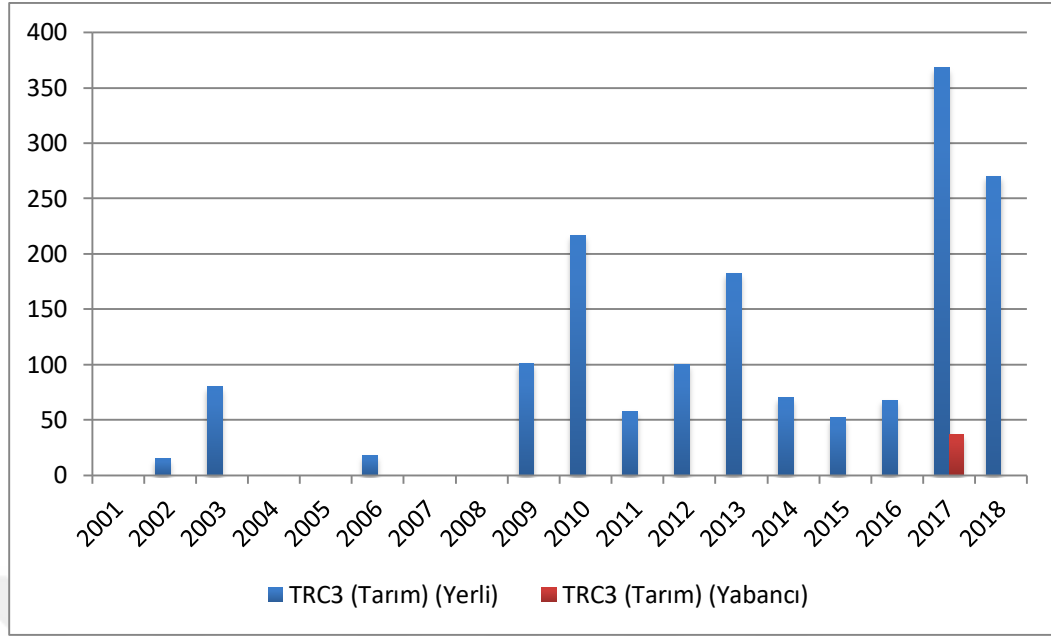
Şekil 5.113 TRC1 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRC1 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin sadece 2017 yılında 17 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar birkaç yılda ortalama 50 kişi istihdam yarattığı, 2010-2011 yıllarında ortalama 261 kişi olan istihdamın tekrar 2012-2018 yılları arasında ortalama 36 kişi düştüğü Şekil 5.113’ de görülmektedir. Aynı şekilde en fazla 381 kişi istihdam olmak üzere 2011 yılında yaratıldığı da görülmektedir. Şekil 5.70’de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının en düşük olduğu 2010 ve 2011 yıllarında istihdam sayısının da en üst seviyede olduğu görülmektedir. Gaziantep’in %75 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu, onu %17 ile Adıyaman’ın takip ettiği Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Gaziantep İl’inin ortalama seviyede olduğu, diğer 2 ilin değerlerinin ise ortalamanın altında kaldığı göze çarpmaktadır. Yabancı sermayenin istihdam yarattığı 17 kişinin de Gaziantep İl’i için olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Gaziantep İl’inin ortalamanın altında bir seviyede olduğu görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman TRC1 İBBS bölgesinde Gaziantep %62’yle ilk sırada Adıyaman ise %27’yle ikinci sırada yerli sermayenin YTB aldığı iller olup yaratılan istihdam da ise Gaziantep %75 ile ilk sırada, Adıyaman %17 ile ikinci sıradaki ildir.

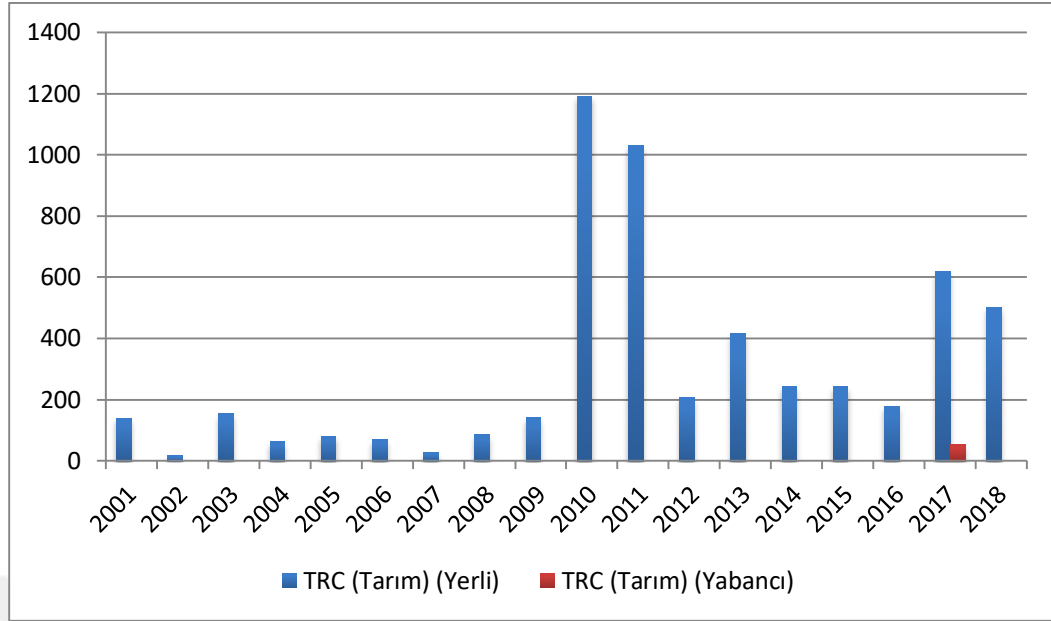
Şekil 5.114 TRC2 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRC2 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığı için istihdam yaratmadığını, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar çoğu yılda (2002, 2003 ve 2006 hariç) 66 kişi istihdam yarattığı, 2010 yılından sonra ise her yıl ortalama 275 kişi istihdam yarattığı Şekil 5.114’ de görülmektedir. Şekil 5.72’de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının genelde dengeli bir seviyede olduğunu fakat istihdam sayısında 2010 yılı öncesinde ve sonrasında dengesiz bir dağılım olduğu görülmektedir. Şanlıurfa’nın %65 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu, onu %35 ile Diyarbakır’ın takip ettiği Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Şanlıurfa %3 ile altıncı sırada olması dikkat çekmektedir.

Şekil 5.115 TRC3 İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRC3 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin sadece 2017 yılında 37 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2009 yılına kadar çok düşük seviyede olan fakat 2009 yılından itibaren ise yılda ortalama 148 kişi istihdam yarattığı Şekil 5.115’ de görülmektedir. Aynı şekilde en fazla 217 kişi olmak üzere 2017 yılında istihdam yaratıldığı da görülmektedir. Şekil 5.74’de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının 2009 yılından itibaren azalmasına rağmen istihdam sayısında artış olduğu görülmektedir. Mardin’in %73 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu, onu %13 ile Batman’ın takip ettiği Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Mardin İl’inin %2 ile ortalamanın üstünde bir seviyede olduğu, diğer 3 ilin değerlerinin ise ortalamanın altında kaldığı göze çarpmaktadır. Yabancı sermayenin 37 kişilik yarattığı tüm istihdamın Mardin İl’i için olduğunu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Mardin İl’inin ortalamanın biraz üstünde bir seviyede olduğu görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman TRC3 İBBS bölgesinde Batman %7 ile üçüncü sırada yerli sermayenin YTB aldığı il olup yaratılan istihdam da ise Batman %13 ile ikinci sıradaki ildir.

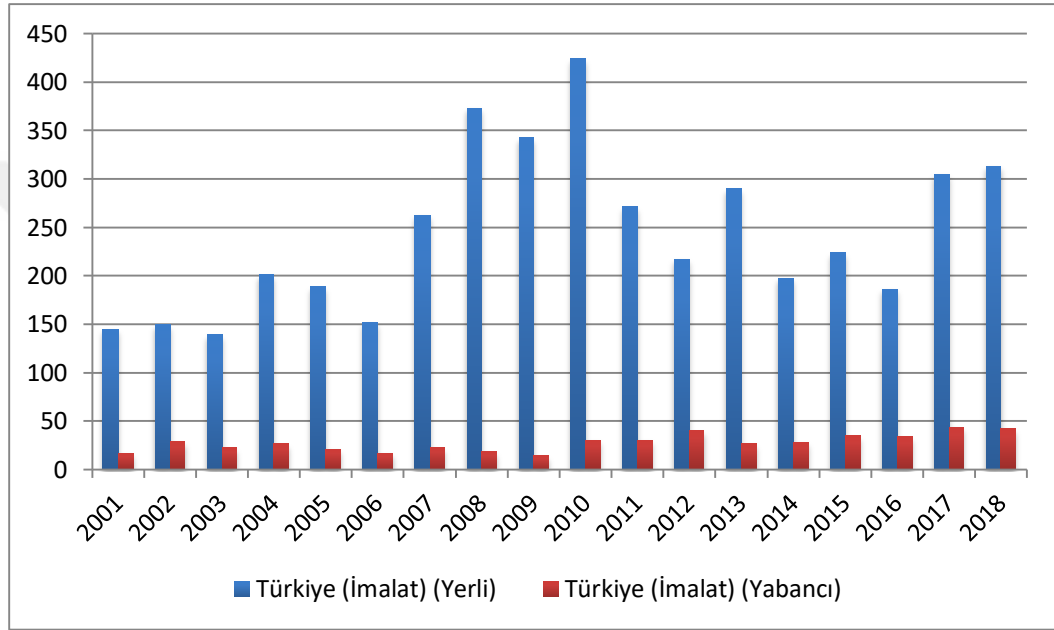

Şekil 5.116 TRC İBBS bölgesinde tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRC İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin sadece 2017 yılında 54 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar düşük seviye fakat 2010 yılı itibari ile artış göstererek yılda ortalama 515 adet istihdam yarattığı Şekil 5.116’ de görülmektedir. Şekil 4.7’ de görüldüğü üzere TRC İBBS bölgesi toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanında 2018 yılı itibari ile Türkiye’de üçüncü sırada yer almaktadır. Tablo 5.4’ de görüldüğü üzere yerli sermayenin yarattığı istihdamın %9’u ve yabancı sermayenin yarattığı istihdamın %2 gibi düşük bir kısma sahiptir. TRC1 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 931 olduğu, TRC2 İBBS bölgesi içinde 2875 olduğu ve TRC3 İBBS bölgesi içinde 1599 olduğu Tablo 5.4’ de görülmektedir. Aynı tabloda Şanlıurfa’nın %34, Mardin’in 22 ve Diyarbakır’ın %19 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin aldığı belge dağılımı için Tablo 5.4’ e bakıldığı zaman Mardin’in %69, Gaziantep’in ise %31 olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde ise Mardin İl’inin ortalamanın biraz üstünde, diğer illerin ortalamanın altında bir seviyede olduğu görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman TRC İBBS bölgesinde yabancı sermayenin aldığı YTB’leri Gaziantep ve Mardin %50-%50 olarak paylaşan iller olup yaratılan istihdam da ise Mardin %69 ve Gaziantep %31 oranındadır.

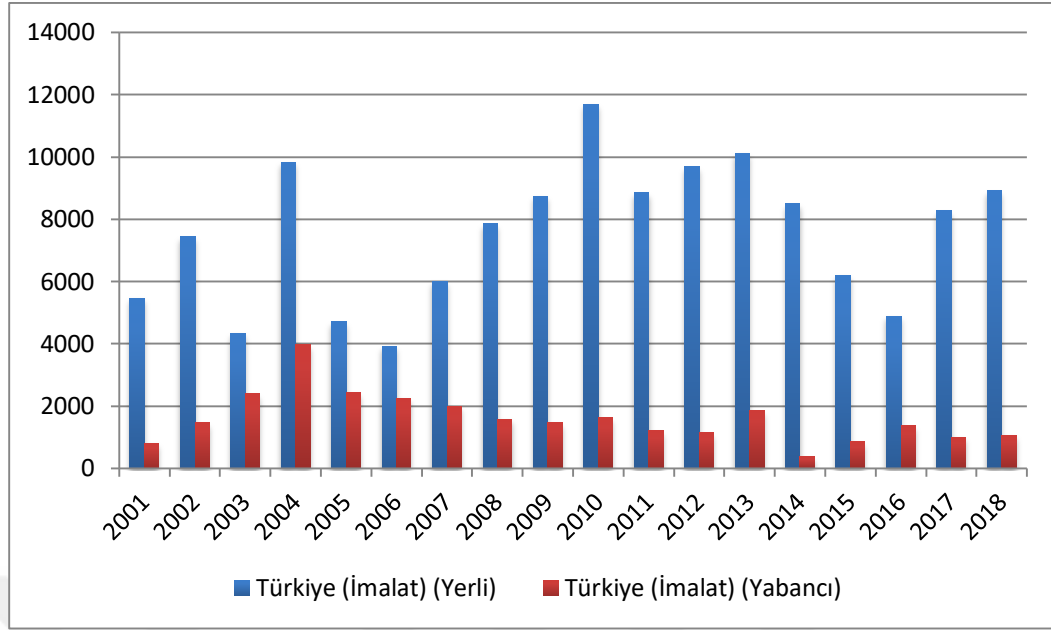
5.2 Türkiye’de İmalat (Gıda-İçki) Sektöründe Düzenlenen Yatırım Teşvik Belgelerinin İstatistikî Bölgelere (İBBS) Göre Dağılımı

Türkiye’de 2001-2018 yılları arasında, tarım sektöründe yerli ve yabancı sermaye adına düzenlenen yatırım teşvik belgeleri ve bu belgelerin yarattığı toplam istihdamın dağılımının grafikleri oluşturularak analiz edilmiştir. Hangi illerin ön plana çıktığı, ortalama belge adedi ve istihdam sayıları üzerinde durulmuştur.

Şekil 5.117 Türkiye’de İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen YTB adetlerine Türkiye genelinde bakıldığında zaman yabancı sermayenin 14-44 adet belge aldığı görülmektedir, yerli sermaye ise 2010 yılına kadar 217 belge ortalaması ile gelirken 2010 yılından sonra yeni teşvik sistemi ve desteklerin artırılması ile her yıl ortalama 264 belgeye çıktığı Şekil 5.117’ de görülmektedir. 2010 yılına kadar artarak gelen belge adedinin 2010 yılından sonra inişli çıkışlı olarak ilerlediği görülmektedir. Türkiye genelinde yerli sermayenin aldığı YTB’lerin %7’si İzmir, %6’sı Manisa ve İstanbul, %5’i Gaziantep ve Konya, %4’ü Balıkesir ve Mersin illeri için olduğu; yabancı sermayenin aldığı YTB’lerin ise %14’ü İzmir, %9’u Bursa, %8’i İstanbul, %6’sı Kocaeli, Tekirdağ ve Mersin, %5’i Manisa için olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir.

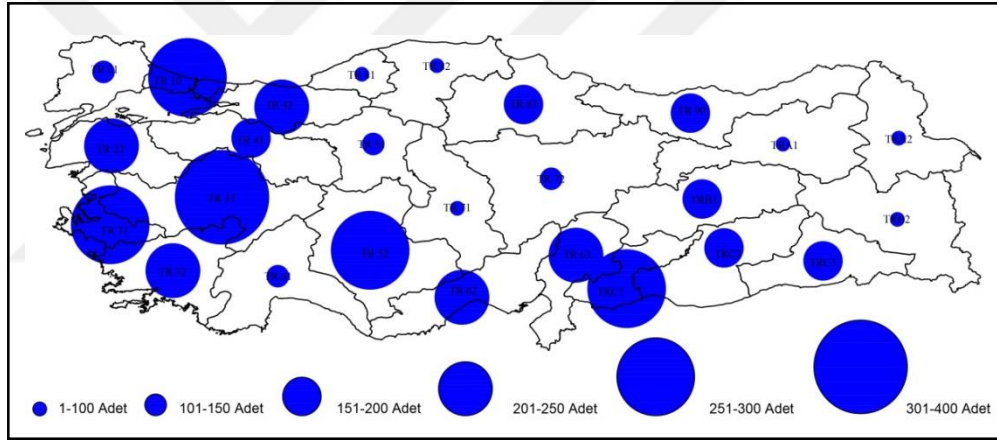

Şekil 5.118 Türkiye’de İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen YTB adetlerindeki toplam istihdamın değişimini Türkiye genelinde incelediğimiz zaman; yabancı sermayenin 2004 yılına kadar artan, daha sonraki yıllarda azalan bir istihdam sayısı görülmektedir. Yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar ortalama 6480 kişi istihdam yarattığı, 2010 yılından sonra ise yeni teşvik sistemi ve desteklerin artırılmasıyla bu sayının 8575’e çıktığı Şekil 5.118’ de görülmektedir. Türkiye genelinde YTB’lerin yarattığı istihdamın %9’u İzmir, %6’sı İstanbul, %5’i Konya, Karaman, Manisa, %4’ü Aydın, Balıkesir ve Gaziantep illerinde yerli sermaye tarafından yaratıldığı Tablo 5.6’ de görülmektedir. Yabancı sermayenin YTB ile yarattığı istihdam oranlarına bakıldığında İzmir’in %19, Kocaeli’nin %16, Bursa’nın %12, İstanbul’un %8, Manisa’nın %5 ve Tekirdağ ve Karaman’ın %4 olduğu Tablo 5.6’ de görülmektedir.

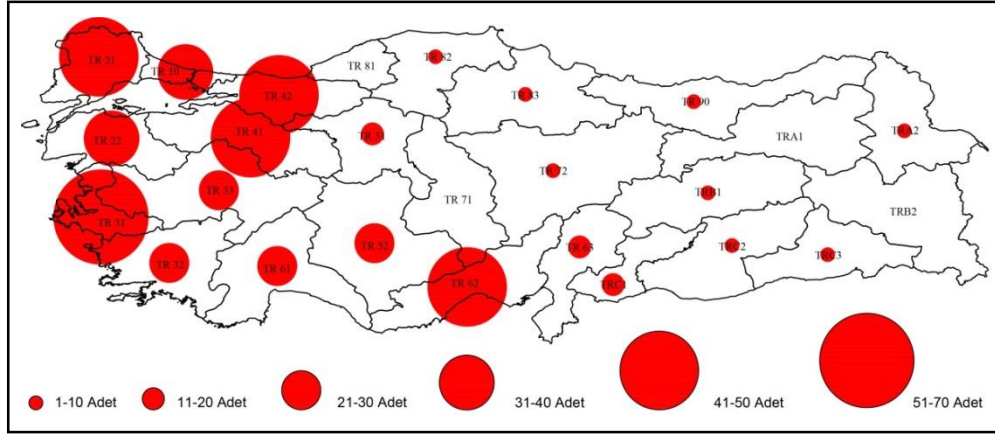
5.2.1 Yatırım Teşvik Belge Adedi Açısından

Bu bölümde tarım sektöründe yerli ve yabancı sermayenin aldığı yatırım teşvik belgesi için Düzey 1 ve Düzey 2 İBBS düzeyinde grafikler hazırlanmış ve 2001-2018 yılları arasındaki değişimleri incelenmiştir. Ayrıca aynı verilerin, Türkiye'nin Düzey 2 İBBS haritası üzerinde de mekânsal dağılımları incelenmiştir. Bunlara ek olarak Düzey 1 ve Düzey 2 İBBS bölgelerine göre toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanlarının 2001-2018 yılları için dağılım grafikleri oluşturularak, YTB adedinin mekânsal dağılımı değerlendirilirken yardımcı değişken olarak kullanılmıştır. En çok ve en az YTB alan iller ve bölgeler belirlenmiştir. Düzey 2 İBBS bölgelerinde yerli-yabancı sermayenin kendi içinde oransal olarak dağılımları tespit edilmiştir.

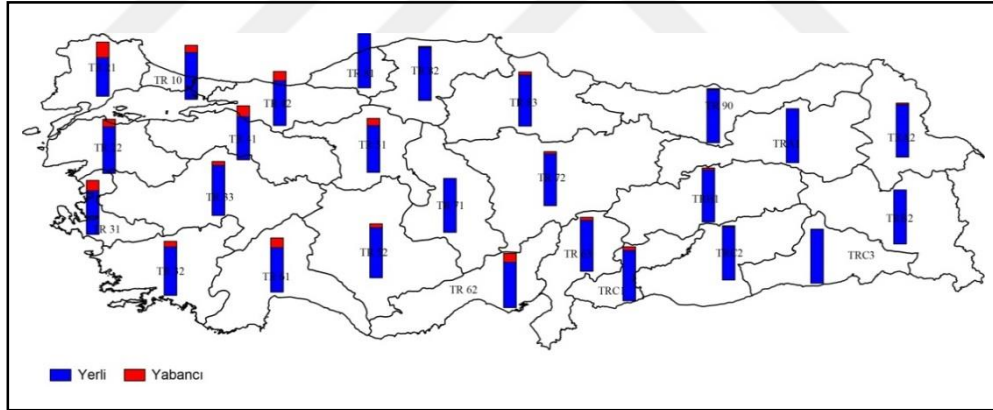
Şekil 5.119 İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen toplam yatırım teşvik belgelerinin yıllar itibari ile Düzey 2 İBBS bölgelerine ve adetlerine göre dağılımı (yerli sermaye, 2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen YTB'ye Düzey 2 İBBS bölgeleri ve yerli sermaye bazında bakıldığında Şekil 5.119' da da görüldüğü üzere TR1 (TR10), TR22, TR31, TR32, TR33, TR42, TR52, TR62, TR63 ve TRC1 bölgelerinde ağırlığın olduğu gözlemlenmektedir. Bu bölgelerin ortak avantajları: ulaşım imkânlarının iyi olması, limanlara yakınlık ve büyükşehirlerin hinterlandında kalmalarıdır.

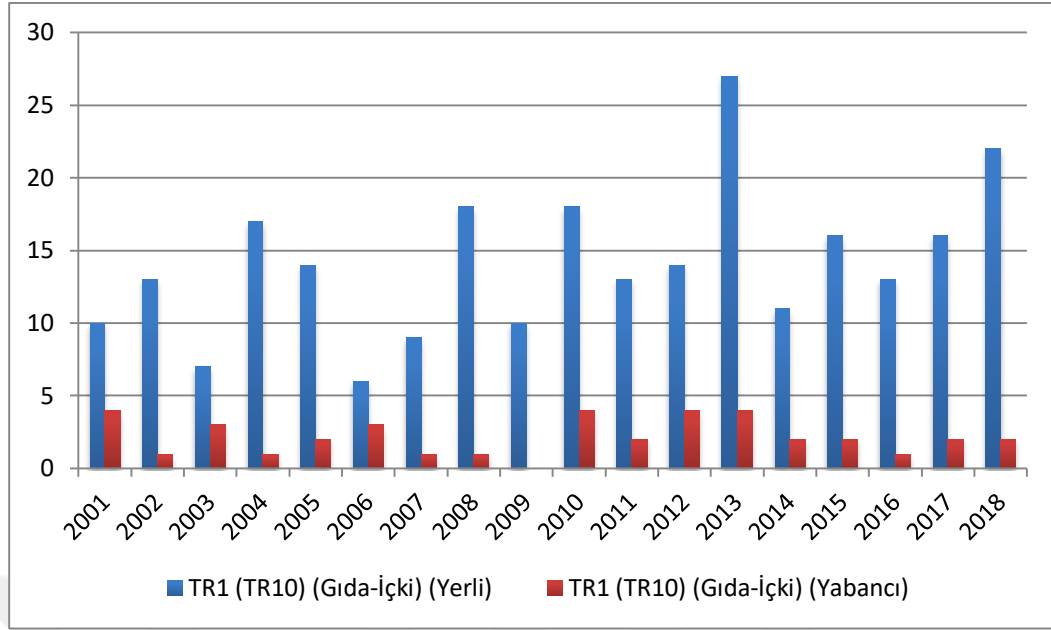
Şekil 5.120 İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen toplam yatırım teşvik belgelerinin yıllar itibarı ile Düzey 2 İBBS bölgelerine ve adetlerine göre dağılımı (yabancı sermaye, 2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Aynı sektörde yabancı sermaye bazında düzenlenen YTB'nin dağılımına bakıldığında zaman zaman TR10, TR21, TR22, TR31, TR41, TR42 ve TR62 bölgelerinde yığılmanın olduğu Şekil 5.120' de görülmektedir. Bu bölgelerde sanayinin gelişmiş olmasının yanında kara ve deniz ulaşımı imkânlarının da vermiş olduğu avantaj vardır.

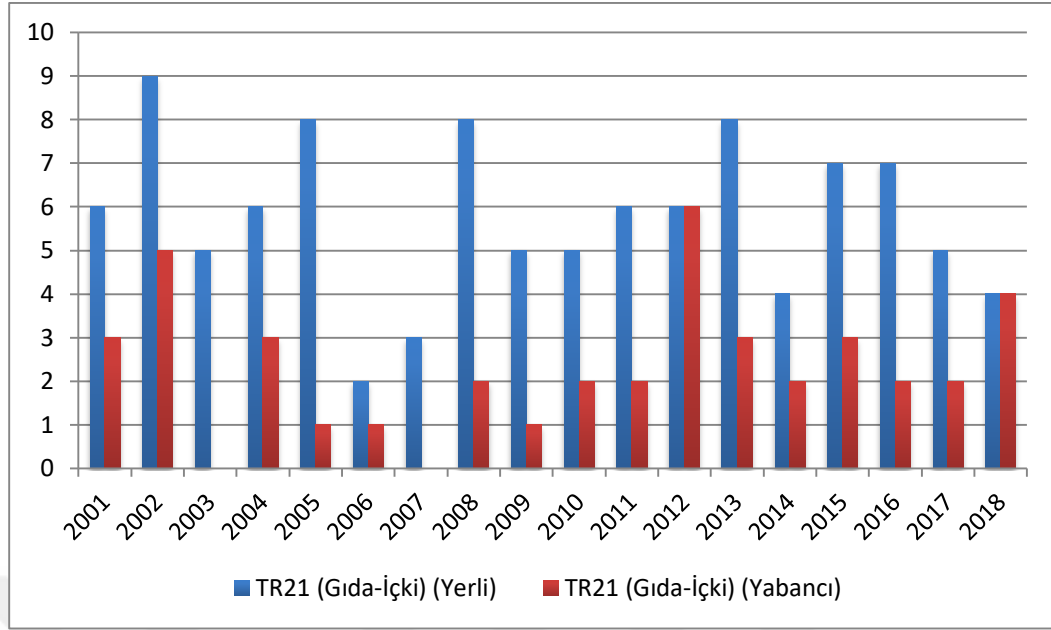
Şekil 5.121 İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen toplam yatırım teşvik belgelerinin yıllar itibarı ile Düzey 2 İBBS bölgelerinde adetlerine göre dağılımı (yerli-yabancı sermaye, 2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

İmalat (gıda-içki) sektöründe Düzey 2 İBBS bölgelerinde her bölge için kendi içinde düzenlenen YTB'de yerli ve yabancı dengesine bakıldığında tüm bölgelerde yerli sermayenin baskın olduğu Şekil 5.121' de görülmektedir. Yabancı sermayenin yüzde olarak diğer bölgelere nazaran TR1 (TR10), TR21, TR22, TR31, TR41, TR42, TR51, TR61 ve TR62 bölgelerinde ağırlığının olduğu görülmektedir. Özellikle TR21 bölgesinde yabancı istihdam oranının kendi içinde en yüksek bölge olduğu, bu bölgeyi TR41 bölgesinin takip ettiği söylenebilir.

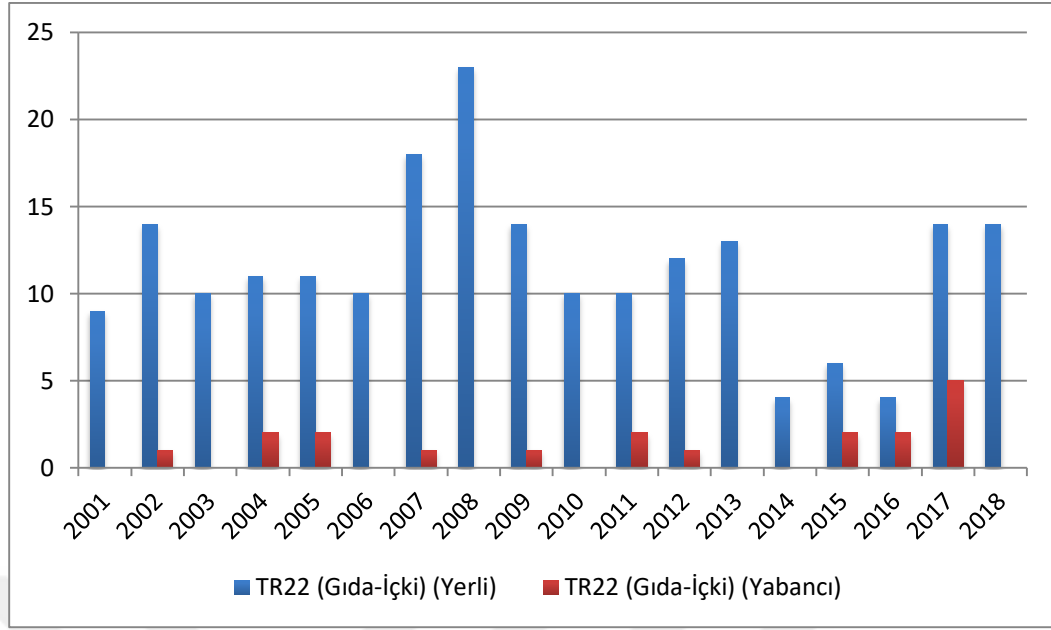
Şekil 5.122 TR1 (TR10) İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR1 (TR10) İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen YTB'lere bakıldığından; yabancı sermayenin 2009 yılı dışında her yıl ve 2010 yılından sonra daha fazla belge alımının olduğu, yerli sermayenin ise zaman zaman azalsa da genel anlamda artış gösteren ve her yıl belge alımının olduğu Şekil 5.122' de görülmektedir. TR1 (TR10) İBBS bölgesi alt düzeyde sadece İstanbul İl'inden oluşmaktadır. İmalat (gıda-içki) sektöründe alınan YTB'lerin tarım sektörüne göre daha fazla olması İstanbul'un daha çok sanayi ve hizmet sektörlerinde ilerlemesiyle açıklanabilir. TR1 (TR10) İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 254 olduğunu ve Türkiye genelinde %6 ile İzmir'in ardından ikinci sırada olduğu Tablo 5.5' de görülmektedir. Yabancı sermayenin aldığı YTB adedi için aynı tabloya bakıldığı zaman bu sayının 39 olduğunu ve Türkiye genelinde ise %8 ile İzmir ve Bursa'nın ardından üçüncü sırada olduğu görülmektedir. Şekil 5.7' de İstanbul için yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığı, yerli sermayenin ise belirli yıllarda 1-2 adet YTB aldığı görülürken; tarıma dayalı sanayi için yabancı sermayenin 2009 yılı hariç her yıl YTB aldığı, yerli sermayenin ise her yıl ortalama 14 adet YTB aldığı Şekil 5.122' de görülmektedir.

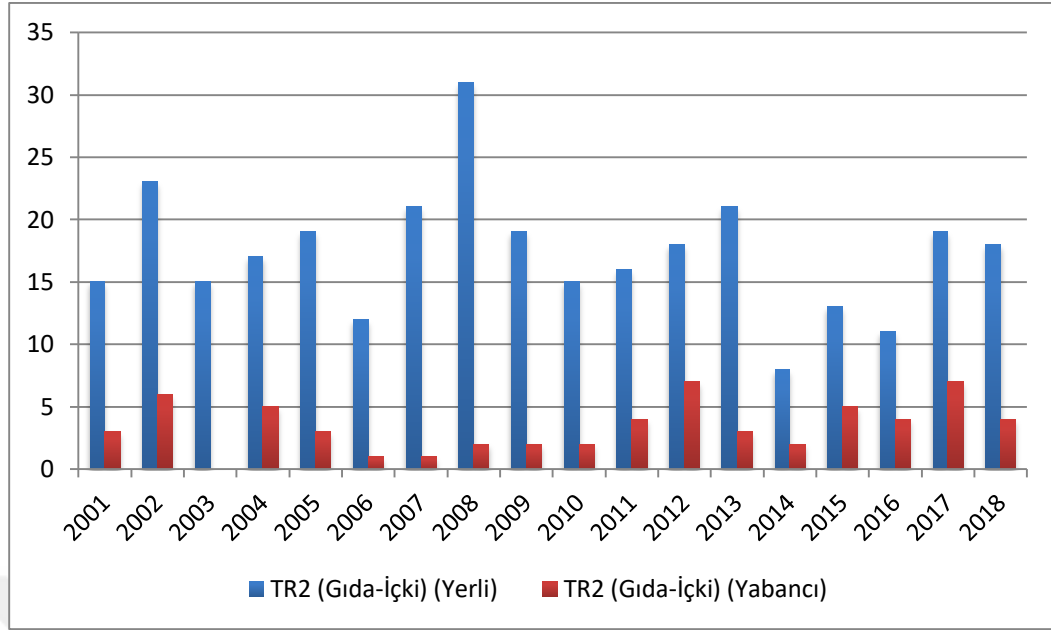
Şekil 5.123 TR21 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR21 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin neredeyse her yıl (2003 ve 2007 hariç) ve artış gösteren bir sayıyla YTB aldığı, yerli sermayenin ise inişli çıkışlı bir düzeyde ve her yıl YTB aldığı Şekil 5.123’ de görülmektedir. Tablo 5.5’ den de anlaşılabacağı üzere yerli sermayenin YTB alımında Tekirdağ’ın %48 gibi yüksek bir oranla önemli bir payı bulunmakta olup tarım sektöründe ise Tekirdağ’ın YTB alım oranı %16 gibi düşük bir değerdedir. Tablo 5.5’ de görüldüğü üzere imalat (gıda-içki) sektöründe yerli sermayenin aldığı YTB’lerde Kırklareli’nin %28’lik payı bulunurken tarım sektöründeki payı %76 gibi çok yüksek bir değerdedir. Türkiye genelinde ise imalat (gıda-içki) sektöründe Tekirdağ’ın payı ortalama seviyededir. Kırklareli’nin Türkiye genelinde tarım sektöründeki payı %3 gibi yüksek bir oranla dikkat çekerken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise %0,67 ile ortalamanın altında kalmıştır. Yabancı sermayenin aldığı YTB için Tablo 5.5’ e bakıldığı zaman Tekirdağ’ın %74 ile ilk sırada, Kırklareli’nin ise %24 ile onu takip ettiği görülmektedir. Türkiye genelinde ise Tekirdağ’ın %6 ile dördüncü sırada, Kırklareli’nin ilse %2 ile ortalamanın üstünde olduğu görülmektedir.

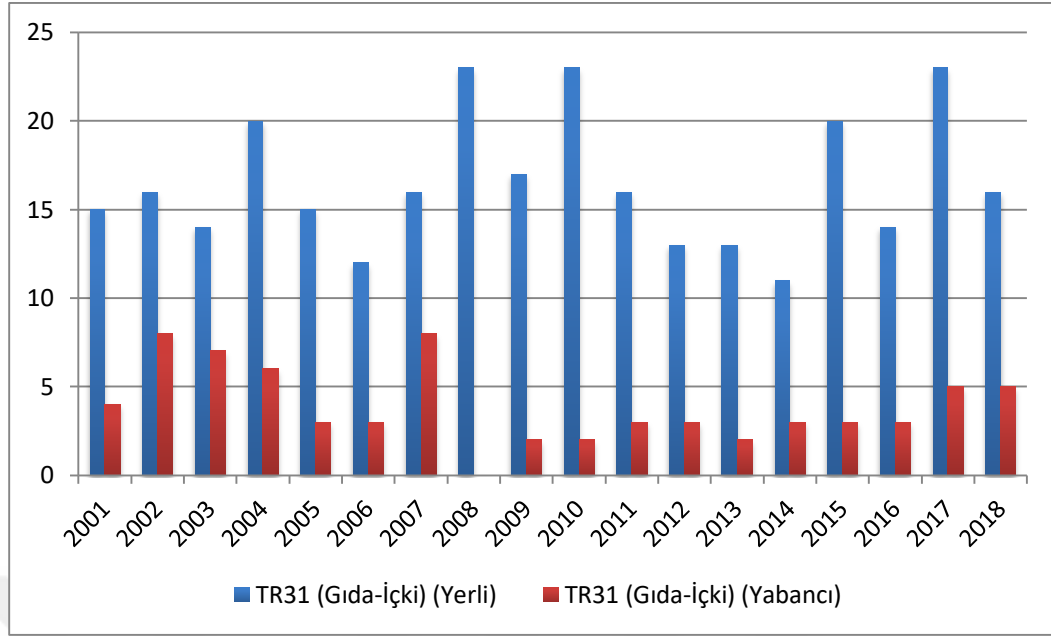
Şekil 5.124 TR22 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR22 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin çoğu yılda ve 1-5 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise her yıl ortalama 12 adet YTB aldığını ve 2014-2016 yılları arasında bir düşüşün yaşandığı (ortalama 5 adet) Şekil 5.124' den anlaşılmaktadır. Tablo 5.5' den de görüldüğü üzere TR22 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alım oranında Balıkesir'in %77 gibi büyük bir payı vardır. Türkiye genelinde ise Balıkesir'in payı %4 ile dikkat çekmektedir. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığında zaman Çanakkale'nin 18 adet ve Balıkesir'in ise 15 adet olarak paylaştığı Tablo 5.5' de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Çanakkale'nin %4, Balıkesir'in %3'lük payı olduğu görülmektedir. Tablo 5.3' e bakıldığında zaman tarım sektöründe yabancı sermayenin TR22 İBBS bölgesi için toplamda 2 adet YTB aldığı, imalat (gıda-içki) sektöründe ise 19 adet YTB aldığı ve yerli sermayenin tarım sektöründe aldığı YTB sayısı 64 iken imalat (gıda-içki) sektöründe ise 207 adet YTB aldığı görülmektedir.

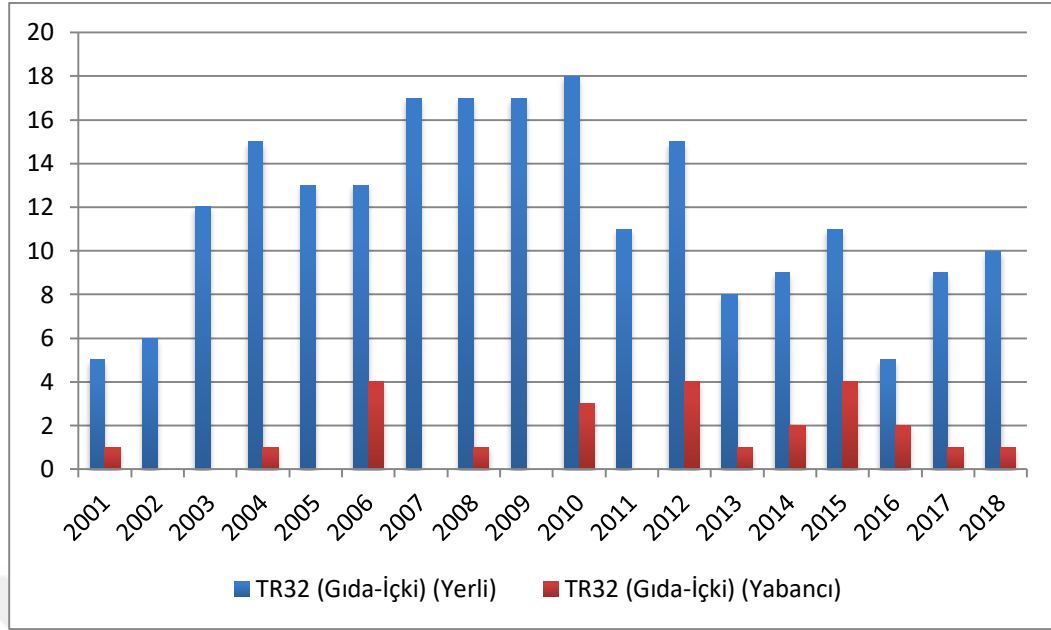
Şekil 5.125 TR2 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR2 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2010 yılına kadar daha düşük bir ortalama ile 2010 yılı sonrası ise daha yüksek bir ortalama ile YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2008 yılına kadar artarak gelen sonrasında ise inişli çıkışlı olarak devam eden YTB alımının olduğu Şekil 5.125’ de görülmektedir. TR21 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 104, TR22 İBBS bölgesi içinde ise 207 olduğu, Balıkesir’in %51, Tekirdağ’ın %16 ve Çanakkale’nin %15 ile bölgenin en çok YTB alan illeri olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye geneline bakıldığı zaman Balıkesir’in %4 ile dikkat çektiğini, Tekirdağ ve Çanakkale’nin ise ortalama seviyede kaldığı söylenebilir. Yabancı sermayenin aldığı belgelerin ise %51 Tekirdağ, %25 Balıkesir ve %16 Kırklareli olarak paylaşıldığı Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Edirne ve Çanakkale dışında diğer illerin ortalamanın üzerinde olduğu söylenebilir. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman tarım sektörü için TR2 İBBS bölgesinde Kırklareli %41’le ilk sırada, Balıkesir %37’yle ikinci sırada, %9’la Tekirdağ ve Çanakkale ise üçüncü sırada yerli sermayenin YTB aldığı iller olup imalat (gıda-içki) sektöründe ise Balıkesir %51 ile ilk sırada, Tekirdağ %16 ile ikinci sırada, Çanakkale %15 ile üçüncü sırada ve Kırklareli %9’la dördüncü sıradaki ildir.

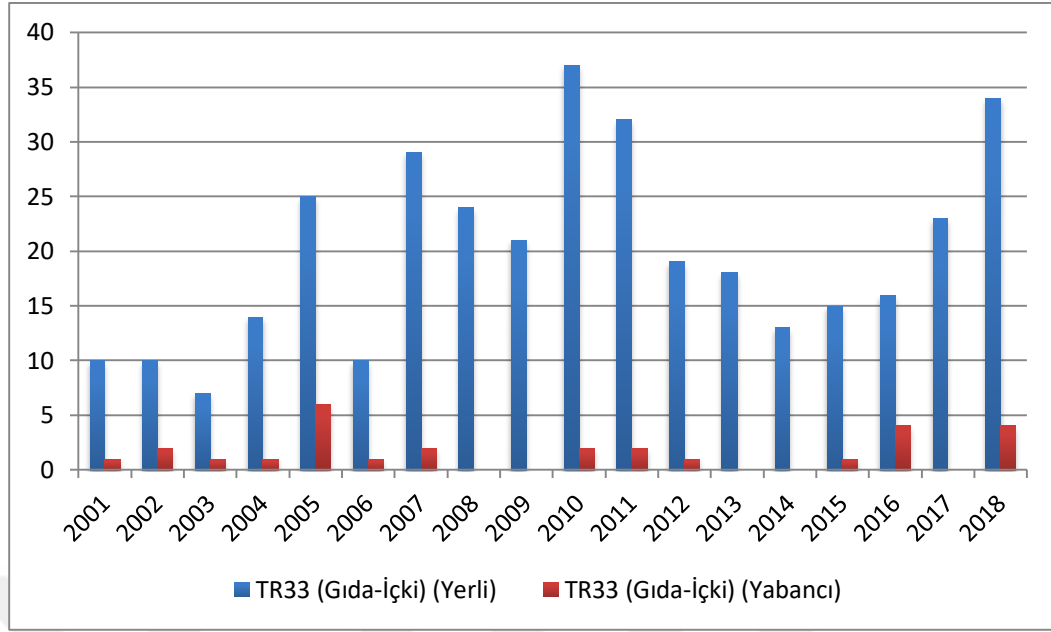
Şekil 5.126 TR31 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR31 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2008 hariç her yıl YTB aldığı, yerli sermayenin ise inişli çıkışlı bir düzeyde ve her yıl YTB aldığı Şekil 5.126’ da görülmektedir. TR31 İBBS bölgesi sadece İzmir İl’inden oluşmaktadır. İmalat (gıda-içki) sektöründe alınan YTB’lerin tarım sektörüne göre daha fazla olmasını İzmir’in daha çok sanayi ve hizmet sektörlerinde ilerlemesiyle açıklanabilir. TR31 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 297 olduğunu ve Türkiye genelinde %7 ile ilk sırada olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Yabancı sermayenin aldığı YTB adedi için Tablo 5.5’ e bakıldığında zaman bu sayının 70 olduğunu ve Türkiye genelinde %14 ile açık ara birinci sırada olduğu görülmektedir. Aynı tabloda İzmir TR3 İBBS bölgesi içerisinde %34 ile yerli sermayenin, %57 ile yabancı sermayenin en çok YTB aldığı ildir. Şekil 5.15’ de İzmir için yabancı sermayenin 18 yıl boyunca bazı yıllarda 1-2 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise her yıl ortalama 6 adet YTB aldığı görülürken; tarıma dayalı sanayi için yabancı sermayenin 2008 yılı hariç her yıl YTB aldığı, yerli sermayenin ise her yıl ortalama 17 adet YTB aldığı Şekil 5.126’ da görülmektedir.

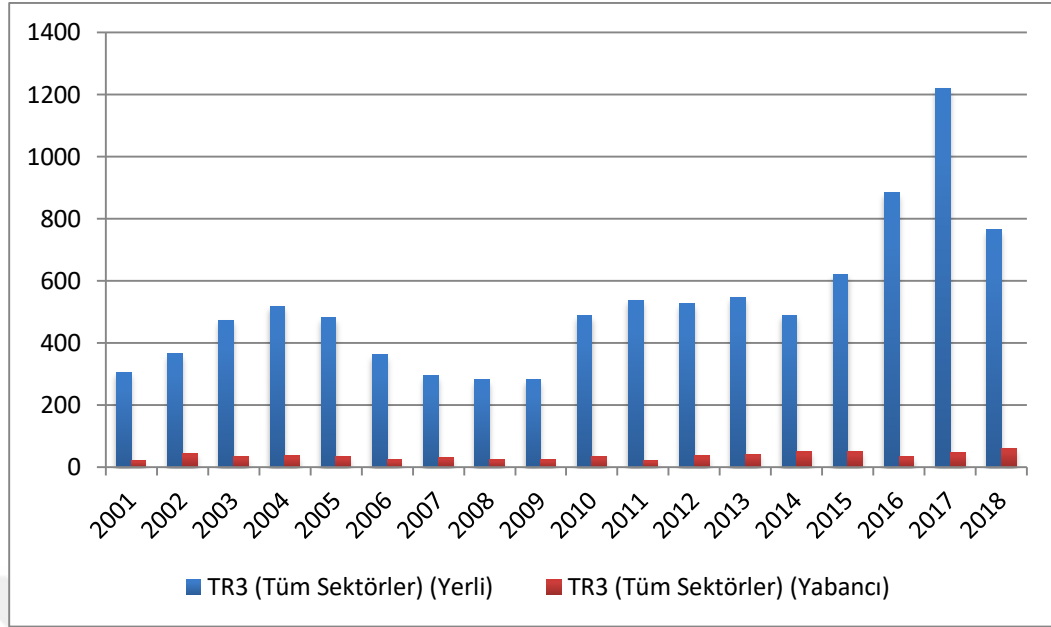
Şekil 5.127 TR32 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR32 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin çoğu yılda ve az sayıda YTB aldığı, yerli sermayenin ise her yıl ve 2010 yılına kadar artan daha sonra inişli çıkışlı olan bir düzeyde YTB aldığı Şekil 5.127' den anlaşılmaktadır. Tablo 5.5' den de görüldüğü üzere TR32 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alım oranında Aydın'ın %60 gibi büyük bir payı vardır. Kalan kısım ise Denizli ve Muğla tarafından paylaşılmaktadır. Türkiye genelinde ise Aydın'ın payı %3 ile dikkat çekmektedir. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığında zaman Denizli'nin ve Aydın'ın 10 adet ve Muğla'nın ise 5 adet olarak paylaştığı Tablo 5.5' de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Aydın'ın ve Denizli'nin %2'lik payı olduğu görülmektedir. Tablo 5.3' e göre TR32 İBBS bölgesinde tarım sektöründe yabancı sermayenin aldığı tüm YTB'ler Muğla için olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise en az YTB alan ilin Muğla olması dikkat çekmektedir.

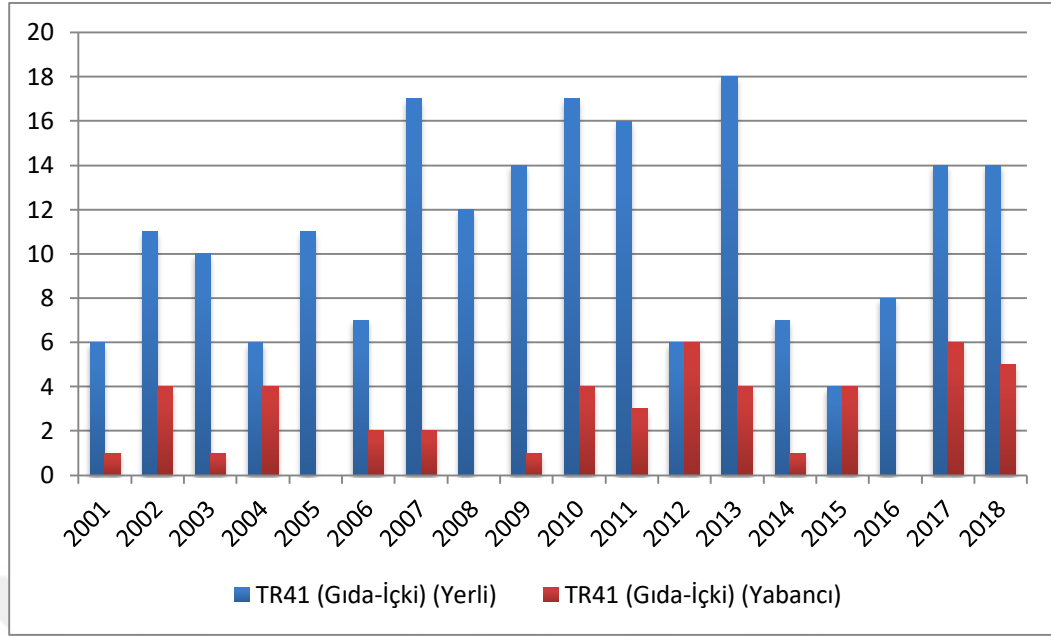
Şekil 5.128 TR33 İBBS bölgesinde İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR33 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin çoğu yılda (2008, 2009, 2013, 2014 ve 2017 hariç) ve az sayıda YTB aldığı, yerli sermayenin ise her yıl YTB aldığını ve 2010 yılına kadar artan daha sonra 2014 yılına kadar inişin yaşandığı ve tekrar günümüze kadar artışın olduğu Şekil 5.128’ den anlaşılmaktadır. Tablo 5.5’ den de görüldüğü üzere TR33 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alım oranında Manisa’nın %73 gibi büyük bir payı vardır ve %18 ile Afyonkarahisar onu takip etmektedir. Türkiye genelinde ise Manisa’nın payı %6 ile ülke genelinde ikinci sıradadır. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığında zaman Manisa’nın 25 adet ve Afyonkarahisar’ın ise 3 adet olarak paylaştığı, Kütahya ve Uşak’ında hiç YTB almadığı Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Manisa’nın %5’lik pay ile beşinci sırada olduğu görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman tarım sektörü için TR33 İBBS bölgesinde Afyonkarahisar’ın %51, Manisa’nın %41 ile yerli sermayenin en çok YTB aldığı iller olurken imalat (gıda-içki) sektöründe ise Manisa’nın %73 gibi büyük bir payı varken Afyonkarahisar %18’le düşük bir değerdedir. Aynı tabloda tarım sektörü için yabancı sermaye Manisa’da %67, Afyonkarahisar’da %33 oranında YTB alırken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Manisa %89, Afyonkarahisar ise %11 oranında YTB almıştır.

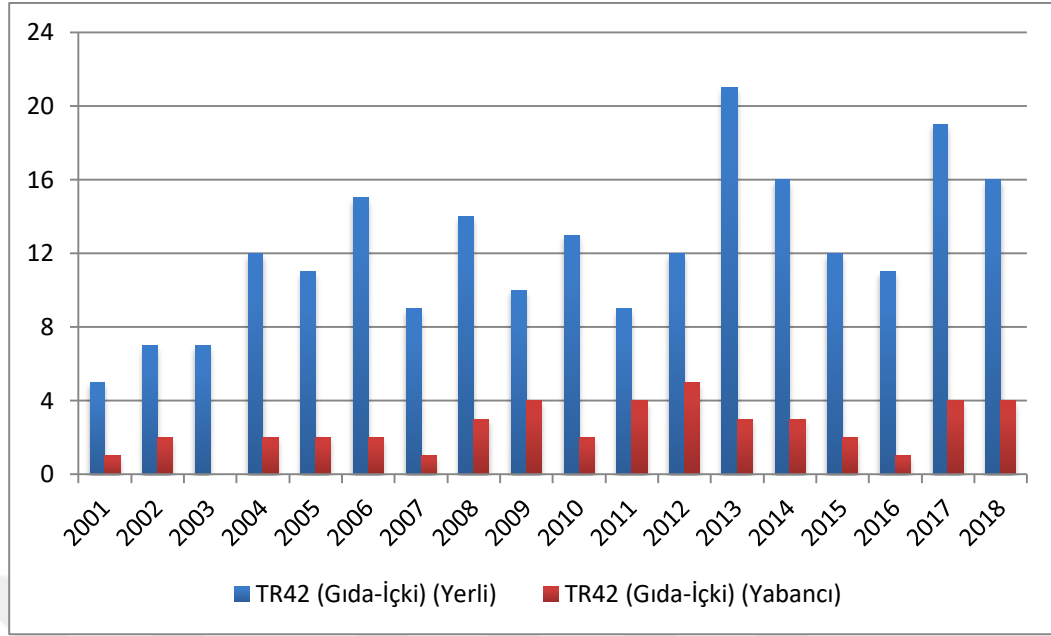
Şekil 5.129 TR3 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR3 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2010 yılına kadar daha düşük bir ortalama ile 2010 yılı sonrası ise daha yüksek bir ortalama ile YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar inişli çıkışlı gelen sonrasında ise artarak devam eden YTB alımının olduğu Şekil 5.129’ da görülmektedir. TR31 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 297, TR32 İBBS bölgesi içinde 211 ve TR33 İBBS bölgesi içinde ise 357 olduğu; İzmir’in %34, Manisa’nın %30 ve Aydın’ın %15 ile bölgenin en çok YTB alan illeri olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye geneline bakıldığı zaman İzmir’in %7 ile birinci sırada olduğunu, Manisa’nın %6 ile ikinci sırada, Aydın’ın ise %3 ile beşinci sırada olduğu söylenebilir. Yabancı sermayenin aldığı belgelerin ise %57 İzmir, %20 Manisa, %8 Aydın ve Denizli olarak paylaşıldığı Tablo 5.5’ e görülmektedir. Türkiye genelinde ise İzmir’in %14 ile birinci sırada, Manisa’nın ise %5 ile beşinci sırada yer aldığı söylenebilir. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman tarım sektörü için TR3 İBBS bölgesinde Afyonkarahisar’ın ve Muğla’nın %18, Manisa’nın ise %14 oranında yerli sermayenin YTB aldığı iller olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Manisa %30, Afyonkarahisar %8 ve Muğla %5 oranında YTB almıştır.

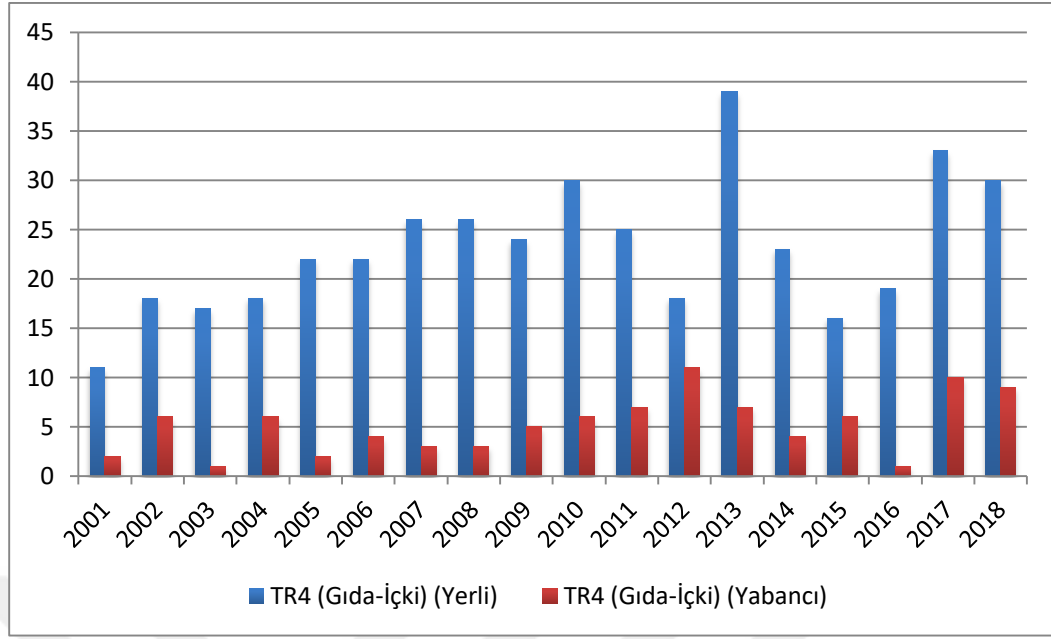
Şekil 5.130 TR41 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR41 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin neredeyse her yıl (2005, 2008 ve 2016 hariç) ve artan bir ortalama ile YTB aldığı, yerli sermayenin ise her yıl YTB aldığını ve 2010 yılına kadar artan daha sonra inişli çıkışlı olarak devam eden bir görünümde olduğu Şekil 5.130' dan anlaşılmaktadır. Tablo 5.5' den de görüldüğü üzere TR41 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alım oranında Bursa'nın %69 gibi büyük bir payı vardır ve %27 ile Eskişehir takip etmektedir. Türkiye genelinde ise Bursa'nın payı %3 ile dikkat çekmektedir. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığında zaman Bursa'nın 44 adet, Eskişehir ve Bilecik'in ise 2'şer adet olarak paylaştığı Tablo 5.5' e görülmektedir. Türkiye genelinde ise Bursa'nın %9'luk pay ile ikinci sırada olduğu görülmektedir. Tarım sektöründe olduğu gibi imalat (gıda-içki) sektöründe de Bursa yerli ve yabancı sermayenin aldığı YTB adedinde TR41 bölgesi içerisinde ilk sıradadır. Tablo 5.3' de tarım sektöründe yabancı sermaye adına Eskişehir için hiç YTB alınmadığı görülürken, imalat (gıda-içki) sektöründe 2 adet YTB alınmıştır.

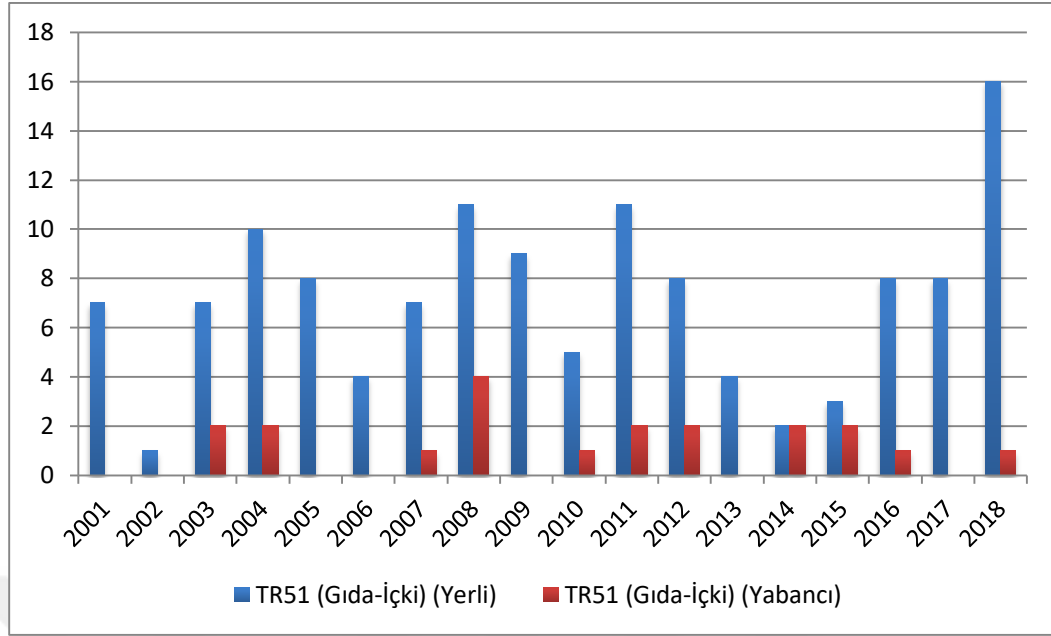
Şekil 5.131 TR42 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR42 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2003 yılı hariç her yıl ve artan bir ortalama ile YTB aldığı, yerli sermayenin ise her yıl ve 2010 yılından sonra artan bir ortalama ile YTB aldığı Şekil 5.131’ den anlaşılmaktadır. Tablo 5.5’ den de görüldüğü üzere TR42 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alım oranında Sakarya’nın %50 gibi önemli bir payı vardır ve %27 ile Kocaeli takip etmektedir. Türkiye genelinde ise Sakarya’nın payı %3 ile dikkat çekmektedir. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığında zaman Kocaeli’nin 31 adet, Sakarya’nın 13 adet ve Düzce’nin ise 1 adet olarak paylaştığı, Bolu ve Yalova’nın ise hiç YTB almadığı Tablo 5.5’ e görülmektedir. Türkiye genelinde ise Kocaeli’nin %6’lık pay ile dördüncü sırada olduğu görülmektedir ve Sakarya ise %3’lük oranıyla dikkat çekmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman tarım sektörü için TR42 İBBS bölgesinde Bolu %33’le ilk sırada, Sakarya ise %30’le ikinci sırada, %17’yle Kocaeli üçüncü sırada yerli sermayenin YTB aldığı iller olup; imalat (gıda-içki) sektöründe ise Sakarya %50 ile ilk sırada, Kocaeli %27 ile ikinci sırada, Bolu %11 ile üçüncü sıradaki ildir. Aynı tabloda görüldüğü üzere tarım sektöründe yabancı sermaye toplam 1 adet YTB alırken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise 45 adet YTB alındığı görülmektedir.

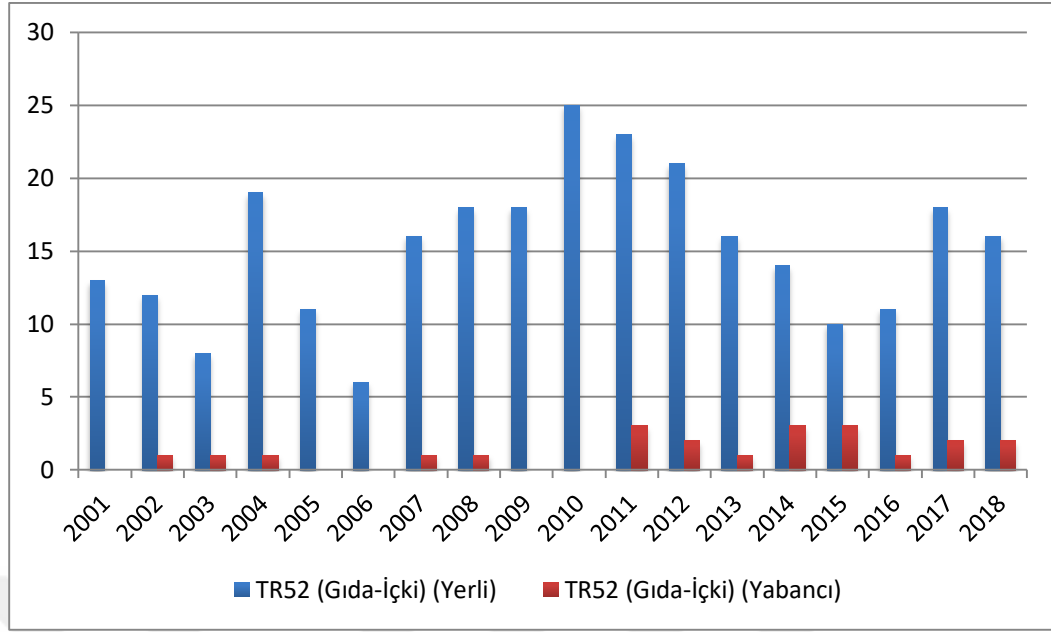
Şekil 5.132 TR4 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR4 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2010 yılına kadar artan daha sonra ise inişli çıkışlı bir ortalama ile YTB aldığı, yerli sermayenin de aynı şekilde 2010 yılına kadar artan bir ortalama ile daha sonra ise inişli çıkışlı olarak devam eden bir şekilde YTB alımının olduğu Şekil 5.132’ de görülmektedir. Yerli sermayenin 39 adet ile en çok YTB aldığı yıl 2013’tür. TR41 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 198 ve TR42 İBBS bölgesi içinde ise 219 olduğu; Bursa’nın %33, Sakarya’nın %26, Kocaeli’nin %14 ve Eskişehir’in %13 ile bölgenin en çok YTB alan illeri olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye geneline bakıldığı zaman Bursa’nın ve Sakarya’nın %3 ile dikkat çektiği, Eskişehir’in ve Kocaeli’nin %1 ile onları takip ettiği görülmektedir. Yabancı sermayenin aldığı belgelerin ise %48 Bursa, %33 Kocaeli, %14 Sakarya olarak paylaşıldığı Tablo 5.5’ e görülmektedir. Türkiye genelinde ise Bursa’nın %9 ile ikinci sırada, Kocaeli’nin %6’lık pay ile dördüncü sırada yer aldığı söylenebilir. Tablo 5.3’de görüldüğü üzere tarım sektöründe Eskişehir %21, Bolu %15, Sakarya %13, Kocaeli ise %7 oranında yerli sermayenin YTB aldığı iller iken imalat (gıda-içki) sektöründe ise Sakarya’nın %26, Kocaeli’nin %14, Eskişehir’in %13 ve Bolu %6 oranında YTB aldığı illerdir.

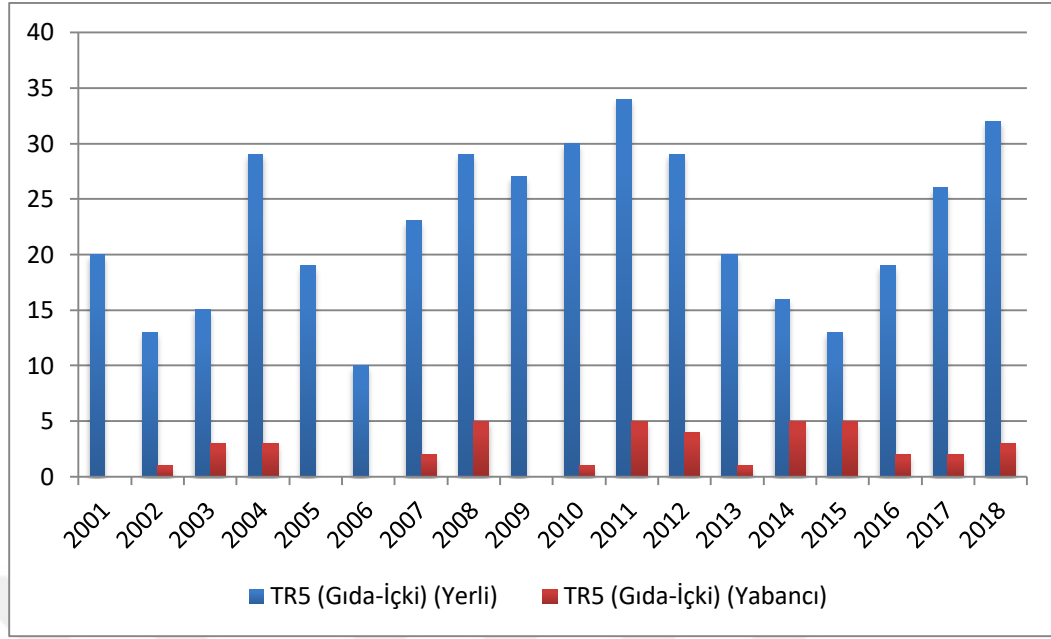
Şekil 5.133 TR51 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR51 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin çoğu YTB'yi 2010 yılından sonra aldığı, yerli sermayenin ise her yıl YTB aldığı ve 2011-2016 arasında azalan 2017 itibariyle tekrar artan bir görünümde olduğu Şekil 5.133' den anlaşılmaktadır. TR51 İBBS bölgesi sadece Ankara İl'inden oluşmaktadır. İmalat (gıda-içki) sektöründe alınan YTB'lerin tarım sektörüne göre daha fazla olduğu görülmektedir. TR51 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 129 olduğunu ve Türkiye genelinde %3 oranında olduğu Tablo 5.5' de görülmektedir. Yabancı sermayenin aldığı YTB adedi için Tablo 5.5' e bakıldığında zaman bu sayının 20 olduğunu ve Türkiye genelinde %4 ile altıncı sırada olduğu görülmektedir. Aynı tabloda Ankara TR5 İBBS bölgesi içerisinde %32 ile yerli sermayenin, %48 ile yabancı sermayenin en çok YTB aldığı ildir. Şekil 5.29' da Ankara için yabancı sermayenin 18 yıl boyunca toplam 2 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise her yıl ortalama 2 adet YTB aldığı görülürken; tarıma dayalı sanayi için yabancı sermayenin çoğu yıl ortalama 2 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise her yıl ortalama 7 adet YTB aldığı Şekil 5.133' de görülmektedir.

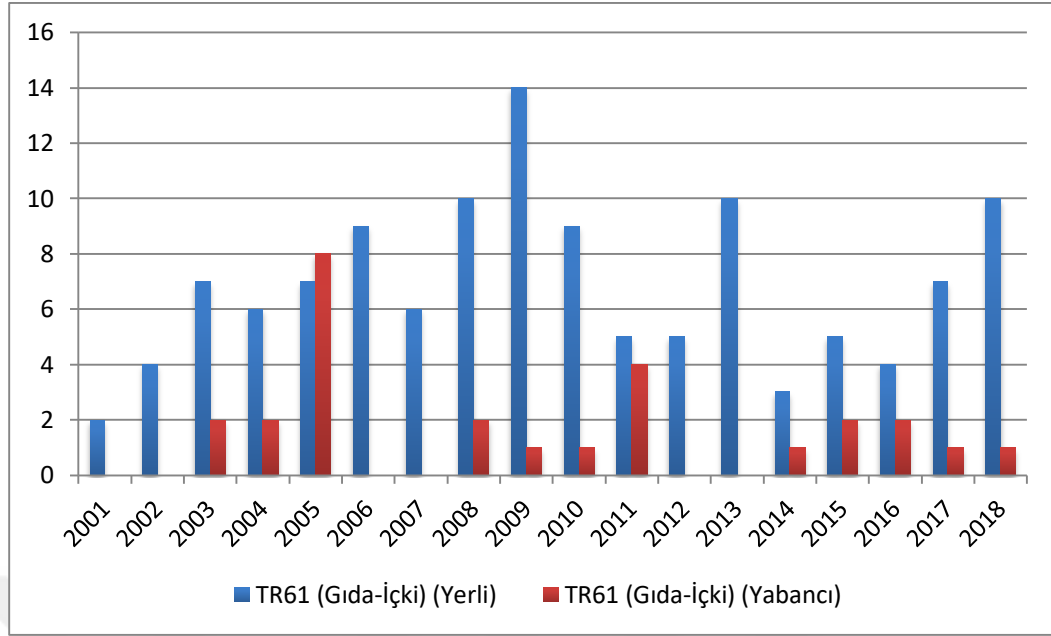
Şekil 5.134 TR52 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR52 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin çoğu yıl (2001, 2005, 2006, 2009 ve 2010 hariç) YTB aldığı, yerli sermayenin ise inişli çıkışlı bir düzeyde ve her yıl YTB aldığı Şekil 5.134' de görülmektedir. Tablo 5.5' den de görüldüğü üzere TR52 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alım oranında Konya'nın %75 gibi büyük bir payı vardır ve %25 ile Karaman onu takip etmektedir. Türkiye genelinde ise Konya'nın payı %5 ile ülke genelinde üçüncü sıradadır. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığı zaman Konya'nın 14 adet ve Karaman'ın ise 8 adet olarak paylaştığı Tablo 5.5' de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Konya'nın %3'lük, Karaman'ın ise %2'li payı olduğu görülmektedir. Tablo 5.3' e bakıldığı zaman tarım sektörü için TR52 İBBS bölgesinde Konya'nın %93, Karaman'ın %7 ile yerli sermayenin en çok YTB aldığı iller olurken imalat (gıda-içki) sektöründe ise Konya'nın %75, Karaman'ın %25'lik bir değeri vardır. Aynı tabloda tarım sektörü için yabancı sermayenin aldığı tek belge Konya için alırken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Konya %64, Karaman ise %36 oranında YTB almıştır.

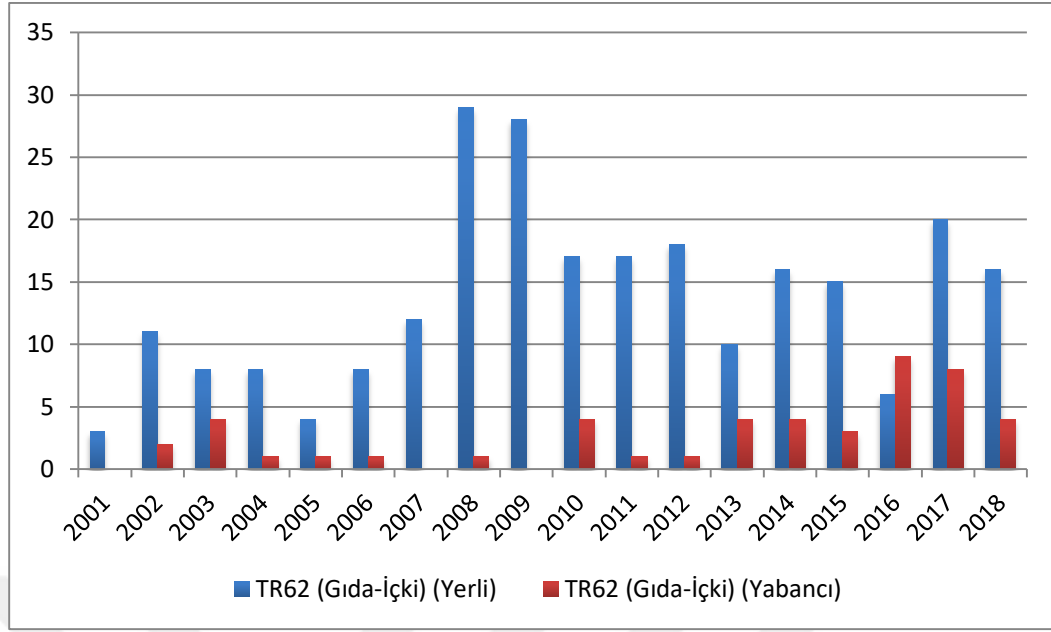
Şekil 5.135 TR5 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR5 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2010 yılına kadar daha düşük bir ortalama ile 2010 yılı sonrası ise daha yüksek bir ortalama ile YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar artarak gelen daha sonra inişli çıkışlı devam eden YTB alımının olduğu Şekil 5.135’ de görülmektedir. TR51 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 129 ve TR52 İBBS bölgesi içinde ise 275 olduğu; Konya’nın %51, Ankara’nın %32, Karaman’ın %17 ile bölgenin YTB alan illeri olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye geneline bakıldığında zaman Konya’nın %5 ile üçüncü sırada olduğunu, Ankara’nın %3 ile beşinci sırada, Karaman’ın ise %2 ile altıncı sırada olduğu söylenebilir. Yabancı sermayenin aldığı belgelerin ise %48 Ankara, %33 Konya ve %19 Karaman olarak paylaşıldığı Tablo 5.5’ e görülmektedir. Türkiye genelinde ise Ankara’nın %4, Konya’nın %3, Karaman’ın ise %2 oranında aldığı söylenebilir. Tablo 5.3’ e bakıldığında tarım sektörü için TR5 İBBS bölgesinde Ankara’nın %66, Konya’nın ise %37 oranında yabancı sermayenin YTB aldığı iller olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Ankara %48, Konya %33 ve Karaman ise %19 oranında YTB almıştır.

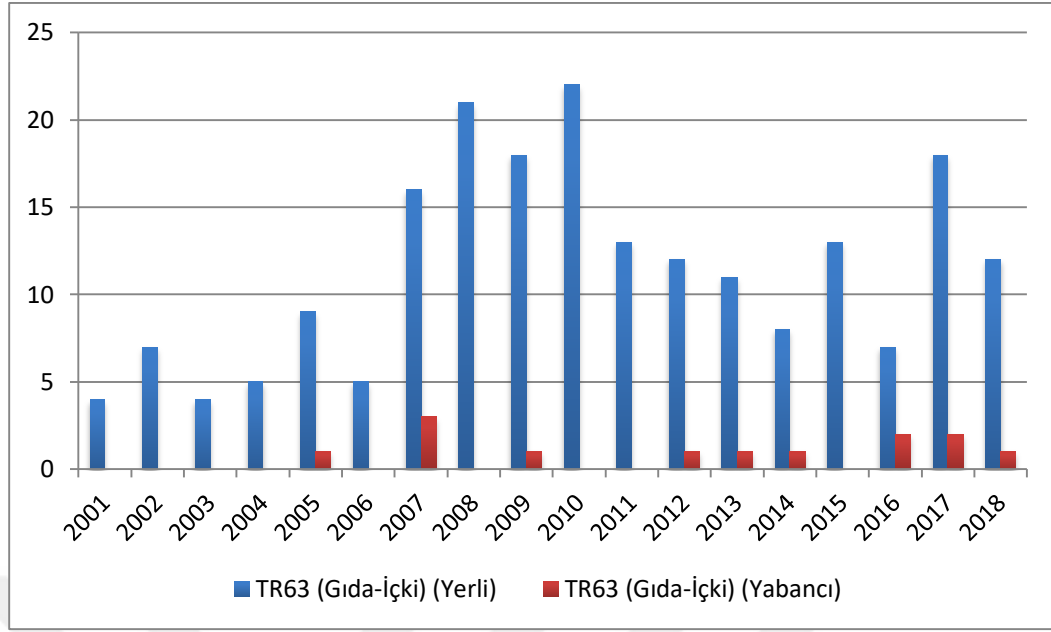
Şekil 5.136 TR61 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR61 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin çoğu yıl (2001, 2002, 2006, 2007, 2012 ve 2013 hariç) YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar artarak gelen daha sonra inişli çıkışlı bir düzeyde devam eden YTB alımının olduğu Şekil 5.136’ da görülmektedir. Tablo 5.5’ den de görüldüğü üzere TR61 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alım oranında Antalya’nın %71 gibi büyük bir payı vardır ve %17 ile Isparta onu takip etmektedir. Türkiye genelinde ise Antalya’nın payı %2 ile ülke genelinde ortalama seviyededir. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığı zaman Antalya’nın 20 adet, Isparta’nın 5 adet ve Burdur’un ise 2 adet olarak paylaştığı Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Antalya’nın %4’lük payı olduğu görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman tarım sektörü için TR61 İBBS bölgesinde Antalya’nın %93, Burdur’un %5, Isparta’nın %2 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller olurken imalat (gıda-içki) sektöründe ise Antalya’nın %71, Isparta’nın %17 ve Burdur’un %12’lik bir değeri vardır. Aynı tabloda tarım sektörü için yabancı sermayenin aldığı tüm belgelerin Antalya için olduğu, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Antalya %74, Isparta %19 ve Burdur ise %7 oranında YTB aldığı görülmektedir.

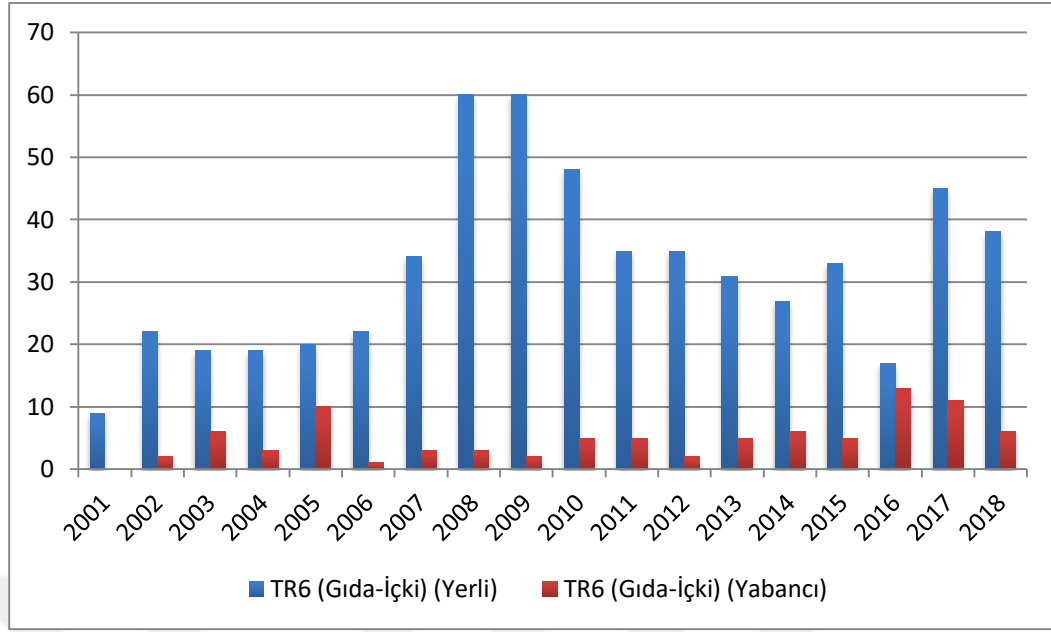
Şekil 5.137 TR62 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR62 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin çoğu yıl (2001, 2007, ve 2009 hariç) YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar artarak gelen daha sonra dengeli bir düzeyde devam eden YTB alımının olduğu Şekil 5.137’ de görülmektedir. Tablo 5.5’ den de görüldüğü üzere TR62 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alım oranında Mersin’in %63 gibi büyük bir payı vardır ve %37 ile Adana onu takip etmektedir. Türkiye genelinde ise Mersin’in payı %4 ve Adana’nın ise %2 seviyededir. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığı zaman Mersin’in 31 adet ve Adana’nın ise 17 adet ise olarak paylaştığı Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Mersin’in %6’lık payla dikkat çektiği, Adana’nın ise %3’lük bir oranının olduğu görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman tarım sektörü için TR61 İBBS bölgesinde Mersin’in %75, Adana’nın %25 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller olurken imalat (gıda-içki) sektöründe ise Mersin’in %63 ve Adana’nın %37’lik bir değeri vardır. Aynı tabloda tarım sektörü için yabancı sermayenin aldığı YTB sayısında Türkiye genelinde Mersin %2 paya sahipken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise %6 gibi dikkat çeken bir paya sahip olduğu görülmektedir.

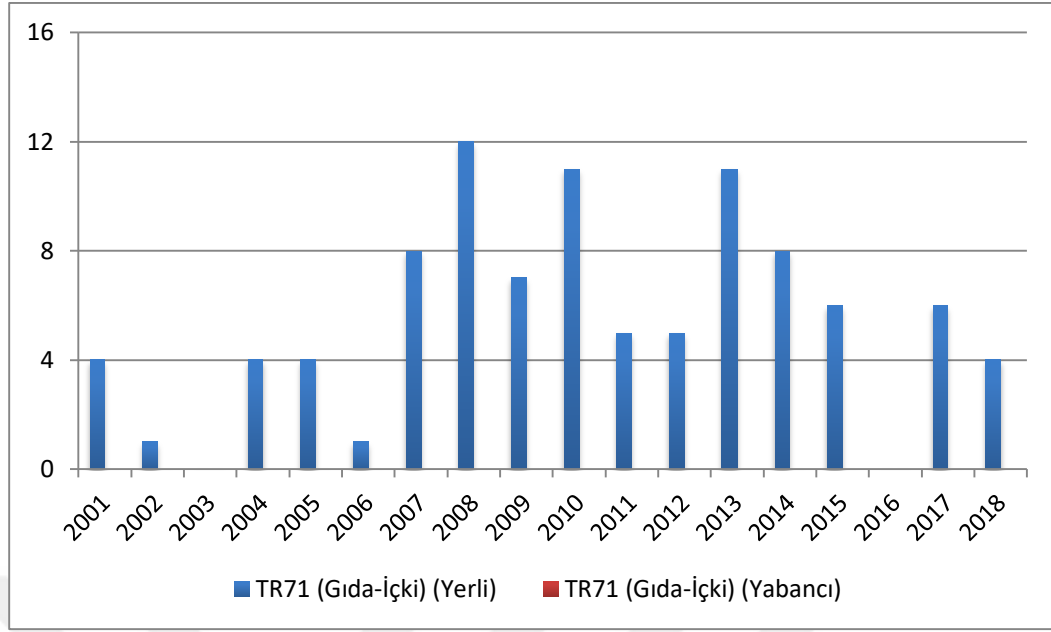
Şekil 5.138 TR63 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR63 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin bazı yıllarda 1-3 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar artarak gelen daha sonra inişli çıkışlı bir düzeyde devam eden YTB alımının olduğu Şekil 5.138’ de görülmektedir. Tablo 5.5’ den de görüldüğü üzere TR63 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alım oranında Hatay’ın %48 gibi büyük bir payı vardır ve %27 ile Kahramanmaraş onu takip etmektedir. Türkiye genelinde ise Hatay’ın payı %2, Osmaniye ve Kahramanmaraş’ın ise ortalama bir seviyede olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığında zaman Hatay’ın 9 adet, Kahramanmaraş’ın 3 adet ve Osmaniye’nin ise 11 adet ise olarak paylaştığı Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Hatay’ın %2’lik payı bulunurken, Osmaniye ve Kahramanmaraş’ın ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman tarım sektörü için TR63 İBBS bölgesinde Kahramanmaraş’ın %76, Hatay’ın %19 ve Osmaniye’nin %5 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller olurken imalat (gıda-içki) sektöründe ise Hatay’ın %48, Kahramanmaraş’ın %27 ve Osmaniye’nin %25’lik bir payı vardır.

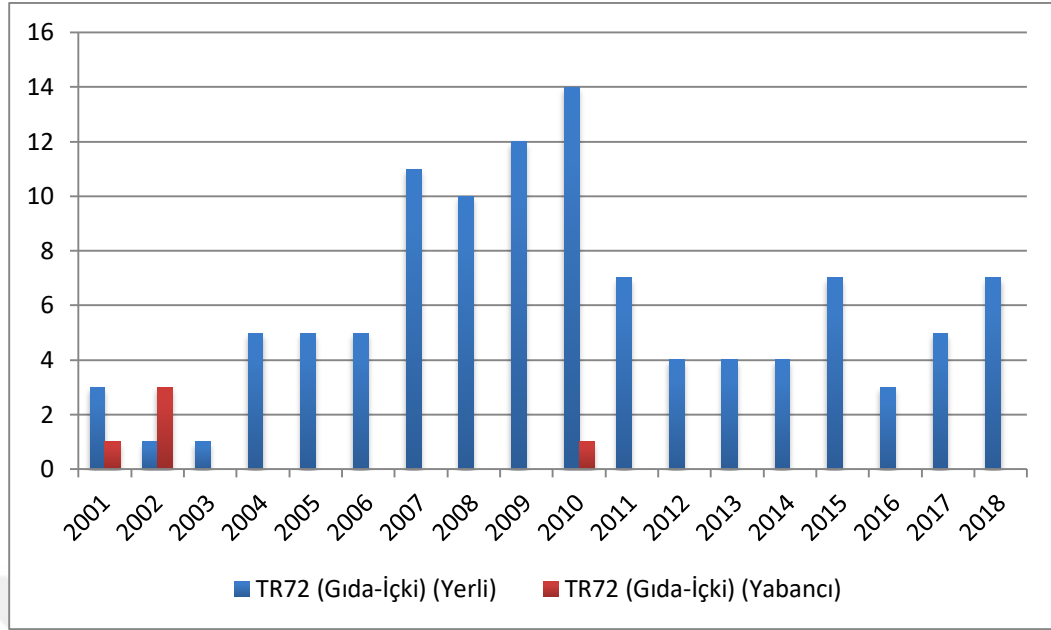
Şekil 5.139 TR6 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR6 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2001 yılı hariç her yıl ve 2010 yılı sonrası ise daha yüksek bir ortalama ile YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar artarak gelen daha sonra dengeli devam eden YTB alımının olduğu Şekil 5.139’ da görülmektedir. TR61 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 123, TR62 İBBS bölgesi içinde 246 ve TR63 İBBS bölgesi içinde ise 205 olduğu; Mersin’in %27, Hatay’ın %17, Adana’nın %16, Antalya’nın %15 ile bölgenin en çok YTB alan illeri olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye geneline bakıldığında Mersin’in %4 ile dördüncü sırada olduğunu söylenebilir. Yabancı sermayenin en çok aldığı belgelerin ise %35 Mersin, %23 Antalya ve %19 Adana olduğu Tablo 5.5’ e görülmektedir. Türkiye genelinde ise Mersin’in %6, Antalya’nın %3 ile öne çıktığı söylenebilir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman tarım sektörü için TR6 İBBS bölgesinde Antalya’nın %57, Mersin’in %22, Adana %7, Hatay ise %2 oranında yerli sermayenin YTB aldığı iller olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Mersin %27, Hatay %17, Adana %16, Antalya ise %15 oranında YTB almıştır. Aynı tabloda tarım sektörü için yabancı sermayenin aldığı belgelerin %84 Antalya, %11 Adana, %5 Mersin için olduğu, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Mersin %35, Antalya %23 ve Adana ise %19 oranında YTB aldığı görülmektedir.

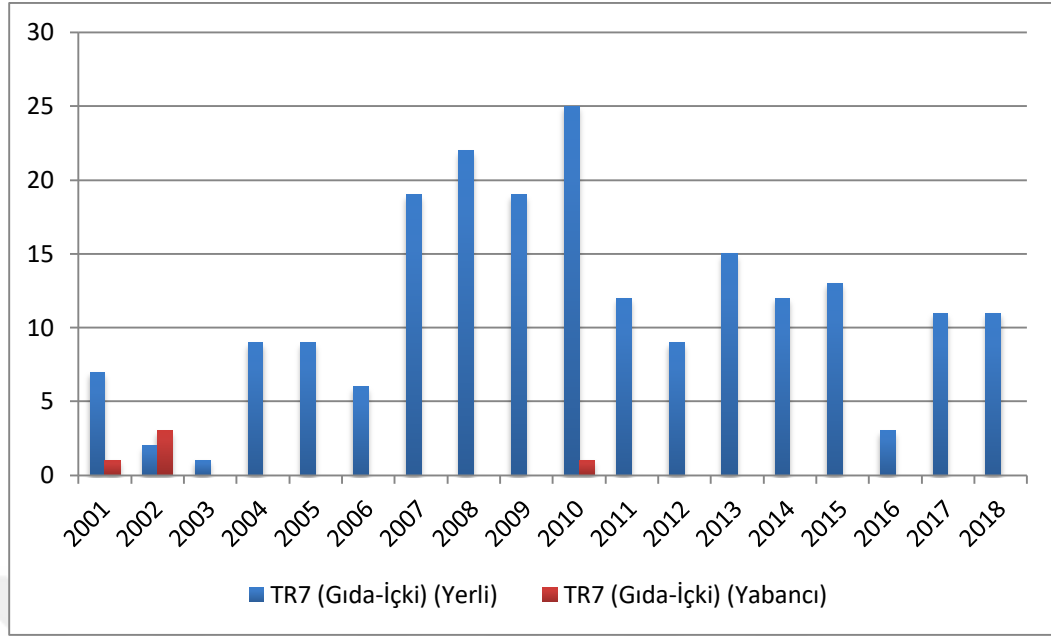
Şekil 5.140 TR71 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR71 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2003 ve 2016 yılları hariç her yıl ve 2013 yılına kadar artarak gelen daha sonra azalan bir düzeyde YTB alımının olduğu Şekil 5.140’ da görülmektedir. Tablo 5.5’ den de görüldüğü üzere TR71 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alım oranında Aksaray ve Niğde’nin %29 ile ilk sırada ve Nevşehir %21 ile ikinci olarak onları takip etmektedir. Türkiye genelinde ise beş ilin de ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman tarım sektörü için TR71 İBBS bölgesinde Aksaray’ın %36, Niğde’nin %29, Kırşehir’in %18, Kırıkkale’nin %9 ve Nevşehir’in %8 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller olurken imalat (gıda-içki) sektöründe ise Aksaray ve Niğde’nin %29, Nevşehir’in %21, Kırıkkale’nin %14 ve Kırşehir’in %7’lik bir değeri vardır. Kırşehir’in imalat (gıda-içki) sektöründe aldığı YTB oranının tarım sektörüne göre azaldığı, Nevşehir için ise bu oranın arttığı görülmektedir.

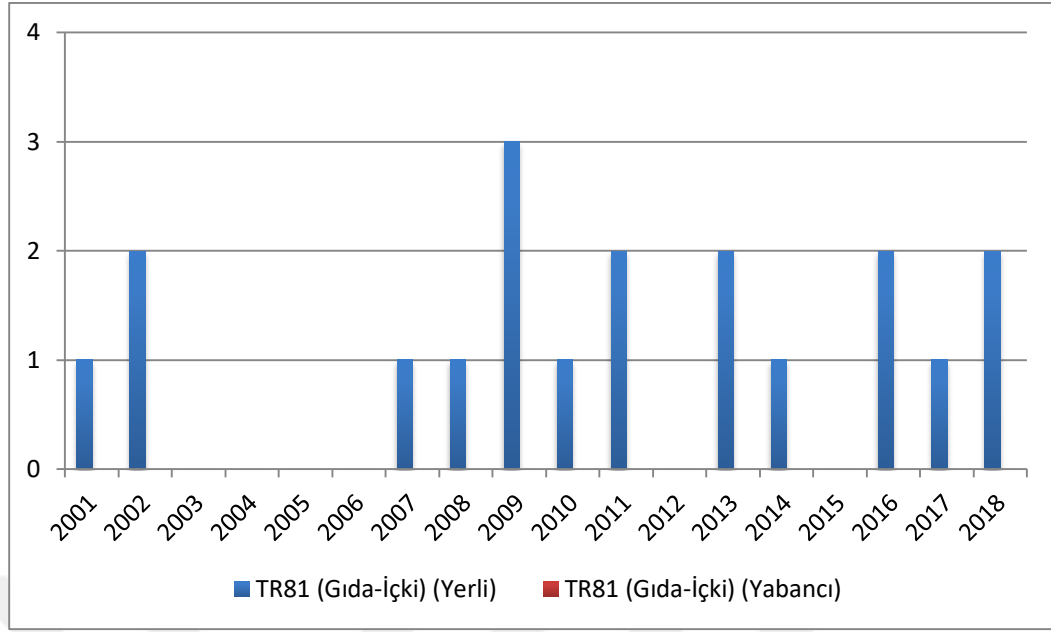
Şekil 5.141 TR72 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR72 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2001, 2002 ve 2010 yıllarında 1-3 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise her yıl ve 2010 yılına kadar artarak gelen daha sonra azalan bir düzeyde YTB alımının olduğu Şekil 5.141’ de görülmektedir. TR71 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alım oranında Kayseri ve Sivas’ın %44 ve Yozgat’ın ise %12 ile onları takip ettiği Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise beş ilin de ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığında zaman alınan 5 belgenin de Kayseri için olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Kayseri’nin %1’lik pay ile ortalama düzeyde olduğu görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman tarım sektörü için TR72 İBBS bölgesinde Kayseri’nin %50, Sivas’ın %28 ve Yozgat’ın %22 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller olurken imalat (gıda-içki) sektöründe ise Kayseri ve Sivas’ın %44 ve Yozgat’ın ise %12’lik bir değeri vardır. Yozgat’ın imalat (gıda-içki) sektöründe aldığı YTB oranının tarım sektörüne göre azaldığı, Sivas için ise bu oranın arttığı görülmektedir.

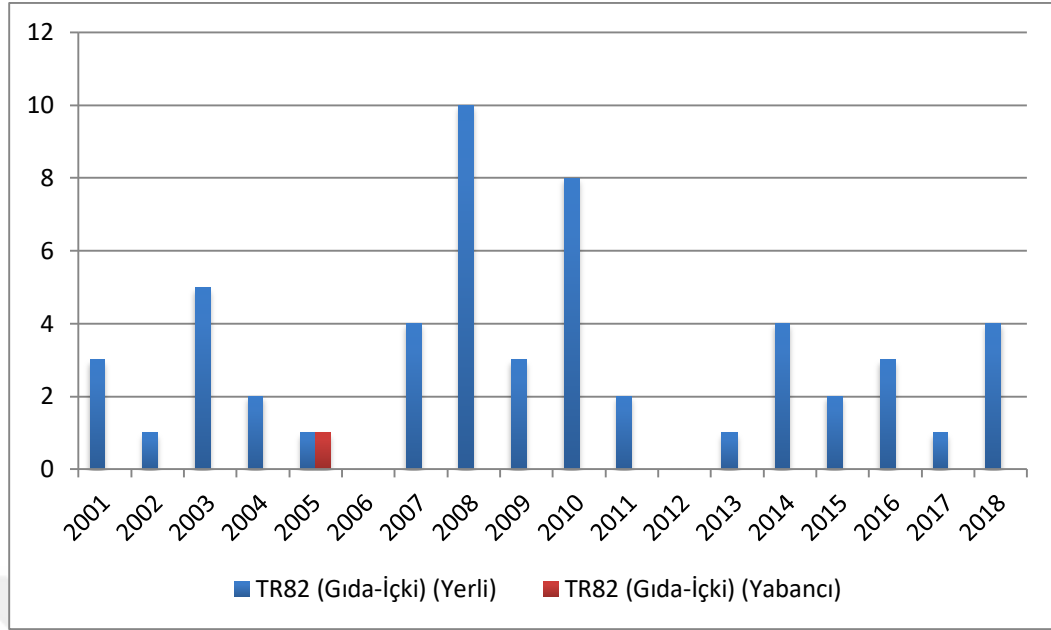
Şekil 5.142 TR7 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR7 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2001, 2002 ve 2010 yıllarında 1-3 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar artarak gelen daha sonra dengeli devam eden YTB alımının olduğu Şekil 5.142’ de görülmektedir. TR71 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 97 ve TR72 İBBS bölgesi içinde ise 108 olduğu; Kayseri ve Sivas’ın %23, Aksaray ve Niğde’nin %14 ve Nevşehir’in %10 ile bölgenin en çok YTB alan illeri olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye geneline bakıldığı zaman Kayseri ve Sivas’ın ortalama seviyede olduğunu söylenebilir. Yabancı sermayenin aldığı tüm belgelerin ise Kayseri için olduğu Tablo 5.5’ e görülmektedir. Türkiye genelinde ise Kayseri’nin ortalama bir seviyede olduğu söylenebilir. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman tarım sektörü için TR7 İBBS bölgesinde Kayseri %23, Aksaray %19 ve Niğde %16 oranında yerli sermayenin YTB aldığı iller olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Kayseri ve Sivas %23, Aksaray ve Niğde %14 ve Nevşehir %10 oranında YTB almıştır. Aynı tabloda tarım sektörü için yabancı sermayenin aldığı belgelerin %60 Niğde, %40 Aksaray için olduğu, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Kayseri %100 oranında YTB aldığı görülmektedir.

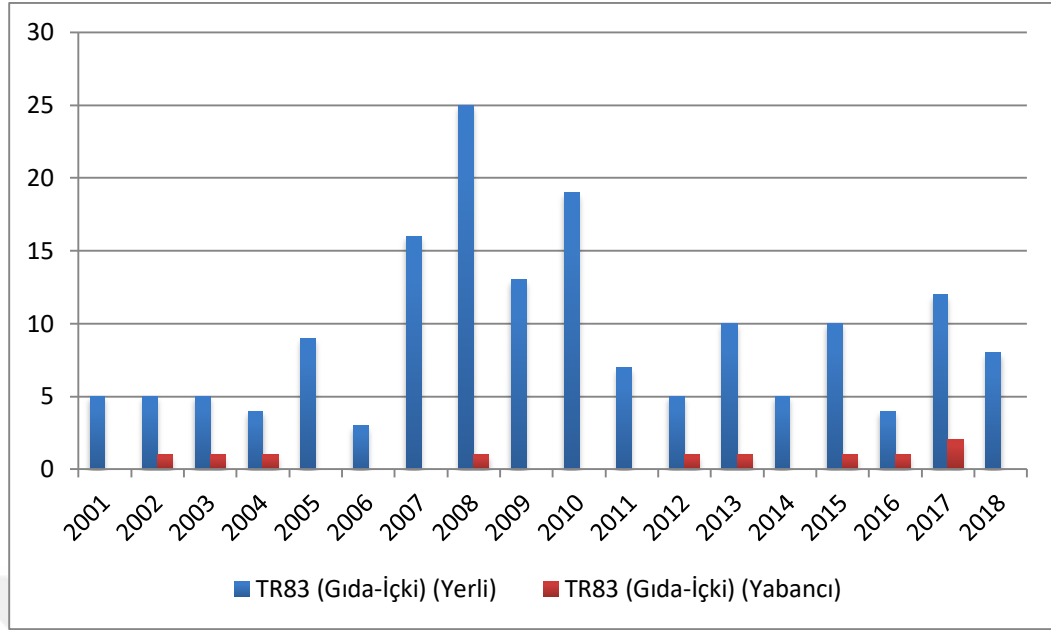
Şekil 5.143 TR81 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR81 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2003, 2004, 2005, 2006, 2012 ve 2015 yılları hariç her yıl 1-3 adet YTB alımının olduğu Şekil 5.143’ de görülmektedir. Tablo 5.5’ den de görüldüğü üzere TR81 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alım oranında Zonguldak ve Karabük’ün %42 ile ilk sırada ve Bartın %16 ile ikinci olarak onları takip etmektedir. Türkiye genelinde ise üç ilin de ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman tarım sektörü için TR81 İBBS bölgesinde Zonguldak ve Bartın %44, Karabük %12 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller olurken imalat (gıda-içki) sektöründe ise Zonguldak ve Karabük’ün %42, Bartın’ın %16’lık bir değeri vardır. Bartın’ın imalat (gıda-içki) sektöründe aldığı YTB oranının tarım sektörüne göre azaldığı, Karabük için ise bu oranın arttığı görülmektedir.

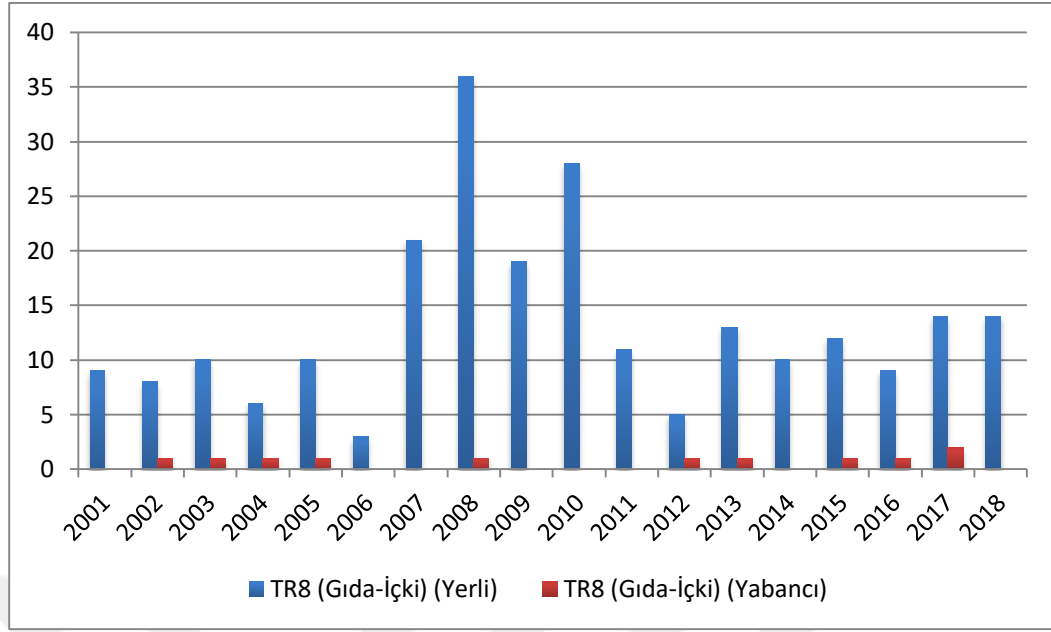
Şekil 5.144 TR82 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR82 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin sadece 2005 yılında 1 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2006 ve 2012 hariç her yıl ortalama 3 adet YTB alımının olduğu Şekil 5.144’ de görülmektedir. TR81 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alım oranında Kastamonu’nun %39, Sinop’un %33 ve Çankırı’nın ise %28 ile onları takip ettiği Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise üç ilin de ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığı zaman alınan tek belgenin Çankırı için olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Çankırı’nın ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman tarım sektörü için TR82 İBBS bölgesinde Kastamonu’nun %45, Çankırı’nın %36 ve Sinop’un ise %18 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller olurken imalat (gıda-içki) sektöründe ise Kastamonu’nun %39, Sinop’un %33 ve Çankırı’nın ise %28’lik bir değeri vardır. Çankırı’nın imalat (gıda-içki) sektöründe aldığı YTB oranının tarım sektörüne göre azaldığı, Sinop için ise bu oranın arttığı görülmektedir.

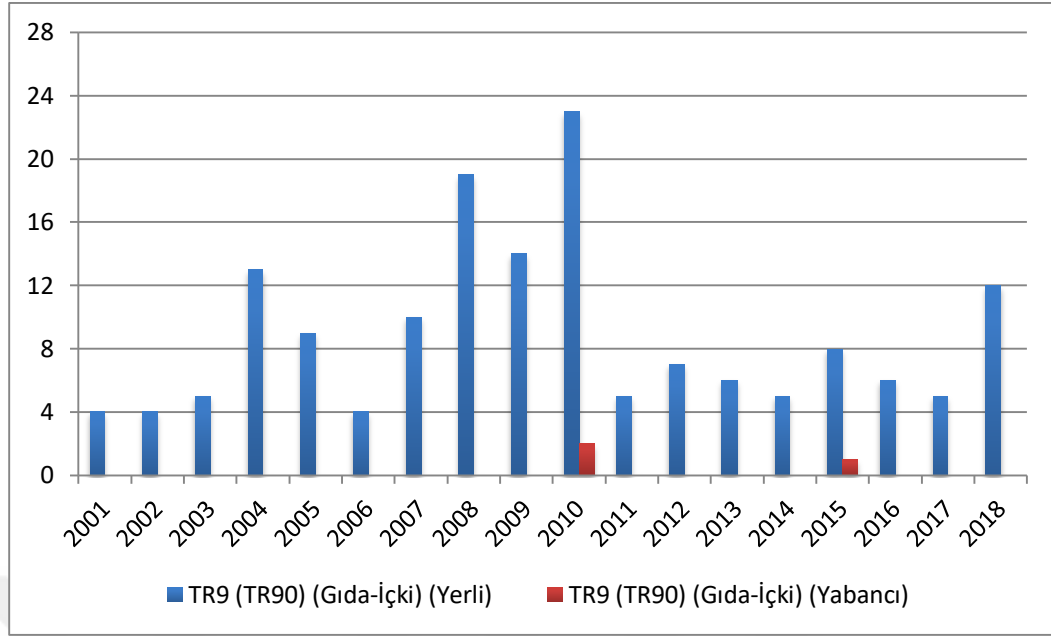
Şekil 5.145 TR83 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR83 İBBS bölgesine bakıldığında zaman zaman yabancı sermayenin bazı yıllarda (çoğu 2010 yılından sonra) 1 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise her yıl ve 2008 yılına kadar artarak gelen daha sonra azalan bir düzeyde YTB alımının olduğu Şekil 5.145’ de görülmektedir. TR83 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alımında Samsun’un %46, Tokat’ın %21, Çorum’un %19 ve Amasya’nın ise %10 oranında olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Samsun ortalamasının üstünde, diğer 3 ilin ise ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığında zaman zaman alınan 3 belgenin Samsun, 7 belgenin ise Amasya için olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Amasya’nın ortalamasının üstünde, Samsun’un ise ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman zaman tarım sektörü için TR83 İBBS bölgesinde Samsun’un %100 ile yabancı sermayenin YTB aldığı tek il olurken imalat (gıda-içki) sektöründe ise Amasya’nın %70 ve Samsun’un ise %30’luk bir değeri vardır. Samsun’un tarım sektörü için alınan tüm YTB’leri aldığı fakat YTB sayısının 1 olduğu, imalat (gıda-içki) sektöründe ise aldığı 3 belgenin oranının %30 olduğu görülmektedir.

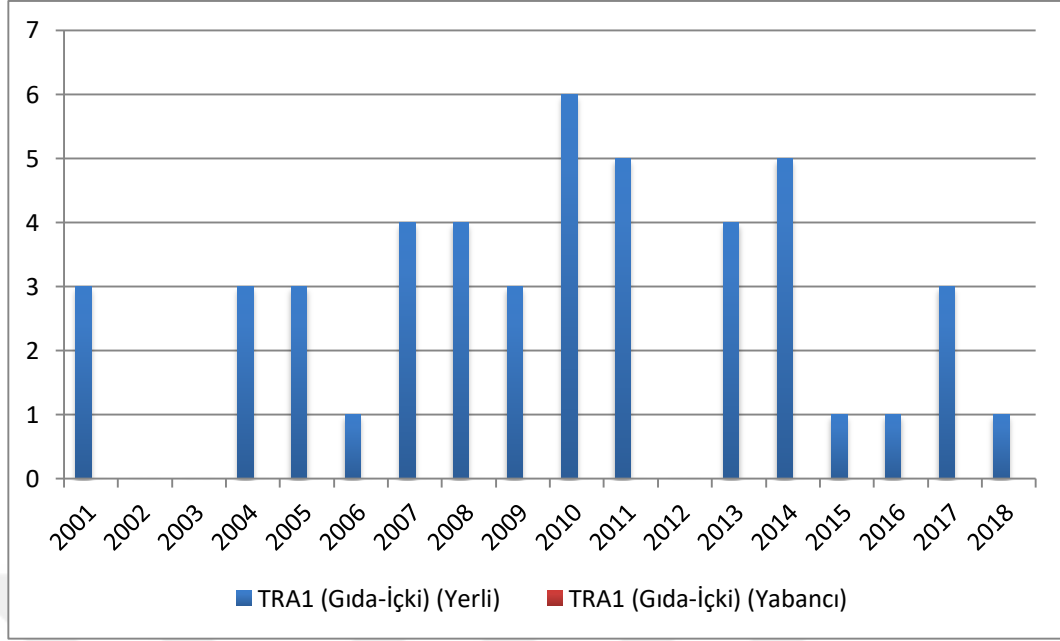
Şekil 5.146 TR8 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR8 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin çoğu yılda ve 1 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar artarak gelen daha sonra dengeli devam eden YTB alımının olduğu Şekil 5.146’ da görülmektedir. TR81 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 19, TR82 İBBS bölgesi içinde 54, TR83 İBBS bölgesi içinde ise 165 olduğu; Samsun’un %32, Tokat’ın %15, Çorum’un %14 ve Amasya’nın %10 ile bölgenin en çok YTB alan illeri olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye geneline bakıldığında zaman Samsun’un ortalama seviyede olduğunu, diğer 9 ilin ortalamanın altında kaldığı söylenebilir. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığında zaman alınan 7 belgenin Amasya, 3 belgenin Samsun, 1 belgenin ise Çankırı için olduğu Tablo 5.5’ e görülmektedir. Türkiye genelinde ise Amasya’nın ortalama seviyede, Samsun ve Çankırı’nın ise ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman tarım sektörü için TR8 İBBS bölgesinde Samsun %100 oranında yabancı sermayenin YTB aldığı il olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Amasya %64, Samsun %27 ve Çankırı %9 oranında YTB almıştır.

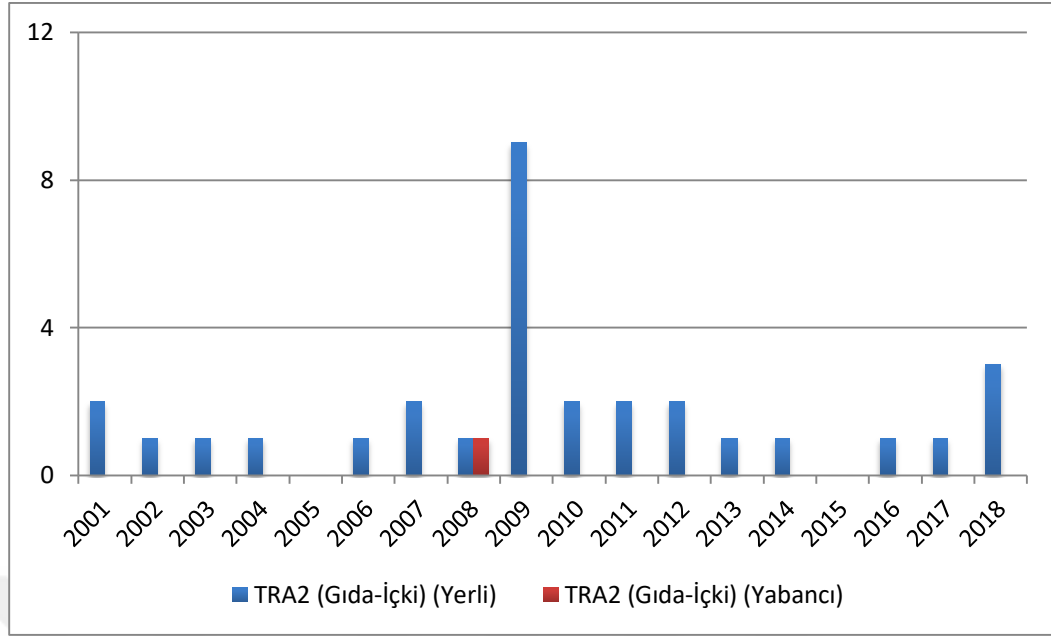
Şekil 5.147 TR9 (TR90) İBBS bölgesinde imalat (gıda-ıçki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR9 (TR90) İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin sadece 2010 ve 2015 yıllarında 1-2 adet YTB alımının olduğu, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar artan daha sonra azalan YTB alımının olduğu Şekil 5.147’ de görülmektedir. TR9 (TR90) İBBS bölgesi alt düzeyde Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin ve Gümüşhane İl’lerinden oluşmaktadır. İmalat (gıda-ıçki) sektöründe alınan YTB’lerin tarım sektörüne göre daha fazla olması, TR9 (TR90) İBBS bölgesinin güneyde dağlar ve kuzeyde denizle çevrili olmasından dolayı tarım alanlarının az olmasıyla açıklanabilir. Şekil 4.7’ de toplam işlenen tarım alanının Türkiye genelinde TR1 (TR10) İBBS bölgesinden sonra ikinci en az olması da bu durumu desteklemektedir. TR9 (TR90) İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 159 olduğunu; Ordu’nun %30, Trabzon’un %25, Giresun’un 19 ve Rize’nin %18 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan illeri olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Yabancı sermayenin aldığı YTB adedi için aynı tabloya bakıldığında zaman bu sayının 3 olduğunu ve Ordu, Giresun, Artvin tarafından paylaşıldığı görülmektedir. Tablo 5.3’ de TR9 (TR90) İBBS bölgesi için yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığı, yerli sermayenin ise bazı yıllarda 1-4 adet YTB aldığı görülürken; tarıma dayalı sanayi için yabancı sermayenin 2010 ve 2015 yıllarında 1-2 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise her yıl ortalama 9 adet YTB aldığı Tablo 5.5’ de görülmektedir.

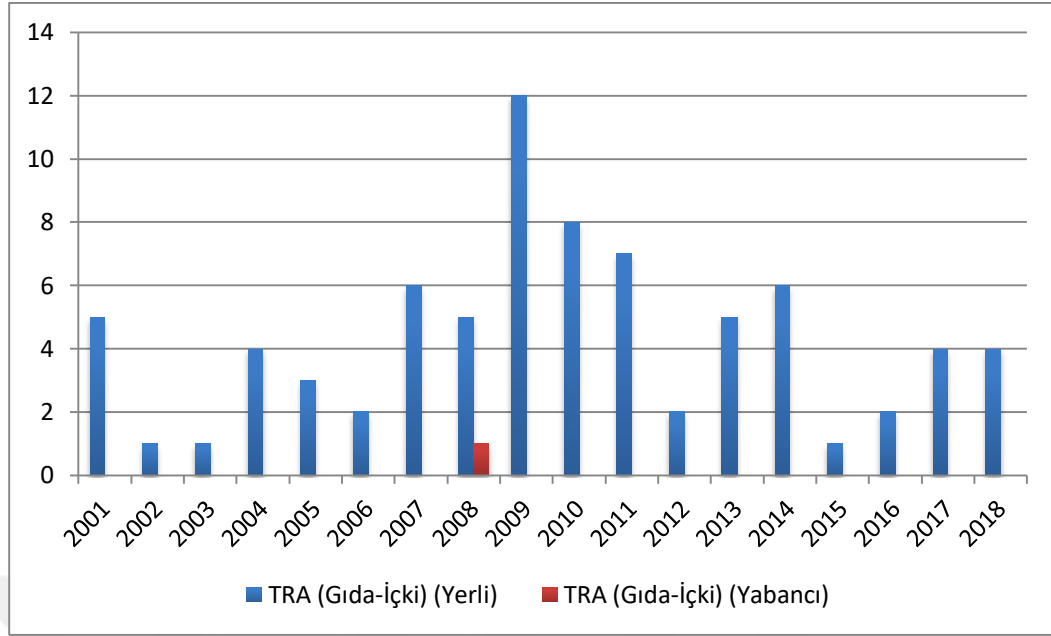
Şekil 5.148 TRA1 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRA1 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2002, 2003 ve 2012 yılları hariç her yıl 1-6 adet YTB alımının olduğu Şekil 5.148’ de görülmektedir. Tablo 5.5’ den görüldüğü üzere TRA1 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alım oranında Erzurum %58 ile ilk sırada, Erzincan %36 ile ikinci sırada ve Bayburt %6 ile üçüncü sıradadır. Türkiye genelinde ise üç ilin de ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman tarım sektörü için TRA1 İBBS bölgesinde Erzurum %64, Erzincan ve Bayburt %18 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller olurken imalat (gıda-içki) sektöründe ise Erzurum’un %58, Erzincan’ın %36 ve Bayburt’un %6’lık bir değeri vardır. Bayburt’un imalat (gıda-içki) sektöründe aldığı YTB oranının tarım sektörüne göre azaldığı, Erzincan için ise bu oranın arttığı görülmektedir.

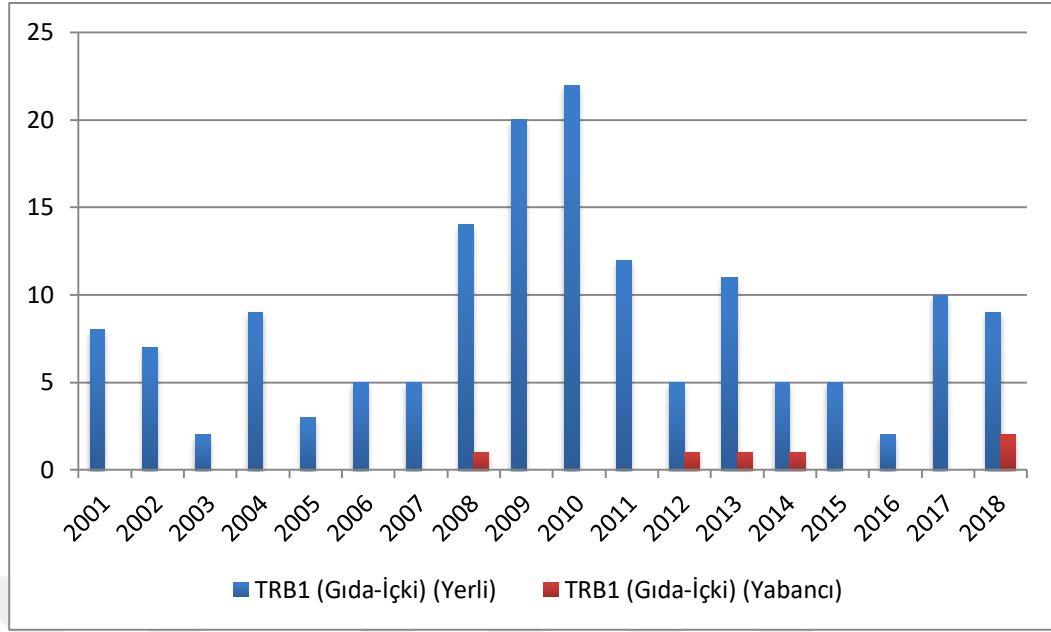
Şekil 5.149 TRA2 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRA2 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin sadece 2008 yılında 1 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2005 ve 2015 hariç her yıl ortalama 2 adet YTB alımının olduğu Şekil 5.149’ da görülmektedir. TRA2 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alımında Ağrı ve Iğdır’ın %32, Kars’ın %26 ve Ardahan’ın ise %10 oranında olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise dört ilin de ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığında zaman alınan tek belgenin Iğdır için olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Iğdır’ın ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman tarım sektörü için TRA2 İBBS bölgesinde Ağrı %38, Iğdır ve Ardahan %25, Kars ise %12 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller olurken imalat (gıda-içki) sektöründe ise Ağrı’nın ve Iğdır’ın %32, Kars’ın %26 ve Ardahan’ın ise %10’luk bir değeri vardır. Ardahan’ın imalat (gıda-içki) sektöründe aldığı YTB oranının tarım sektörüne göre azaldığı, Iğdır ve Kars için ise bu oranın arttığı görülmektedir. Tarım sektörü adına yabancı sermayenin YTB almadığı Tablo 5.3’ de görülürken, imalat (gıda-içki) sektörü adına ise 1 adet YTB alındığı Tablo 5.5’ de görülmektedir.

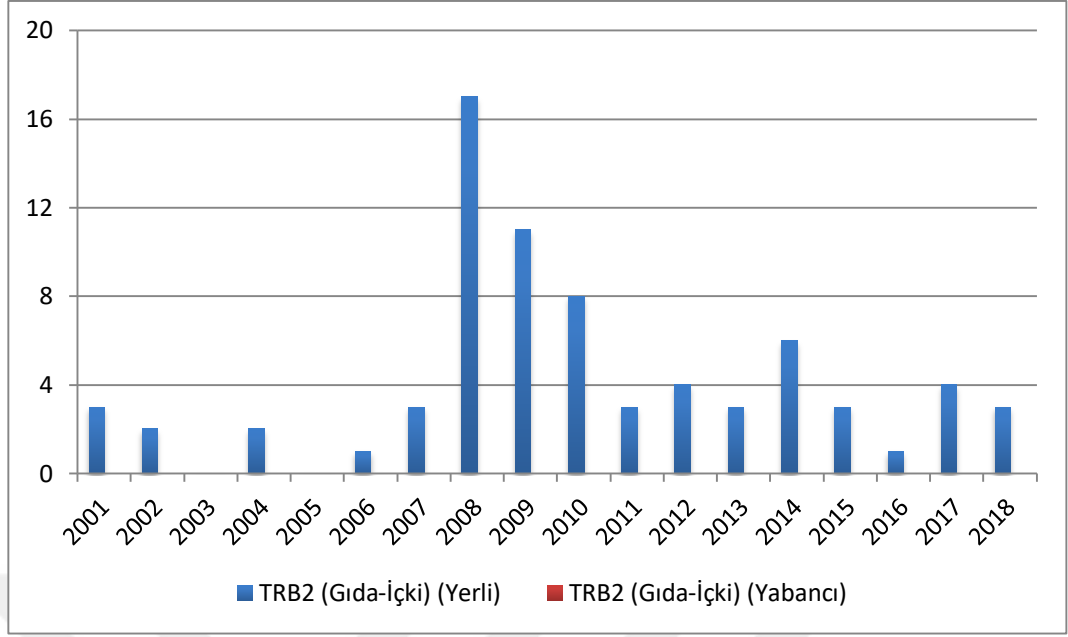
Şekil 5.150 TRA İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRA İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin sadece 2008 yılında ve 1 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2009 yılına kadar artarak gelen daha sonra azalarak devam eden YTB alımının olduğu Şekil 5.150’ de görülmektedir. TRA1 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 47, TRA2 İBBS bölgesi içinde ise 31 olduğu; Erzurum’un %34, Erzincan’ın %22, Iğdır’ın ve Ağrı’nın %13, Kars’ın %10, Bayburt’un ve Ardahan’ın %4 ile bölgenin YTB alan illeri olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye geneline bakıldığı zaman 7 ilin de ortalamanın altında bir seviyede olduğunu söylenebilir. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığı zaman alınan tek belgenin Iğdır için olduğu Tablo 5.5’ e görülmektedir. Türkiye genelinde ise Iğdır’ın ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman tarım sektörü için TRA İBBS bölgesinde Erzurum’un %44, Erzincan’ın, Bayburt’un ve Ağrı’nın %12, Iğdır’ın ve Ardahan’ın %8 ve Kars’ın %4 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Erzurum %34, Erzincan %22, Iğdır ve Ağrı %13, Kars %10, Bayburt ve Ardahan %4 oranında YTB almıştır. Erzurum’un, Bayburt’un, Iğdır’ın ve Ardahan’ın imalat (gıda-içki) sektöründe aldığı YTB oranının tarım sektörüne göre azaldığı, Erzincan ve Kars için ise bu oranın arttığı görülmektedir.

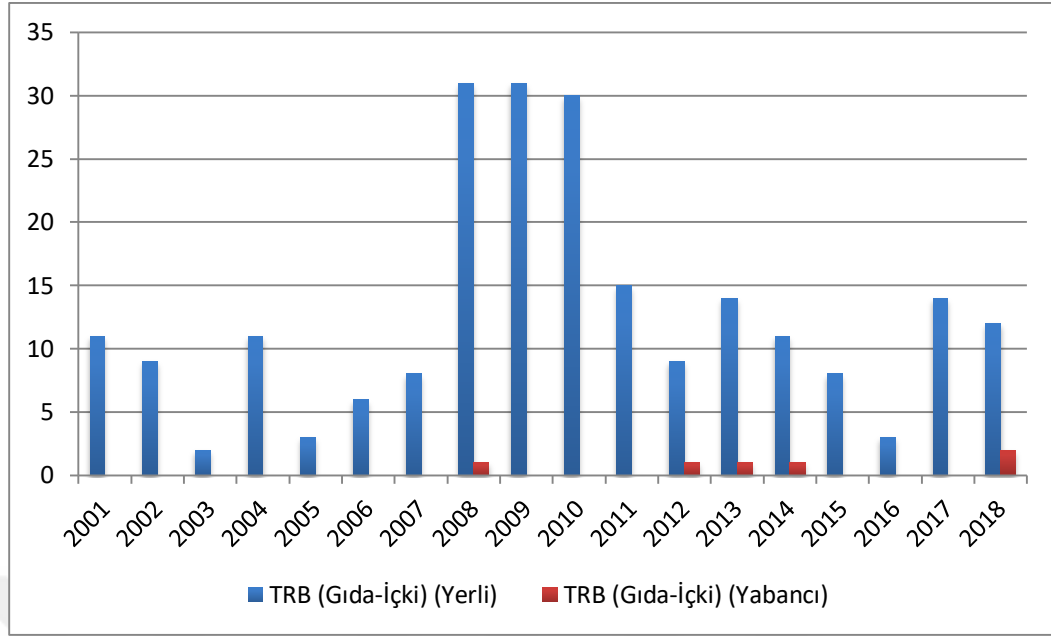
Şekil 5.151 TRB1 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRB1 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2008, 2012, 2013, 2014 ve 2018 yıllarında 1-2 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise her yıl ve 2010 yılına kadar artarak gelen daha sonra azalan bir düzeyde YTB alımının olduğu Şekil 5.151’ de görülmektedir. TRB1 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alımında Malatya’nın %59, Elazığ’ın %20, Bingöl’ün %11 ve Tunceli’nin ise %10 oranında olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Malatya %2 ile ortalamanın üstünde, diğer 3 ilin ise ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığında zaman alınan 5 belgenin Elazığ, 1 belgenin ise Malatya için olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Elazığ’ın ortalama seviyede, Malatya’nın ise ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman tarım sektörü için TRB1 İBBS bölgesinde Malatya’nın %39, Elazığ’ın %29, Bingöl’ün %27 ve Tunceli’nin ise %5 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Malatya’nın %59, Elazığ’ın %20, Bingöl’ün %11 ve Tunceli’nin ise %10’luk bir değeri vardır. Elazığ’ın ve Bingöl’ün imalat (gıda-içki) sektöründe aldığı YTB oranının tarım sektörüne göre azaldığı, Malatya ve Tunceli için ise bu oranın arttığı görülmektedir.

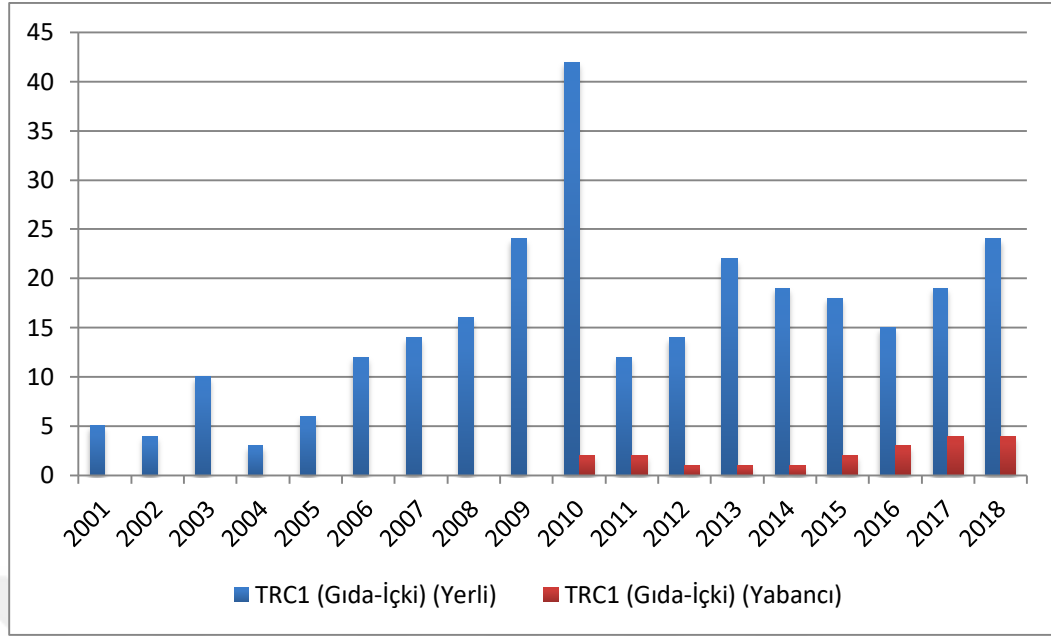
Şekil 5.152 TRB2 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRB2 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2003 ve 2005 yılları hariç her yıl 1-17 adet YTB alımının olduğu Şekil 5.152’ de görülmektedir. Tablo 5.5’ den görüldüğü üzere TRB2 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alımında Van’ın ve Bitlis’in %34, Muş’un ve Hakkari’nin ise %16 oranında olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise dört ilin de ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman tarım sektörü için TRB2 İBBS bölgesinde Van %56, Bitlis %26, Muş ve Hakkari %9 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Van’ın ve Bitlis’in %34, Muş’un ve Hakkari’nin %16’lık bir değeri vardır. Van’ın imalat (gıda-içki) sektöründe aldığı YTB oranının tarım sektörüne göre azalan tek il olduğu, Bitlis, Muş ve Hakkari için ise bu oranın arttığı görülmektedir.

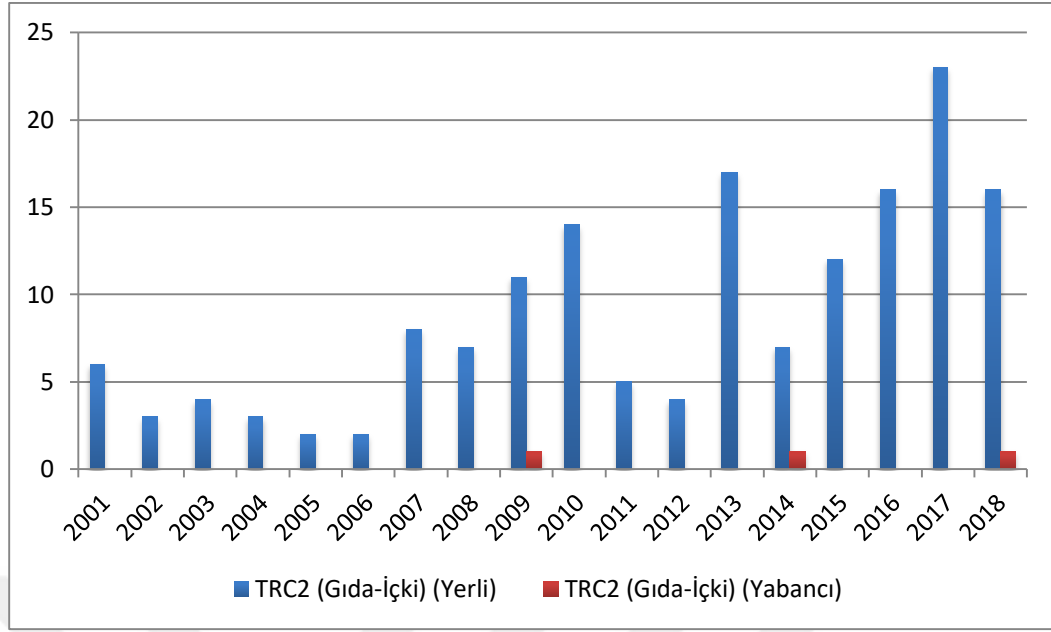
Şekil 5.153 TRB İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRB İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2008, 2012, 2013, 2014 ve 2018 yıllarında 1-2 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2009 yılına kadar artarak gelen daha sonra azalarak yatayda devam eden YTB alımının olduğu Şekil 5.153' de görülmektedir. TRB1 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 154, TRB2 İBBS bölgesi içinde ise 74 olduğu; Malatya'nın %40, Elazığ'ın %14, Van'ın ve Bitlis'in %10, Bingöl'ün ve Tunceli'nin %7 ile bölgenin en çok YTB alan illeri olduğu Tablo 5.5' de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye geneline bakıldığı zaman Malatya dışında 7 ilin de ortalamanın altında bir seviyede olduğunu söylenebilir. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığı zaman alınan 5 belgenin Elazığ, 1 belgenin de Malatya için olduğu Tablo 5.5' e görülmektedir. Türkiye genelinde ise Malatya'nın ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Tablo 5.3' e bakıldığı zaman tarım sektörü için TRB İBBS bölgesinde Malatya'nın %28, Elazığ'ın %21, Bingöl'ün %20, Van'ın %15 ve Bitlis'in %7 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Malatya %40, Elazığ %14, Van ve Bitlis %10, Bingöl ve Tunceli %7 oranında YTB almıştır. Elazığ'ın, Bingöl'ün ve Van'ın imalat (gıda-içki) sektöründe aldığı YTB oranının tarım sektörüne göre azaldığı, Malatya ve Bitlis için ise bu oranın arttığı görülmektedir.

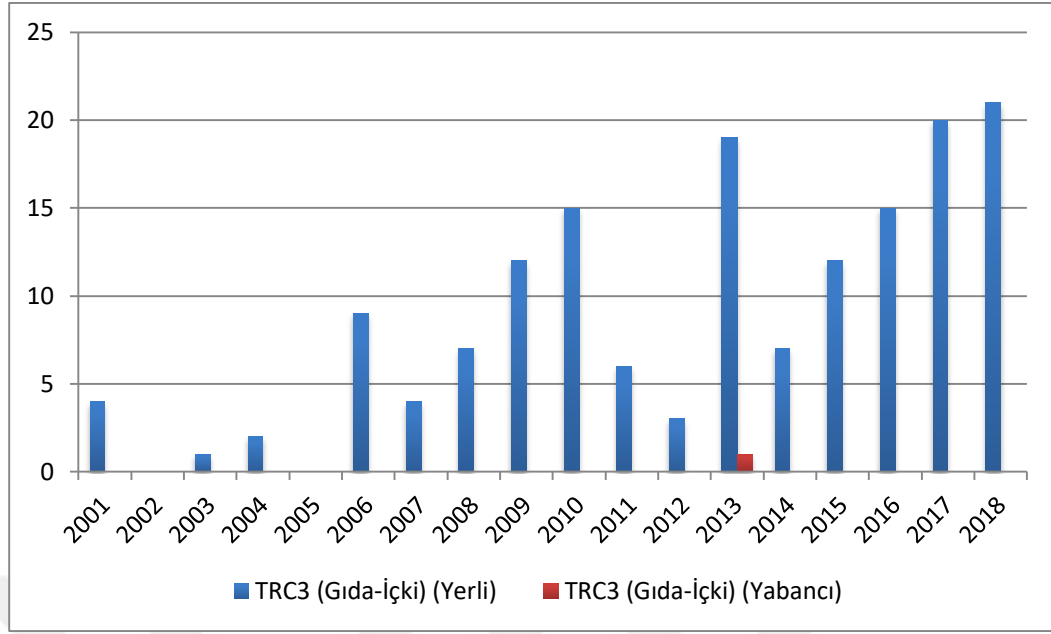
Şekil 5.154 TRC1 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRC1 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2010-2018 yılları arasında her yıl 1-4 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar artarak gelen daha sonra azalarak yatayda ilerleyen bir görünümde YTB alımının olduğu Şekil 5.154’ de görülmektedir. TRC1 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alımında Gaziantep’in %81, Kilis’in %10 ve Adıyaman’ın ise %9 oranında olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Gaziantep %5 ile üçüncü sırada, Kilis ve Adıyaman ise ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığında zaman alınan 19 belgenin Gaziantep, 1 belgenin ise Kilis için olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Gaziantep %4 ile dikkat çekerken, Kilis’in ise ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman tarım sektörü için TRC1 İBBS bölgesinde Gaziantep’in %62, Adıyaman’ın %27 ve Kilis’in ise %11 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Gaziantep’in %81, Kilis’in %10 ve Adıyaman’ın ise %9’luk bir değeri vardır. Adıyaman’ın ve Kilis’in imalat (gıda-içki) sektöründe aldığı YTB oranının tarım sektörüne göre azaldığı, Gaziantep için ise bu oranın arttığı görülmektedir.

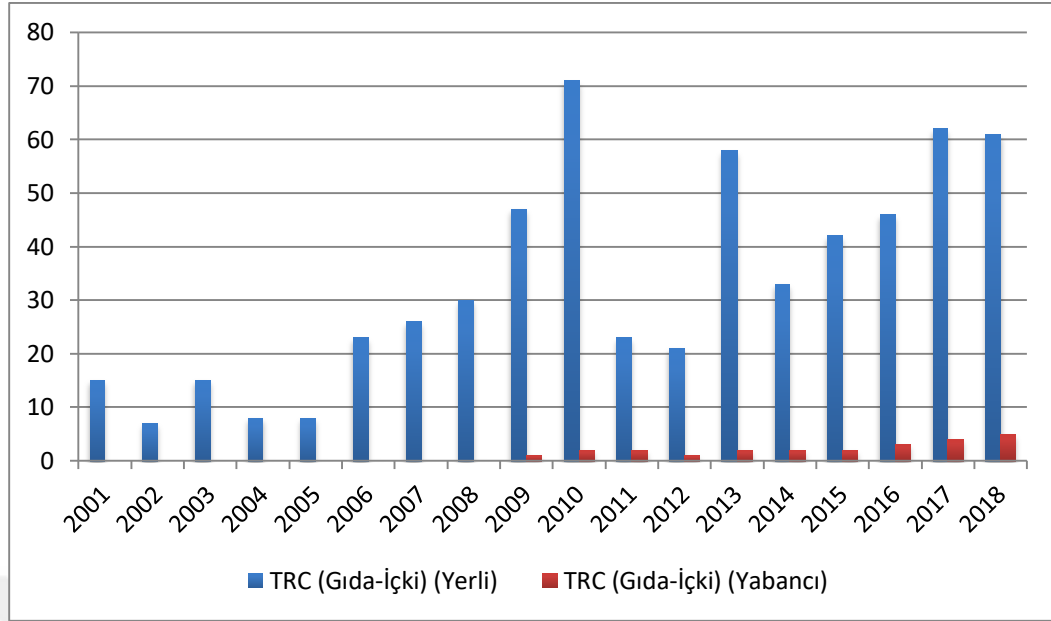
Şekil 5.155 TRC2 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRC2 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2009, 2014 ve 2018 yıllarında her yıl 1 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2017 yılına kadar artarak gelen YTB alımının olduğu Şekil 5.155’ de görülmektedir. TRC2 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alımında Şanlıurfa’nın %54 ve Diyarbakır’ın ise %46 oranında olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise hem Şanlıurfa’nın hem de Diyarbakır’ın ortalamanın üstünde kaldığı görülmektedir. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığında zaman alınan 3 belgenin de Şanlıurfa için olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Şanlıurfa’nın ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman tarım sektörü için TRC1 İBBS bölgesinde Şanlıurfa’nın %69 ve Diyarbakır’ın ise %31 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Şanlıurfa’nın %54 ve Diyarbakır’ın ise %46’lık bir değeri vardır. Şanlıurfa’nın imalat (gıda-içki) sektöründe aldığı YTB oranının tarım sektörüne göre azaldığı, Diyarbakır için ise bu oranın arttığı görülmektedir. Tarım sektörü adına yabancı sermayenin YTB almadığı Tablo 5.3’ de görülürken, imalat (gıda-içki) sektörü adına ise 3 adet YTB alındığı Tablo 5.5’ de görülmektedir.

Şekil 5.156 TRC3 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibarı ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRC3 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin sadece 2013 yılında 1 adet YTB aldığı, yerli sermayenin ise 2002 ve 2005 yılları hariç her yıl 2018 yılına kadar artarak gelen YTB alımının olduğu Şekil 5.156’ da görülmektedir. TRC3 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin YTB alımında Mardin’in %46, Batman’ın %36, Siirt’in ve Şırnak’ın ise %9 oranında olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Mardin ve Batman’ın ortalamanın üstünde, Şırnak ve Siirt’in ise ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığında zaman alınan tek belgenin Mardin için olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Türkiye genelinde ise Mardin’in ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığında zaman tarım sektörü için TRC3 İBBS bölgesinde Mardin %79, Siirt %9, Batman %7, Şırnak ise %5 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller olurken imalat (gıda-içki) sektöründe ise Mardin’in %46, Batman’ın %36, Siirt’in ve Şırnak’ın ise %9’luk bir değeri vardır. Mardin’in imalat (gıda-içki) sektöründe aldığı YTB oranının tarım sektörüne göre %40 azaldığı dikkat çekerken, Batman’ın için bu oran 5 katına çıkmış olsa da belge sayısı olarak 9 kat artması ve Şırnak için ise bu oranın 2 katına çıkarken belge sayısı olarak 3 katına çıkması dikkat çekmektedir.

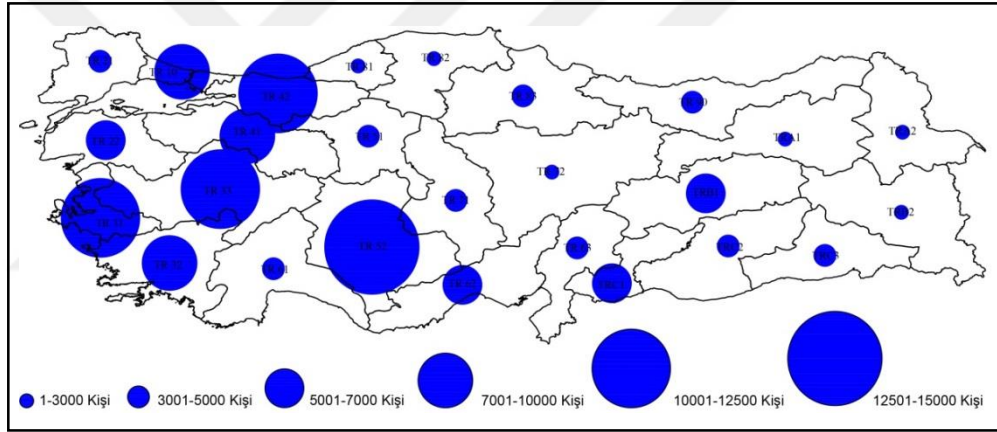

Şekil 5.157 TRC İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerinin yıllar itibari ile yerli ve yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRC İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2009 yılından itibaren her yıl giderek artan YTB alımının olduğu, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar artarak gelen daha sonra 2011-2012 yıllarında azaldıktan sonra tekrar yükselişe geçen bir görünümde YTB alımının olduğu Şekil 5.157’ de görülmektedir. TRC1 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin aldığı YTB adedinin 154, TRC2 İBBS bölgesi içinde 160, TRC3 İBBS bölgesi içinde ise 157 olduğu; Gaziantep’in %38, Şanlıurfa’nın %15, Diyarbakır’ın ve Mardin’in %12 ve Batman’ın %9 ile bölgenin en çok YTB alan illeri olduğu Tablo 5.5’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye geneline bakıldığı zaman Gaziantep’in %5 ile üçüncü sırada olduğu, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin ve Batman’ın ortalama seviyede olduğu söylenebilir. Yabancı sermayenin YTB alım dağılımına bakıldığı zaman alınan 19 belgenin Gaziantep, 1 belgenin Şanlıurfa, 1 belgenin Kilis ve 1 belgenin de Mardin için olduğu Tablo 5.5’ e görülmektedir. Türkiye genelinde ise Gaziantep’in %4 ile dikkat çektiği görülmektedir. Tablo 5.3’ e bakıldığı zaman tarım sektörü için TRB İBBS bölgesinde Şanlıurfa %36, Mardin 27 ve Diyarbakır %16 ile yerli sermayenin en çok YTB aldığı iller olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Gaziantep %38, Şanlıurfa %15, Diyarbakır ve Mardin %12 oranında YTB almıştır. Tarım sektöründe Gaziantep’in oranı %9 iken imalat (gıda-içki) sektöründe ise %38 ile dikkat çekmektedir.

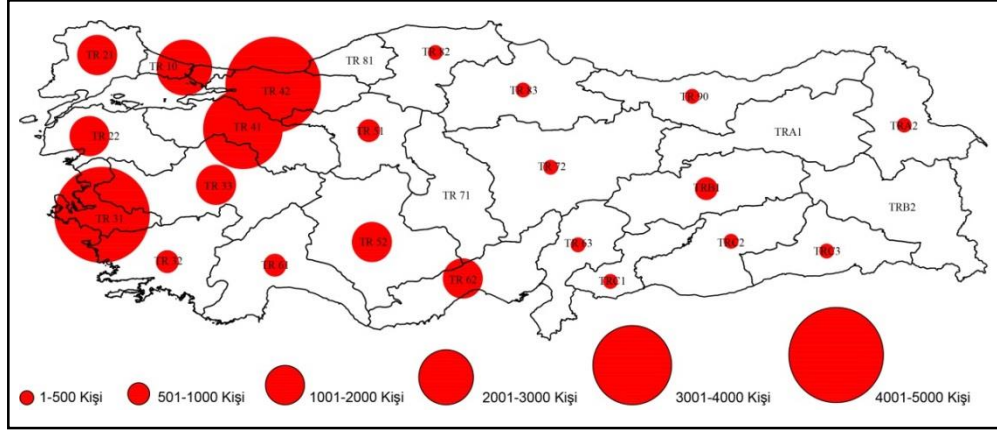
5.2.2 Yatırım Teşvik Belgelerindeki İstihdam Açısından

Bu bölümde tarım sektöründe yerli ve yabancı sermayenin aldığı yatırım teşvik belgesi için Düzey 1 ve Düzey 2 İBBS düzeyinde grafikler hazırlanmış ve 2001-2018 yılları arasındaki değişimleri incelenmiştir. Ayrıca aynı verilerin, Türkiye'nin Düzey 2 İBBS haritası üzerinde de mekânsal dağılımları incelenmiştir. Bunlara ek olarak Düzey 1 ve Düzey 2 İBBS bölgelerine göre toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanlarının 2001-2018 yılları için dağılım grafikleri oluşturularak, YTB adedinin mekânsal dağılımı değerlendirilirken yardımcı değişken olarak kullanılmıştır. En çok ve en az YTB alan iller ve bölgeler belirlenmiştir. Düzey 2 İBBS bölgelerinde yerli-yabancı sermayenin kendi içinde oransal olarak dağılımları tespit edilmiştir.

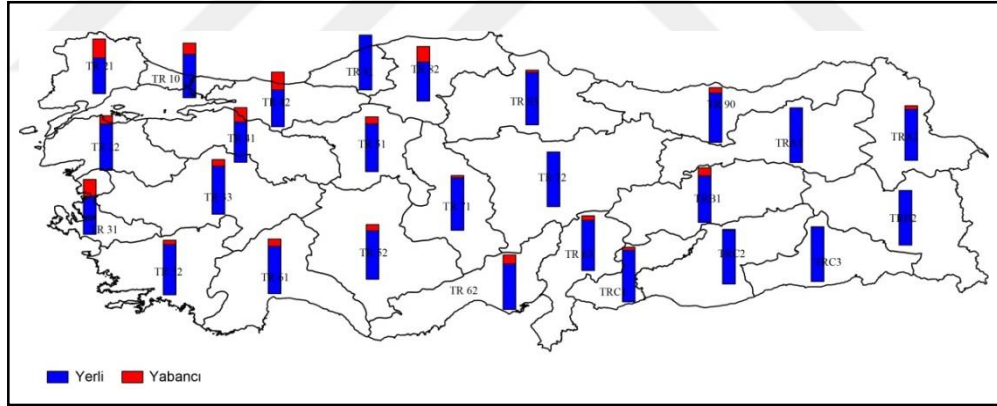
Şekil 5.158 İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibarı ile Düzey 2 İBBS bölgelerine göre dağılımı (yerli sermaye, 2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen YTB'ye Düzey 2 İBBS bölgeleri ve istihdam bazında bakıldığında; Şekil 5.158' de de görüldüğü üzere yerli sermayenin TR1 (TR10), TR31, TR32, TR33 TR41, TR42 ve TR52 bölgelerinde ağırlığın olduğu görülmektedir. Şekil 4.7' den toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanı Türkiye genelinde TR3 ve TR5'in üst seviyelerde fakat TR1 ve TR4'ün ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. TR1 İstanbul İl'inden oluştuğu ve TR4 de İstanbul'un hinterlandına girdiği için ulaşım imkânları bu bölgeleri ön plana çıkartmıştır.

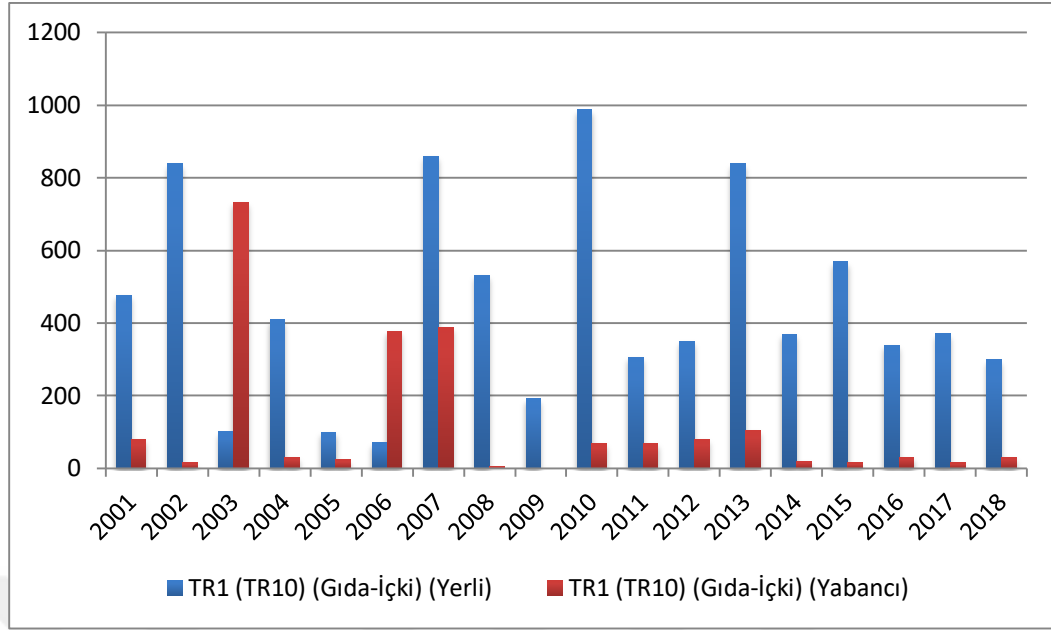
Şekil 5.159 İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibarı ile Düzey 2 İBBS bölgelerine göre dağılımı (yabancı sermaye, 2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Aynı sektörde yabancı sermaye bazında düzenlenen YTB'nin dağılımına bakıldığında zaman TR1, TR31, TR41 ve TR42 bölgelerinde yığılmanın olduğu Şekil 5.159' da görülmektedir. Yabancı sermayenin aldığı YTB'lerle, Şekil 5.159' da YTB'lerin oluşturduğu istihdam kıyaslandığında birbirlerini destekledikleri görülmektedir. En fazla YTB alımının olduğu bölgelerde en fazla istihdamın yaratıldığı sonucuna varılabilir.

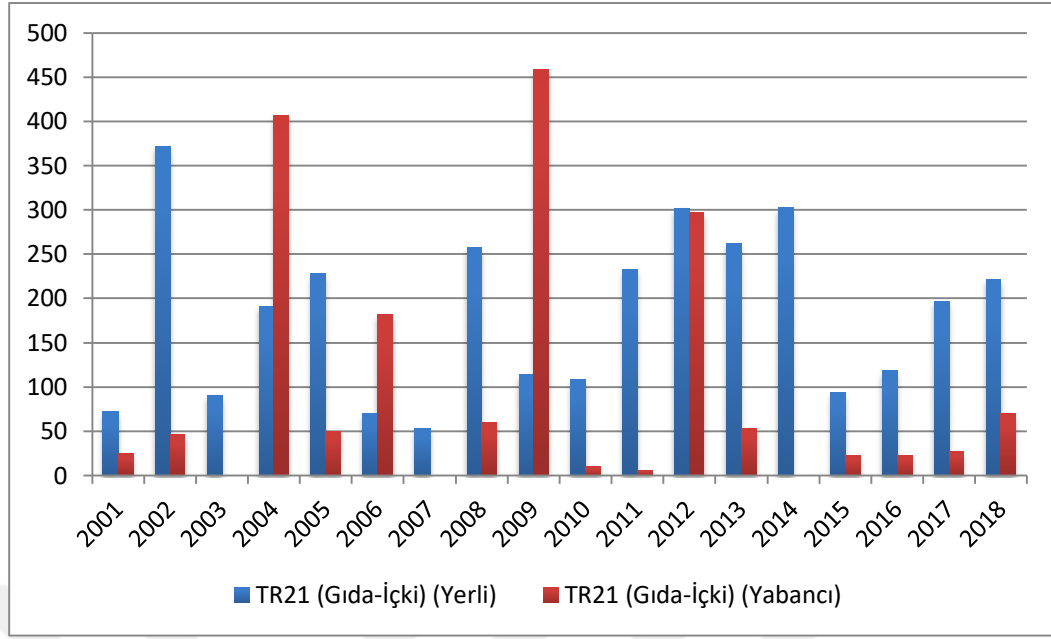
Şekil 5.160 İmalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibarı ile Düzey 2 İBBS bölgelerinde dağılımı (yerli-yabancı sermaye, 2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Aynı sektörde Düzey 2 İBBS bölgelerinde her bölge için kendi içinde düzenlenen YTB'lerin yarattığı istihdamda yerli ve yabancı dengesine bakıldığında tüm bölgelerde yerli sermayenin baskın olduğu Şekil 5.160' da görülmektedir. Yabancı sermayenin yüzde olarak diğer bölgelere nazaran TR1 (TR10), TR21, TR31, TR41, TR42, TR62, TR82 ve TRB1 bölgelerinde ağırlığının olduğu görülmektedir. TR21 bölgesi yabancı istihdam oranının kendi içinde en yüksek olduğu bölgedir.

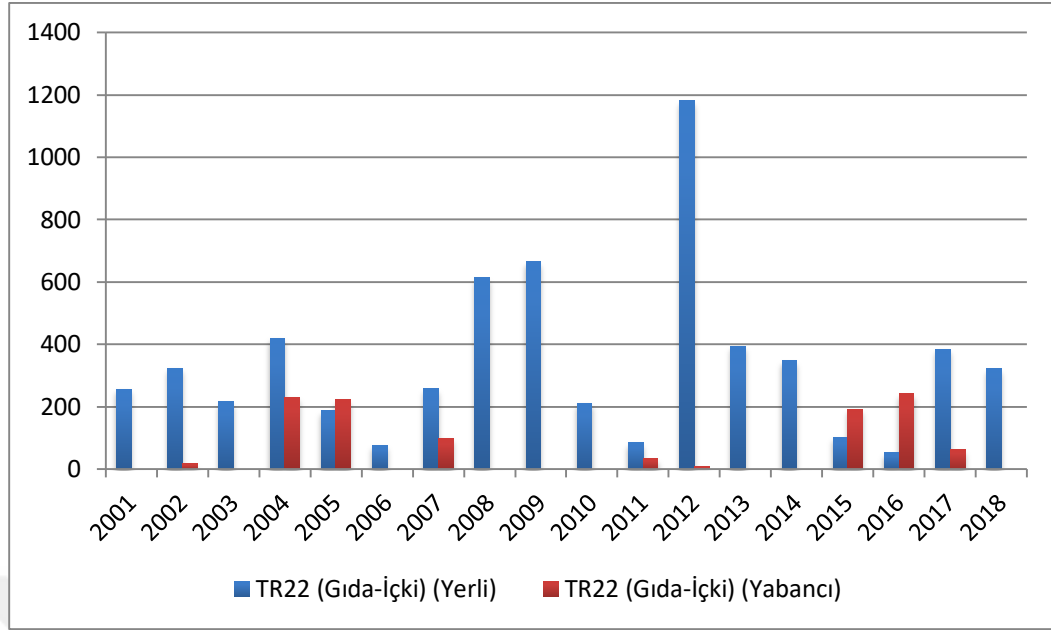
Şekil 5.161 TR1 (TR10) İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR1 (TR10) İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen YTB'lerin yarattığı istihdama bakıldığında; 2009 yılı hariç her yıl ve özellikle 2003, 2006 ve 2007 yıllarında daha fazla istihdam yarattığını, yerli sermayenin ise her yıl ve 2002, 2007, 2010, 2013 yıllarında daha fazla istihdam yarattığı Şekil 5.161' de görülmektedir. Yerli sermayenin 2010 yılından itibaren daha fazla istihdam yarattığı da aynı şekilde anlaşılmaktadır. Sadece 2003 yılı için yabancı sermayenin yarattığı istihdam (732 kişi) yerli sermayeninkinden (102 kişi) fazladır. TR1 (TR10) İBBS bölgesi alt düzeyde sadece İstanbul İl'inden oluşmaktadır. İstanbul'da daha çok sanayi ve hizmet sektörlerine yatırım yapıldığı göz önüne alınması ve Şekil 4.7' de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının Türkiye genelinde en düşük seviyede olması Şekil 5.161' i desteklemektedir. TR1 (TR10) İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin aldığı YTB'lerin yarattığı istihdamın 8007 kişi, yabancı sermayenin yarattığı istihdamın ise 2090 kişi olduğu Tablo 5.6' da görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde İstanbul'un payının yerli sermaye için %6 ile ikinci sırada, yabancı sermaye için ise %8 ile dördüncü sırada olduğu görülmektedir.

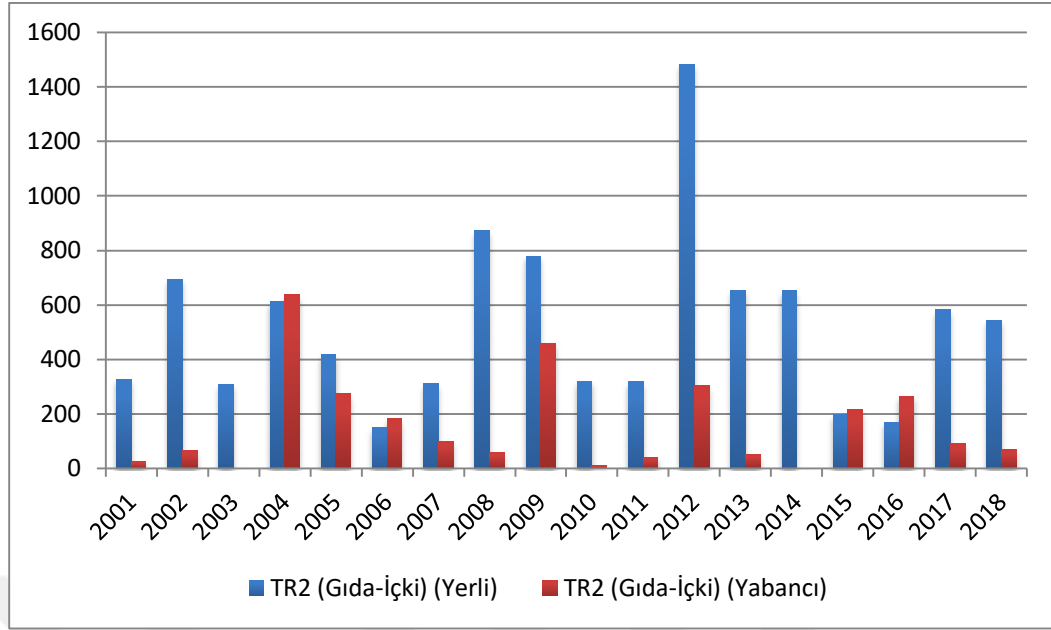
Şekil 5.162 TR21 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR21 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2003, 2007 ve 2014 yılları hariç her yıl ve özellikle 2004, 2009, 2012 yıllarında daha fazla istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise her yıl ve 2010 yılından sonra yeni teşvik sistemi ile birlikte daha fazla istihdam yarattığı Şekil 5.162’ de görülmektedir. Aynı şekilde, 2004, 2006 ve 2009 yılları için yabancı sermayenin yarattığı istihdamın yerli sermayeninkinden fazla olduğu da anlaşılmaktadır. Bölgede 2012 yılında toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının en az seviyede olduğu Şekil 5.8’ de görülmekte olup aksine en fazla istihdam yaratılan yılın da 2012 yılı olduğu görülmektedir. Tablo 5.6’ da yerli sermayenin istihdam yaratmasında Tekirdağ’ın %58 gibi yüksek bir oranla önemli pay sahibi olduğu, ikinci olarak ise %32 ile Kırklareli’nin pay sahibi olduğu görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Tekirdağ’ın payı ortalamanın üstünde, Kırklareli’nin ve Edirne’nin ise Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Yabancı sermayenin yarattığı istihdama bakıldığında zaman Tekirdağ’ın %42 ve Edirne’nin %18 olduğu Tablo 5.6’ da görülmektedir. Tablo 5.4’ e bakıldığında zaman tarım sektörü için T21 İBBS bölgesinde Kırklareli %76 ve Tekirdağ %18 ile yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Tekirdağ %58 ve Kırklareli %32 oranında istihdam yaratmış olduğu görülmektedir.

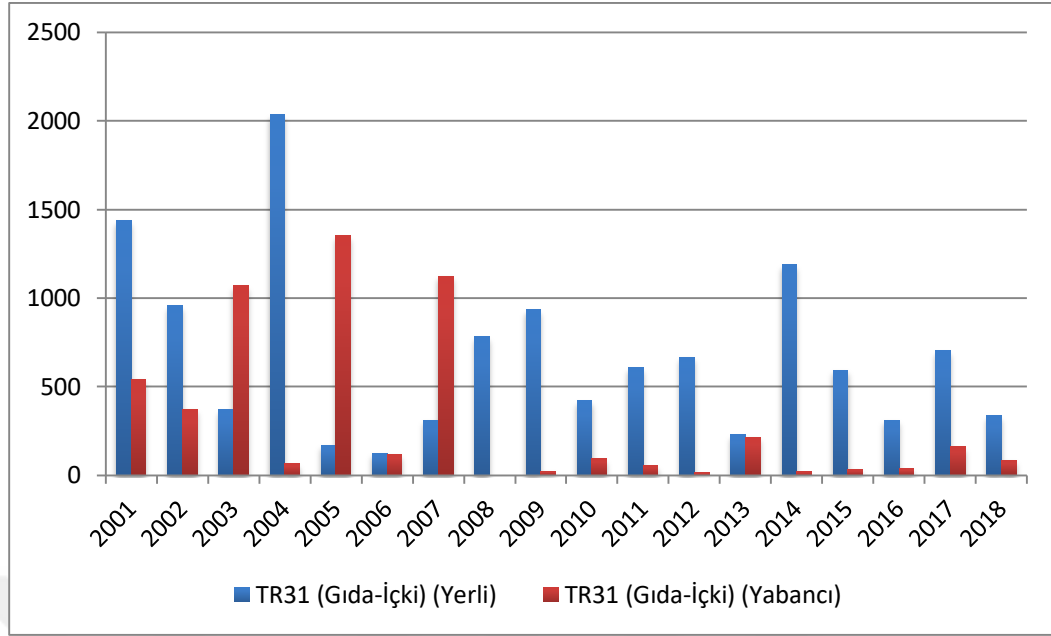
Şekil 5.163 TR22 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR22 İBBS bölgesine bakıldığında zaman zaman yabancı sermayenin zaman zaman ve 18-241 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar (2001, 2002, 2004 ve 2008 yılları hariç) ortalama her yıl 180 kişi istihdam yarattığını, 2010 yılına kadar artarak gelen istihdam sayısı 2012 yılındaki sıçrama (1182 kişi) dışında yatayda (267 kişi) ilerlediği Şekil 5.163' den anlaşılmaktadır. Aynı şekilde, 2005, 2015 ve 2016 yılları için yabancı sermayenin yarattığı istihdamın yerli sermayeninkinden fazla olduğu da anlaşılmaktadır. Şekil 5.10' da görüldüğü üzere 2005 yılı sonrasında azalan toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının 2012 yılında tekrar yükselmesi ve sonra yatayda ilerlemesini Şekil 5.163' deki çizelgenin de desteklediği gözlenmektedir. Tablo 5.6' da görüldüğü üzere TR22 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin istihdam yaratma oranında Balıkesir'in %84 gibi büyük bir payı varken, Çanakkale'nin payı %16'dır. Yabancı sermayenin yarattığı istihdama bakıldığında zaman Balıkesir'in %72 ve Çanakkale'nin %28 olduğu Tablo 5.6' da görülmektedir. Tablo 5.5'de bu iki il için yerli ve yabancı sermayenin aldığı YTB sayılarına bakıldığında zaman yaratılan istihdam oranlarıyla birbirlerini desteklediği görülmektedir.

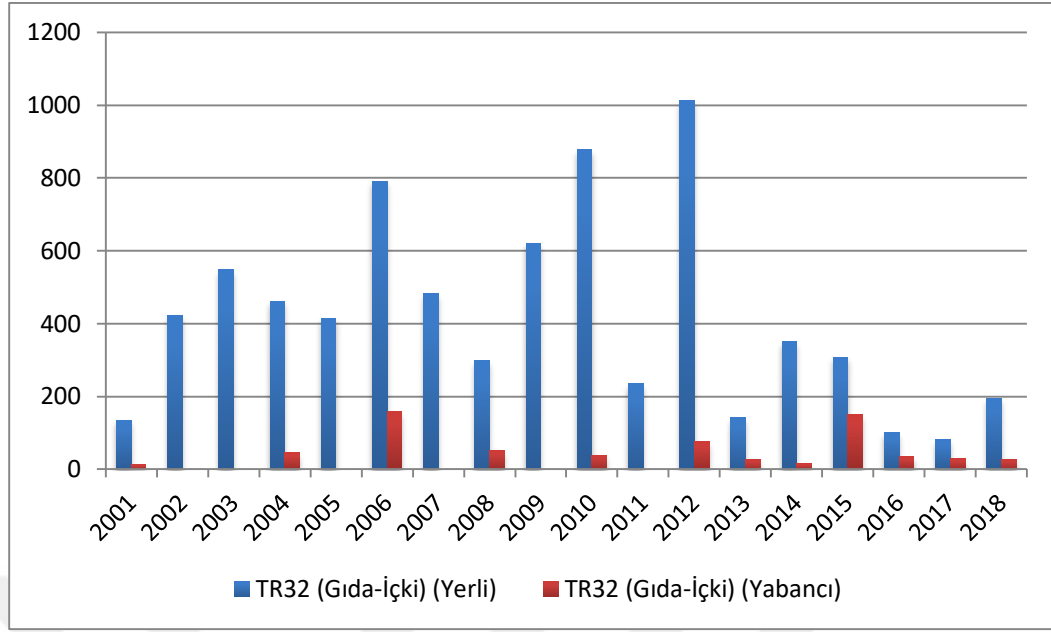
Şekil 5.164 TR2 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR2 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2003 ve 2014 yılları hariç tüm yıllar 10-639 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2009 yılına kadar artan daha sonra azalarak 2012 yılında sıçrama yaptıktan sonra yatay ilerleyen bir görünümde istihdam yarattığı Şekil 5.164’ de görülmektedir. TR21 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 3289 olduğu, TR22 İBBS bölgesi içinde ise 6102 olduğu, Balıkesir’in %55, Tekirdağ’ın %20 ve Kırklareli’nin %11 ile bölgenin en çok istihdam yaratılan illeri olduğu Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye geneline bakıldığında zaman Balıkesir’in %4 ile dikkat çektiği, Tekirdağ’ın ortalamanın üstünde olduğu ve diğer illerin ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Yabancı sermaye için Tablo 5.6’ ya bakıldığında zaman TR21 İBBS bölgesi için 1738 kişi, TR22 İBBS bölgesi için ise 1113 kişi istihdam yaratıldığı söylenebilir. Tekirdağ’ın %42, Balıkesir’in %28 ve Kırklareli’nin %18 ile bölgenin en çok istihdam yaratılan illeri olduğu; Türkiye genelinde ise Tekirdağ %5, Balıkesir %3 ile dikkat çekmektedir. Tablo 5.4’ e bakıldığında zaman tarım sektörü için TR2 İBBS bölgesinde Balıkesir’in %42, Kırklareli’nin %40 ve Tekirdağ %10 ile yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olurken imalat (gıda-içki) sektöründe ise Balıkesir’in %55, Tekirdağ’ın %20 ve Kırklareli’nin %11’ lik bir değeri vardır.

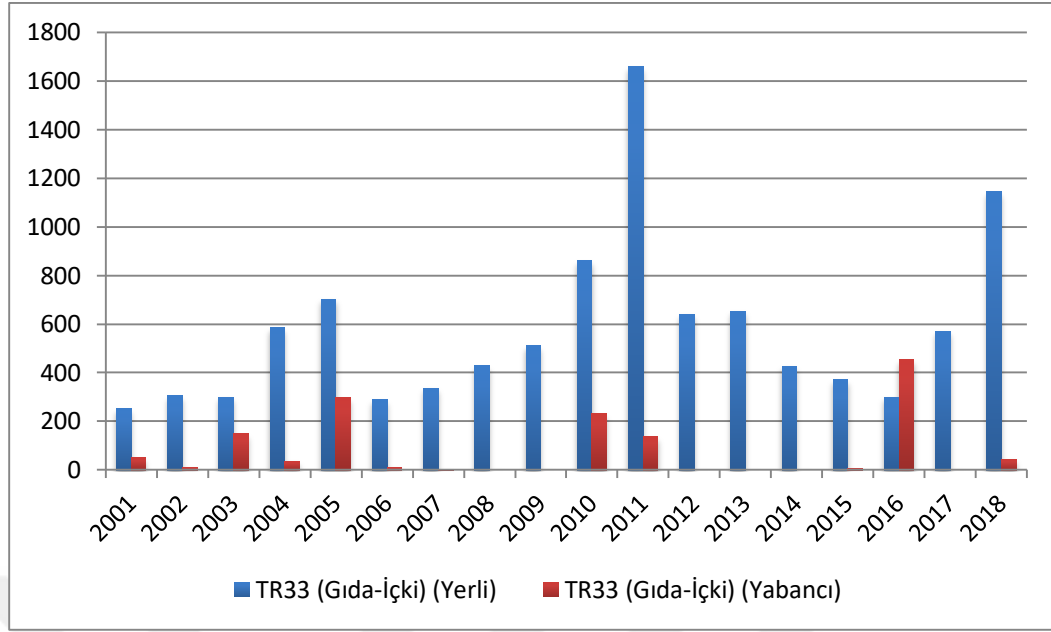
Şekil 5.165 TR31 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR31 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2008 ve 2012 yılları hariç her yıl 17-1351 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise her yıl inişli çıkışlı bir grafikte 125-2036 kişi istihdam yarattığı Şekil 5.165’ den anlaşılmaktadır. En fazla istihdam yaratılan yılın 2102 kişiyle 2004 yılı olduğu görülmektedir. Şekil 5.14’de görüldüğü üzere 2010 yılı sonrasında azalan toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanına karşın yaratılan istihdam sayısında artışlar ve azalmalar gözlenmektedir. Tablo 5.6’ da görüldüğü üzere İzmir, TR3 İBBS bölgesi içerisinde %41 ile yerli sermayenin, %72 ile yabancı sermayenin en çok istihdam yarattığı ildir. Türkiye geneline bakıldığında zaman ise yerli sermayenin yarattığı istihdamda İzmir’in payının %9, yabancı sermaye içinse %19 gibi önemli bir oran olduğu söylenebilir. Tablo 5.5’ e bakıldığında zaman TR3 İBBS bölgesinde İzmir %57 ile yabancı sermayenin en çok YTB aldığı il olurken istihdamın %72 gibi büyük bir kısmı İzmir ili için yaratılmıştır. Aynı tabloya bakıldığında Türkiye genelinde yabancı sermayenin aldığı YTB’de İzmir’in payı %14 iken yarattığı istihdam açısından Türkiye genelinde oranı %19’dur. İzmir’in yerli sermayenin yarattığı istihdam da Türkiye genelinde 1. sırada, yabancı sermayenin yarattığı istihdam da ise 1. sırada yer aldığı Tablo 5.6’ da görülmektedir.

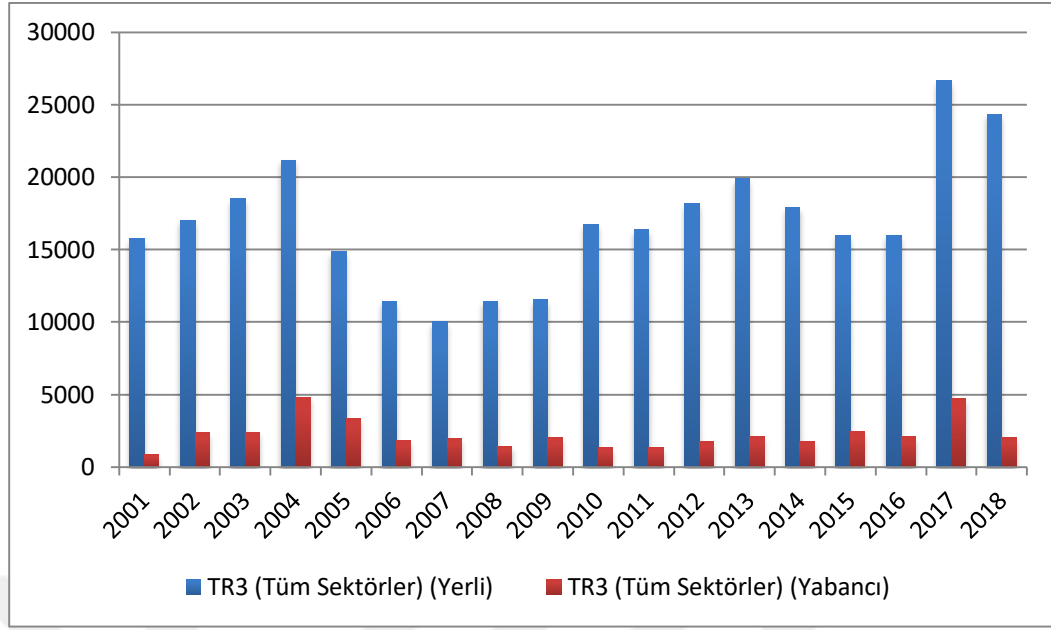
Şekil 5.166 TR32 İBBS bölgesinde imalat (gıda-ıçki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR32 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin çoğu yılda ve 13-158 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2012 yılına kadar artarak gelen daha sonra düşen ve 81-1013 kişi istihdam yarattığı Şekil 5.166' da görülmektedir. Şekil 5.16'da görüldüğü üzere 2010 yılı sonrasında azalan toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanına paralel bir şekilde 2012 yılındaki sıçrama dışında yaratılan istihdam sayısında da azalma gözlenmektedir. Bölge içerisindeki illerden Aydın'ın %65' lik oranla yerli sermayenin, %48'lik oranla da yabancı sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu Tablo 5.6' da görülmektedir. Aynı tabloda yerli sermaye için Aydın'ı %20'le Muğla ve %15'le Denizli'nin takip ettiği, yabancı sermaye için ise %27'yle Muğla ve %25 Denizli'nin takip ettiği görülmektedir. Türkiye geneline bakıldığı zaman yerli sermaye için Aydın %4'le dördüncü sırada, yabancı sermaye için ise ortalama seviyededir. Aydın ve Denizli ise hem yerli hem yabancı sermaye için Türkiye ortalamasının altındadır. Tablo 5.5'e bakıldığı zaman TR32 İBBS bölgesinde Aydın ve Denizli %40, Muğla %20 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller olurken istihdamın %48'si Aydın, %27'si Muğla ve %25' için yaratılmıştır.

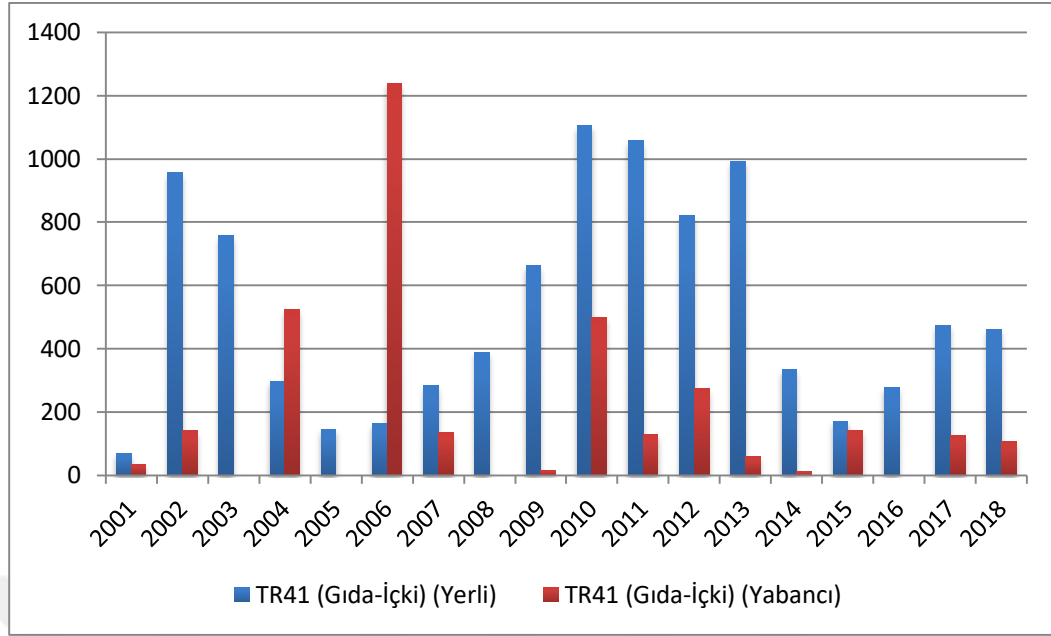
Şekil 5.167 TR33 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR33 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2008, 2009, 2012, 2013, 2014 ve 2017 yılları hariç diğer yıllarda 2-453 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2011 yılına kadar artarak gelen daha sonra azalarak 2018 yılında tekrar artan istihdam sayısının olduğu Şekil 5.167’ de görülmektedir. 1659 kişi ile yerli sermayenin en fazla istihdam yarattığı yıl 2011 olurken, 453 kişi ile yabancı sermayenin ise 2016 yılıdır. Ayrıca 2016 yılı için yabancı sermayenin yarattığı istihdamın yerli sermayeninkinden fazla olduğu da anlaşılmaktadır. Şekil 5.18’de görüldüğü üzere 2005 yılı sonrasında azalan toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanına karşın yaratılan istihdam sayısında artışlar gözlenmektedir. Manisa’nın %71 ve Afyonkarahisar’ın %18 ile bölgede yerli sermayenin, Manisa’nın %97 ve Afyonkarahisar’ın %3 ile bölgede yabancı sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu Tablo 5.6’ de görülmektedir. Tablo 5.4’ e bakıldığında zaman tarım sektörü için TR33 İBBS bölgesinde Manisa %54 ve Afyonkarahisar %37 ile yerli sermayenin en çok istihdam yaratılan iller olurken imalat (gıda-içki) sektöründe ise Manisa’nın %71 ve Afyonkarahisar’ın %18’lik bir değeri vardır. Yabancı sermaye adına bakıldığında ise tarım sektörü için Afyonkarahisar %86 ve Manisa %14 iken imalat (gıda-içki) sektöründe Manisa’nın %97 ve Afyonkarahisar’ın %3’lük bir değeri vardır.

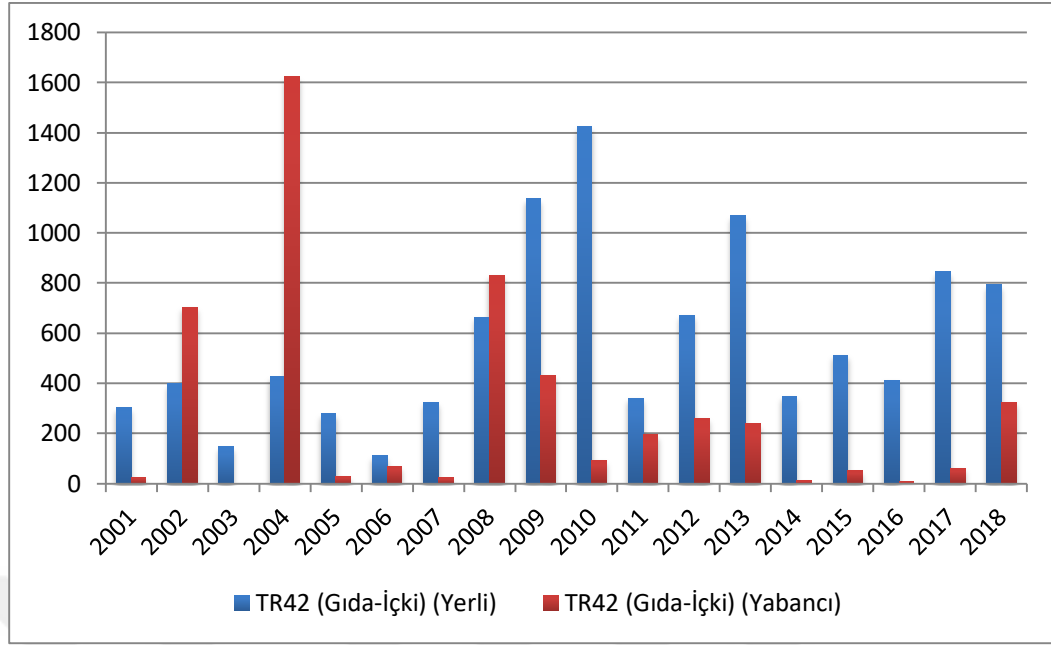
Şekil 5.168 TR3 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR3 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin her yıl ve 829-4845 kişi istihdam yarattığı, yerli sermaye ise belirli zamanlarda artış ve azalışların olduğu dalgalı bir görünümde ve 2017-2018 yılında 24386-26675 kişi ile en yüksek seviyeye ulaşarak istihdam yarattığı Şekil 5.168’ de görülmektedir. TR31 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 12175 olduğu, TR32 İBBS bölgesi içinde 7475 olduğu ve TR33 İBBS bölgesi içinde ise 10340 olduğu Tablo 5.46’ da görülmektedir. Aynı tabloda İzmir’in %41, Manisa’nın %24 ve Aydın’ın %16 ile bölgede yerli sermayenin en çok YTB alan illeri olduğu görülmektedir. Aynı tabloya yabancı sermaye için bakıldığı zaman İzmir’in %72 ve Manisa’nın %19 olduğu görülmektedir. Türkiye geneline bakıldığı zaman yerli sermayenin yarattığı istihdam da İzmir %9, Manisa %5, Aydın %4 oranında ve yabancı sermayenin yarattığı istihdamda ise İzmir %19 ve Manisa %5 oranındadır. İzmir’in %9 ile yerli sermayede, %19 ile de yabancı sermayede Türkiye genelinde 1. sırada olduğu da Tablo 5.6’ da görülmektedir. Tablo 5.4’ de tarım sektörü için yabancı sermayenin aldığı belge oranlarında Afyonkarahisar %57, İzmir %32 ve Manisa %10 iken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise İzmir %72, Manisa %19 ve Afyonkarahisar ise %1 oranındadır.

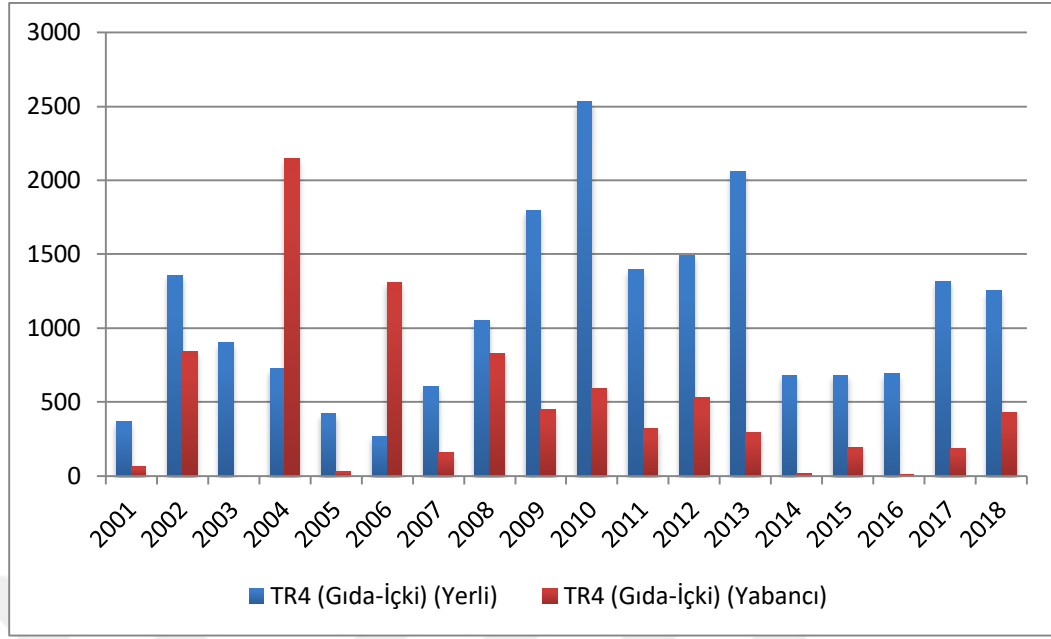
Şekil 5.169 TR41 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR41 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2003, 2005, 2008 ve 2016 yılları harç her yıl 10-1240 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise her yıl istihdam yarattığı ve 2010-2013 yıllarında sayının yoğunlaştığı Şekil 5.169’ da görülmektedir. Aynı şekilden, 2004 ve 2006 yılları için yabancı sermayenin yarattığı istihdamın yerli sermayeninkinden fazla olduğu da anlaşılmaktadır. Şekil 5.22’de 2005-2010 ve 2013-2018 yılları arasındaki toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının azalmasına karşın aynı yıllarda yaratılan istihdam sayısında artış görülmektedir. Eskişehir’in %46 ve Bursa’nın %45 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu Tablo 5.6’ görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Bursa ve Eskişehir’in %3 ile dikkat çektiği görülmektedir. Yabancı sermayenin yarattığı istihdam oranlarına bakıldığında zaman ise Bursa’nın %95 ile lider konumunda olduğu, Bilecik’in %4 ile onu takip ettiği ve Eskişehir için ise %1 oranında istihdam yaratıldığı Tablo 5.6’ da görülmektedir. Türkiye genelinde bakıldığında zaman ise Bursa’nın %12 ile üçüncü sırada olduğu görülmektedir. Tablo 5.5’ e bakıldığında zaman TR41 İBBS bölgesinde Bursa %69 ile yerli sermayenin en çok YTB aldığı il olurken istihdamın %45’ i Bursa İl’i için yaratılmıştır. Aynı tabloya bakıldığında Eskişehir %27 ile yerli sermayenin YTB aldığı il iken istihdam yaratma oranının da ise %46’dır.

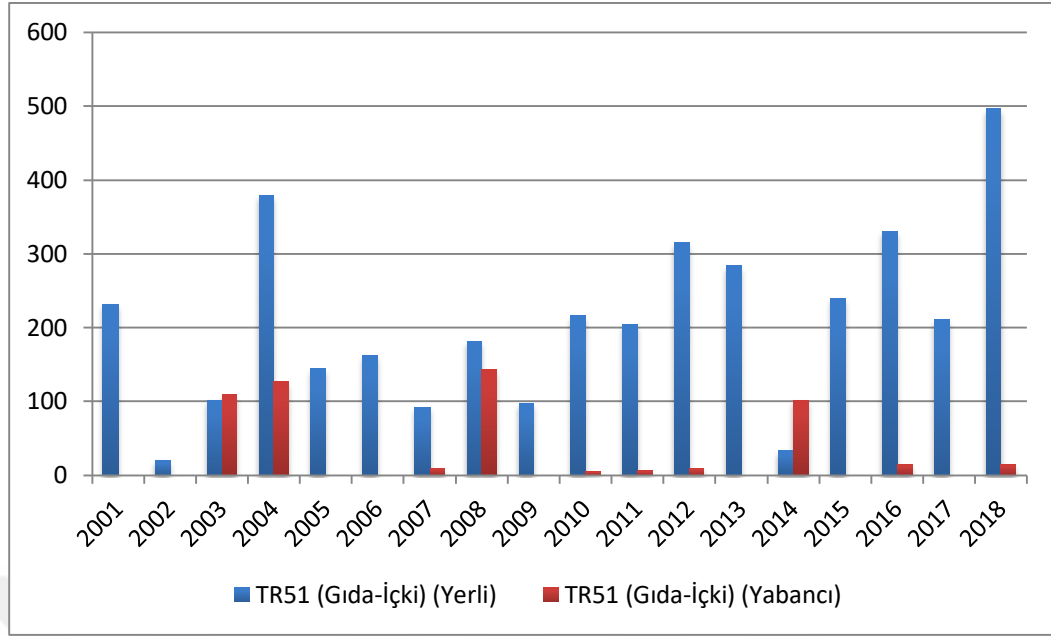
Şekil 5.170 TR42 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR42 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2003 yılı hariç her yıl 8-1623 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2010 yılına kadar artarak gelen daha sonra inişli çıkışlı bir görünümde istihdam yarattığı Şekil 5.170’ de görülmektedir. En fazla istihdamın 2049 ile 2004 yılında olduğu görülmektedir. Aynı şekilden, 2002, 2004 ve 2008 yılları için yabancı sermayenin yarattığı istihdamın yerli sermayeninkinden fazla olduğu da anlaşılmaktadır. Sakarya’nın %43, Kocaeli %24 ve Bolu’nun %18 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu Tablo 5.6’ da görülmektedir. Ayrıca Sakarya’nın Türkiye genelindeki payının %3, Kocaeli’nin ise %2 olduğu yine aynı tabloda görülmektedir. Yabancı sermaye adına yaratılan istihdamın %87’si Kocaeli, %13’ü ise Sakarya için olup, Türkiye genelinde ise Kocaeli %16 ile birinci sıradadır. Tablo 5.4’ e bakıldığında tarım sektöründe TR42 İBBS bölgesi için Bolu %77, Sakarya %15, Kocaeli %4 ile yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Sakarya %43’lük, Kocaeli %24’lük ve Bolu %18’lik orana sahiptir. Aynı tabloda tarım sektörü için yabancı sermayenin yarattığı tüm istihdam Sakarya için olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Kocaeli %87’lik, Sakarya %13’lük orana sahiptir.

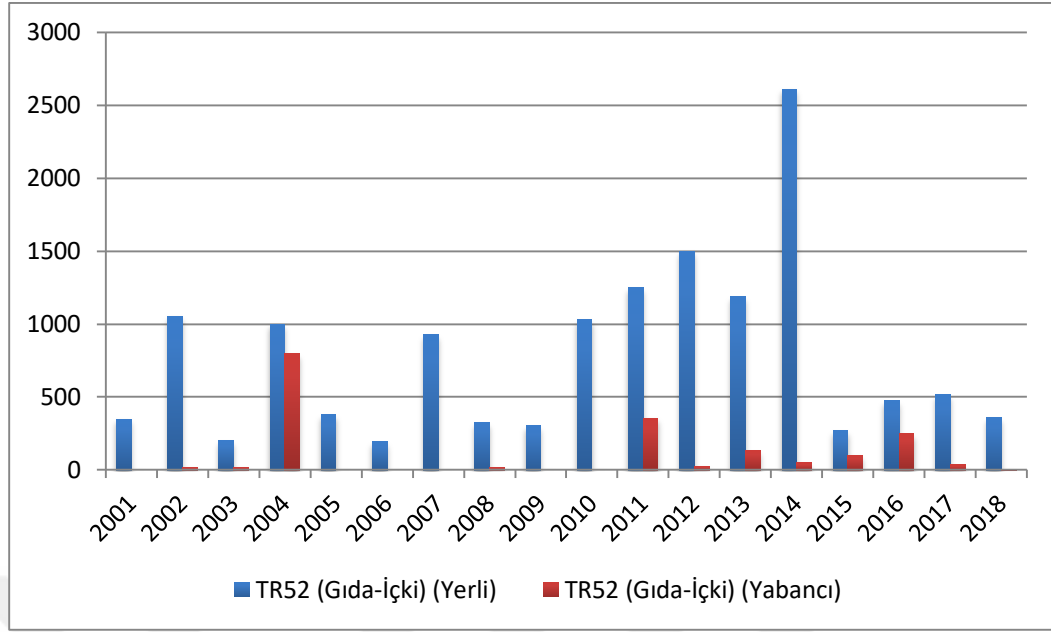
Şekil 5.171 TR4 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR4 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2003 yılı dışında her yıl 8-2148 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise her yıl ve 2008-2013 yılları arasında yoğun bir şekilde istihdam yarattığı Şekil 5.171’ de görülmektedir. 2529 kişi ile yerli sermayenin yarattığı en yüksek istihdamın 2010 yılında, yabancı sermayenin ise 2148 kişi ile en yüksek 2004 yılında olduğu görülmektedir. TR41 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 9416 ve TR42 İBBS bölgesi içinde ise 10196 olduğu Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Sakarya’nın ve Eskişehir’in %22, Bursa’nın %21 ve Kocaeli’nin %13 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin yarattığı istihdam sayısının dağılımı için aynı tabloya bakıldığı zaman Kocaeli’nin %52, Bursa’nın %39, Sakarya’nın ise %8 olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde ise Kocaeli’nin %16 ile ikinci sırada ve Bursa’nın %12 ile üçüncü sırada olduğu, Bolu ve Yalova’nın ise hiç istihdam yaratmadığı görülmektedir. Tablo 5.4’ e bakıldığında tarım sektöründe TR4 İBBS bölgesi için Bolu %56, Bursa ve Eskişehir %14, Sakarya %11 ile yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Sakarya ve Eskişehir %22’lik, Bursa %21’lik ve Bolu %9’luk orana sahiptir. Bolu %56 ile tarım sektöründe yarattığı istihdamla ilk sıradayken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise %9 ile beşinci sırada olması dikkat çekmektedir.

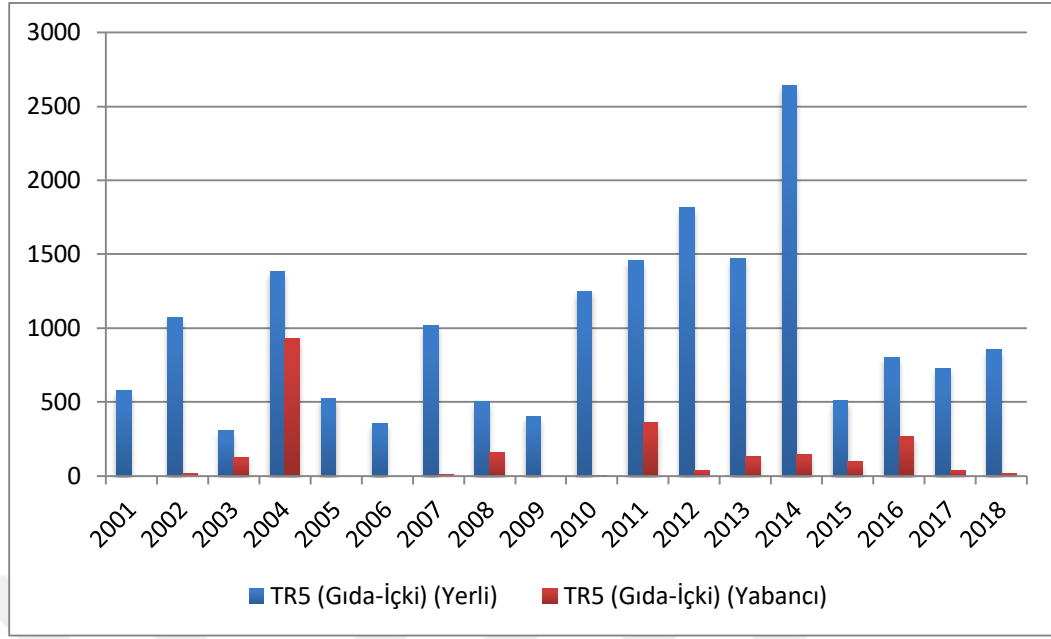
Şekil 5.172 TR51 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR51 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 2003, 2004, 2008 ve 2014 yıllarında yoğun olmak üzere çoğu yılda 5-143 kişi istihdam yarattığı, yerli sermaye ise 2004 yılındaki sıçrama ve 2014 yılındaki düşüş dışında 2018 yılına kadar artarak gelen bir görünümde istihdam yarattığı Şekil 5.172’ de görülmektedir. Şekil 5.28’de 2010-2015 yılları arasındaki toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının artmasına karşın aynı yıllarda istihdam sayısında azalmalar görülmektedir. Aynı şekilde 2015-2017 arasında toplam tarım alanı azalırken ise istihdam sayısında artış gözlenmektedir. Tablo 5.6’ da görüldüğü üzere Ankara TR5 İBBS bölgesi içerisinde %21 ile yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısında son sırada, %23 ile yabancı sermayenin yarattığı istihdam sayısında da son sıradaki ildir. Tablo 5.5’ e bakıldığı zaman TR5 İBBS bölgesinde Ankara %48 ile yabancı sermayenin en çok YTB aldığı il olurken istihdamın %23 gibi az bir kısmı Ankara İl’i için yaratılmıştır. Tablo 5.4’ e bakıldığında tarım sektöründe TR5 İBBS bölgesi için Ankara %26 ile yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı ikinci il, %81 ile yabancı sermayenin ise en çok istihdam yarattığı il durumundadır. İmalat (gıda-içki) sektöründe ise yerli sermayenin %21 ile yabancı sermayenin ise %23 ile en az istihdam yarattığı ildir.

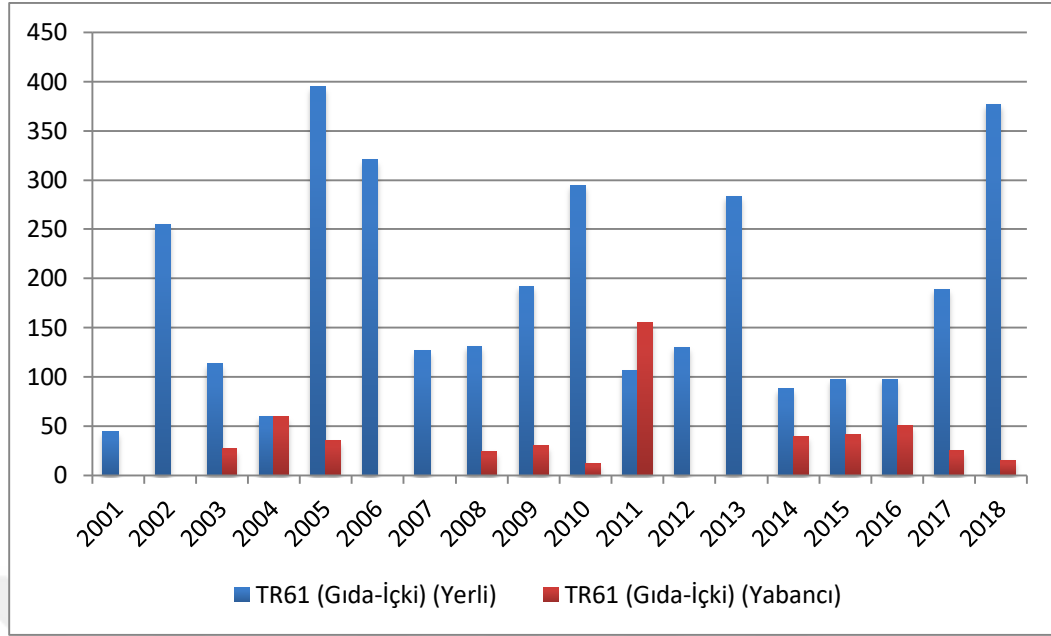
Şekil 5.173 TR52 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR52 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2004 yılı dışında 2011 yılından 2018 yılına kadar kesintisiz olarak istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2014 yılına kadar artış gösteren ve daha sonra azalan bir görünümde istihdam yarattığı Şekil 5.173’ de görülmektedir. Bunun yanı sıra 2014 yılında yerli sermayenin en yüksek olan 2612 kişi istihdam yarattığı da görülmektedir. Konya’nın %52 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu ve onu %48 ile Karaman’ın takip ettiği Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Konya ve Karaman %5’lik değerle üçüncü sıradadır. Yabancı sermayenin yarattığı istihdam oranları ise Karaman için %55, Konya ise içinse %45’dir. Türkiye genelinde ise Karaman %4, Konya ise %3’lük değerle dikkat çekmektedir. Tablo 5.5’ e bakıldığında zaman TR52 İBBS bölgesinde Konya %64, Karaman %36 ile yabancı sermayenin YTB aldığı iller olurken istihdamın %45’i Konya, %55’i Karaman için yaratılmıştır. Aynı tabloda yerli sermaye adına ise Konya %75, Karaman %25 oranında YTB alan iller olurken, istihdamın ise %52’si Konya, %48’i Karaman için yaratılmıştır.

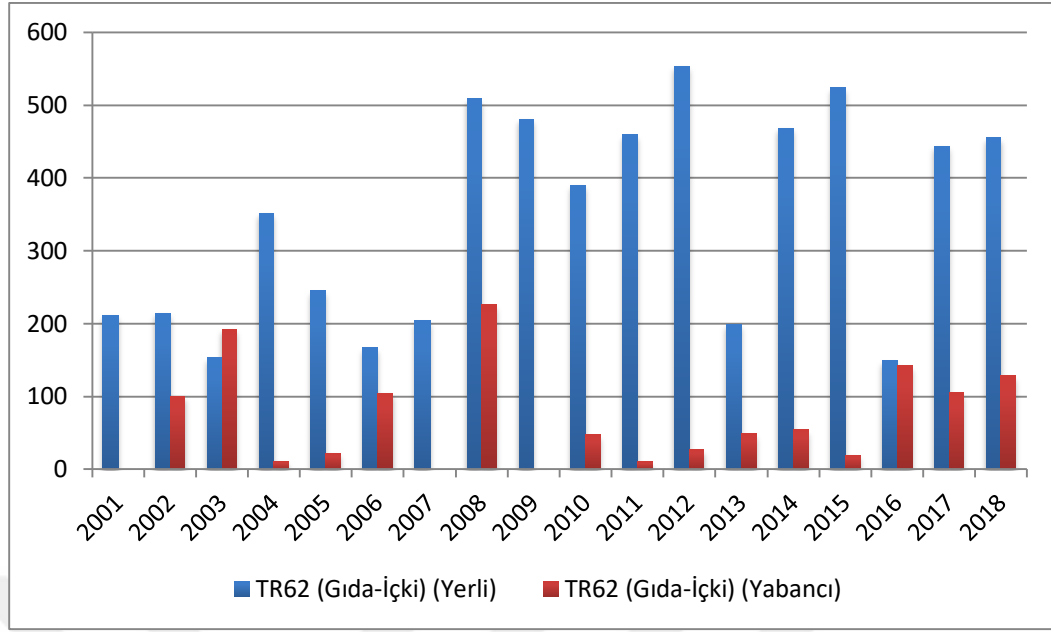
Şekil 5.174 TR5 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR5 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2004, 2011 ve 2016 yıllarındaki yükselişlerin dışında düşük seviyelerde istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2014 yılına kadar artarak gelen daha sonra düşüş yaşayan bir görünümde istihdam yarattığı Şekil 5.174’ de görülmektedir. Şekil 4.7’ de görüldüğü üzere TR5 İBBS bölgesi toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanında Türkiye’de ikinci sırada yer alırken Tablo 5.6’ da görüldüğü üzere yaratılan istihdamın sadece %11’ine sahiptir. TR51 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 3740 olduğu, TR52 İBBS bölgesi içinde ise 13925 olduğu Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Konya’nın %41 ve Karaman’ın %38 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin aldığı belge dağılımı için Tablo 5.6’ ya bakıldığı zaman Karaman’ın %43, Konya’nın ise %34 olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde ise yerli sermaye adına Konya ve Karaman %5 ile üçüncü sırada, yabancı sermaye adına ise Karaman %4, Konya ise %3 ile dikkat çekmektedir. Tablo 5.4’ de tarım sektöründe yerli sermayenin yarattığı istihdam da Konya %70, Ankara %26 iken, imalat (Gıda-içki) sektöründe ise Konya %41, Karaman %38’lik bir orana sahiptir.

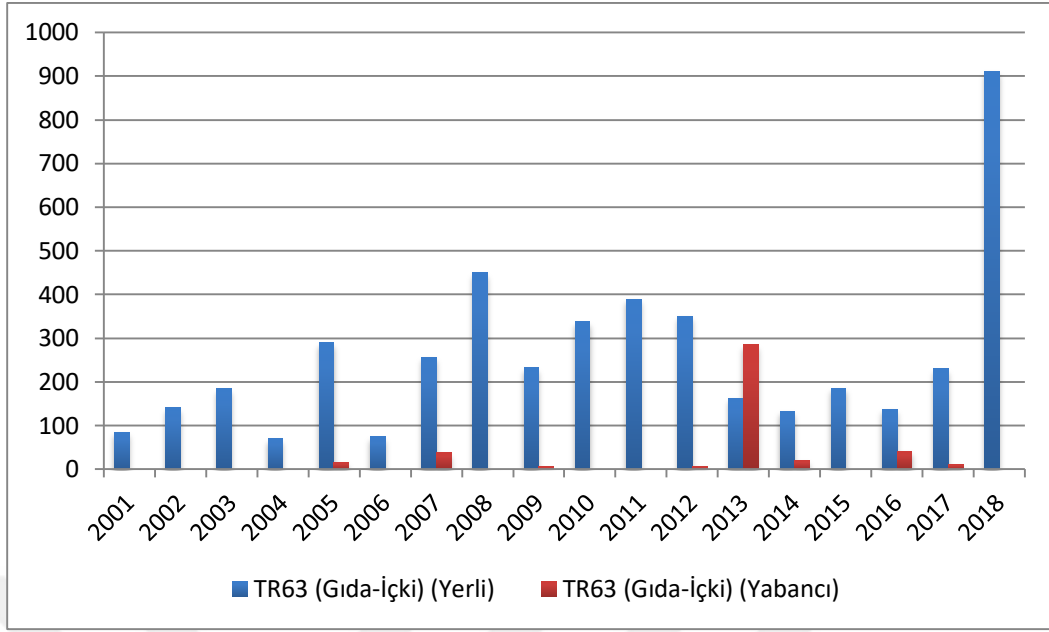
Şekil 5.175 TR61 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR61 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2001, 2002, 2006, 2007, 2012 ve 2013 yılları dışında her yıl ve 2011 yılında en yüksek olacak şekilde istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise her yıl ve zaman zaman azalsa da genel olarak artan bir istihdam sayısının olduğu Şekil 5.175’ de görülmektedir. 2011 yılı için yabancı sermayenin yarattığı istihdamın yerli sermayeden fazla olduğu görülmektedir. Şekil 5.34’de 2002 yılından sonra genel anlamda toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının azalmasına karşın aynı yıllarda istihdam sayısında artma olduğu görülmektedir. Antalya’nın %72 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu ve onu %17 ile Isparta’nın takip ettiği Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Antalya’nın ortalamanın biraz üstünde olduğu, diğer illerin ise ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Yabancı sermayenin yarattığı istihdamın %55’i Antalya, %29’u ise Burdur için olduğunu ve Türkiye genelinde 3 ilin de ortalamanın altında kaldığı Tablo 5.6’ da görülmektedir. Tablo 5.4’ e bakıldığında zaman Türkiye genelinde Antalya %12 ile yerli sermayenin en çok istihdamın yarattığı il olurken, imalat (gıda-içki) sektörü içinse %2’dir. Aynı tabloda yabancı sektörün yarattığı istihdama bakıldığında ise Antalya %12 ile Türkiye’de üçüncü sıradayken, imalat (gıda-içki) sektörü için Türkiye ortalamasının altında kaldığı görülmektedir.

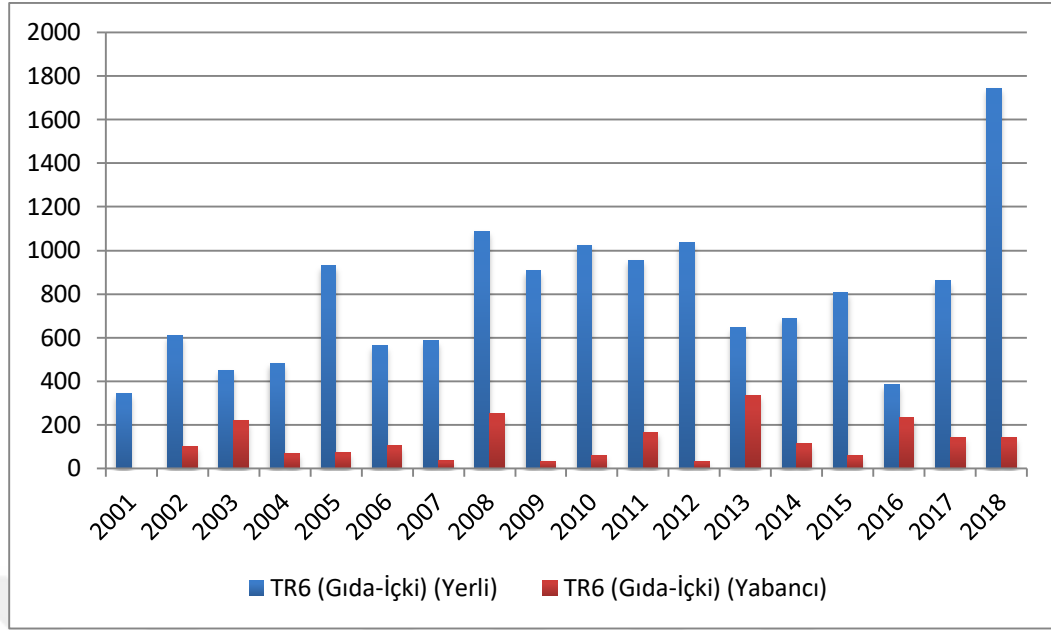
Şekil 5.176 TR62 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR62 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2001, 2007 ve 2009 yılları hariç her yıl ve 2015-2018 yıllarında yoğun olarak istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise her yıl ve özellikle 2008 yılından sonra (2013 ve 2016 hariç) yoğun bir şekilde istihdam yarattığı Şekil 5.176' da görülmektedir. 2003 yılı için yabancı sermayenin yarattığı istihdamın yerli sermayeden fazla olduğu görülmektedir. Şekil 5.36' da 2003 yılından sonra toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının azalmasına karşın aynı yıllarda yaratılan istihdam sayısında genelde artış olduğu görülmektedir. Mersin'in %55 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu, onu %45 ile Adana'nın takip ettiği Tablo 5.6' da görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Mersin %3'lük bir oranla dikkat çekmektedir. Yabancı sermayenin yarattığı istihdamın %76'sının Mersin, %24'ünün ise Adana için olduğu Tablo 5.6' da görülmektedir. Türkiye genelinde ise Mersin'in %3 ile dikkat çektiği, Adana'nın ise %1 ile ortalamadan üstünde olduğu görülmektedir. Tablo 5.5' e bakıldığında zaman TR62 İBBS bölgesinde Mersin %64, Adana ise %36 ile yerli sermayenin YTB aldığı iller iken istihdamın %55'i Mersin, %45'i ise Adana İl'i için yaratılmıştır.

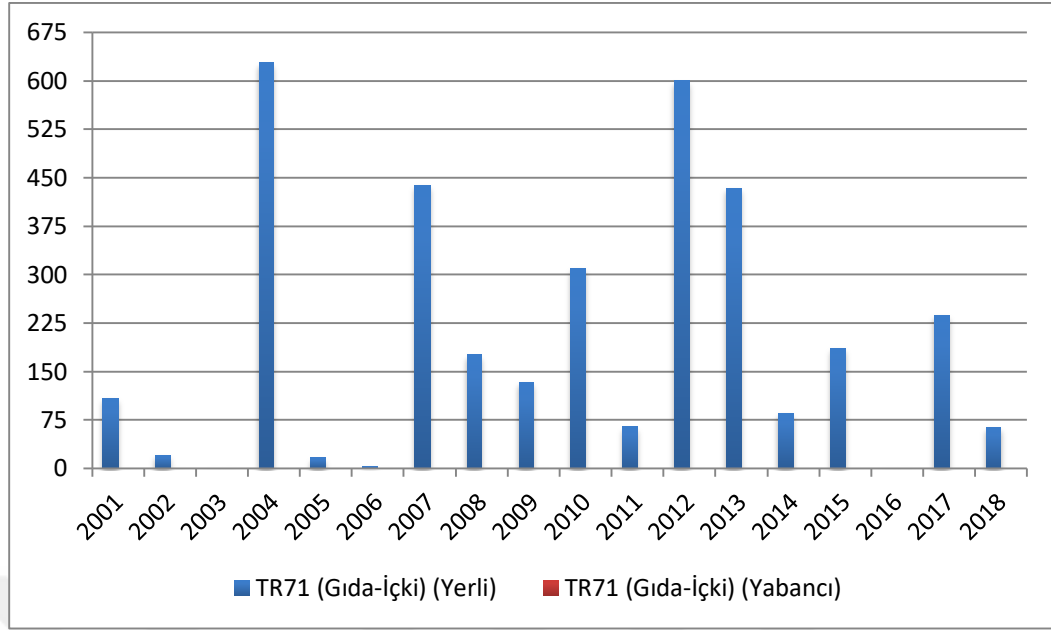
Şekil 5.177 TR63 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR63 İBBS bölgesine bakıldığında zaman zaman yabancı sermayenin 2005, 2007, 2013, 2014, 2016 ve 2017 yılları için ve özellikle 2013 yılında en yüksek sayıda (286 kişi) yaratmadığı, yerli sermayenin ise her yıl ve 2011 yılına kadar artarak gelen daha sonra azalarak 2018 yılında en yüksek sayıya (911 kişi) ulaşacak biçimde istihdam yarattığı Şekil 5.177’ de görülmektedir. 2013 yılı için yabancı sermayenin yarattığı istihdamın yerli sermayeden fazla olduğu görülmektedir. Şekil 5.38’de 2015-2018 yılları arasında toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının en düşük seviyede olmasına karşın 2018 yılında istihdam sayısında en üst seviyenin olduğu görülmektedir. Kahramanmaraş ve Hatay %34 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yaratılan illeri olduğu ve onları %32 ile Osmaniye’nin takip ettiği Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde 3 ilin de ortalama seviyede olduğu görülmektedir. Tablo 5.4’ de tarım sektöründe yerli sermayenin yarattığı istihdam da Kahramanmaraş %74, Hatay %20 %70 ve Osmaniye %6, imalat (Gıda-içki) sektöründe ise Kahramanmaraş ve Hatay %34, Osmaniye ise %32’lük bir orana sahiptir. İmalat (gıda-içki) sektöründe görüldüğü üzere tarım sektörüne göre daha dengeli bir dağılım vardır.

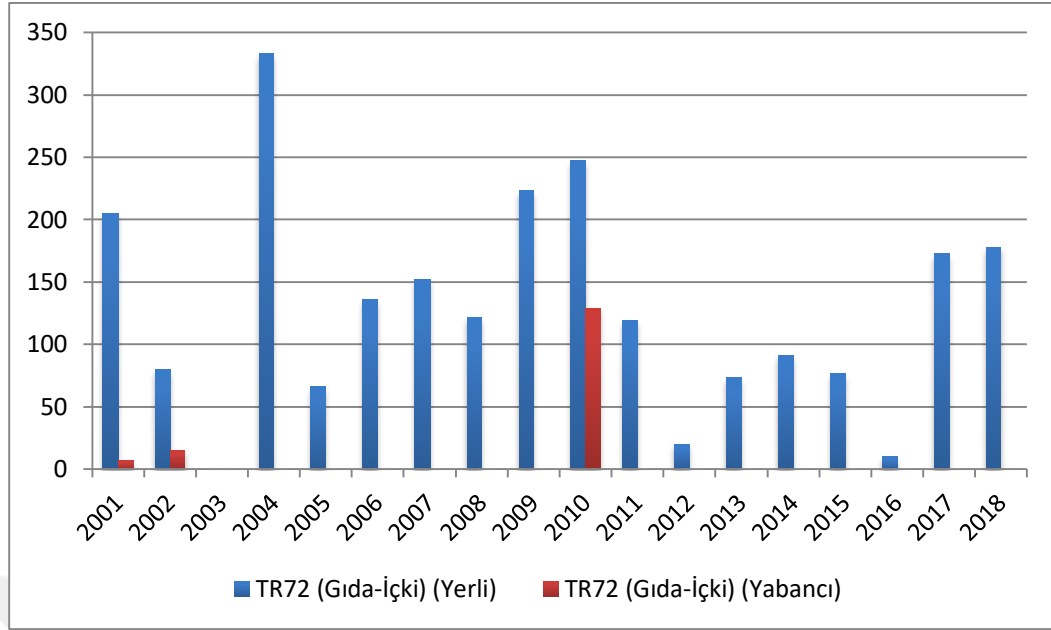
Şekil 5.178 TR6 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR6 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2001 yılı hariç her yıl ve 2003, 2008, 2013, 2016 yıllarında yoğun bir şekilde istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2012 yılına kadar artan daha sonra 2017 yılına yatayda ilerledikten sonra 2018 yılında en yüksek seviyede (1743 kişi) istihdam yarattığı Şekil 5.178’ de görülmektedir. Şekil 4.7’ de görüldüğü üzere TR6 İBBS bölgesi toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanında 2018 yılı itibari ile Türkiye’de orta sıralarda yer alırken Tablo 5.6’ da görüldüğü üzere yerli sermayenin yarattığı toplam istihdamın %21, yabancı sermayenin yarattığı istihdamın ise %16 gibi yüksek bir kısma sahiptir. TR61 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 3302 olduğu, TR62 İBBS bölgesi içinde 6181 olduğu ve TR63 İBBS bölgesi içinde 4619 olduğu Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Mersin’in %24, Adana’nın %20 ve Antalya’nın %17 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin yarattığı istihdam dağılımı için Tablo 5.6’ ya bakıldığı zaman Mersin’in %43, Kahramanmaraş’ın %14, Adana ve Antalya’nın ise %13 olduğu görülmektedir. Tablo 5.4’ de tarım sektöründe yerli sermaye adına en çok istihdam %57 ile Antalya ve %19 ile Mersin’de yaratılırken imalat (gıda-içki) sektöründe ise %24’le Mersin, %20’le Adana ve %17’yle Antalya’da yaratılmıştır.

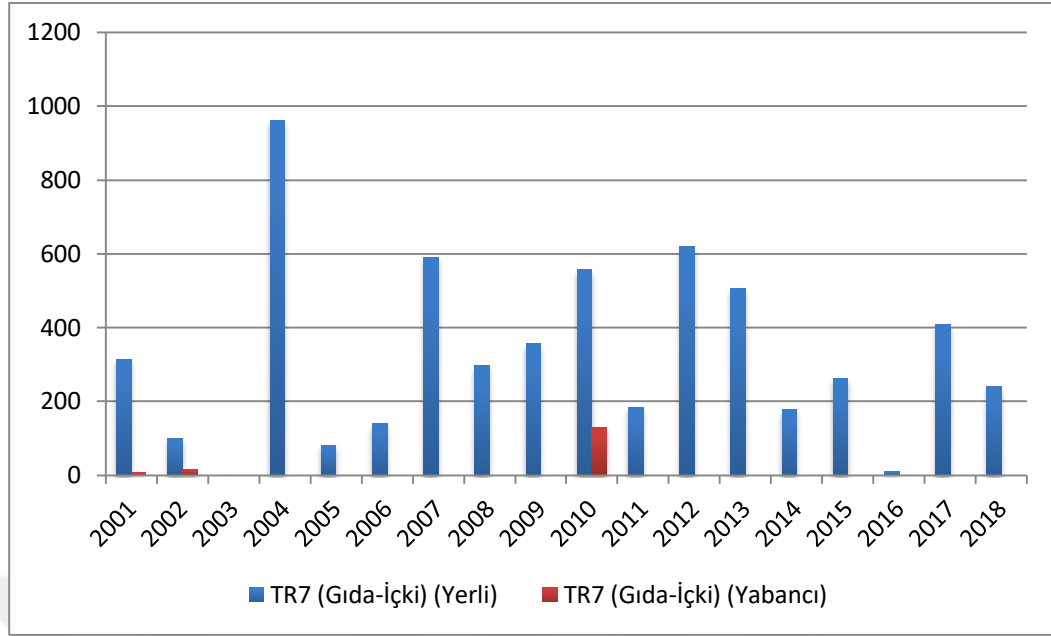
Şekil 5.179 TR71 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR71 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç istihdam yaratmadığı, yerli sermayenin ise neredeyse her yıl (2003, 2006 ve 2016 hariç) ve 2004 yılında en yüksek seviyede (628 kişi) istihdam sayısının olduğu Şekil 5.179’ da görülmektedir. Aksaray’ın %46, Nevşehir %28 ve Niğde’nin %17 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Aksaray’ın ortalama bir seviyede olduğu ve diğer 4 ilin ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Tablo 5.5’ e bakıldığında zaman TR71 İBBS bölgesinde Niğde ve Aksaray 29 ile yerli sermayenin en çok YTB aldığı iller iken yaratılan istihdam da Aksaray’ın payı %46 olurken Nevşehir’in payı ise %28’dir. Tablo 5.4’ de tarım sektöründe yerli sermaye adına en çok istihdam %37 ile Aksaray, %28 ile Niğde ve %22 ile Kırşehir’de yaratılırken imalat (gıda-içki) sektöründe ise %46’yla Mersin, %28’le Nevşehir ve %17’yle Niğde’de yaratılmıştır.

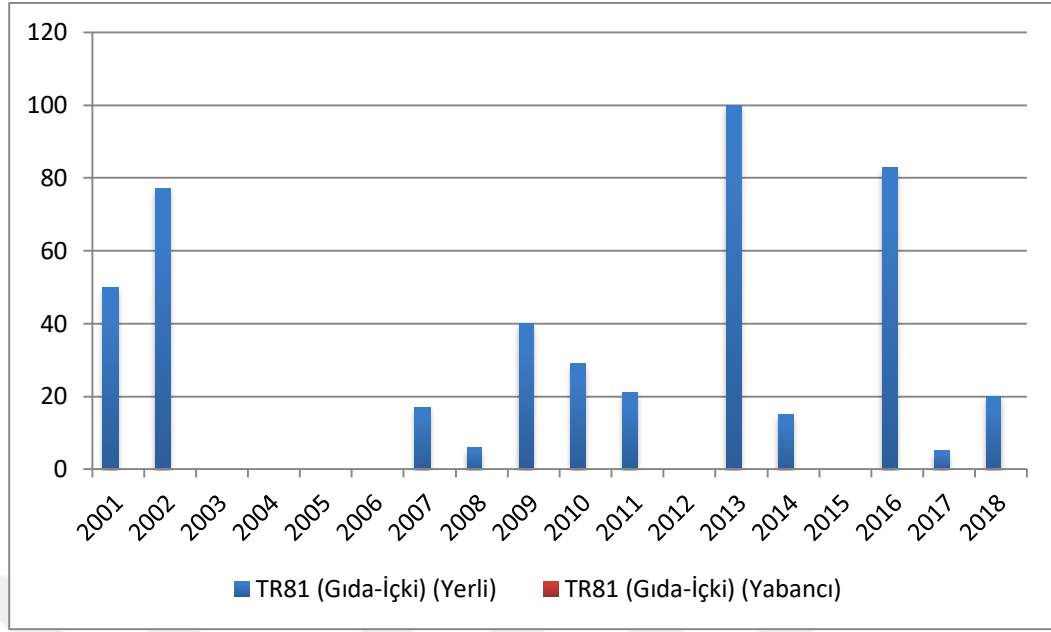
Şekil 5.180 TR72 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR72 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2001, 2002 ve 2010 yıllarında 7-129 kişi istihdam yarattığını, yerli sermayenin ise neredeyse her yıl (2003 yılı hariç) ve 2010 yılına kadar artan daha sonra azalan bir istihdam sayısının olduğu Şekil 5.180’ de görülmektedir. Şekil 5.44’de 18 yıl boyunca toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının dengeli olmasına karşın istihdam sayısında artıp azalmaların olduğu dengesiz bir dağılım olduğu görülmektedir. Kayseri’nin %48 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu, Kayseri’yi %28 ile Sivas’ın, %24 ile Yozgat’ın takip ettiği Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde 3 ilin de ortalamasının altında bir değerde olduğu görülmektedir. Yabancı sermaye adına oluşturulan 151 kişi istihdamın hepsi Kayseri için olduğu Tablo 5.6’ da görülmektedir. Tablo 5.5’ e bakıldığında zaman TR72 İBBS bölgesinde Kayseri ve Sivas %44 ile yerli sermayenin en çok YTB aldığı iller iken istihdamın %48’i Kayseri, %28’i Sivas için yaratılmıştır.

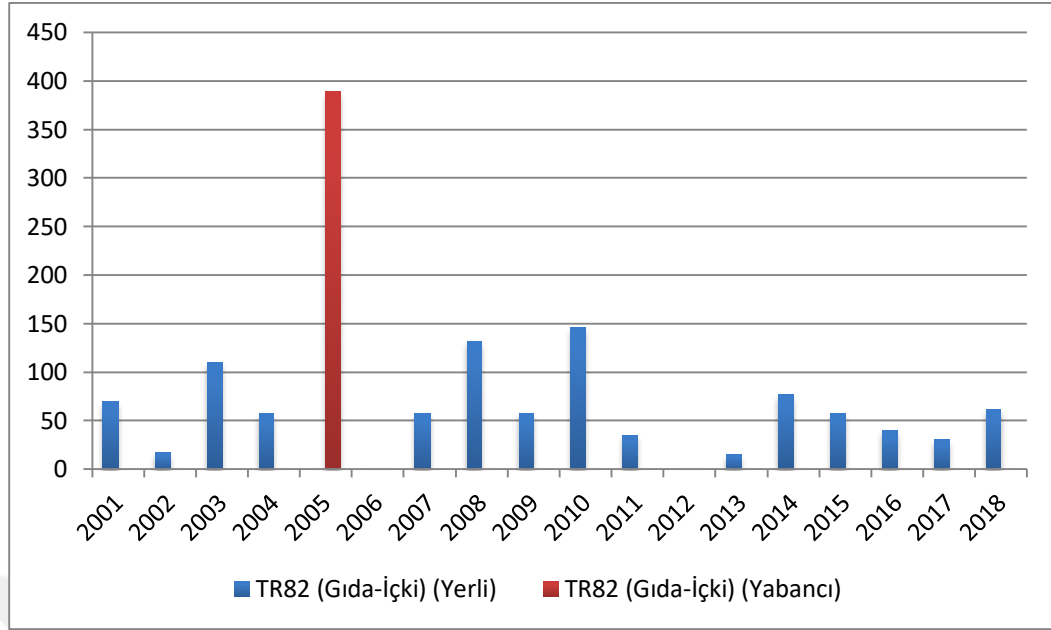
Şekil 5.181 TR7 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR7 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2001, 2002 ve 2010 yıllarında 7-129 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2003 hariç her yıl ve 2012 yılına kadar artan daha sonra azalan ve 2004 yılında en yüksek seviyede (961 kişi) istihdam sayısının olduğu Şekil 5.181’ de görülmektedir. Şekil 4.7’ de görüldüğü üzere TR7 İBBS bölgesi toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanında 2018 yılı itibari ile Türkiye’de ilk sırada yer alırken Tablo 5.6’ da görüldüğü üzere yerli sermaye tarafından yaratılan istihdamın sadece %4 gibi düşük bir kısmına sahiptir. Aynı tabloda yabancı sermayenin yarattığı istihdamın %1 gibi çok düşük bir kısmına sahip olduğu görülmektedir. TR71 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 3506 olduğu ve TR72 İBBS bölgesi içinde ise 2305 olduğu Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Aksaray’ın %28, Kayseri’nin %19 ve Nevşehir’in %17 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin yarattığı istihdam dağılımı için Tablo 5.6’ ya bakıldığı zaman 151 kişinin hepsi Kayseri için olduğu görülmektedir. . Tablo 5.4’ de tarım sektöründe yerli sermaye adına en çok istihdam %21 ile Kayseri, %19 ile Aksaray ve %15 ile Niğde ve Sivas’ta yaratılırken imalat (gıda-içki) sektöründe ise %28’le Aksaray, %19’la Kayseri ve %17’yle Nevşehir’de yaratılmıştır.

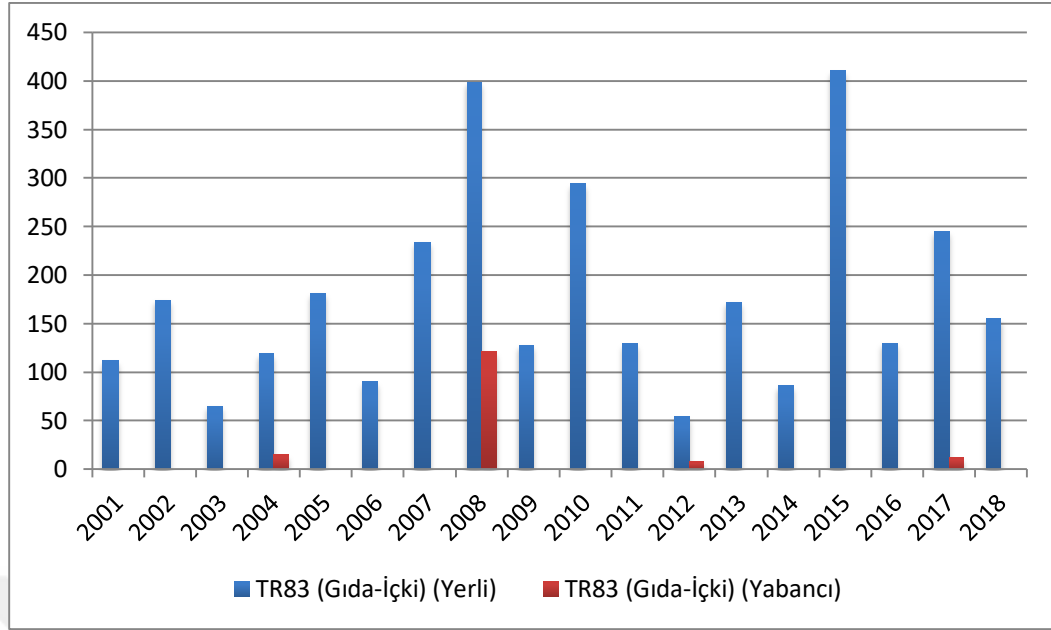
Şekil 5.182 TR81 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR81 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığı için istihdam yaratmadığı, yerli sermayenin ise çoğu yıl ve 2013 yılında en yüksek seviyede (100 kişi) istihdam sayısının olduğu Şekil 5.182’ de görülmektedir. Şekil 5.48’de 2005 yılından sonra toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının giderek azalmasına karşın istihdam sayısında inişli çıkışlı görünüm vardır. Karabük’ün %48, Bartın’ın %27 ve Zonguldak’ın %25 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde bu üç ilin değerlerinin de ortalamanın altında kaldığı göze çarpmaktadır. Tablo 5.5’ e bakıldığı zaman TR81 İBBS bölgesinde Zonguldak ve Karabük %42 ile yerli sermayenin en çok YTB aldığı iller iken istihdamın %48’i Karabük, %27’si Bartın için yaratılmıştır. Bartın %16 ile alınan YTB oranında son sıradayken, yaratılan istihdamın %27’sinin Bartın için olması dikkat çekmektedir. Tablo 5.4’e bakıldığı zaman tarım sektöründe yerli sermayenin yarattığı istihdam oranında Zonguldak %59 ile ilk sıradayken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise %25 ile son sırada olması dikkat çekmektedir.

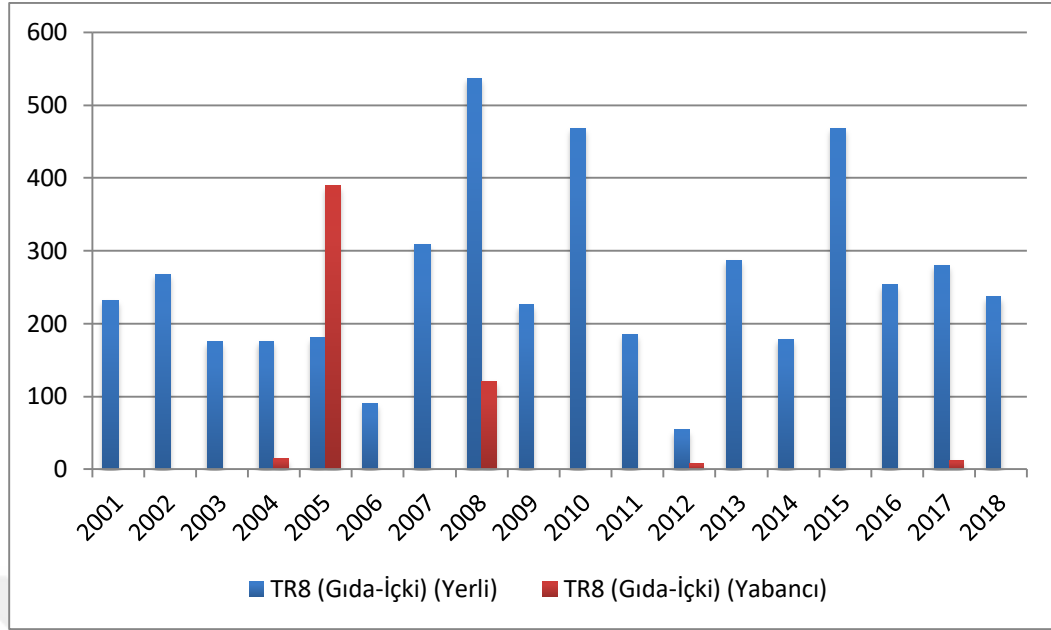
Şekil 5.183 TR82 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR82 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca sadece 2005 yılında 389 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2005, 2006 ve 2012 yılları hariç her yıl 15-146 kişi istihdam yarattığı Şekil 5.183’ de görülmektedir. Aynı şekilde son 6 yıldır kesintisiz istihdam yaratıldığını ve en fazla 146 adet olmak üzere 2010 yılında yaratıldığı da görülmektedir. 2005 yılı için yabancı sermayenin yarattığı istihdamın yanında yerli sermayenin hiç istihdam yaratmadığı görülmektedir. Şekil 5.50’ de 2005 yılından sonra toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının giderek azalmasına karşın istihdam sayısında artış ve azalışların olduğu görülmektedir. Kastamonu ve Sinop’un %39 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu ve onları %22 ile Çankırı’nın takip ettiği Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde bu üç ilin değerlerinin de ortalamanın altında kaldığı göze çarpmaktadır. Yabancı sermayenin yarattığı tüm istihdamın Sinop için olduğu ve Türkiye genelinde ise ortalama bir seviyede olduğu da Tablo 5.6’ da görülmektedir.

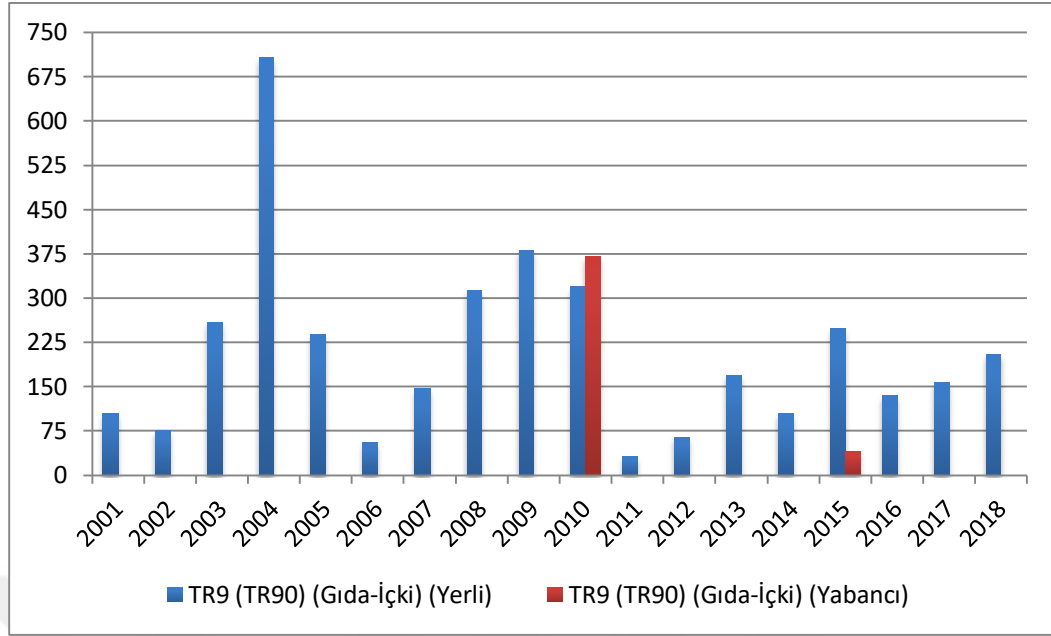
Şekil 5.184 TR83 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR83 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2004, 2008, 2012 ve 2017 yıllarında 8-121 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2007, 2008, 2012, 2015 yıllarında sıçrama yaptığı ve her yıl istihdam yarattığı Şekil 5.804' de görülmektedir. Aynı şekilde en fazla 520 kişi istihdam olmak üzere 2008 yılında yaratıldığı da görülmektedir. Şekil 5.52'de 2005 yılından sonra toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının azalmaya başlamasını, istihdam sayısındaki azalmanın da desteklediği görülmektedir. Samsun'un %38 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu, onu %21 ile Amasya ve Tokat'ın takip ettiği Tablo 5.6' da görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde 4 ilin değerlerinin de ortalamanın altında kaldığı göze çarpmaktadır. Yabancı sermayenin yarattığı istihdam da ise Amasya'nın %79, Samsun'un %21'lik payı olduğu Tablo 5.6' da görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye 2 ilin değerlerinin de ortalamanın altında olduğu görülmektedir. Tablo 5.4'e bakıldığında zaman tarım sektöründe yerli sermayenin yarattığı istihdam oranında Samsun %43, Tokat %28 ve Amasya %15 iken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Samsun'un %38, Amasya ve Tokat'ın ise %21'lik payı bulunmaktadır.

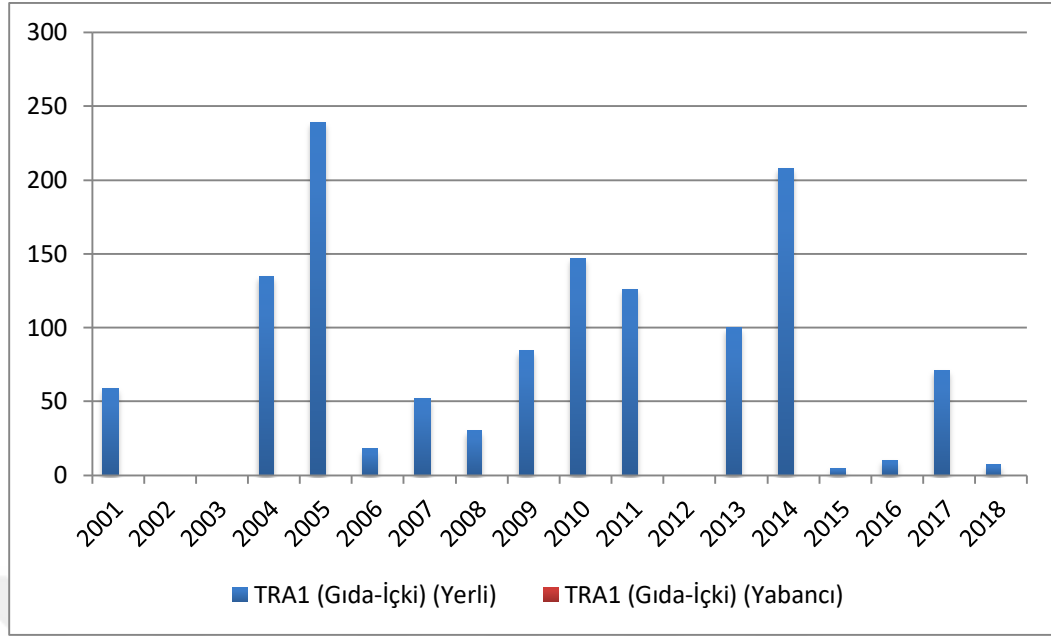
Şekil 5.185 TR8 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR8 İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2004, 2005, 2008, 2012 ve 2017 yıllarında 8-389 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise her yıl ve 2008, 2010, 2015 yıllarında sıçrama yaparak istihdam yarattığı Şekil 5.185’ de görülmektedir. 2005 yılı için yabancı sermayenin yarattığı istihdamın yerli sermayeninkinden fazla olduğu görülmektedir. Şekil 4.7’ den anlaşıldığı üzere TR8 İBBS bölgesi toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanında 2018 yılı itibari ile Türkiye’de orta sıralarda yer alırken, Tablo 5.6’ da görüldüğü üzere toplam yaratılan istihdamın yerli sermaye için %3, yabancı sermaye için %2 gibi düşük bir kısmına sahiptir. TR81 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 463 olduğu, TR82 İBBS bölgesi içinde 965 olduğu ve TR83 İBBS bölgesi içinde 3178 olduğu Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Samsun’un %27 ve Tokat ve Amasya’nın %15 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin yarattığı istihdamı ise Çankırı %71, Amasya %23 ve Samsun %6 olarak paylaşmaktadır. Tablo 5.4’ de tarım sektörü için yerli sermayenin yarattığı tüm istihdam Samsun için olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Samsun’un payı %6 gibi çok düşük bir orandır.

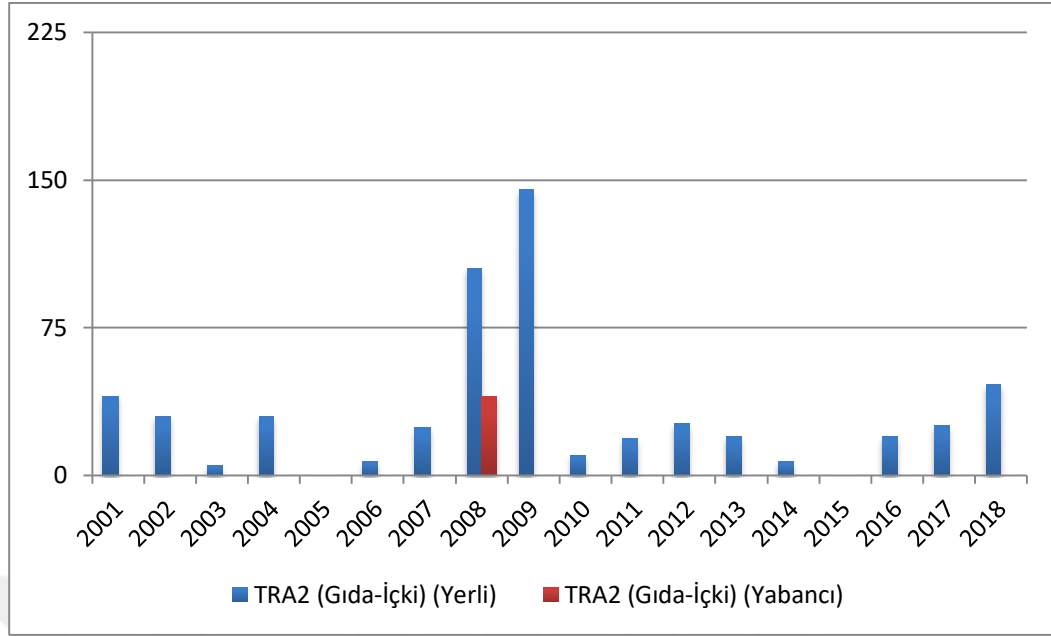
Şekil 5.186 TR9 (TR90) İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TR9 (TR90) İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca sadece 2010 ve 2015 yıllarında 40-370 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2004 yılındaki sıçrama dışında 2010 yılına kadar yükselerek gelen daha sonra azalan bir şekilde istihdam yarattığı Şekil 5.186’ da görülmektedir. 2010 yılı için yabancı sermayenin yarattığı istihdamın yerli sermayeninkinden fazla olduğu görülmektedir. TR9 (TR90) İBBS bölgesi dağlar ve deniz gibi doğal eşiklerle sınırlandırılmasından dolayı ulaşım imkanlarının kısıtlı olması ve Şekil 4.7’ de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının Türkiye genelinde TR1 (TR10) İBBS bölgesinden sonra ikinci en az olması sonucu; Tablo 5.6’ da görüldüğü üzere toplam yaratılan istihdamın yerli sermaye için %3, yabancı sermaye için %1 gibi düşük bir kısmına sahiptir. Aynı tablodan TR9 (TR90) İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 3714 olduğu da görülmektedir. Yine aynı tabloda Ordu’nun %29, Rize’nin %25 ve Trabzon’un %22 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin yarattığı istihdam oranına bakıldığında ise Giresun’un %85, Artvin’in %10 ve Ordu’nun %5 olarak paylaştığı görülmektedir. Tablo 5.5’ e bakıldığında zaman TR9 (TR90) İBBS bölgesinde Gümüşhane %54 ile yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olurken imalat (gıda-içki) sektöründe ise %3 ile Artvin’den sonra en düşük istihdam yaratılan ildir.

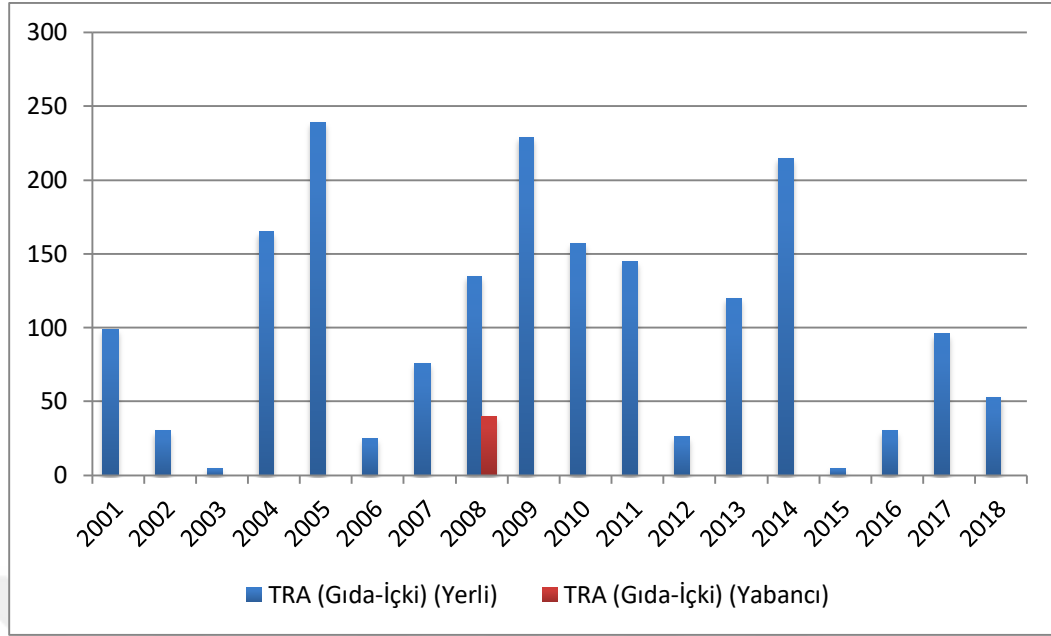
Şekil 5.187 TRA1 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRA1 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığı için istihdam yaratmadığı, yerli sermayenin ise 2002, 2003, 2012 yılları hariç her yıl ve 2005 yılında en yüksek seviyede (239 kişi) istihdam yarattığı Şekil 5.187’ de görülmektedir. Şekil 5.58’de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının genelde dengeli olduğu görülmektedir. Karşın istihdam sayısında düzensiz bir dağılımın olduğu görülmektedir. Erzurum’un %52 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu, onu %44 ile Erzincan’ın takip ettiği Tablo 5.6’ de görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde bu üç ilin değerlerinin de ortalamanın altında kaldığı göze çarpmaktadır. Tablo 5.5’ e bakıldığında zaman TRA1 İBBS bölgesinde Erzurum %58 ile yerli sermayenin en çok YTB aldığı il olup istihdamın büyük çoğu olan %52’si Erzurum İl’i için yaratılmıştır.

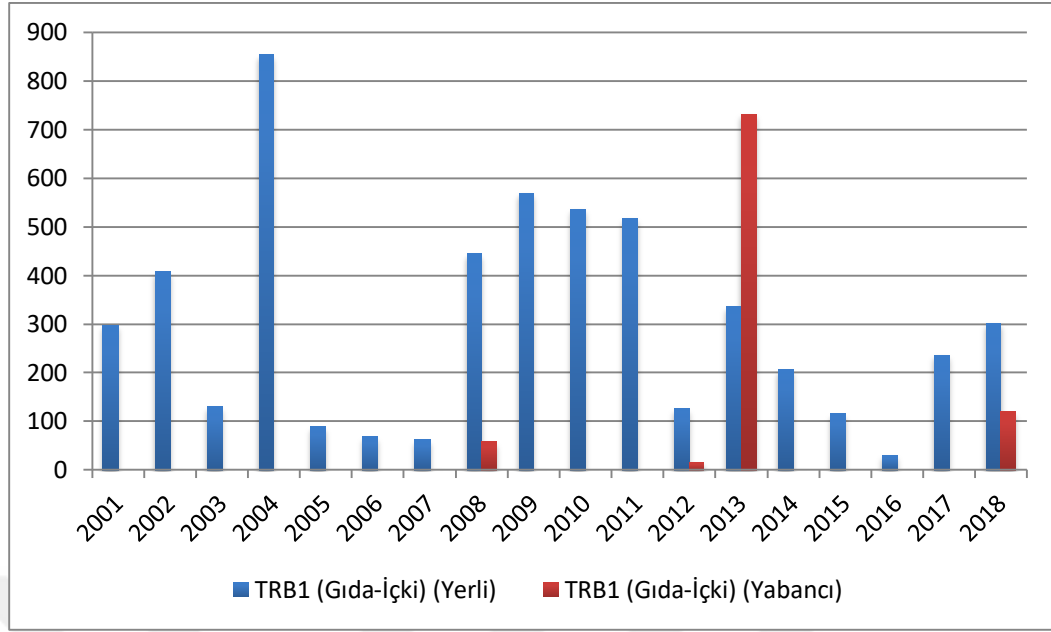
Şekil 5.188 TRA2 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRA2 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca sadece 2008 yılında 40 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2005 ve 2015 yılları hariç her yıl ve 2008-2009 yıllarındaki sıçrama dışında aynı düzeyde istihdam yarattığı Şekil 5.188’ de görülmektedir. Aynı şekilde en yüksek istihdamın 45 kişi ile 2008-2009 yıllarında olduğu da görülmektedir. Şekil 5.60’da toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının 2007 yılından sonra düşüş yaşandığı fakat istihdam sayısında 2008, 2009 ve 2018 yıllarında yükselme olduğu görülmektedir. Iğdır’ın %33, Ağrı’nın %32 ve Kars’ın %27 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde dört ilin değerlerinin de ortalamanın altında kaldığı göze çarpmaktadır. Tablo 5.5’ e bakıldığında zaman TRA2 İBBS bölgesinde Ağrı ve Iğdır %32 ile yerli sermayenin en çok YTB aldığı iller olup istihdamın ise %33’ü Iğdır, %32’si Ağrı için yaratılmıştır. Tablo 5.4’ de tarım sektörü için yerli sermayenin yarattığı istihdamın %33’ü Ağrı ve Ardahan, %19’u Kars, %15’i ise Iğdır için olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Iğdır’ın %33, Ağrı’nın %32, Kars’ın %27 ve Ardahan’ın %8’lik payı vardır.

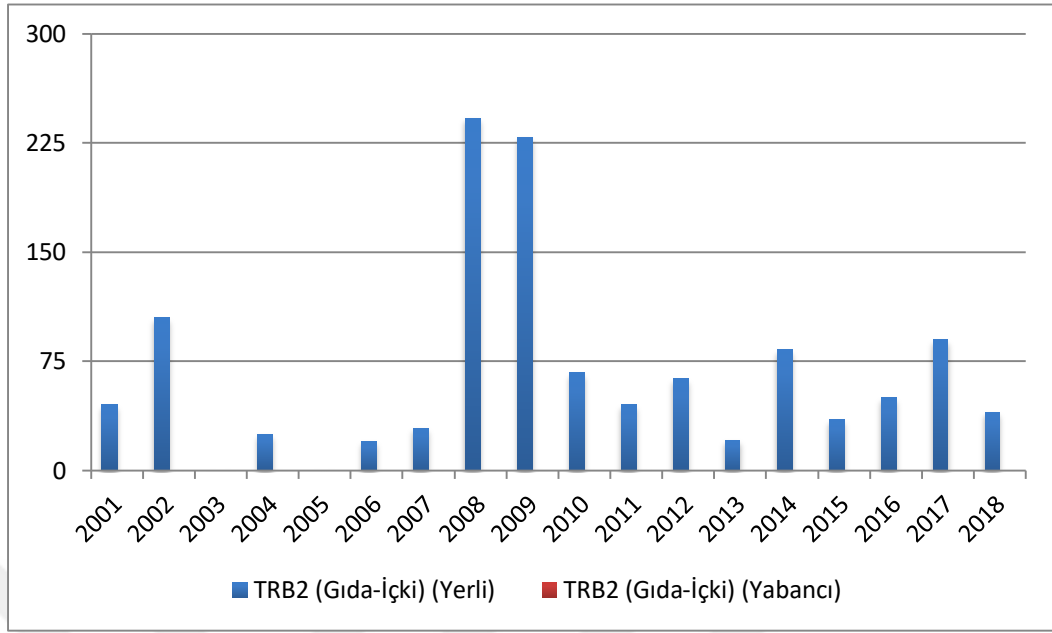
Şekil 5.189 TRA İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRA İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 18 yıl boyunca sadece 2008 yılında 40 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise her yıl ve 2005, 2009, 2014 yıllarında sıçrama yaparak istihdam yarattığı Şekil 5.189’ da görülmektedir. Şekil 4.7’ de görüldüğü üzere TRA İBBS bölgesi toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanında 2018 yılı itibari ile Türkiye’de ortalamasının altında yer alırken, Tablo 5.6’ da görüldüğü üzere yaratılan istihdamın 7 il için toplamı bile anca Türkiye geneli ortalamasında olması Şekil 4.7’ i desteklemektedir. TRA1 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 1291 olduğu ve TRA2 İBBS bölgesi içinde 559 olduğu Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Erzurum’un %36, Erzincan’ın %31, Iğdır’ın ve Ağrı’nın %10 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yaratan illeri olduğunu, Kars’ın %8, Bayburt’un %3 ve Ardahan’ın ise %2 ile en az istihdam yaratılan iller olduğu görülmektedir. Tablo 5.5’ e bakıldığı zaman TRA İBBS bölgesinde Erzurum %35 ile yerli sermayenin en çok YTB aldığı il olup istihdamın ise %36’sı Erzurum İl’i için yaratılmıştır. Tablo 5.4’ de tarım sektörü için yerli sermayenin yarattığı istihdamın %54’ü Erzurum, %12’si Bayburt için olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Erzurum’un %36, Erzincan’ın %31’lik payı vardır. Tarım sektöründe Bayburt %12’lik payla ikinci sırada yer alırken imalat (gıda-içki) sektöründe ise %3 ile Artvin’den sonra en düşük sıradadır.

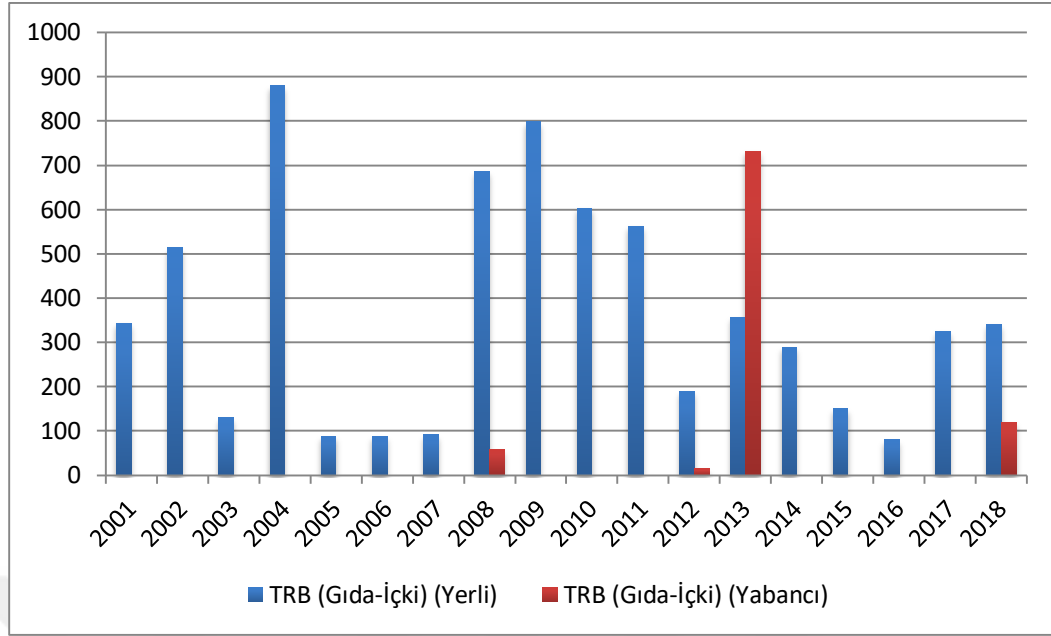
Şekil 5.190 TRB1 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRB1 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2008, 2012, 2013 ve 2018 yıllarında 15-732 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise her yıl ve 2008-2011 yıllarında yoğun bir şekilde istihdam yarattığı Şekil 5.190’ da görülmektedir. 2013 yılı için yabancı sermayenin yarattığı istihdamın yerli sermayeninkinden fazla olduğu görülmektedir. Şekil 5.64’de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının 2008 yılından sonra düşüş yaşandığı fakat istihdam sayısında 2008 yılı itibari ile artış olduğu görülmektedir. Malatya’nın %75 ve Elazığ’ın %15 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Malatya’nın %3 ile dikkat çektiği, diğer 3 ilin ortalamasının altında kaldığı göze çarpmaktadır. Yabancı sermayenin yarattığı istihdama bakıldığında Elazığ’ın %87 ve Malatya ise %13’lük payı olduğu Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Elazığ’ın %3 ile dikkat çeken bir seviyede olduğu görülmektedir. Tablo 5.5’ e bakıldığında zaman TRB1 İBBS bölgesinde Malatya %60’la ilk sırada Elazığ ise %20’yle ikinci sırada yerli sermayenin en çok YTB aldığı iller olup yaratılan istihdam da ise Malatya %75 ile ilk sırada, Elazığ ise %15 ile ikinci sıradaki ildir.

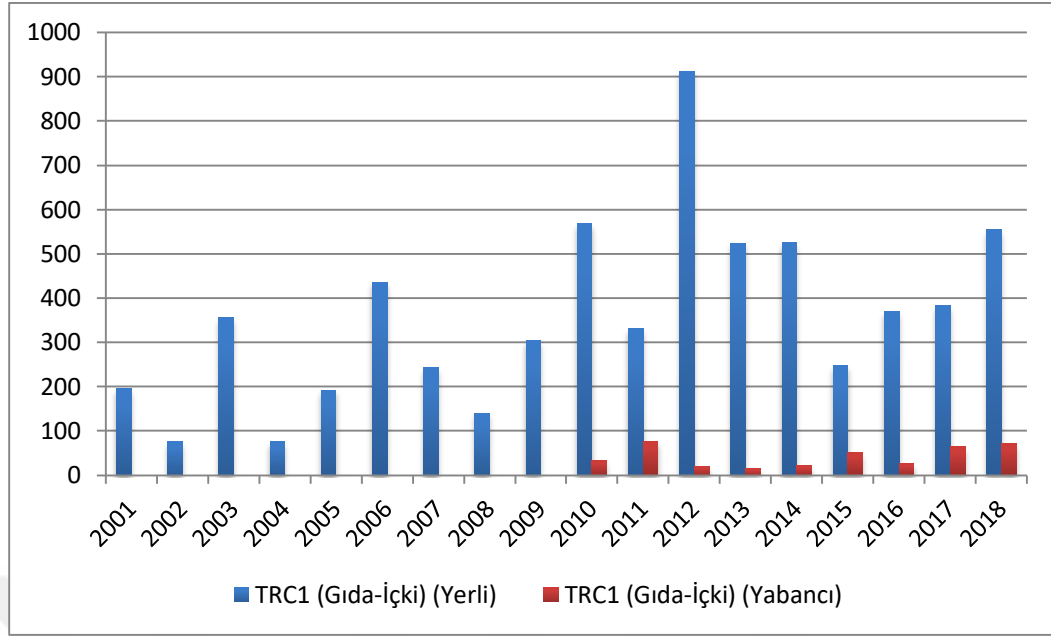
Şekil 5.191 TRB2 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRB2 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 18 yıl boyunca hiç YTB almadığı için istihdam yaratmadığı, yerli sermayenin ise 2003, 2005 yılları hariç her yıl ve 2008-2009 yıllarında en üst seviyelerde (229-242) istihdam yarattığı Şekil 5.111’ de görülmektedir. Şekil 5.66’da toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının 2005 yılından sonra düşüş yaşandığı fakat istihdam sayısının 2008 yılı itibari ile en yüksek seviyelere ulaştığı görülmektedir. Van’ın %38 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu, onu %31 ile Bitlis’in takip ettiği, ardından %19’le Hakkari ve %12’yle Muş’un geldiği Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde dört ilin değerlerinin de ortalamasının altında kaldığı dikkat çekmektedir. Tablo 5.5’ e bakıldığında zaman TRB2 İBBS bölgesinde Van ve Bitlis %34’le yerli sermayenin en çok YTB aldığı iller olup yaratılan istihdam da ise Van %38 ile ilk sırada, Bitlis ise %11 ile ikinci sıradaki ildir. Tablo 5.4’ de tarım sektörü için yerli sermayenin yarattığı istihdamın %58’i Van, %30’u Bitlis için olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Van’ın %38, Bitlis’in %31’lik payı vardır. Van’ın imalat (gıda-içki) sektöründe yarattığı istihdam oranının tarım sektörüne göre azaldığı görülmektedir.

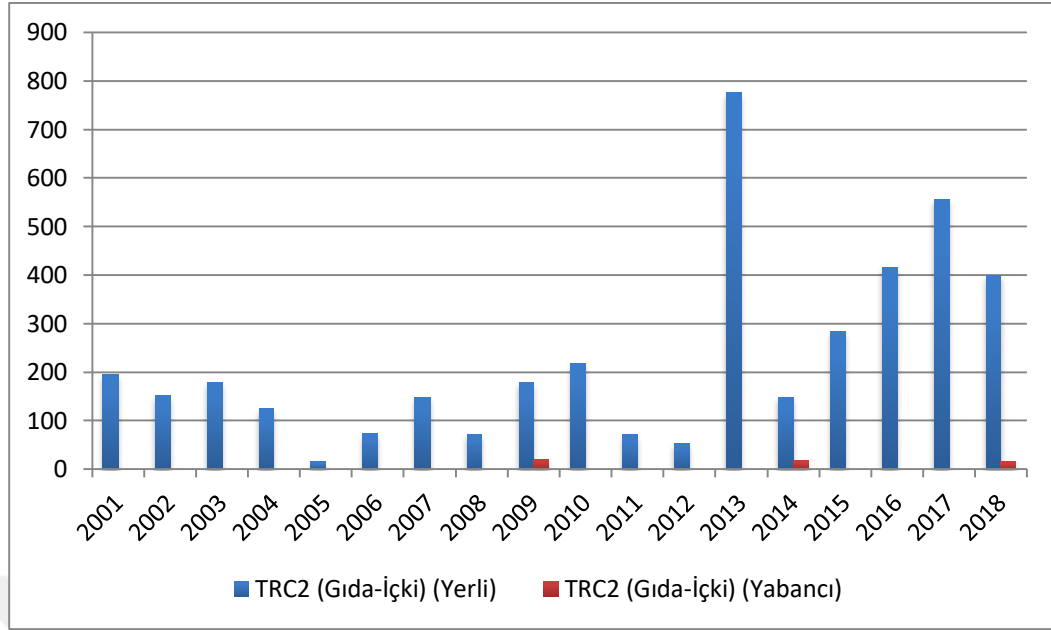
Şekil 5.192 TRB İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRB İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2008, 2012, 2013 ve 2018 yıllarında 15-732 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise her yıl ve 2008-2011 yıllarında yoğun bir şekilde istihdam yarattığı Şekil 5.192’ de görülmektedir. Yerli sermaye adına en yüksek istihdamın 880 kişi ile 2004 yılında olduğu da görülmektedir. 2013 yılı için yabancı sermayenin yarattığı istihdamın yerli sermayeninkinden fazla olduğu görülmektedir. Şekil 4.7’ de görüldüğü üzere TRB İBBS bölgesi toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanında 2018 yılı itibari ile Türkiye’de ortalamasının altında yer almaktadır. Tablo 5.6’ da görüldüğü üzere yaratılan istihdamın %3 gibi düşük bir kısmına sahip olması şekil 4.7’i desteklemektedir. TRB1 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 5329 olduğu ve TRB2 İBBS bölgesi içinde 1189 olduğu Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Malatya’nın %61, Elazığ’ın %22 ve Van’ın %7 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu görülmektedir. Yabancı sermayenin yarattığı istihdama bakıldığı zaman Elazığ’ın %87, Malatya’nın ise %13’lük payı vardır. Tablo 5.4’ de tarım sektörü için yerli sermayenin yarattığı istihdamın %36’sı Elazığ, %24’ü Malatya için olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Malatya’nın %61 ve Elazığ’ın %22’lik payı vardır. Malatya’nın imalat (gıda-içki) sektöründe yarattığı istihdam oranının tarım sektörüne göre arttığı görülmektedir.

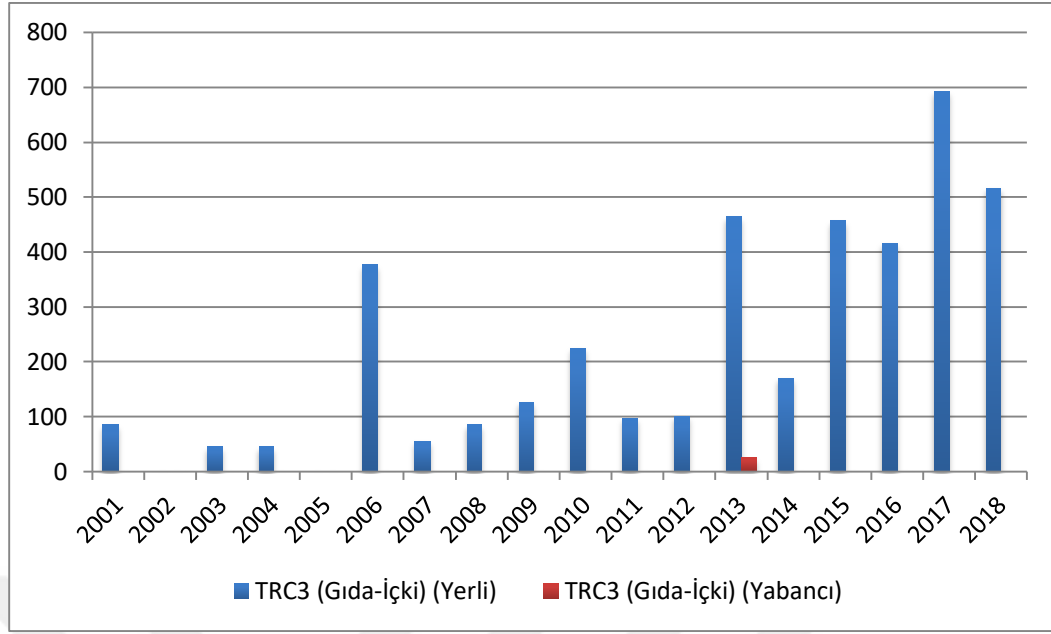
Şekil 5.193 TRC1 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRC1 İBBS bölgesine bakıldığı zaman yabancı sermayenin 2010 yılından itibaren kesintisiz bir şekilde 15-77 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2012 yılına kadar artarak gelen daha sonra yatay seyreden bir istihdam yarattığı Şekil 5.113’ de görülmektedir. Aynı şekilde, en fazla 912 kişi istihdam olmak üzere 2012 yılında yaratıldığı da görülmektedir. Şekil 5.70’de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının en düşük olduğu 2010 ve 2011 yıllarında istihdam sayısının da en yüksek ikinci seviyede olduğu görülmektedir. Gaziantep’in %89 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu, onu %6 ile Adıyaman’ın takip ettiği Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Gaziantep’in %4 ile dördüncü sırada, diğer 2 ilin ise ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. Yabancı sermayenin yarattığı istihdama bakıldığında Gaziantep’in %95 ve Kilis’in %5 payı bulunmaktadır. Aynı tabloda Türkiye genelinde Gaziantep İl’inin ortalama seviyede olduğu görülmektedir. Tablo 5.4’ e bakıldığı zaman TRC1 İBBS bölgesinde Gaziantep %75, Adıyaman %17 ve Kilis %8 ile yerli sermayenin istihdam yarattığı iller olup imalat (gıda-içki) sektöründe yaratılan istihdam da ise Gaziantep’in %89, Adıyaman’ın %6 ve Kilis’in %5’lik payı bulunmaktadır. Gaziantep’in imalat (gıda-içki) sektöründe yarattığı istihdam oranının tarım sektörüne göre arttığı, Adıyaman ve Kilis’in ise azaldığı görülmektedir.

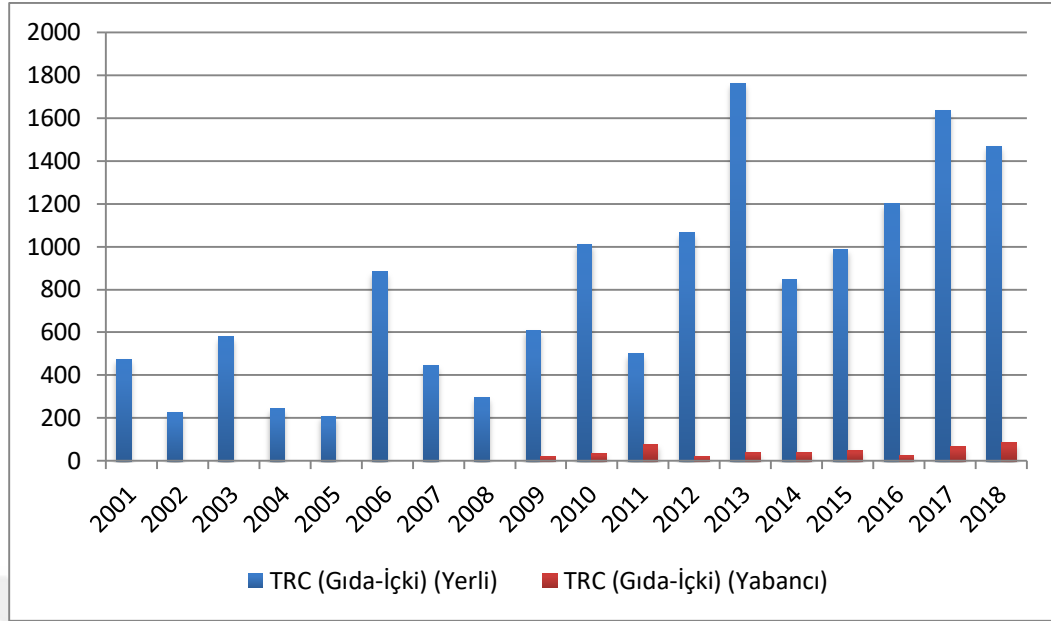
Şekil 5.194 TRC2 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRC2 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin 2009, 2014 ve 2018 yıllarında 15-20 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2013 yılına kadar yatay seyreden, 2013 yılında en üst seviyeye (775 kişi) ulaştıktan sonra inişli çıkışlı bir görünümde istihdam yarattığı Şekil 5.194’ de görülmektedir. Şekil 5.72’de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının genelde dengeli bir seviyede olduğunu fakat istihdam sayısında 2012 yılı öncesinde ve sonrasında dengesiz bir dağılım olduğu görülmektedir. Şanlıurfa’nın %51 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu, onu %49 ile Diyarbakır’ın takip ettiği Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Şanlıurfa ve Diyarbakır %2 ile altıncı sırada olması dikkat çekmektedir. Tablo 5.4’ e bakıldığında zaman TRC2 İBBS bölgesinde Şanlıurfa %65 ve Diyarbakır %35 ile yerli sermayenin istihdam yarattığı iller olup imalat (gıda-içki) sektöründe yaratılan istihdam da ise Şanlıurfa’nın %51 ve Diyarbakır’ın %49’luk payı bulunmaktadır. Şanlıurfa’nın imalat (gıda-içki) sektöründe yarattığı istihdam oranının tarım sektörüne göre azaldığı, Adıyaman ve Diyarbakır’ın ise arttığı görülmektedir.

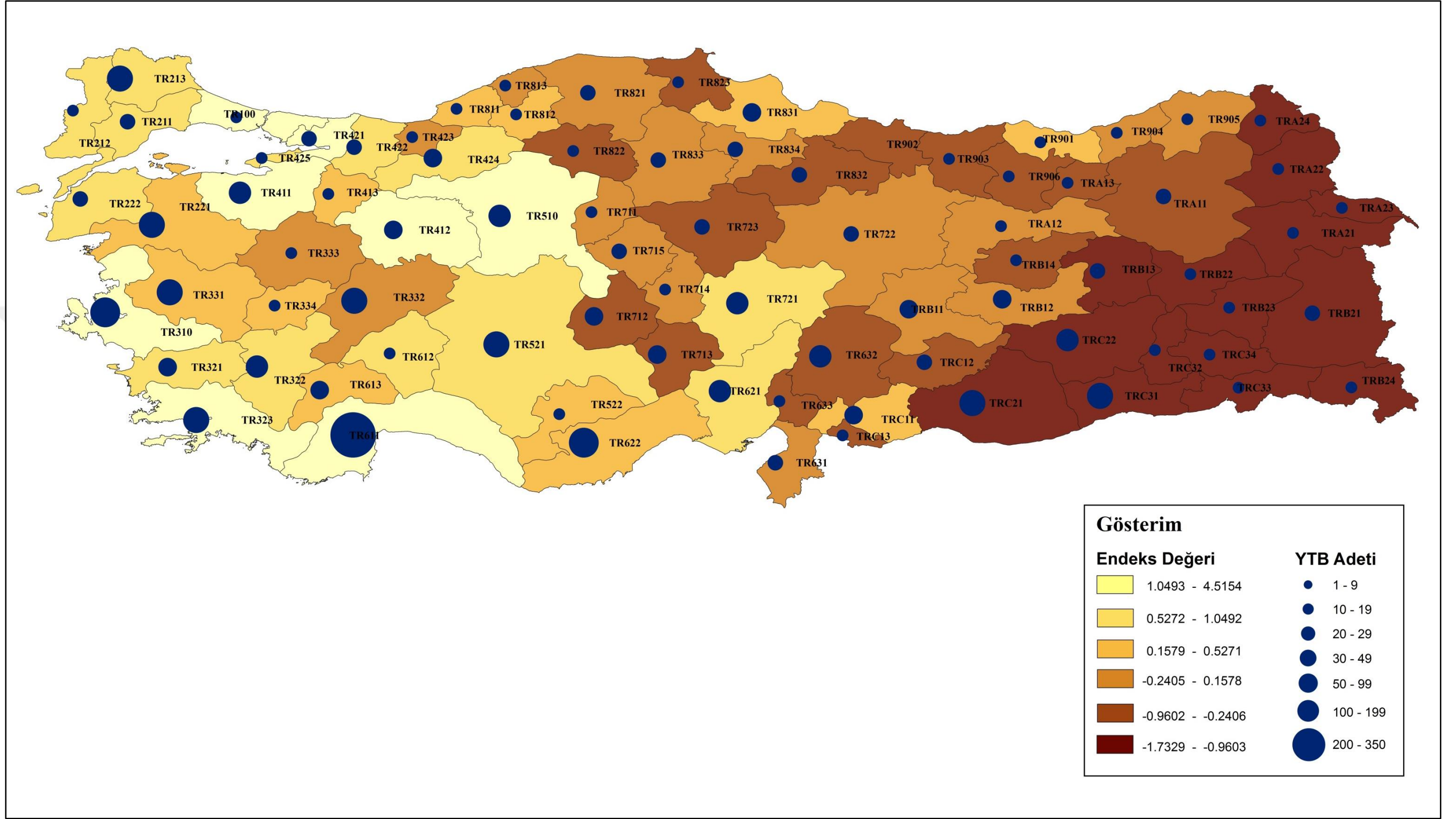
Şekil 5.195 TRC3 İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRC3 İBBS bölgesine bakıldığında zaman yabancı sermayenin sadece 2013 yılında 25 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2012 yılına kadar artarak gelen daha sonra yatay seyreden ve 2017 yılında sıçrama yaparak en üst seviyeye (693 kişi) ulaşan bir istihdam yarattığı Şekil 5.195’ de görülmektedir. Aynı şekilde, en fazla 693 kişi olmak üzere 2017 yılında istihdam yaratıldığı da görülmektedir. Şekil 5.74’de toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanının 2009 yılından itibaren azalmasına rağmen istihdam sayısında artış olduğu görülmektedir. Mardin’in %47 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı il olduğu, onu %34 ile Batman’ın takip ettiği Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Mardin İl’inin ortalama bir seviyede olduğu, diğer 3 ilin değerlerinin ise ortalamanın altında kaldığı göze görülmektedir. Yabancı sermayenin 25 kişilik yarattığı tüm istihdamın Mardin İl’i için olduğunu Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Türkiye genelinde Mardin İl’inin ortalama altında bir seviyede olduğu görülmektedir. Tablo 5.4’ e bakıldığında TRC3 İBBS bölgesinde Mardin %73 ve Batman %13 ile yerli sermayenin istihdam yarattığı iller olup imalat (gıda-içki) sektöründe yaratılan istihdam da ise Mardin’in %47 ve Batman’ın %34’lük payı bulunmaktadır. Mardin’in imalat (gıda-içki) sektöründe yarattığı istihdam oranının tarım sektörüne göre azaldığı, Batman’ın ise arttığı görülmektedir.

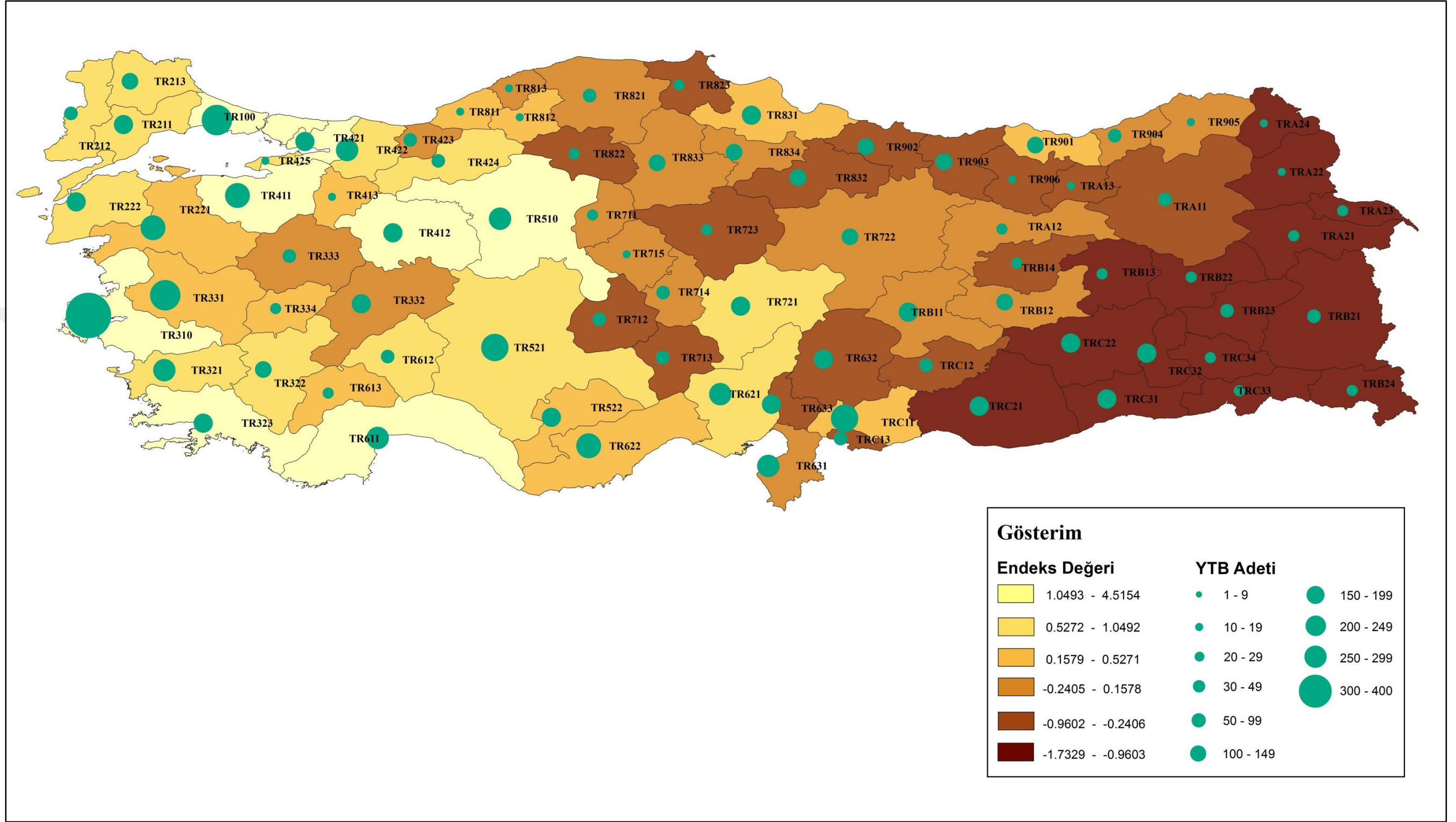

Şekil 5.196 TRC İBBS bölgesinde imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belge adetlerindeki toplam istihdamın yıllar itibari ile yerli/yabancı sermayeye göre değişimi (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

TRC İBBS bölgesine bakıldığında yabancı sermayenin 2009 yılından itibaren kesintisiz bir şekilde 26-86 kişi istihdam yarattığı, yerli sermayenin ise 2013 yılına kadar artarak geldikten sonra düşen ve 2017-2018 yılında tekrar yükselerek istihdam yarattığı Şekil 5.196’ da görülmektedir. Şekil 4.7’ de görüldüğü üzere TRC İBBS bölgesi toplam işlenen tarım ve uzun ömürlü bitkilerin alanında 2018 yılı itibari ile Türkiye’de üçüncü sırada yer almaktadır. Tablo 5.6’ da görüldüğü üzere yerli sermayenin yarattığı istihdamın %11’i ve yabancı sermayenin yarattığı istihdamın %2 gibi düşük bir kısmına sahiptir. TRC1 İBBS bölgesi içinde yerli sermayenin yarattığı istihdam sayısının 6433 olduğu, TRC2 İBBS bölgesi içinde 4065 olduğu ve TRC3 İBBS bölgesi içinde 3957 olduğu Tablo 5.6’ da görülmektedir. Aynı tabloda Gaziantep’in %39, Şanlıurfa ve Diyarbakır’ın %14 ve Mardin %13 ile bölgede yerli sermayenin en çok istihdam yarattığı iller olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde ise Gaziantep %4 ile dördüncü sıradadır. Yabancı sermayenin aldığı belge dağılımı için Tablo 5.6’ ya bakıldığında Gaziantep’in %79, Şanlıurfa’nın ise %12 olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde ise Gaziantep’in ortalamasının biraz üstünde, diğer illerin ortalamasının altında bir seviyede olduğu görülmektedir. Tablo 5.4’ e bakıldığında zaman tarım sektöründe Şanlıurfa %34 ile yerli sermayenin en çok istihdam ürettiği il olurken, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Gaziantep %39 ile ilk sıradadır.

Şekil 5.197 Türkiye’de tarım sektöründe düzenlenen YTB adetlerinin illerinin gelişmişlik endeks değerine ve 3305 sayılı teşvik sistemine göre dağılımı (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

Şekil 5.198 Türkiye’de imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen YTB adetlerinin illerinin gelişmişlik endeks değerine ve 3305 sayılı teşvik sistemine göre dağılımı (2001-2018) (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur)

T.C. Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü'nün 2013 yılında yayınladığı “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması” (SEGE-2011) raporunda İBBS Düzey 3 illerinin sosyo-ekonomik gelişmişlik endeks değerleri verilmiştir. Bu değerler esas alınarak Şekil 3.4’ de görülen ve 2012 yılında 3305 sayılı kararla 6 kademeli olarak hazırlanan yeni teşvik sistemi haritası oluşturulmuştur. Türkiye’de tarım sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belgelerinin SEGE değerlerine göre hazırlanan 6 kademeli harita üzerinde Düzey 3 İBBS illerine göre dağılımı Şekil 5.197’ de görülmektedir. Aynı harita üzerinde Türkiye’de imalat (gıda-içki) sektöründe düzenlenen yatırım teşvik belgelerinin dağılımını ise Şekil 5.198’de görülmektedir. Bakanlığın iller bazında sağlamış olduğu destek unsurlarının kademeleri ve yatırım teşvik belgelerinin ağırlıklı olarak hangi iller için düzenlendiği bu haritalarda görülmektedir.

BÖLÜM ALTI

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tarım sektörü, ekonominin temel üretim sektörlerinden birisidir. Ayrıca tarım sektörü ülke nüfusunun sağlıklı beslenmesi açısından stratejik bir sektördür. Dünyada hızla artan nüfusun sonucu olarak bazı ülkelerde görülen ve gelecekte diğer ülkeleri de tehdit edebilecek olan açlık sorunu toplumları tedirgin etmektedir. Bu kapsamda ülkeler tarımın stratejik önemini göz önünde bulundurarak, çeşitli tarım politikaları ile sektörü desteklemektedirler. Tarım politikalarının önemli bir bileşeni de devlet tarafından sağlanan mali teşviklerdir. Bu teşviklerin altında hem tarım sektöründeki istikrarı sağlamak hem de kendi kendine yetebilen bir ekonomi yaratmak yatmaktadır. Tarım, üretim süreci uzun, doğal koşullara fazlaca bağımlı ve nakdi geri dönüş hızının yavaş olduğu bir sektör olduğu için, sağlanan destekler sayesinde üreticinin gelir düzeyi de iyileştirilmiş olacaktır. Tarımın ekonomik kalkınmadaki rolüne bakıldığı zaman; gelişmekte olan ülkelere, gelişim sürecinin ilk evrelerinde ekonominin en önemli sektörü konumunda olup, ekonomik kalkınmanın başlayabilmesi için altyapıya gerekli finansman sağlayan bir sektör konumundadır.

Gıda kavramı, beslenme gereksiniminin temel yapı taşlarıdır. Hem gıda maddeleri hem de içecekleri içeren ve imalat sanayinin alt sektörü olan gıda ve içecek sanayi en stratejik sektörlerden birisidir. Bu sektör, büyük bir kısmını tarım sektöründen sağladığı girdileri, belirli süreçlerden geçirerek tüketime hazır, katma değeri yüksek, işlenmiş ürünler haline getiren sanayi koludur. İnsan sağlığı ile ilgili olduğu ve temel ihtiyaçlar listesinde ilk sırada bulunduğu için gıda güvenliği konusunda sıfır toleransı olan ve kalite standartlarının yüksek olduğu bir sektördür. Faaliyet gösterdiği alt başlıklardan bazıları: işlenmiş et, balık, meyve ve sebze, yağlar, süt ürünleri, hayvan yemleri, tahıl imalatı ürünleri, unlu mamuller, alkolsüz içecekler, bira, damıtılmış alkol ve maden sularıdır.

Kamu kaynaklarının yetersiz kalması ve tüm bölgelerin aynı anda ve aynı düzeyde gelişme gösterememesi sonucu teşvikler ortaya çıkmıştır. Sosyal ve

ekonomik fırsat eşitliği sağlayarak bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltan, istihdamı artıran, işletmelerin uluslararası rekabet gücünü artıran ve yabancı sermayeyi ülkeye çeken yapılarıyla teşvikler, kamu tarafından verilen desteklerdir. Devletler kendi ekonomik politikaları doğrultusunda, verdikleri çeşitli nakdi veya ayni destekler aracılığı ile özel sektörü yönlendirirler. Yani teşvikler bir bölgenin veya sektörün gelişmesine yönelik seçici davranabilen desteklerdir.

Bölgelerarası eşitsizlikler gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin hepsindeki ortak problemdir. Bu sosyal ve ekonomik dengesizlik, az gelişen bölgelerden gelişmiş bölgelere başta iş gücü olmak üzere sermaye transferini de getirmektedir. Bu durum az gelişmiş bölgede yatırım faaliyetlerinin yitirilip yatırımların azalmasına ve bölgenin daha da yoksullaşmasına sebep olmaktadır. Gelişmiş bölge de ise yatırım ihtiyacını ve üretim kapasitesini artırmaktadır. Durum böyle olunca bölgelerarasındaki farkın azaltılmasının önü kapanmaktadır. Gelişmiş bölgelerdeki altyapı, sağlık ve eğitim gibi hizmetlere olan ihtiyaçların da artmasıyla kamu da kaynaklarını bu bölgelere aktarmaktadır. Bu kısır döngüden kurtulmak adına devletler, bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesine yönelik teşvik sistemlerinin oluşturulduğu politikalar izlemektedirler.

Türkiye’de de günümüze kadar birçok teşvik aracı kullanılmış ve birçok teşvik yasası çıkartılmıştır. Teşvik sistemi, 1 Ocak 1913 tarihinde Teşvik-i Sanayi Kanun-u ile başlayarak, günümüzde de halen yürürlükte olan ve 2012’de uygulanmaya başlayan yeni teşvik sistemi ile devam etmektedir. Farklı zaman dilimlerinde farklı destek unsurlarıyla, kimi zaman özel kesim kimi zaman kamu desteklenerek günümüze kadar gelinmiştir. Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde milli sanayinin gelişmesi için adımlar atılmış, kamu iktisadi kuruluşları aracılığı ile devlet sanayileşmeyi üstlenmiştir. Daha sonra kamu-özel kesim ortaklığı başlamış ve altyapı yatırımları, işletme inşaatları başlamıştır. 1951 yılında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkartılarak, ülkenin kalkınmasına yarayacak yabancı sermayeli yatırımlara hak ve menfaatler sağlanmıştır. 1960 yılında DPT kurulmuş ve planlı döneme geçilmesiyle 1960’lı yılların sonlarında yatırım teşvikleri gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle sanayi yatırımlarının batıdaki illerde toplanması

bölgelerarası dengesizliği artırmış ve devlet bu sorunu gidermek amacıyla arayışa girmiştir. Gelişmede geri kalmış olan iller ve ilçeler KÖY olarak adlandırılmıştır. Öncelikli olarak bu alanlarda teşvik edici politikalar izlenmiştir. Daha avantajlı ve öncelikli olarak teşvik araçlarından faydalandırılan bu bölgeler beş yıllık kalkınma planlarında da önemli bir yere sahip olmuşlardır. 2007 yılında hazırlanan dokuzuncu beş yıllık kalkınma planlarında KÖY kavramı geçmeyerek 2009 yılındaki yatırım teşvik sistemi ile destekler kentlerin potansiyelleri dikkate alınarak verilmeye başlamış ve KÖY uygulaması sona ermiştir. 1980'li yıllara gelindiğinde sanayiye özendirmeye yönelik önlemler alınarak, dışa dönük bir politika izlenmeye başlamıştır. İthal ikameci sanayi anlayışından ihracata dönük bir ekonomik anlayış oluşturulmasına yönelik teşvikler benimsenmiştir. 1995 yılında ise bölge ve sektör ayrımı kalkarak tüm yatırımlara uygulanmak üzere genel teşvik sistemi getirilmiştir.

1968'de yapılan bir düzenleme ile yatırım teşvik belgesi kavramı ortaya çıkmıştır. Bu belge, T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından yatırımcılar adına düzenlenerek, devletin sağladığı desteklerden faydalanmaya yaramaktadır. Devletin amaçladığı; tasarrufu artırmak, katma değeri yükseltmek, istihdam yaratmak ve bölgelerarası dengesizlikleri gidermektir. Bu amaç doğrultusunda yatırımcıya maddi destek vermek yerine belirli desteklerden faydalanması sağlanmaktadır. Bunlardan bazıları: indirim istisnası, KDV desteği, enerji desteği, harç istisnası, bedelsiz yer tahsis, destek primleri ve sigorta prim teşvikidir.

Bu çalışmada; 2001-2018 yılları arasında tarım ve imalat (gıda-içki) sektörlerinde, yerli ve yabancı sermaye yatırımları adına düzenlenen yatırım teşvik belgelerinin, Türkiye içindeki İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına göre mekânsal dağılımları değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'de devletin uyguladığı teşvik politikalarının sonuçlarını mekânsal olarak ortaya koymak, hangi bölgelerin teşviklerden daha verimli faydalandığı ve zayıf kalan bölgelere daha fazla yatırım çekebilmek için nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair önerilerle ilgili literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada, Türkiye’de 2001-2018 döneminde verilen teşviklerin bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde olumlu etkisinin bulunup bulunmadığını tespit etmek ve bu yolla teşviklerin etkinliğini test etmek amacıyla ilk aşamada, T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü’nün hazırladığı 2001-20018 yılları arasında düzenlenen YTB tablosundan faydalanarak İBBS Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 bazında YTB’lerin sayısı ve istihdam sayıları düzenlenerek tablolastırılmıştır. Oluşturulan bu verilerden, yerli ve yabancı sermaye bazında daha detaylı tablolar, grafikler ve Düzey 2 İBBS bazında haritalar hazırlanmıştır. İkinci aşamada TÜİK’ten elde edilen ekilen ve dikilen tarım alanları ve diğer tarım alanı türleri verileri düzenlenerek grafikler oluşturulmuştur. Son olarak da Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye’de uygulanan teşvik politikaları ve bu doğrultuda çıkartılan yasalar incelenerek tablo haline getirilmiştir.

Çalışma dönemi olan 2001-2018 yılları arasında bile teşvik uygulamaları çeşitli değişikliklere uğramıştır. Bu değişikliklerden çıkartılacak en genel sonuç, teşvik uygulamaları ile yatırımların yönlendirilme isteğidir. 2004 yılında çıkartılan 5084 sayılı yasa ile 36 ilde başlatılan teşvik uygulamaları, 2005 yılında çıkartılan 5350 sayılı yasa ile 49 ile genişletilmiştir. Daha sonra 2009 yılında hayata geçirilen 15199 sayılı yatırım teşvik sistemiyle 81 il, 4 bölgeye ayrılmış ve sonrasında 2012 yılında da revize edilerek yeni teşvik sistemiyle 6 bölgede uygulamaya başlamıştır. Bölgesel gelişmişlik ayrımına dayalı olan bu teşvik uygulamaları teorik olarak geri kalmış bölgelerin eskiye nazaran daha fazla oranda teşvik uygulamalarından yararlanması esasına dayanmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen zaman aralığında düzenlenen YTB sayıları ve istihdam sayıları açısından gelişmiş bölgelerin ilk sıralarda yer aldığı, buna karşılık geri kalmış bölgelerin son sıralarda yer aldığı görülmüştür.

Hem yerli hem yabancı sermaye adına YTB kapsamında yapılan yatırımların en fazla olduğu sektör imalat, en az olduğu sektör ise tarım sektörüdür. 2001-2018 yılları arasında yerli sermayenin imalat sektörü için aldığı toplam YTB sayısı 32487 adet, yabancı sermayenin imalat sektörü için aldığı toplam YTB sayısı ise 2784 adettir. Aynı yıllar arasında tarım sektörü için yerli sermayenin almış olduğu toplam YTB sayısı 1963 adet ve yabancı sermayenin almış olduğu toplam YTB sayısı ise 59

adettir. Bu sayılardan da anlaşılacağı üzere YTB kapsamında yapılan yatırımların büyük çoğunluğu imalat sektörüne ve yerli sermaye tarafından yapılmıştır.

Tarım sektörü için alınan YTB'ler incelendiğinde 2009 yılına kadar genelde aynı düzeyde olan belge sayısı 2010 yılı itibari ile beş katına artış göstererek 2018 yılında yaklaşık 6 katına kadar gelmiştir. 2009 yılının kırılma noktası olduğu ve bu yıldan sonra bölgesel dengesizliklerin giderilmesi konusunda bir iyileşme başlamıştır. Bu iyileşmenin merkezinde 2008 yılında başlayan küresel krizin gelişmiş bölgeleri daha fazla etkilemiş olması ve öncekilerden farklı bir yapıda olan 2009 yılında hayata geçirilen 15199 sayılı yatırım teşvik sisteminin ortak etkisi bulunmaktadır. Türkiye genelinde Düzey 2 İBBS bölgelerine bakıldığında zaman yerli sermaye ağırlıklı olarak, TR31, TR32, TR33, TR61, TR62, TRC2 ve TRC3 bölgelerinde YTB almıştır. Düzey 3 İBBS bazında bakıldığında ise yerli sermaye, Antalya'da %17, İzmir'de ve Mersin'de %6 ve Şanlıurfa'da %5 oranında YTB almıştır. Yabancı sermaye ise ağırlıklı olarak TR31, TR33 ve TR61 bölgelerinde YTB almıştır. Düzey 3 İBBS bazında yabancı sermayeye bakıldığında Antalya'da %27, İzmir'de %15, Bursa'da %10, Manisa'da %7, Elazığ ve Niğde'de %5 oranında YTB almıştır. Düzey 2 İBBS bölgelerinin kendi içlerinde yabancı sermayenin oransal olarak baskın olduğu yerler; TR31, TR33, TR41, TR51, TR61, TR71 ve TRB1' dir. Özellikle TR31 yabancı sermaye oranının en yüksek olduğu bölgedir. Yerli sermaye sadece Ordu'da, yabancı sermaye ise TR10, TR21, TR32 (Muğla hariç), TR33 (Manisa ve Afyonkarahisar hariç), TR41 (Bursa ve Bilecik hariç), TR42 (Sakarya hariç), TR52 (Konya hariç), TR61 (Antalya hariç), TR63, TR71 (Aksaray ve Niğde hariç), TR72, TR81, TR82, TR83 (Samsun hariç), TR90, TRA1, TRA2, TRB1 (Elazığ hariç), TRB2, TRC1 (Gaziantep hariç), TRC2 ve TRC3 (Mardin hariç) bölgelerinde hiç YTB almamıştır.

Tarım sektöründe alınan YTB'lerin yarattığı istihdama bakıldığında 2004 yılına kadar yükseliş olduktan sonra 2010 yılına kadar azalmanın yaşandığı, 2010 yılı itibari ile yaklaşık 4 katına kadar sıçrama olurken tekrar düşüş dönemine girildiği ve 2017 yılı itibariyle yine 2 katı kadar sıçramanın yaşandığı görülmektedir. YTB sayısının arttığı yıllarda, istihdam sayısının azalmaya başladığı görülmektedir. YTB başına ortalama istihdam sayısının düştüğü ve yeni teşvik sisteminin çıktığı 2012

yılından sonra bu düşüşün daha da hızlandığı söylenebilir. Gün geçtikçe istihdam edilen personel başına yapılan harcama tutarlarının artması, firmaları daha az personel çalıştırmaya itmektedir. Türkiye genelinde Düzey 2 İBBS bölgelerine bakıldığında zaman yerli sermaye ağırlıklı olarak, TR21, TR31, TR32, TR33, TR41, TR42, TR52, TR61, TR62, TR71 ve TRC2 bölgelerinde istihdam yaratmış olduğu görülmektedir. Düzey 3 İBBS bazında bakıldığında ise yerli sermaye, Antalya'da %12, Bolu'da %9, İzmir'de %8, Manisa'da %5, Mersin'de ve Konya'da %4 oranında istihdam yaratmış olduğu görülmektedir. Yabancı sermaye ise ağırlıklı olarak TR31, TR33, TR61 ve TR71 bölgelerinde istihdam yaratmış olduğu görülmektedir. Düzey 3 İBBS bazında yabancı sermayeye bakıldığında Niğde'de %37, Afyonkarahisar'da %15, Antalya'da %12, İzmir'de %8, Bursa'da ve Ankara'da %4 oranında istihdam yaratmış olduğu görülmektedir. Düzey 2 İBBS bölgelerinin kendi içlerinde yabancı sermayenin oransal olarak baskın olduğu yerler; TR22, TR31, TR33, TR41, TR51, TR61, TR62, TR71 ve TRB1' dir. Özellikle TR71 yabancı sermaye oranının en yüksek olduğu bölgedir. Yerli sermaye sadece Ordu'da, yabancı sermaye ise TR10, TR21, TR32 (Muğla hariç), TR33 (Manisa ve Afyonkarahisar hariç), TR41 (Bursa ve Bilecik hariç), TR42 (Sakarya hariç), TR52 (Konya hariç), TR61 (Antalya hariç), TR63, TR71 (Aksaray ve Niğde hariç), TR72, TR81, TR82, TR83 (Samsun hariç), TR90, TRA1, TRA2, TRB1 (Elazığ hariç), TRB2, TRC1 (Gaziantep hariç), TRC2 ve TRC3 (Mardin hariç) bölgelerinde hiç YTB almadığı için istihdam da yaratmamıştır.

İmalat (gıda-içki) sektörü için alınan YTB'ler incelendiğinde 2010 yılına kadar artarak geldiği görülmektedir. 2010 yılından sonra zaman zaman azalmalar olsa da genel olarak yatay ilerlediği görülmektedir. Tarım sektöründeki gibi 2010 yılında en yüksek seviyelere ulaşılsa bile 2010 yılı öncesi için grafikler benzerlik göstermemektedir. Tarım sektörü için 2009 yılı, yatay gelen grafik için olumlu anlamda kırılma noktası olurken, imalat (gıda-içki) sektörü için aynı durum söz konusu değildir. İmalat (gıda-içki) sektöründe 2010 yılına kadar grafik artarak gelmiştir ve kırılma olumsuz olmuştur. İki grafikte de 2017-2018 yılları tekrardan toparlanma yılları olmuştur. Türkiye genelinde Düzey 2 İBBS bölgelerine bakıldığında zaman yerli sermaye ağırlıklı olarak, TR10, TR22, TR31, TR32, TR33, TR42, TR52,

TR62, TR63 ve TRC1 bölgelerinde YTB almıştır. Düzey 3 İBBS bazında bakıldığında ise yerli sermaye, İzmir’de %7, İstanbul’da ve Manisa’da %6, Gaziantep’te ve Konya’da %5, Balıkesir’de ve Mersin’de %4 oranında YTB almıştır. Yabancı sermaye ise ağırlıklı olarak TR10, TR21, TR22, TR31, TR41, TR42 ve TR62 bölgelerinde YTB almıştır. Düzey 3 İBBS bazında yabancı sermayeye bakıldığında İzmir’de %14, Bursa’da %9, İstanbul’da %8, Kocaeli’nde, Tekirdağ’da ve Mersin’de %6 ve Manisa’da %5 oranında YTB almıştır. Düzey 2 İBBS bölgelerinin kendi içlerinde yabancı sermayenin oransal olarak baskın olduğu yerler; TR1 (TR10), TR21, TR22, TR31, TR41, TR42, TR51, TR61 ve TR62’ dir. Özellikle TR21 yabancı sermaye oranının en yüksek olduğu bölgedir. Yerli sermayenin YTB almadığı il bulunmaz iken, yabancı sermaye ise TR33 (Manisa ve Afyonkarahisar hariç), TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce hariç), TR71, TR72 (Kayseri hariç), TR81, TR82 (Çankırı hariç), TR83 (Samsun, Amasya hariç), TR90 (Ordu, Giresun, Artvin hariç), TRA1, TRA2 (Iğdır hariç), TRB1 (Malatya, Elazığ hariç), TRB2, TRC1 (Gaziantep, Kilis hariç), TRC2 (Şanlıurfa hariç) ve TRC3 (Mardin hariç) bölgelerinde hiç YTB almamıştır.

İmalat (gıda-içki) sektöründe alınan YTB’lerin yarattığı istihdama bakıldığında 2004 yılına kadar yatay ilerlediği, 2007 yılı itibariyle başlayarak 2010 yılına kadar yaklaşık 3 katına kadar yükselmenin olduğu, daha sonra 2007 yılındaki seviyeye azalarak yatay ilerlediğini ve 2017 yılı itibariyle yine yükselişin yaşandığı görülmektedir. YTB sayısının arttığı yıllarda, istihdam sayısının azalmaya başladığı görülmektedir. YTB başına ortalama istihdam sayısının düştüğü ve yeni teşvik sisteminin çıktığı 2012 yılından sonra bu düşüşün daha da hızlandığı söylenebilir. Aynı tarım sektöründe olduğu gibi gün geçtikçe istihdam edilen personel başına yapılan harcama tutarlarının artması, firmaları daha az personel çalıştırmaya itmektedir. Türkiye genelinde Düzey 2 İBBS bölgelerine bakıldığı zaman yerli sermaye ağırlıklı olarak, TR10, TR31, TR32, TR33, TR41, TR42 ve TR52 bölgelerinde istihdam yaratmış olduğu görülmektedir. Düzey 3 İBBS bazında bakıldığında ise yerli sermaye, İzmir’de %9, İstanbul’da %6, Konya’da, Karaman’da ve Manisa’da %5, Aydın’da, Balıkesir’de ve Gaziantep’te %4 oranında istihdam yaratmış olduğu görülmektedir. Yabancı sermaye ise ağırlıklı olarak TR10, TR31,

TR41 ve TR42 bölgelerinde istihdam yaratmış olduğu görülmektedir. Düzey 3 İBBS bazında yabancı sermayeye bakıldığında İzmir’de %19, Kocaeli’nde %16, Bursa’da %12, İstanbul’da %8, Manisa’da %5 Tekirdağ’da ve Karaman’da %4 oranında istihdam yaratmış olduğu görülmektedir. Düzey 2 İBBS bölgelerinin kendi içlerinde yabancı sermayenin oransal olarak baskın olduğu yerler; TR1 (TR10), TR21, TR31, TR41, TR42, TR62, TR82 ve TRB1’ dir. Özellikle TR21 yabancı sermaye oranının en yüksek olduğu bölgedir. Yerli sermayenin istihdam yaratmadığı il bulunmaz iken, yabancı sermaye ise TR33 (Manisa ve Afyonkarahisar hariç), TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce hariç), TR71, TR72 (Kayseri hariç), TR81, TR82 (Çankırı hariç), TR83 (Samsun, Amasya hariç), TR90 (Ordu, Giresun, Artvin hariç), TRA1, TRA2 (Iğdır hariç), TRB1 (Malatya, Elazığ hariç), TRB2, TRC1 (Gaziantep, Kilis hariç), TRC2 (Şanlıurfa hariç) ve TRC3 (Mardin hariç) bölgelerinde hiç YTB almadığı için istihdam da yaratmamıştır.

Yatırım teşvik belgeleri alımında her iki sektör için de Düzey 2 İBBS bölgelerine bakıldığı zaman yerli sermayenin TR31, TR32, TR33 ve TR62 bölgelerinde, yabancı sermayenin ise TR31 ve TR61 bölgelerinde toplandığı görülmektedir. Düzey 3 İBBS bazında ise yerli sermaye İzmir’de ve Mersin’de, yabancı sermaye İzmir’de, Bursa’da ve Manisa’da toplanmıştır. YTB’lerin yarattığı istihdamlar için her iki sektörde Düzey 2 İBBS bölgelerine bakıldığı zaman yerli sermayenin TR31, TR32, TR33, TR41, TR42 ve TR52 bölgelerinde, yabancı sermayenin ise TR31 bölgesinde toplandığı görülmektedir. Düzey 3 İBBS bazında ise yerli sermaye İzmir’de ve Manisa’da, yabancı sermaye ise İzmir’de ve Bursa’da toplanmıştır.

T.C. Kalkınma Bakanlığı’nın 2013 yılında yayınladığı SEGE-2011 raporundaki İBBS Düzey 3 illerinin sosyo-ekonomik gelişmişlik endeks değerleri ve YTB dağılımına tarım sektörü için baktığımızda; doğu olarak nitelendirebileceğimiz TR63 (TR632), TRA, TRB (TRB13, TRB14, TRB21, TRB22, TRB23, TRB24), TRC (TRC13, TRC32, TRC33, TRC34) ve Karadeniz’de yer alan TR8 (TR821 ve TR831 hariç), TR9 bölgelerinde gelişmişlik endeks değerinin çoğunun düşük seviyelerde olmasından dolayı Bakanlık yeni teşvik sistemine göre en fazla desteği bu bölgelere vermesine karşın düzenlenen YTB adedinde alt seviyelerde kalmaları hem teşvik

sisteminin yetersizliğini hem de bölgelerarası dengesizliklerin giderilemediğini göstermektedir. Fakat TR63 (TR631, TR633), TR8 (TR821, TR831), TRB (TRB11, TRB12) ve TRC (TRC11, TRC12, TRC21, TRC22, TRC31) bölgelerinde gelişmişlik endeksi düşük olmasına karşı düzenlenen YTB adetleri yüksek seviyededir ve batı bölgeleriyle aralarındaki gelişmişlik farkı daha azdır. Bunun sebeplerini ise; tarım alanlarının fazla olması, ulaşım imkânlarının daha iyi olması ve hammaddeye yakınlık olarak sıralanabilir. Genel olarak bakıldığında gelişmişlik endeks değerinin yüksek olduğu ve desteklerin az verildiği illerde yani batı olarak nitelendirilen illerde ve tarım alanının geniş, ulaşım imkânının iyi olduğu doğudaki illerde düzenlenen YTB adetlerinin daha fazla olduğu görülmektedir.

Sosyo-ekonomik gelişmişlik endeks değerleri ve YTB dağılımına imalat (gıda-içki) sektörü için baktığımızda; doğu olarak nitelendirilen TRA, TRB (TRB13, TRB14, TRB21, TRB22, TRB23, TRB24), TRC (TRC12, TRC13, TRC33, TRC34) ve Karadeniz’de yer alan TR8 (TR83 hariç), TR9 (TR905, TR906) bölgelerinde gelişmişlik endeks değerinin çoğunun düşük seviyelerde olmasından dolayı Bakanlık yeni teşvik sistemine göre en fazla desteği bu bölgelere vermesine karşın düzenlenen YTB adedinde alt seviyelerde kalmaları hem teşvik sisteminin yetersizliğini hem de bölgelerarası dengesizliklerin giderilemediğini göstermektedir. Fakat TR8 (TR83), TR9 (TR901, TR902, TR903, TR904), TRB (TRB11, TRB12) ve TRC (TRC11, TRC21, TRC22, TRC31, TRC32) bölgelerinde gelişmişlik endeksinin düşük olmasına karşın düzenlenen YTB adetleri yüksek seviyededir, batı bölgeleriyle aralarındaki gelişmişlik farkı daha azdır. Bunun sebeplerini ise; büyükşehirlerin hinterlandında kalmaları, ulaşım imkânlarının daha iyi olması ve hammaddeye yakınlık olarak sıralanabilir. Genel olarak bakıldığında gelişmişlik endeks değerinin yüksek olduğu ve desteklerin az verildiği illerde yani batı olarak nitelendirilen illerde, büyükşehirlerin çevresinde ve liman çevrelerindeki illerde düzenlenen YTB adetlerinin daha fazla olduğu görülmektedir.

İki sektör için de yatırım teşvik belgesi alan iller incelendiği zaman hem yerli sermayenin hem de yabancı sermayenin batı bölgelerinde yığıldığını, yatırım teşvik belgelerinin yarattığı istihdamlara bakıldığı zaman YTB alan illerde olduğu gibi yine

batı bölgelerinde yığılmanın olduğu görülmektedir. Doğudaki bölgelere nazaran göreceli olarak daha gelişmiş olan batı bölgelerinin yatırım teşviklerinden daha çok faydalandığı sonucuna ulaşmaktayız. Teşviklerin, iş gücü yaratma, işletmelerin rekabet gücünü artırma ve yabancı sermayeyi ülkeye çekmek gibi amaçları gerçekleştirdiği görülmektedir. Fakat bunların yanında asıl ortaya çıkış amacı olan bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltmak yerine, gelişmiş bölgelere daha fazla yatırım çekerek, geri kalmış bölgelerin bu özelliğini devam ettirmesine sebep olduğunu sonucu görülmektedir. Örnek olarak; Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında yer alan illerin (Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt), tarım ve imalat (gıda-içki) sektörlerinde yatırım teşvik belgelerinden yüksek oranda pay alan iller olmaması dikkat çekmektedir. Tarım sektöründe Şanlıurfa ve Mardin, imalat (gıda-içki) sektöründe ise Gaziantep dışında diğer illerin Türkiye ortalamasının altında kalması, GAP projesinin bütünleşmiş niteliğinin yeteri kadar ortaya çıkmadığını işaret etmektedir. Proje kapsamında, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik önemli ölçülerde yatırım yapılan bu bölgede yer alan illerde, hem tarım hem imalat (gıda-içki) sektöründeki yatırımların özendirilmesi için genel teşvik uygulamaları dışında daha özellikli ve daha kapsamlı teşvik önlemleri alınmalıdır.

Amerika Birleşik Devletleri kaynaklı 2008 dünya ekonomik krizinin etkisinin azalmaya başlaması ve hükümetin bu tarihten sonra aldığı ekonomik önlemler çerçevesinde; yeni teşvik sistemine yönelik beklentilerden dolayı firmalarca ertelenen yatırım kararları yeni teşvik sistemiyle beraber 2009-2011 yıllarında alınmıştır. Dolayısıyla önceki dönemlere göre kıyaslandığında düzenlenen yatırım teşvik belgeleri sayısında önemli artışlar olduğu görülmektedir. Yeni teşvik sisteminde, 2011 yılına kadar başlanılan bölgesel teşvik belgesi kapsamında yapılacak yatırımlara desteklerin daha yüksek oranda uygulanacak olması, bu dönemde teşvik belgesi talebindeki artışı tetiklediği söylenebilir. Özellikle tarım sektöründe daha fazla yatırım teşvik belgesi düzenlendiği için tarım sektörünün toplam 5 sektör içerisindeki teşvik payı 2010-2011 döneminde önemli ölçüde artmıştır.

Çalışmanın kapsamı ve süresi açısından tarım ve imalat (gıda-içki) sektörlerindeki şirketlerin iptal edilen YTB'leri ve kapatılan şirketler dikkate alınmamış, sadece aktif ve tamamlama vizesi yapılmış kayıtlar kullanılmıştır. Ayrıca bu iki sektör dışında enerji, hizmetler ve sanayi sektörü verileri de kullanılmamıştır. Tüm bu veriler dikkate alındığı zaman çıkan sonuç değişebilir ve farklı yorumlarda bulunulabilirdi. Ancak bu başka bir çalışmanın konusu olacağı için Türkiye'de devletin uyguladığı teşvik politikalarının sonuçlarını mekânsal olarak ortaya konulmasında; bölge, zaman ve sektör olmak üzere 3 farklı sınırlayıcıdan yararlanılmıştır.

Çalışma kapsamında; yerli ve yabancı sermayenin YTB'den faydalanırken yer seçiminde dikkat ettiği kriterleri; hammaddeye yakınlık, ulaşım imkânları, pazar olanakları ve tarım alanlarının miktarı olarak sıralanabilir. Tüm bu kriterler dikkate alındığına, genel anlamda Türkiye coğrafyasında batıdan doğuya doğru gidildikçe gelişmişlik seviyesinin ve yatırım teşviklerinden yararlanma oranlarının azaldığı görülmektedir. Çalışmadaki önemli noktalardan biri, Türkiye'deki bölgesel dengesizliklerin 2001-2018 döneminde dalgalı bir görünümde olmasıdır. Zaman zaman bölgelerarası gelişmişlik farkının çeşitli kriterler açısından azalma eğilimine girdiği görülmektedir. Avrupa Birliği ile olan ilişkilerden dolayı farklı yatırımların yapılması, bunun yanında doğu ve güneydoğu bölgelerinde sürdürülen ekonomik politikaların da etkin olduğu ifade edilebilir. Ancak son yıllarda bölgelerarası gelişmişlik farklarının kapanması adına sürdürülen politikalarda görülen geri çekilmeler ve özellikle de Türkiye'nin güneydoğu ve doğusunda yer alan komşu ülkelerdeki istikrarsızlıklar öncelikli olarak Türkiye'nin geri kalmış bölgelerini etkilemiştir. Bu sebeple bölgelerarası gelişmişlik farklarındaki azalma güçsüz hale gelmiştir. Yatırım yapacak olan firmalar öncelikli olarak huzur, güven ve istikrar aramaktadırlar. Huzurun, güvenin ve istikrarın olmadığı bir ortamda hiçbir yatırımcı firma sermayesini tehlikeye atarak yatırım gerçekleştirmek istememektedir. İllerdeki bu duyguların kaybolmasıyla birçok sermayenin ve yatırımın batı illerine doğru kaçağı ve iş gücü kaynağı göçünün yaşanmasıyla beraber ekonomik göç hareketi olası hale gelmektedir. Bu nedenle her şeyden önce yatırımcı açısından tatmin edici bir güven ortamının ve istikrarın sağlanması, uygulamaya konulacak olan ekonomik tedbir ve desteklerin de başarı düzeyini artıracaktır.

Çalışmada hem Türkiye’deki bölgesel dengesizliklerin görünümünü ortaya koyabilmek amacıyla kullanılan göstergelerden hem de gerçekleştirilen analizlerden ortaya çıkan ortak sonuç, son yıllarda Türkiye’deki bölgelerarası eşitsizliklerin hala var olmakla beraber azalma eğiliminde olduğudur. Bu durumun kaynağında 2008 yılından itibaren ABD’de başlayıp tüm dünyayı etkisi altına alan küresel ekonomik krizin etkisi görülmektedir. Çünkü Türkiye’de daha önceden de örnekleri olduğu gibi, kriz dönemlerinde hem gelişmiş hem de geri kalmış olan bölgelerde yatırım düzeylerinde düşme meydana gelmekte ancak gelişmiş bölgelerin krizlerden daha çok etkilenmesi neticesinde bu bölgelerdeki yatırım düşüşü geri kalmış bölgelere nazaran daha fazla olduğu için bölgelerarası farkların azaldığı görülmektedir. Krizin bölgesel farkları azaltmaya katkısı olduğu kadar Türkiye’de teşvik uygulamalarında da yeterli olmamakla beraber bazı değişikliklere gidilmiş olması da önemli bir etkidir. Özellikle 2009 yılında uygulamaya konulan teşvik sisteminde yeni bir bölgesel ayrıma gidilmesi, her bölgeye farklı destek oran ve sürelerinin tanınması, Türkiye teşvik tarihinde önemli bir gelişme olmuştur. 2012 tarih ve 3305 sayılı karar ile yeni düzenlemeler getirilerek, teşviklerin etkinliği artırılmaya çalışılmıştır.

Bir teşvik sisteminin bölgesel dengesizliklerin giderilmesindeki etkinliğinden söz edebilmek için öncelikle, teşviklerin sunulacağı yatırımlar açısından uygun yatırım ortamının sağlanması gerekmektedir. Aksi halde, sunulan teşvikler kamu kaynaklarının boşuna tüketilmesinden başka bir anlam taşıyamayacaktır. Bu nedenle, bütün yatırımcıların rahatça hareket edebileceği bir piyasa, hukuki bir ortam ve güvenli bir ekonomik-politik zemin yaratmak gerekmektedir. Ayrıca geri kalmış bölgelerin fark yaratan özelliklerini öne çıkartmak ve bu yolla yatırımcıların dikkatinin çekilmeye çalışılması da uygun bir politika olarak değerlendirilmektedir.

Ayrıca, Türkiye’de özellikle geri kalmış bölgelerde, hem vergi hem de istihdam açısından önemli bir sorun olan kayıt dışı üretimin ve istihdamın kayıt altına alınmasının sağlanması için gerekli denetimlerin devreye sokulması, ardından üretimin ve istihdamın artırılmasına yönelik teşviklerin uygulamaya konulması faydalı olacaktır. Bununla beraber Türkiye’de gelişmişlik sıralamasında geri kalmış

bölgelerde terör faaliyetlerinin yoğun olarak görüldüğü dikkat çekmektedir. Bir bölgenin iş gücüne sahip olması ve devletin teşvikine rağmen yatırımcıların bu bölgeleri tercih etmemesi, yapılacak yatırımın güvenliğinin ne kadar önemli olduğunun göstergesidir. Bu nedenle, terör faaliyetlerini engelleyecek tedbirlerin alınması ve bölgedeki huzur ve güvenliğin artırılması zorunlu hale gelmektedir.

Başka bir önlem olarak teşvik mevzuatlarının şeffaflaştırılması, anlaşılır kılınması da son derece önemlidir. Bu amaçla, bilgilendirme toplantıları düzenlenip, yatırımcıların hangi teşviklerden nasıl yararlanacakları konusunda bilgilendirme ve danışmanlık hizmeti sunulmalıdır. Böylece, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi amacının sağlanmasına yönelik olarak, gelişmiş bölgelerdeki yatırımcı lehine olan durum tersine çevrilerek, geri kalmış bölgelerdeki yatırımların teşviklerden daha çok yararlanmasının önü açılacaktır. Aynı zamanda, ekonomi politikalarındaki değişikliğe bağlı olarak, sürekli teşvik mevzuatlarının değişmesi de geleceği belirgin göremeyen yatırımcıların uzun dönemli kararlarını olumsuz etkilemektedir. Bu alanda dünyadaki yatırım faaliyetlerini bilimsel bir yöntemle takip ederek devlete önerilerde bulunabilecek bir uzmanlık bölümünün kurulmasıyla fayda sağlanacaktır. Diğer taraftan teşvik programlarının güncel gelişmeleri takip etmesi ve kendini yenileyen esnek bir yapı içinde bulunması da gerekmektedir. Dolayısıyla teşvik programının istikrarı ile sistemin esnekliği arasında bir denge kurularak amaçları, kapsamı, önkoşulları, miktarları gibi değişiklik gerektiren hususlar programın uygulama süresi dolduğunda, kısmi düzenlemeler ile sistemin bütününe zarar vermeyecek şekilde uygulama esnasında gerçekleştirilmelidir.

Katma değerli tarım ürünlerinin yetiştirilmesi, tarıma dayalı sanayinin gelişmesi, diğer sektörlerle girdi oluşturabilmesi ve en önemlisi ülkelerin kendi kendine yetebilen bir konuma gelebilmesi için tarım sektörünün teşvik politikalarıyla desteklenmesi gerekmektedir. Teşvik politikaları ile aktarılan kaynaklardan en yüksek verimin sağlanması için popülist yaklaşımlardan uzak bilimsel temele dayanan fayda-maliyet analizlerinin yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu analizlerin yapılmasının önündeki en büyük engel olan ve bu tez çalışmasında karşılaşılan temel sorunlardan biri olan yıllar bazında bölgesel veri eksikliği

problemine çözüm getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla bölgesel verilerin tutulması ya da tutuluyor ise kamuoyu ile paylaşılması gerekmektedir. Son olarak, şeffaf, hesaplanabilir, olumsuz etkilerine yönelik önlemlerin önceden alındığı, kademeli, seçici, bölgelerin özelliklerine uygun bölgesel teşvik politikalarının uygulanması teşviklerin etkinliğini artırabilecek ve bölgelerarasındaki dengesizliklerin giderilmesinde önemli mesafelerin kat edilmesini sağlayacaktır.

Literatür kapsamında benzer konularda 2000 yılı öncesi yapılan çalışmalara bakıldığında; teşvik sistemlerinin sektörlere göre seçici davranması gerektiği, genel teşvik araçlarıyla tüm yatırımların desteklenmesinin mümkün olmadığı ve teşvik belgeli yatırımların istihdamı olumlu yönde etkilediği sonuçlarına erişilmiştir. Tez çalışması kapsamında bakılırsa; yapılan tüm çalışmaların sonuçlarına ek olarak 2001-2018 yılları kapsamında YTB başına düşen istihdam sayısının düştüğü, personel başına yapılan harcama tutarlarının artması ile 2012 yılından sonra bu düşüşün daha da hızlandığı görülmektedir.

2000 yılı sonrasında yapılan çalışmalarda ise; teşvik politikalarının tarım sektöründe yeterli düzeyde olduğu, sabit yatırım verileri kullanılarak teşvik sistemi kapsamının artırılması gerektiği, İBBS Düzey 2 bölgeleri için imalat sanayiye yönelik verileri kullanarak, teşvik politikalarının makro düzeyde etkisiz kaldığı ve düzenleme aşamasında bölgeleri kendi başına değil komşu bölgelerin özellikleriyle beraber düşünülmesi, yatırımlar için huzur ve güvenin sağlanmasıyla beraber oluşturulacak bir teşvik sisteminin hem yararlanacak firma sayısını hem de istihdam oranını yükselteceği, teşvik sisteminin yapısı ve desteklerle ilgili çoğu yatırımcının bilgi sahibi olmadığı, yatırım teşviklerinin bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesinde bir etkisinin bulunmadığı sonuçlarına erişilmiştir. Tez çalışması kapsamında bakılırsa; yapılan tüm çalışmalarla paralel sonuçlara erişildiği görülmektedir. Bu sonuçlara ek olarak; yatırımcılar için daha geniş bir bilgilendirme sisteminin olması gerektiği, teşvik mevzuatının şeffaflaştırılarak daha anlaşılır kılınması gerektiği, alınan YTB sayısı ve yaratılan istihdam değerlerine bakılarak teşvik politikalarının tarım sektörü için yetersiz kaldığı sonuçlarına varılmıştır.

Günümüzde planlama çalışmaları AB uyum sürecinde oluşturulan İBBS'ye göre yapılmaktadır. Üst ölçekli bölge planları ve mekânsal planlar tüm ülkeyi kapsayacak biçimde ve sürekliliğe sahip nitelikte hazırlanmaktadır. Devletin ekonomik gelişme hedefleri ve bölgesel dengesizliklerle mücadele gibi hedeflerine ulaşması açısından da bu planlarda alınacak kararlar etkili olmaktadır. Kentlerin ve bölgelerin ekonomik gelişmeleri açısından; sermayeyle olan bağlantılarının kurulabilmesi ve pazar güçlerini artırmaları için bölge planlarındaki yaklaşımlar önemlidir. Üst ölçekli olan bu bölgesel ve mekânsal planlarla alt ölçekli planlar arasında hedef ve uygulama bütünlüğü oluşturulmadığı takdirde bölgesel dengesizlikler giderek artmakta ve ekonomik gelişme problemleri oluşmaktadır. Bölge planlarıyla o bölgenin rekabet gücü artırılırken bir yandan da ulusal ölçekte de kalkınma sağlanmaktadır. Bu hedef doğrultusunda alt ölçekli planlarla da bağlantı kurulması gerekmektedir. Dolayısıyla bölgesel planlama yaparken önerilecek olan kalkınma yaklaşımları, yatırımcıları karar verme aşamasında yönlendirerek, bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi ve eşit kalkınma hedeflerine ulaşılması için bir destekleme aracı olacaktır. Üst ölçekli planlarda oluşturulacak kurumlar arası koordinasyon ve kurumsal kapasitelerin belirlenmesi, alt ölçekte önemli sorunların aşılmasına olanak sağlanacaktır. Koordinasyonun sağlanması için merkezi ve yerel yönetim kurumlarının işbirliği içinde çalışması gerekmektedir. Ülkedeki bölgeler bir bütün olarak düşünülerek her bölge için planlar yapılmalıdır.

Bölgelerin ve sektörlerin almış olduğu teşvikler belirlenerek bu önceliklere göre planlama aşamasında kararlar verilmelidir. Geri kalmış bölgelerdeki yatırımların canlandırılması için öncelikli olarak bu bölgelere çeşitli teşvik tedbirleri uygulanarak girişimcilerin yatırıma özendirilmesi sağlanmalıdır. Tutarlı bir bölgesel kalkınma planı, etkin bir teşvik sistemiyle beraber bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla teşvik sisteminde hangi bölgenin hangi sektörlerde ne kadar teşvik aldığı analiz edilerek planlama aşamasında, belirli bölgelere öncelikler verilebilir ve bölgesel kalkınma dengesizlikleri giderilebilir. Teşviklerle bazı bölgelere yatırım çekilmesi sağlansa bile bu yatırımların devamlılığının olabilmesi için sürekli devlet desteği gerekmektedir. Bu sebeple bölge kalkınma stratejilerinde önemli konulardan biri de altyapı sorunlarının çözülmesidir.

İllerin sosyo-ekonomik durumları ve altyapı sorunları dikkate alınarak buna uygun teşviklerin öncelik kazanması ve bölge planı yaparken de bu veriler kapsamında yatırımcının yönlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Abel, A. B. ve Bernanke, B. S. (2001). *Macroeconomics*. New York: Addison Wesley Longman Inc..
- Açıklın, S. ve Ünal S. (2009). *Doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımları global ve yerel faktörlerin Türkiye üzerindeki göreceli etkisi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Afşar, H. (1999). *Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik politikaları ile mevcut teşvik mevzuatının değerlendirilmesi*. Ankara: Hazine Yayınları.
- Akdeve, E. ve Karagöl, E. T. (2013). Geçmişten günümüze Türkiye’de teşvikler ve ülke uygulamaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), 329-350.
- Akın, F. (2012). Gıda ürünleri ve içecek sanayinin ekonomik özellikleri, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (3), 17-70.
- Akkaya, S. (2006). *Avrupa Birliği ve Türkiye’de devlet yardımları ve ekonomik etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Aktan, C. C. (2019). *Plütokrasi ve teşvik kollamacılık*. 29 Şubat 2019, <https://www.canaktan.org>.
- Alkin, E. (2010). *Kurumlarla yakın ekonomi tarihi*. İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları.
- Alp, E. (2013). *Bir maliye politikası aracı olarak tarımı destekleme politikaları (fındık örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.

- Altınyaldız, Z. (1992). *Türkiye’de sanayi sektöründe devlet yardımları ve AT uygulaması*. Ankara: HDTM.
- Alyu, E. (2009). *Adana İli’nin tarımsal üretimi ve tarıma yönelik teşvik uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Andrew, B. A. ve Ben S. B. (2001). *Macroeconomics*. Addison Wesley Longman Inc.
- Aras, O. N., Öztürk, M. ve Erdoğan, E. (2012). Türkiye’nin cari açık sorunu ve soruna çözüm noktasında yeni yatırım teşvik sisteminin değerlendirilmesi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 4 (1), 91-104.
- Aşıkoğlu, R. (1988). *Türkiye’de yatırım teşvikleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Bal, H. ve Göz, D. (2010). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve Türkiye. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (2), 450-467.
- Bali, O. O. (1979). *Yatırım Teşvik Rehberi*. Ankara: Doruk Yayınları.
- Berberoğlu, M. (1994) *Uygulanan teşvik tedbirlerinin etkinliği ve uluslararası kurumlar açısından değerlendirilmesi*. Ankara: HDTM.
- Birleşmiş Milletler, (2019). Ayrıntılı yapı ve açıklayıcı notlar. 27 Mayıs 2019, <http://unstats.un.org>.
- Boz, İ. (2004). *Kalkınma ekonomisi seçme konular (1. Baskı)*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Bulu, M., Eraslan, İ. H. ve Burca, M. (2007). Türk gıda sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyinin analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 311-335.

Büyükuruay, A. (1993). *Teşvik sistemleri ve Türkiye uygulaması*. Ankara: HDTM.

Candemir, A. (2006). *Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımını etkileyen faktörler: bir uygulama*. YASED.

Cengiz, Ç. (2010). *Avrupa Birliği tarım politikalarında reformlar ve sonuçları*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Coşar, N. (2004). Türkiye’de Sınai Kalkınma Bankası ve sanayileşme, *Bilgi Üniversitesi Yayınları* (1), 1-25.

Coşkun, H. (1983). *Türkiye ile Avrupa topluluğunda teşvik tedbirleri ve konunun tam üyelik açısından değerlendirilmesi*. Ankara: DPT Yayını.

Çakıcı, S. (2013). *1950 – 1954 Arası Demokrat Parti’nin tarım politikası*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Çamur, M. E. (1991). Türkiye’de beşinci beş yıllık plan döneminde sanayileşme ve ihracatı teşvik için sağlanan kredi imkânları ve özel sektör tarafından bu amaç ile kullanılan krediler. *1990-1991 Hesap Uzmanları Kurulu Konferansları-II*. Anlara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı A.P.K.K.B. Yayını.

Çelebi, E. (2017). *Türkiye’de yatırım teşvikleri ve doğrudan yatırımlar*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Çelik, N. (2017). Teşvik politikalarının etkinliğinin mekânsal perspektiften değerlendirilmesi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 17 (1), 1-12.

Çelik, M. (2018). *Türkiye’de yatırım teşvikleri ve yatırım teşvik sisteminin etkinliği Diyarbakır İli örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.

Çınar, B. (2013). *Kriz dönemlerinde uygulanan yatırım teşvik politikaları ve ekonomik etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik.

Çiloğlu, İ. (1997). Teşvik sisteminin değerlendirilmesi, *Hazine Dergisi* (8), 1-15.

Çiloğlu, İ. (2000). Teşvik politikalarının yönlendirme gücü, *Hazine Dergisi* (13), 29-49.

Dalkılıç, R. (2017), *Yatırım teşviklerinin il ekonomilerine etkisi: Sivas İli üzerine bir inceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Demirli, Y. ve Biber. A. E. (2018). Türkiye’de teşvik belgeli yatırımların istihdama katkısının yerli-yabancı sermaye ayırımı kapsamında değerlendirilmesi: 2001-2017 dönemi. *International Conference on Empirical Economics and Social Sciences (ICEESS’18) Bandırma, 27-28 Haziran 2018*, 1138-1149.

Devlet İstatistik Enstitüsü, (1973). *Türkiye’de toplumsal ve ekonomik gelişmenin 50. Yılı*, Ankara.

DPT, (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayını.

DPT, (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Gıda Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.

DPT, (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)*, Ankara.

DPT, (1973). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)*, Ankara.

DPT, (1996). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*, Ankara.

DPT, (2001). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*, Ankara.

DPT, (2007). *Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)*, Ankara.

DPT, (1995). *DPT Özel İhtisas Komisyonları Türkiye-AT mevzuat uyumu sürekli özel ihtisas komisyonu raporları*, Ankara.

Dinler, Z. (1996). *Tarım ekonomisi*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Dinler Z. (1998). *İktisada Giriş*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Duran, M. S. (1997). Kalkınma stratejileri ve teşvik politikalarının belirlenmesi, *Hazine Dergisi*, (5), 27-45.

Duran, M. S. (1998). Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik politikaları (1968-1998), *Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi*, (19), 57-73.

Duran, M. S. (2002). Türkiye’de yatırımlara sağlanan teşvikler ve etkinliği, *Hazine Müsteşarlığı Yayınları*, (32), 8-15.

Duran, M. S. (2003). Teşvik politikaları ve doğrudan sermaye yatırımları, *Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi*, (33), 8-101.

Ekonomi Bakanlığı, (2013). Yatırım teşvik belgesi kapsamında devlet destekleri, Ankara.

Erçakar, M. E. (2005). *Doğrudan yabancı sermaye yatırımları*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Eser, E. (2011). *Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik sistemleri ve mevcut sistemin yapısına yönelik öneriler*. DPT Uzmanlık Tezi, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.

Fotourehchi, Z ve Şahinöz A. DTÖ Doha Müzakereleri ve tarım politikalarında yeni yönelimler, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5 (7), 2017-2040.

Gonca, N. (1980). *24 Ocak 1980 ve sonrası ekonomik istikrar tedbirleri-1*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.

Güvemli, O. (1981). Türkiye’de sanayi özendirme ve yönlendirme önlemleri. 2. *İktisat Kongresi Bildiriler Kitabı*, (1), 451-456.

Güvemli, O., Chambers. N. R. ve İme M. (1997). *Yatırım Projelerinin Düzenlemesi ve İzlenmesi*. İstanbul: Muhasebe Öğretim Üyeleri Bilim ve Dayanışma Vakfı, (2), 178-180.

Güney, İ. (2006). *Avrupa Birliği ortak tarım politikaları ve tarımsal destekleme sistemlerinde yaşanan yeni gelişmeler: doğrudan ödeme sistemi ve Türkiye üzerine bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Halaç, E. (2002). Gıda kalitesi ve gıda mevzuatı ile ilgili temel kavramlar ışığında Türk ve AB gıda mevzuatının karşılaştırılması, *Akdeniz İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (4), 107-131.

Han, E. ve Kaya A.A. (2006), *Kalkınma ekonomisi, teori ve politika*. Eskişehir: Nobel Yayın Dağıtım.

Hatunoğlu M. ve Eldeniz F. (2012). 2000 Yılı sonrası Türk tarım sektöründe yapısal dönüşüm politikaları, *Sayıştay Dergisi*, (86), 27-56.

Hazine, (1999). *Teşvik kavramı Türkiye’de teşvik politikaları, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü’nün evrimi*. Ankara: Hazine Yayınları.

Helhel, Y. (2004). *Türkiye’de uygulanan teşvik tedbirleri ve Isparta örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

- İnce, M. G. (2008). *Yatırım teşviklerin yatırım kararına olan etkisi ve Türkiye uygulaması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- İncekara, A. (1995). *Türkiye’de teşvik sistemi*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- İzgi, B. (1998). *Küçük ve orta ölçekli işletmelere sağlanan devlet desteği üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Kaplan, H. (2019). *Türkiye’de bölgesel dengesizliklerin giderilmesi ve teşvik tedbirlerinin rolü ve etkinliği*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Karaalp, A. İ. (1998). *Türkiye’de uygulanan teşvik politikaları ve Denizli örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Karabıçak, M. (2013). Türkiye’de uygulanan ekonomik teşvik politikalarının boyutu, ulusal, bölgesel ve yerel kalkınma üzerine olası etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18 (3), 263-280.
- Karakoyunlu, E. (1997). *Türkiye’de yatırım ve ihracat teşvikleri*. İstanbul: Yased Yayınları.
- Karakurt, A. (2010). Küresel kriz ortamında yatırım teşvikleri, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (2), 143-163.
- Karluk, S. R. (2002). *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: Beta Kitabevi.
- Kaynar, N. (2001). *Teşvik belgeli yatırımlarda sabit yatırım-istihdam ilişkisi (1990-2000 yılları)*, DPT Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Keskinkılıç, K. (2013). *Tarım sigortacılığı: dünya ve Türkiye’deki uygulamaların Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Kılıç, A. (2015). *Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik politikaları ve Çorum İlinde bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Kılınç Savrul, B. ve Doğru B. (2013). TR22 düzey 2. bölgesinin 2012 yılı teşvik sistemi çerçevesinde değerlendirilmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 1-20.
- Kızıloğlu, S. (1998). Tarıma dayalı sanayinin makroekonomik ölçütlerle Türkiye ekonomisindeki yeri, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, (3), 83-90.
- Korkmaz, A., Pazarcık, O. ve Gerçek, C. K. (1989). *Ülkemizde uygulanan teşvik sisteminin ekonomi üzerindeki etkileri ve verimlilik temeline dayandırma imkânları*. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- KOSGEB, (2019). *Nomenclature des Activités Économiques dans la Communauté Européenne (NACE Rev.2)*. 24 Ekim 2019, <https://www.kosgeb.gov.tr>.
- Kumkale, R. (2013). *100 soruda Yeni Teşvik Uygulaması*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Küzeci, U. (2011). *Türkiye’de uygulanan tarım politikalarının dış ticaret üzerine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Leblebici, F. (2002). *Devlet yardımları uygulamasının maliyeti ve ekonomik göstergelerle mukayesesi*. DPT İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Sanayi Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Mısırlıoğlu, H. S. (1981). *Türkiye’de yatırımları teşvik politikası*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

- Mordoğan, M. A. (1998). Teşvik kredilerinin türleri ve yatırımlara etkileri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (5), 57-72.
- Noyan, E. (2016). *Türkiye’de tarımsal faaliyetlere uygulanan teşvik politikalarının değerlendirilmesi yatırımları*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Oğuz, F. ve Bayar F. (2003). 1923-2003 Türkiye Ekonomisi, *Hazine Dergisi*, (Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı), 3-40.
- Okan, T. (2007). Türkiye mobilya endüstrisinde kullanılan yatırım teşviklerinin analizi. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 57 (2), 1-14.
- Oraman Y, (1999). Gıda sektörünün Türkiye ekonomisindeki yeri ve gelişme eğilimi, *Dünya Gıda Dergisi*, 16-26.
- Organ, İ. (1998). *Türkiye’de uygulanan teşvik politikaları ve Denizli örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Oksay, K. (1967). *Türkiye’de yabancı sermaye yatırım kılavuzu*. İstanbul: Doğan Kardeş Mat. San. A.Ş.
- Ökçün, A. G. (1971). *Osmanlı Sanayii, 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistiki*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Önder, C. (1967). *İkinci beş yıllık kalkınma planının genel yapısı*, İstanbul: Ak Yayınları.
- Özcan, M. (2015). *TR62 bölgesi gıda ürünleri ve içecek imalatı sektörel analiz raporu*. Adana: Çukurova Kalkınma Ajansı.

- Özdaş, Y. (2009). *Türkiye’de uygulanan yatırım teşvikleri ve Diyarbakır bölgesinde bir araştırma*. Yüksek Lisan Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Özgüven, A. (1997). *Tarım ekonomisi ve Avrupa Birliği ortak tarım politikası*, İstanbul: Filiz Kitabevi
- Özkök, Y. (2009). *Türkiye’de yatırım teşviklerinin bölgesel gelişmişlik bazında değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Pakdemirli, E. (1981). Kalkınma politikamız içinde teşvik ve yönlendirme politikaları. 2. *İzmir İktisat Kongresi Bildiriler Kitabı*, (1), 438.
- Resmi Gazete, (25.04.2006). 26149 Sayılı Resmi Gazete’de Yayımlanan 5488 Nolu *Tarım Kanunu*.
- Resmi Gazete, (06.10.2006). 26311 Sayılı Resmi Gazete’de Yayımlanan 2006/10921 Nolu *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar*.
- Resmi Gazete, (16.07.2009). 27290 Sayılı Resmi Gazete’de Yayımlanan 15199 Sayılı *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar*.
- Resmi Gazete, (20.06.2012). 28329 Sayılı Resmi Gazete’de Yayımlanan 2012/1 Nolu *Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ*.
- Saracoğlu, M. ve Bulut, E. (2004). Tarımın kalkınmadaki rolü ve Türkiye’de tarımsal teşvikler, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 47-62.
- Sarıöz, Y. (2006). *Türkiye’de 1990 sonrası uygulanan yatırım teşvikleri ve ekonomik etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Sevinç, H. (2014). *Yatırım teşviklerinin bölgesel belirleyicileri ve gelişme etkileri: Türkiye örneği*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Sökmen, Ö. (2011). *Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarına yönelik vergi teşvik politikaları: Türkiye örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

Stiglitz, J. E. (1993). *Principles of Microeconomics*. New York: W. W. Norton & Company.

Şahin, H. (1995). *Türkiye ekonomisi (3. Baskı)*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Şahin, H. (1997). *Türkiye ekonomisi (4b)*. Bursa: Ezgi Yayınları.

Şahin, H. (2002). *Türkiye ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Şener, S. (2008). *Yabancı sermaye*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Takım, A. ve Ersungur. Ş. M. (2018). Türkiye’de teşvik sisteminin yapısı, sorunları ve etkinliği üzerine bir politika önerisi: tek bir uygulamacı kurtuluş sorunları çözer mi?. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32 (3), 725-744.

T.C. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2001). *Ulusal Program*. Ankara, 11 Haziran 2019, <http://www.ab.gov.tr>.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. (2001). 11 Haziran 2019, <http://www.hazine.org.tr>.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. (2003). *Yabancı sermaye raporu 2002*. Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara.

- T.C. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı. (2016). *Yatırım teşvik sistemi değerlendirme raporu*. 12 Nisan 2019, <https://www.kuzka.gov.tr>.
- Tekin, M. (2009). *Yatırım teşviklerinin Kütahya İli ekonomisine etkileri*. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Telli, R. (2015). *Türkiye ekonomisi ve Avrupa Birliği*. Bursa: Ekin Yayın Dağıtım.
- Tezel, M. (2014). *İstatistiki bölge birimleri sınıflandırılması çerçevesinde yatırımlara sağlanan teşviklerin incelenmesi ve bölgesel ve sektörel açıdan değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Tunca, Z. (1999). *Makro İktisat*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Tunca, H. (2012). *Türk tarımının OECD ülkeleri karşısındaki rekabet gücü: endüstriyel verimlilik analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Tuncer, S. (2008). Türkiye’de vergi teşvikleri ve uygulaması (genel değerlendirme). (191), 192.
- Türk, İ. (1974). *Cumhuriyet döneminde teşvik tedbirleri ve geleceği*. Ankara: SBF Yayınları.
- TÜİK, (2019). *Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması (ISIC Rev.3)*. 18 Nisan 2019, <http://tuikapp.tuik.gov.tr>.
- Türkoğlu, E. (2015). *Küreselleşme ve tarım sektörü: Türkiye örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Türkyılmaz, M. (2004). *Türkiye’de yabancı sermayeye ilişkin hukuksal düzenlemelerin tarihsel gelişimi ve konuya ilişkin siyasal ve ekonomik nedenler*. 10 Haziran 2019, <http://www.turkhukuk sitesi.com>.

- Uludağ, İ. (1986). *Sanayileşme stratejileri yönünden yatırım teşvikleri, yatırımlarda ve ihracatta teşvik politikaları ve uygulamaları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırma Merkezi Yayınları.
- Uras, T. G. (1979). *Türkiye’de yabancı sermaye yatırımları*, İstanbul: Formül Matbaası.
- Yalçınkaya, N. (2006). Avrupa Birliği’ne yönelik düzenlemeler çerçevesinde Türk tarım politikaları ve sektörün geleceği üzerine etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 13 (2), 97-118.
- Yavan, N. (2011). *Teşviklerin sektörel ve bölgesel analizi Türkiye örneği*. Ekonomik ve Mali Araştırma Yarışması, Ankara: Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları.
- Yavan, N. (2012). Teşviklerin bölgesel ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: ampirik bir analiz. *Ekonomik Yaklaşım*, 22 (81), 65-104.
- Yılmaz, H. (2017). *Türkiye’de yatırım teşviki ve sübvansiyonların siyasal ve ekonomik etkisi*. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Yüksel, Ö. (1999). *Uluslararası işletme yönetimi ve Türkiye uygulamaları (2. Baskı)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yemişçi, F. ve diğer. (1993). 1923-1993 döneminde Türkiye ekonomisine genel bakış. *Hazine ve Dış Ticaret Dergisi*, (Cumhuriyetin 70. Yılı Özel Sayısı).
- Zeybek, E. (2012). *AB’ ye giriş sürecinde Türk tarımı*. Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Uşak.